

ISLAMIC AND SECULAR TRENDS

تہذیبی

تیسلاپی

و

عملانی

خاندان ویدکس و جیالزہ کانیہ

الکشمیر

چاپی سیمہم

عالمی پیر

تہوڙي ئيسلامي و
علماني و خاله هاوبهش و
جياواز مڪانيان

تەوژمی
ئیسلامیی و ئەلمانییی
و
خالە هاوبەش و جیاوازه‌کانیان

تالقه‌کانی (۱-۷)

عەلی باپیر

چاپی سێهەم

تہذیبی و اسلامی و علمانی و خالہ ہاوبہش و جیاوازه کانیان

نوسینہ: _____ علی باپیر
بلاوکردنہ وہی: _____ نوسینگہی تہفسیر بو بلاوکردنہ وہو راگہ یاندن/ ھولیر
نہ خشیہ سازی ناوہ وہ: _____ جمعہ صدیق کاکہ
خ_____ ت: _____ نہ وزاد کوپی
ب_____ ھرگ: _____ امین مخلص
نورہ و سالی چاپ: _____ سپیہم ۱۴۳۶-۲۰۱۵
ت_____ یراژ: _____ ۱۵۰ دانہ

لہ بہر یوہ بہر ایتہی گشتیہی کتیبخانہ گشتیہی کان ژمارہی
سپیاردنہی (۳۷۳) سالی ۲۰۱۴ پیدراوہ

مافی لہ چاپدانہ وہی پاریزراوہ

نوسینگہی تہفسیر
بو بلاوکردنہ وہو راگہ یاندن
ھولیر - شہ قلمی دادکا - ژیر ٹوٹیل شیرین یلاص
Mob: +964 750 460 51 22
Tel: +964 750 818 08 55
www.tafseer-pub.com
tafseeroffice@yahoo.com

پښتکهتن بی

به و کهسانهک:

• هینده نازاو بویرن، هرکات پاشن لی بیتاگابوون
ههقیان ناسی، به سینایی دانی پیدا دین و،
دهستبرداري بیروپی ههلهک خویان دهبن،
هرچهنده قهناعت و پروایهک له میژینهشیان
بووبی.

• هینده نازادو سمر بهستن، ریگه به قسمو بوچوونی
هیچ کهس نادهن -هرکهسیک بی- که له
دلیاندا رهگ دابکونی و بیته قهناعت، ههنا له
محهک عهقل و زانیاری نهدهن.
به کردهوو حال نهک به قسمو بانگهشه، پروایان
به نهایی و پیکهوهژیان ههیه لهگهل نهیاره
فیکریهکانیادا.

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿قُلْ إِنَّمَا أَعِظُكُمْ بِوَاحِدَةٍ أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ
مَشْنَىٰ وَفِرْدَىٰ ثُمَّ تَنَفَّكُوا...﴾

(سبأ: ٤٦)

نه نۆزە كۆشەندىزە ئۆيۈمگەن تەكلىپنامىسى
"Stay archive.org on the media"
تۆھپە سەھىم قىلىش بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئۇچۇرلارنى تارقىتىش

AliBapir/عەلى بابىر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir/عەلى بابىر

www.alibapir.net

English - عربي - گۆزەت

AliBapir

www.alibapir.net

AliBapir/عەلى بابىر

www.alibapir.net

AliBapir/عەلى بابىر

www.alibapir.net

پێشهکی چاپی سییەم

الحمد لله حق حمده، والصلاة والسلام والبركات على عبده ورسوله، محمد وآله
السائرين على ذرّيه.

خۆتەری سەنگین و شیرین!

لە پێشهکی ئەم چاپی سییەمی (خالە هاوبەش و جیاوازه‌کاتی تەوژمی
ئیسلمیی و عەلمانی) دا، بە پێویستی دەزائمی جەخت لەسەر سیّ مەسەلە
بکەمەوه:

(١) هەركام لە تەوژمی ئیسلمیی و عەلمانیی لە هەریەمی كوردستان و عێراق و
ولا تانی دیکەى جیهان ئیسلمیشدا، واقعێکن و نكۆلێی لەبوونیان
ناکریو، هەركامێکیشیان بوونی ئەوى دیکە نادیده بگری، خۆی بەهەڵەدا
دەبات.

(٢) گەل و کۆمەڵگا پێشکەوتوو هەکان، هەمیشە بەگیانی تەبایی و پێکەوه
ساجاندن و مەدارکردن پێکەوه‌دەژین و، خالە هاوبەشەکانی نێوانیان دەکەنە پردی
بەدەك گەشتیان و، هەركامێکیان تاییەندییەکانی بەرانبەرەکانی قبوڵ
دەکات و، هەموویان جیاوازییەکانی یەکدی تەحەمۆل دەکەن و، هیچ کامێکیان
لەسەر ئاستی تاك و لایەن و تەوژم، کەڵکەڵەى ئەوهی لە کەڵلەدانیه، کە ئەوانی
دیکە لە خۆیدا بئۆتۆتۆتۆ و بیاغخاتە ژێر پکێفی خۆیهوه.

(٣) ئیسلم بە تێمان و عەقیدەکەى و شەریعەکەى و بەرهەکانیهوه،
ناسنامەو کلتۆرووفیکروفەرەنگ و میژووی پرشنگذاری گەلەکەمان بە گشتیی
پێکدێنى و، پارێزگاریی لێکردنى و بەهەرە لێوەرگرتنى ئەرك و مافی

٢٤ ربيع الاول ١٤٣٥ هـ
٢٥ كانونى دوه مى ٢٠١٤ ز
ههولير

پێشهکی چاپی دووهم

الحمد لله الكبير المتعال، والصلاة والسلام والبركات على رسول الله محمد وآله الى يوم المآل.

خۆتەنەری بەڕێژ!

ماوەیهك بوو برائانی نووسینگهی تەفسیر داویان لێدەکردم، که ئەدەرفەتێکدا چاوێک بەم کتێبەدا بگێڕمەوە، پێش چاپکردنەوەی دووبارەیی، لەبەر پڕیشیی بوارم نەبوو، ئیستاش که ئەو بوارەم بۆ ڕەخساون، بەپەسندی دەزانم، که ئەم پێشەکییەیی ئەم چاپەدا، ناماژە بەچەند مەسەلەیهك بەکم:

یەكەم: یەكێك لەنیشانه هەرە سەرەکیەکانی کۆمەڵگا سەرکەوتوو و پێگەیشتووەکان، ئەوەیە، که لەنیوان تاکەکانیدا بەگشتیی و پێکھاتە جیاوازه کانیدا بەتایبەت، لێك تیگەیشتنو تەبایی و هاوکاریی هەبێ، بەپێچەوانەشەو هەر کۆمەڵگایەك تاکەکانی و پێکھاتەکانی گیانی لێك تیگەیشتنو تەبایی و هاوکاریی نەبێ، بە کۆمەڵگایەکی کەرچ و کالۆ دواکەوتوو دادەنرا، ئنجا جیگیتی دڵخۆشییە، که کۆمەڵگای کوردەواریی ئێمە لەو بوارەدا، ڕوو بەگەشەکردن و بەرەوپێشچوونە.

دووەم: گەلێك جار عەلمانییە پەرگێرو دەمارگیرەکان، خەلکی ئیسلامیی بەو تۆمەتبار دەکەن، که نامادەیی گەت و گۆز لێهە ک تیگەیشتنیان نیو کەسانیکی دەمارگیر و داخراون! جا دیارە ئێمە نکوویی لەو ناکەین، که کەسانی ئاوا لە نیو تەوژمی ئیسلامییدا هەن، بەلام یەكەم: کەمینەن و هەریەرەو کەمییش دەچن، دووەم: کەمتر وایە کەسانی قسە ڕۆیشتنو و ڕییار بەدەست بن!

بەلام ئەو برادەرانی، تەگەر بابەتیانەو بەویژدانەو سەرنجیاندا بایە، دەبوايە ئەم هەول و هەنگاوی بەندە، وەك بەرپرسی لایەنێکی ئیسلامیی خاوەن پێگەیی

جەماۋەرىيى سەرگۆرەپانى كوردستان، بىكەنە تەرازو و پىئوهرى ھەلۋىستى ئىسلامىيەكان لەبارەى تەبايى و پىكەو ژیانەو، نەك قسە ھەلۋىستى ھەندىك خەلكى تاكو تەرا، بەلئى ئەو برادەرەنە، دەبايە ئەم كىتەبەى بەندە وەك ■ ھەستىشخەرىيەكى گىرنگ لەو بواردە ئەماشا بىكەن، كە وىپراى خالە جىاۋازەكان، ھەلۋم داو ھەلۋە ھاۋىيەشەكانى نىوان تەوھىمى ئىسلامىيى و غەلمانىيىش بىخەمەپرو، تاكو وىپراى تەخەمۇلكرەنى جىاۋازىيەكانى يەكەدى، ھاۋكارو دەسبارگرى يەكەدیش بىن بۆ چەسپاندنى خالۆ كارو نامانجە ھاۋىيەشەكانان.

سپىم لەكاتىكدا، كە ئىمەى ئىسلامىيى بەھەنگاۋ ھەلۋىستى كەردەيى، پۆژ بۆ پۆژى زىاتر ئەو راستىيە دەسەلمىتەن، كە وىپراى پارىزگارىيى كەردن لە تايەتەندىيەكانان، زۆرىش سوورين لەسەر ھاۋكارىيى و بەشدارىيى كەردنى كارا بۆ ھەرچى زىاتر دەستەبەر كەردن و چەسپاندنى ھەموو ئەو نامانجانەى، كە بەرژەو ھەندىيى گشتىيى خەلەك و كۆمەلگايەكەمانىيانى تىدايە، جىپىداخە، كە كەسانىكى برىار بەدەست و پارەدارى نىو ھەردووك حىزىيى ھوكمپان، لەپىيى ھەندىك كەلكە گۆڤارو بلاۋكراۋەو سايىتى وابەستەو دابەستەيانەو، كە ئىستا زاراۋەى: (مىدىيىيى سىبەر)يان بۆ بەكاردى، بەردەوام بوختان و دېرۆ دەلەسەمان بۆ دەكەن و جىنۆمان پىدەلئىن!

بەلەكو ھەيانە باسى: (را لىگىرتن و سەركوتانەو)شمان دەكات!^۱
 ھەكە بلىيى ئەو برادەرە لەبەرى چووبى، كە لەحىزىيەكدايە لافى دىۋكراسىيى لىدەداتو، وابزانى لەسەدەكانى نىۋەراستدا دەژى و بەرپرسى دەزگايەكى راگەيانەن نىيە، بەلەكو بەرپرسى: (دادگىيى پشكەن - حەكمە التفتىش)ە، كە كاتى خۆى پىاۋانى كلىسا لەدژى نەيارانى كلىساۋ بەرژەو ھەندىيەكانىدا پىكىيان ھىتابو!

^۱ - ئەمە قسەى برادەرىكى غەلمانىيى بەرپرسى يەكەك لەدەزگاكانى راگەيانەندى يەكەك لەو دوو حىزىيە، بەرانەبەر بە ئىسلامىيەكان!

بەهێویتی ئەو، کە ئەم کتێبە لەم چاپی دووھەمەیشدا ئەو نامانجانە، کە بۆیان نووسراوە، بەچاکترین شیوە بەیئێتەدی، بێتە مایە زیا تر دڵ دامەزراندن و دلتیا بوونی خەلکی ئیسلامیی لەپراستی و تیرو تەواویی بەرنامەکیان و، بشبیتە مایە بەرچاو ڕۆشن بوونەوێ خەلکی سیکۆلاریست و نا ئیسلامیی، بەرانبەر بەتەوژمی ئیسلامیی و بیرو راو ھەلۆیست و نامانجەکانی.

ناشکراشە، کە خۆگۆڕینمان بەرەو چاکەو خێر، بناغەو ھۆکاری گۆڕین و پاکسازی و چاکسازی تێدا کردنی ئەو واقعەمانە، کە ھەمو لایە کمان، یان لانی کەم زۆربە ھەرە زۆرمان لەزۆر لایە ئێی بێزارین و پێوێ گرفتارین، بەلگەشی ناوی، کە ھەنگاوی یەکەمی خۆگۆڕین (تغییر النفس) بریتێ لەگۆڕینی بیرو پێوچوون و تیروانین، چونکە بێگومان ڕەفتار و کرداری مرۆڤ ھەل ھەلۆلاو و ڕەنگدانەوێ بیرو پێوچوون و قەناعەتە فیکرییەکانیەتی.

سبحانك اللهم وبحمدك أشهد ألا اله إلا انت

أستغفرك وأتوب اليك

۵ ذي الحجة ۱۴۳۱

۲۰۱۰/۱۱/۱۱

بەغداد

ئەم زىجىرە باسە

خوتەنلەرنى سەنگىن وشىرىن!

ئەم زىجىرە باسە، سەرجەم خەت ئالغىيە، ئە ماۋەي چەند مانگى رابردودا ئە سىۋىنى ژمارەي ھەردوۋك بىلەن كراۋەي (ھاۋلاتى) ۋە (ئاۋىنە)دا بىلەن كراۋەتەۋە، بە ناۋىنىشنى: (تەۋھىمى ئىسلامىيىتىمىزدا ۋە خەلق ھاۋىيەتلىرى ۋە جىياۋزىمىنىڭ)، ئەمەش ناۋىنىشنى ئەم خەت ئالغىيە، كە ھەركامىيىكىن بۇ بابەتتىكى سەربەخۇ تەرخان كراۋە:

۱- ئە بوۋارى بوۋىنىسىدا.

۲- ئە بوۋارى بىرۋىرۋادا.

۳- ئە بوۋارى فېگرو زانستدا.

۴- ئە بوۋارى دەۋلەتدارىيى ۋە ھۆكۈمەتلىرىدا.

۵- ئە بوۋارى ئابۋورىيى ۋە ژيان ۋە گۈزەراندا.

۶- ئە بوۋارى كۆمەلەيتىدا.

۷- ئە بوۋارى تەبائىي ۋە پېئىكەۋەتلىرىدا.

شاينى باسىشە، كە ھەركام ئە بابەتلىرىنى ئەم خەت ئالغىيە، ئە چەندەن باسى جۇراۋجۇر پېئىكەتلىرى.

ھىۋادارىشم ئەم زىجىرە باسە، ماۋەي بەرچاۋرۋىنىيى ۋە ھۆشيارىيى ۋە بىئادارىيى زۇر كەس بىت ۋە، تومىدىشم ۋەيە خوتەنلەرنى بەرپىز بە ھەمۋو جۇرۋو شىۋەكانىيەۋە، ئەم زىجىرە باسە ئە چاۋەكانىيەۋەتلىرىدا بەھۋى سەرنج ۋە تېببىيى ۋە پەخەكانىيەۋە، بەھىزۋ پىزىترو دەۋلەتلىرى بىكەن.

لە کۆتاییشدا بە پێویستی دەزایم، کە سوپاسی ئەم بەرپێژانە بکەم:

- کاک (عدنان عثمان) سەرنووسەری پێشووی (هاوولاتی)، کە مەردانە پێی
بلاوکردنەوهی ئەم زنجیرە باسە لە بلاوکراوەی ناویراودا تەخت و هەموار کرد.
 - ستافی هاوولاتی بە وردو درشتیانەوه، کە هەتا بیست و چوار (۲۴) ژمارە
هەفتەنامەکیان لەسەر بلاوکردنەوهی ئەم زنجیرە باسە، پشوو درپێژانە بەردەوام
بوون.
 - ستافی ئاوێتە بە درشت و وردیانەوه کە لە بەشی بیست و پێنجەم (۲۵) ی ئەم
زنجیرەیهوه، هەتا بەشی سی و سییەم (۳۳) و کۆتایی، دەستگەرمانە لەسەر
بلاوکردنەوهی بەردەوام بوون.
 - (عبدالرحمن) ی کوڕم و کاک (حیدر مظفر)، کە یەكەمیان زۆریە بابەت و
باسەکانی ئەم زنجیرەیهو، دووهمیشیان ئەو بەشە مابۆوهیان تاپ کردو
وێرای کاروبار و سەرقالیی زۆریشیان، نەیانیهشت بلاوکردنەوهی ئەم زنجیرە
باسە مەحتەل بێت و رابووستی.
- خوا هەموو لایەکیان سەربەرز و سەرفرازی دنیا و دواپۆژ بکات.

سبحانك ربُّ العِزَّةِ عَمَّا يَصِفون، وسلام على المرسلين،
والحمد لله ربُّ العالمين.

٢٨ ذي الحجة ١٤٢٨

٧ی کانوونی دووهمی ٢٠٠٨

هەولێر

سىنىپ روڭىنىڭ تەۋھىدىي ئىسلامىيەت

يەكەم: ھەرچەندە ئاۋونىشانى ئەم زىچىدە باسە ئىي دەفامىتتە، كە وپراي بەراورد لە ئىۋان (ئىسلام) و (سىكۇلارىزم) دا - كە بەرنامە ئايىنى ھەردو تەۋھىدىي (ئىسلامىي) و (ئىسلامىي) - بەراوردى ئىۋان كىدارو رەفتارو واقىيى ئەو دوو تەۋھىدىي بىرگىتەخۇ، بەلام لەبەر چەند ھۆكۈمەت ئەۋەم بە پەسند نەزائى:

۱- بىگومان بەراوردى ئىۋان كىدارو رەفتارى كۆمەتتىكى ھۆكۈمەتنى ئەۋەدا كۆرتەتتە، بۇخۇ قۇرۇقچىلىق بىرپارە سىياسىي ۋە ھېزى ئابورىيى و سىستەمى ئىدارىي ۋەلات - كە مەبەستەم پىي ھەردو ھېزى ھۆكۈمەتنى پارتى و يەكەتتە - و كۆمەتتىكى پەراۋىز خراۋى ماف پىشپىلكرادا، بەراوردىكى ناھەسەنگ و نامەتتىقىيە.

دېارە بەشدارىي تەۋھىدىي ئىسلامىيەت ئە ھۆكۈمەت و دام و دەزگاكانىدا، شىتتىكى پەزىيەت ھى ئەۋە نىە بە بەشدارىي كىدارى كىدارى داپىرى.^(۱)

۲- ئىدارە تەۋھىدىي ئىسلامىيەت ئەم قۇرۇلغان ھەرتى كوردستانىش، چ لەپروى سىياسەتنى ئىۋخۇ و، چ لەپروى سىياسەتنى دەرەككە، ھەم لەسەر ئاستى عىراق و، ھەم لەسەر ئاستى ئىقلىمى و ئۆدەۋلەتتەشدا، بە راددەيەك دوۋچارى شىكست و قەيرانى جۇراۋچۇر بۇتە، كە باسكىردى پەلگىشمان

^۱ ئەۋە لەكەتنى چاپى يەكەمى ئەم كىتەپتەدا بو، بەلام ئىستە ھەركام لە (كۆمەتتى ئىسلامى) و (يەكگرتوۋى ئىسلامى) لە دەرەۋى ھۆكۈمەتن.

دەکات بۆ ڕەخنەیی زۆر توند و تائی وا، کە لە گەڵ سروشتی ئەم زنجیرە باسە و ئەو ئامانجەدا، کە بۆی نووسراوە گونجاو نیە.

۳- ئنجای دياره، کە ئیسلام و عەلمانییەتیش سەرچاوەی فیکرو کار و ھەتوێستی تەوژمی ئیسلامیی و عەلمانیی، ھەرکاتێک سەرچاوەش ناسرا، ئەو ئاوە جوگەش، کە لێیەو ھەتدە قوڵی، دەناسرا و بگر ھەوی ناسین و ناشنایەتیمانەو لەبارەیی ئیسلام و سیکولاریزمەو، تەرازوویە کمان بە دەستەو دەبی، کە بە شێوەیەکی راست و دروست، تەوژمی ئیسلامیی و عەلمانیی و کۆمەڵ و گروپە پێکھێنەرەکانی ن ھەتسەنگین.

دووەم: ئیسلامیی و عەلمانییەکانی کوردستان، لە گەڵ جیاوازییە گەورە و گرنگەکانی ئیوان ناین و بەرنامەکانی ن، ئامانجی گەورە و گرنگی زۆری ھاوبەشیشیان ھەن، ئەگەر بیا ئەو ئ لە سەر بناغەیی تەبایی و پێکەوتیان و خزمەت بە گەل و ولات پێکەو ھاوکار و دەستبارگر بن، بۆ ئوونە:

۱. پارێزگاریی لێکردن و ھەستە بەرکردنی مافە ڕەواکانی خەلکی کوردستان، لە ڕووی ئەتەوایی و سیاسیی و ئابووری و... ھتدەو.

۲. بەرھەتپێکردنی زانست و گەشەپێدانی ئاستی خوێندن، کە ئیستا بە شێوەیەکی ترسناک ڕوو لە دابەزینە، بە تاییەت لە زانکۆ و پەیمانگاکاندا لە سۆنگەیی بەردەوام و روژاندنی جینسی و پەرەپێدانی بێ بەندوباریییەو لە کەنالەکانی راگەیاندن و... ھتددا.

۳. ئاوەدان کردنەو و ولات و دروستکردنی ژێرخانی ئابووری، بە گەشەپێدانی کشت و کال و ئاژەڵداریی و پیشەسازی.

۴. چەسپاندن و دابەزینی و چارەسەرکردنی دیاردەیی ترسناکی قریی و پریی و چینیەتی، دابین کردنی پێداویستیە سەرەتاییەکانی ژیان و گوزەرەن بۆ سەر جەم ھاوولاتیان، وە: خانووە بەرەو بژێوو بەرگ و پۆشاک و ئاوە سووتەمەنی و کارەبا..

.....

۷. پیژگه‌ریی کردن له داپووخانی نه‌خلاقو به‌ها به‌رزه‌کان، به‌تاییه‌ت له‌نیو توئیوی گه‌نجاندا، که چندان نه‌خۆشی کوشنده‌ی وه‌ک: زیناو مه‌یخۆریی و تلیاک کێشان و قوما‌رکردن، ته‌شه‌نه‌یان کردوه‌..

سَيِّهَم چاوه پوان بووم، که نووسره عهلمانییه کان کهم و زۆر له سر تهَم زنجیره باسه نووسینیان هه بێ، بۆ هه ئه سه نگاندن و په خه لیگرتن، به لام هه تا نیستا، جگه له سێ چوار نووسینی سه رکێل، که شایسته ی ناماژه پیگردن نهن، هیچم نه دیوه، په نگه فراوانیی بابه ته کهو، به ربلاویی باسه کانیشی په رچ و هۆکار بووی و، هیوادارم له مهودوا، که تهَم زنجیره باسه له دوو توپی کتیبی کدا کوډه کریته مه، هه ئه سه نگیزان و له باره وه نووسرانی ئاسان بێ، ⁽¹⁾ پیشه کیش ده ستخوژی له هه رکه سیك ده کهم که به شیوه یه کی بابه تیانه و زانستیانه، سه رنج و تیبینی و په خه کانی خوژی، چ له باره ی تهَم کتیبه و، چ هه ر کتیب و به ره مه میکی دیکه شه مه، ده خاته پروو، هیچ گومانیشی تیدانیه، که بیجگه له قسه و کتیبی خوا، ⁽²⁾ قسه و کتیب و به ره مه می هیچ که سیکی دیکه له هه له و کهم و کووری خالی نابێ، پیغه مبه ری خواش ⁽³⁾ له و باره وه فه رمویه تی: {کل بني آدم خطاء وخیر الخطائین التوابون} (رواه الترمذی)، واته: تیگرای وه چه ی ئاده م هه له کارن، چاکترین هه له کارانیش بۆلێ خوا گه راوانن.

^۱ پاش بوونه کتیبیش هیچم نه یینی.

دەستپىك

الحمد لله رب العالمين وصلى الله تعالى وسلم بارك على خاتم النبیین محمد وآله
أجمعين.

پىكەو ھەل كەردن و لە گەل يەك مەدار كەردن، يەكدى قبۇلكەردن و يەكدى
تەحەمۇلكەردنى پىكەتە كەنى كۆمەلگەي مەزۇئايەتى بەگشتى،
ھەركۆمەلگەيەك بەتاييەتى، ھەر لە تاكەكان (أفراد) يىمە بگەرە، ھەتا دەستەو
گروپ و كۆمەلە و تۆرۆ و تەمۆم و گەلەكان، مەرجى ھەرە گەنگە و بىرەتى سا و
سەلامەتى و تۆكەمەي و بەردە وامىيەتى، لە سۆنگەي نەو ھەو، كە نەكۆمەلگەي
مەزۇئايەتى، نە ھىچ كۆمەلگەيەكى دىكەي گەورە، يان بچووكىش، بەيى
ھەبوونى نەندازەيدەك لە تەبايى و ھاوكارىيە و دەستبار بۆ يەكدى گەرتن، ناتوانى نەك
ھەر كۆمەلگەيەكى ساغ و تۆكەمەي، بگەرە، تەنەت ھەر لە ژيانىشا بەردەوام
بىت! تىنجا ناشرەش، كە بناغە و ھەيىتى تەبايى و ھاوكارىيە و دەستبار بۆ يەكدى
گەرتنىش بىرەتە لە:

يەكدى قبۇلكەردن و يەكدى تەحەمۇلكەردن و پىكەو ساچاندن و مەدار كەردن،
چونكە: تۆ ھەتابوونى يەكەك نەسەلەيتى، نامادەنەبى تەحەمۇلى جياوازىيە كەنى
بەكەي، ھەرگىز ناتوانى لە گەلەيدا تەباو گونجاوبى و ھاوكارو دەستبارگى بى!
ھەربۆيەش خەي كارەجە و زانار شارەزا عەزۇجل، لە ئايەتى ژمارە
سىزە (١٣) ى سوورەتى (الحجرات) دا فەرموويەتى:

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ
عِنْدَ اللَّهِ أَتَقْوَاهُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾ (الحجرات: ١٣).

ۋاتە: ئەي خەلىقكە ئىمە ئىۋەمان ئە نىۋو مېيەك دروستكردوۋە، گېراۋمانن بە چەند گەلۈ تېرەيەك، تاكو يەككى بىناسىۋ پىكەۋە ھاۋكارى بىكەن، يىگومان بەپىزترتان لەلىيى خوا، پارىژكارترتانە، بەپاستى ھەر خوا زاناي شارەزايە.

خوای بەدېھىنەر لەم ئايەتە بەپىزەدا، بانگى سەرچەم مەۋقايەتتى دەكات و ئاگادارى دەكاتەۋە، كە تاك تاكى مەۋقەكانو تىكپاي مەۋقايەتتى، بەھەمەرو گەلۈ تېرە ھۆزەكانىيەۋە، پۇلەي خىزان (أسرة) يىكنو ئە بابو دايكىك ۋەپاش كەتوون - كە ئادەم ھەم سەلامى خويان لى بى - پاشان بەويستى كارىبەجىيانەي خوا عزوجل، بەمەبەستىيەككى ناسىۋ ھاۋكارى پىكەۋەكردن (بۇ ئاۋەدان كەردنەۋى زەۋى بەسەرىردنى ژيانىكى مەۋقانە) بۇ چەند گەلۈ تېرەيەكى پەنگو زمانو كەتوور ۋە نەرىت ئەيەك جىياۋزو جۆراو جۆر دابەشبوۋە! دوايى ئاگادارىان دەكاتەۋە، كە: تاكە پىۋەرۈ تەرازوۋى گەۋرەۋ بچوۋكى و گرانىي و سوۋكى، برىتيە ئە پارىژكارىي (تقوى)، نەك ھەر شتىكى دىكەي ۋەك: پەنگ، زمان، پەچەلەك، سامان، دەسەلات ... ھتە.

سەرەفجام ئە كۇتايىداۋ بۇ ئەۋى پىي لافو گەزاف ئە كەسانىك بگرى، كە پەنگە بەھۋى پارىژكارىيەۋە خۇ بەسەر خەلىكىدا ھەلگىش - كە ئەمە خۇي پىچەۋانەۋ دژى تەقۋايە - دەفەرمۋى: ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾، ۋاتە: بەپاستى ھەر خوا زانبارىي تەۋاۋى بە شتان ھەيەۋ، ھەرنەۋىش ۋەك پىۋىست، كەسەكان دەناسىۋ پىيان شارەزايە!

كەۋاتە:

خوای كارىبەجى ھەر ئە پۇژى بەراۋە، خواستى ۋابوۋە، كە مەۋقايەتتى دواي ئەۋى ئە پوۋى بىنچەكەۋ پەچەلەكەۋ، لەسەرەتۋە لەبابو دايكىك خىزانىكەۋ ھاتەۋ، مەۋقەكان ھەمۋىيان لەۋ پوۋەۋە يەكسانن، دواتر دابەش بىن بۇچەند تېرە ھۆزو گەلىكى پەنگو زمانو كەتوورۋ دابو نەرىت جىياۋزو جۆراۋجۆر، تاكو پاشان لەپىي يەككى ناسىۋ ھاۋكارى پىكەۋە كەردنەۋە، ۋەك باغو

گولزارىكى مېۋە گول زۆرۈ جۆراۋجۆر، كۆمەلگايەكى بەشەرى ھەمەرەنگو جۆراۋجۆر بىيات بىيىن.

ئەمە لەرۋى ھىكمەت و تامانجى جۆراۋجۆر بوۋى دەنگو رەنگو زمانو، كەلتورى تېرە گەلە پىكەيىنەرەكانى مرۆڭايەتتېمە.

ھەرۋەھا لەرۋە شەۋە، كە خۋاي پەرۋەردگار ﷻ ويستى وابوۋە، كە مرۆڭەكان لە بواری عەقىدەۋ فېكرو ئيمان و كوفرەۋە - بە ھوكمى ئىرادەى نازادانەى خۇيان- جىياۋزو جۆراۋجۆر بن، خۋاي بەرزو مەزن فەرموۋىەتى:

﴿وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَرَاؤُنَ مُحْتَزِلِينَ﴾، ﴿لَا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ وَلَئِنَّكَ خَلَقَهُمْ...﴾ (ھود: ۱۱۸-۱۱۹)، واتە: ئەگەر پەرۋەردگار ت ويستى، ھەموو خەلكى دەگىرا بە يەك كۆمەل (بەلام ئەۋەى نەۋىستەۋە) ۋە بەردەوام لە راجىيىدا دەبن. مەگەر ئەۋەى پەرۋەردگار بەزەيى پېدا بېتەۋە (و پېنمايى بكات)، ھەر بۆنەۋەش (كە جىياۋزو جۆراۋجۆر بن) دروستى كردوون...

ھەرۋەھا فەرموۋىەتى:

﴿وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ فِي الْأَرْضِ كُلَّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تَكْفِرُ النَّاسَ حَتَّى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ﴾ (يونس: ۹۹)، واتە: ئەگەر پەرۋەردگار ت ويستى، (بەزۆر ئيمان بە خەلك بېيىن) تېكراي ئەوانەى لەسەر زەۋىن، ھەمويان ئيمانىيان دەھىنا، جا ئايا (تۆ ئەى موحەممەد!) زۆر لەخەلكى دەكەى، كە بېنە ئيماندار؟!

كەواتە: خۋاي پەرۋەردگارى كارەجىي ﷻ ويستى وابوۋە، كە مرۆڭەكان نازادبن و بەخواست و ويستى نازادانەى خۇيان ئيمان بېيىن، يان ئيمان نەھىتن و خۇيان چۇنيان ھەزكرد وابكەن و، لەلايەن خۋاي بەدېھىنەرەكانەۋە ھېچ جۆرە فشارىكيان لى نەكرى، ۋەك لە شۇيىنكى دىكەدا فەرموۋىەتى: ﴿وَقُلِ الْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ فَمَن شَاءَ فَلْيُؤْمِن وَمَن شَاءَ فَلْيُكْفِرْ...﴾ (الكهف: ۲۹)، واتە: بلى: ھەق لە پەرۋەردگار تانەۋە، جاكى ھەزەدەكات، با بېوابىيىن و، كېش ھەزەدەكات، با كافىيىت...

جا لېرەۋە دەگەننە ئەنجامگىرىيەكى گىرگ: (۱)

بابايەكى ئىسلامىيەتتە، ئەگەر بىز بىز ئايىنە بەرنامە كەي تىگەشتىن، كە دەپىنە كىتەپى خۇا ئاۋا بەرپونۇ راشكاۋى، باسۇ يەكەتتى پەچەلەك ۋە بىنەچەكەي مۇۋەپپەقىيەتلىك دەكەت ۋە رايىدەگەننە، كە خىكمەت ۋە ئامانغىدا بەشپونۇ بەشەر بۇچەندە گەل ۋە تېرەيەكى جىياچىۋ جۇۋاۋجۇر، بىرپىتە لە يەكەي ناسىۋە پىتەكەۋە ھاۋكارپونۇ، ھىچ كەس بەھۇي پەنگە ۋە زامان ۋە مالىۋ سامان ۋە پەگەزۇ پەچەلەكەۋە، پەلەۋ ئىمىيازى بەسەر كەس دانىيە، بە ھىچ رەنگىك پى بەخۇي نادات ۋە بەخۇي پەۋانايىننە، بەھۇي پەنگە ۋە پەگەزۇ سامان ۋە زامان ۋە گەل ۋە تېرەكەيەۋە، لاف ۋە گەزاف بەسەر خەلگى دىكەدا لىبەت ۋە بەكەمەت لەخۇي تەماشايان بەكات ۋە... ھەتتە.

ھەرۋە ھاۋا بابايەكى ئىسلامىيەتتە تىگەشتىۋە لە ئايىنەكەي، كاتىك دەپىنە قورئانى بەپىزى خۇا غەزەل، ئاۋا بەرپونۇ راشكاۋى جەخت لەسەر ئازادىي مۇۋەپپەقىيەتلىك دەكەت ۋە لەبەرئەبەر ئىمان ھىندەندە، تەنەت پى بە پىغەمبەرى خۇا (مۇھەممەد) نادات، كە ھىچ جۇرە تۈزىكارىي ۋە گۇشارىك بەكارىيىننە بۇ ۋادەكەندە ناچاركەندە خەلگى بەئىمان ھىندان، بابايەكى ۋە بەھىچ بىيانۇ پاساۋىك پى بەخۇي نادات، كە، تەنەت ھەر بىرپىش لە پەنەبەردە بەر توندوتىۋى ۋە زەبەرزەنگ بەكاتەۋە بۇ فەزەركەندە سەپاندە ئىمان ۋە ئىسلام بەسەر كەسەننىكەدا، كە خەزەنەكەن ئىمان پىنۇ ۋە پەۋ لە خۇابەكەن!

ئىنجا ئەۋرەستىيە، كە ئىستە بەشپەيەكى تىۋرىي ۋە مەبەدەئى قەسە لەبەرەۋە دەكەين، ۋەك پۇزى پونۇ لە مۇۋەپپەقىيەتلىك سەۋدە دەۋلەتتى ئىسلامىيەدا، بە دەرەۋەشەۋىيە ۋە بەرەستەكراۋى دەپىنەن، چۈنكە لەۋ ماۋ دىۋەتە تەمەنى دەۋلەتتى ئىسلامىيەدا، دەيان جۇرە گەل ۋە ھۇزى جىياچىۋ، چەندەن ئايىنە ۋە فەكەرەي

۱ لە كىتەپى (چەندەن بابەتلىكى سىياسى ھاۋچەرخ لەبەر رۇشنايى غەۋل ۋە ۋەجى دا) بەدەرىۋى باسۇ (تەبەيى ۋە پىتەكەۋەۋىيان) مان كەدەۋە.

جۇراۋجۇر تۈنۈيۈنە، ئە ئۆز سايە ۋە پەقەت، دەرۋەزە بە ئىيان ۋە بۈيۈن خۇيان بەدەن ۋە بېنەن ۋە بەينەن، ديارە ، ئەگەر جارىيەت كىش ھەندىك ھەلەۋەتە ئە ۋە بۈرەدە رۈيۈندە، ئە ۋە يىگۈمەن ئە سۆنگە لادان (ئىخراۋ) ۋە ھەندىك ئە دەسەلەتدارانە ۋە بۈيۈن ئە ھۈكۈم ۋە بېرەدە كەنى شەرىئەت ۋە ، شەتەنكى ئاشكراشە، كە رېزىپە (شەز)، ئەك ھەر بىچىنە ۋە پە ھەلەۋەتە ۋە ، بەلەك بۈيۈن زىاتەر ئىسپات دەكەت.

باشتەر ئىۋەش ئە ۋە بارە ۋە ئە مېۋە كۆندە، (ئىسپان) ۋە ئىستار (ئەندەلۇس) ۋە پېشۋە، كە ئە ۋە ھەشت سەدە ھۈكۈم ئىسلامىيەدە نەسپانە كەنى ئە ۋە ۋە - مەگەر ئە ۋە بەئەدە ئازادە ۋە خۇي مەسۇلمان بۈيۈن، ئەگەر - ھەر ئەسەر ئايىنە خۇيان مەۋە، ھېچ كەس بەدەرۋە ۋە ھەشت سەد (۸۰۰) سەل، ئاچارە نەكردە دەست ئە ئايىنە گۆرۈدە كەنى خۇيان ھەلەگەر! كەچى كەتەك، كە ھۈكۈم دەسەلەت ئىسلامىيە ئە ۋە ۋە ئە، ھەرۋە نەسپانە كەنى مەسۇلمانان خەستە بەدەم دۈ شەۋە ۋە سەرپەشكەن كەندە ئەنەن: بۈيۈن نەسپانە ۋە ۋە ئە ئىسلام ھەن، يان كۆرۈن ۋە سەرپەندە!

سەرئەنەم ئە ۋە ۋە ھەزەرە مەسۇلمانەن، كە چەندە پەشتەن بە مەسۇلمانە ئە ۋە ۋە گۆرەندە، يان ئە ئىسلام ھەلەگەرۋە ۋە ۋە كەشەن ئە ئاۋە دەرىدە كەن، كە ئەمەنەن زۆر خەۋەن شەن ۋە بەخەۋە بۈيۈن!!

ئە مېۋە ۋە ھەشەمەندە، قەلەۋە كەنى مەسۇلمانان ئۆز سايە شۈۋە يەكەنە سۆيەتە پەشۋە، ئەلەن ھۈكۈمەنە كۆمۈنەستە، بەتەبەت (سەلەن)، ۋە كۆرۈن ۋە دەرىدە كەنى ھەزەرە مەسۇلمانە ھەندەستە بەدەستە ھەندە گەپەستە ۋە پەستە كەن ۋە ، قەتەل ۋە كەن خەلەكەنى زۆر (بۆسەنە ھەسەك) ۋە (كۆسەق) ۋە ، بەدەستە سەپە نەسپانە كەن ۋە ، خەك زەتەكەن ۋە كۆرۈن ۋە گەن - ھەتە ئەم سەتەش بەدەۋە - مەسۇلمانە فەلەستەنە يەكەن، بەدەستە جۈۋە كە زەيۈنە كەن. -- چەندە نەمەكە زەقن ئەۋە ۋە.

ئىنجا ھەر ئۆزى ھەش جىياۋزى بىنەپەرتى ئىتوان جىھانىيىتى ئىسلام (عالمية الإسلام) و جىھانگىرىي (عولمة) مان بۇ دەردە كەۋى، چونكى ھەرچى ئىسلام، بەلئى، دەيەۋى بېيىتە ساپە سىپەرى مۇۋەپپەقىيەتلىرى، ھەممۇ خەللىكى سەرزەۋى لى دوايىن نوسخەى ھىدايەتلى خوا، بەرنامە راست و دروست و لىگەل فېطرەتدا گونجاۋ دەستكارىي نەكرەۋە كەي بەھرەمەند بن، بەلام نەك بە زەبروزەنگو سەپاندن، بەلكو لى پىتى بانگەۋاز كەردىيان و تىنگىياندن و بەرچاۋ پۇشن كەردنەۋە ئىقناع كەردىيان و ئىمان ھىندى نازادانەيانەۋە، ۋەك دەقەكانى قورئان و سوننەت، بەراشكاۋىي رايانگەيانەۋە و مېۋىۋى دەۋلەتلى ئىسلامىيىتى، تارادەيەكى زۆر بەرجەستەى كەردە. بەلام جىھانگىرىي (Globalization) دەيەۋى بەزۆرى زۆردارىيى ۋە بەزەبرى ناگرو ئاسن و ترساندن و تەماع و بەرئان (تەۋفىق و تەطمىم)، دۇنياۋ خەللىك بىخاتە ژىر پىكىتى خۇيەۋە، بېرۆكە بەھايەكانى خۇي بەسەرياندا بەسەپىتىن و، بەم جۆرەيان لى بىكات، كە خۇي ھەزى لىيە ۋە قالدەيان بەدات، كە پىشتەر بۇيدارپشتون، ئەۋەش ھەمۋى بەمەبەستى دەسەلات رانانى زىاترو، دەست بەسەرداگرتى زىاترى خىروپىرەكانى سەرزەۋى و ژىرەۋى!

ھەلبەتە ھەركام لىمۇ دوو ھەلۋىستەى (جىھانىيىتى ئىسلام) و (جىھانگىرىي)^(۱) ىش بەر لى بەرچاۋگرتى بىناغەى غەقىدەيى و فېكىرىي ھەركامىكىيان، شىتىكى سىروشتى و چاۋەپوانكراۋە، چونكى:

ھەرچى ئىسلام - ۋەك پىشتەر باسما كەرد - ۋە تەماشى مۇۋەپپەقىيەتلىك دەكات، كە سەرجەم پۇلەى يەك خىزانن و، بەمەبەستىيە كەدى ئاسىن و ھاۋكارى پىنكەۋە كەردن، بۇ چەند كەل و تېرەيەك دابەش كراۋن و، ھىچ كەس بە ھىچ بىيانوۋ و پاساۋىك بۇى نىە لافى پلىمۇ ئىمتىياز ھەبۋون بەسەر كەسدا لىبەدات و، مۇۋەپپەقىيەتلىك لىلەين خۇي پەروەردگارەۋە نازادكراۋن و، لىتوان ئىمان ھىندان و نەھىئاندا، سەرىشك

^۱ لى كىتەبى (چەند مەسەلەيەكى باۋى سەردەم) دا ئالغەيەكى سەرىبەخۇمان بۇ تۈۋىتىنەۋەى شەم بابەتە تەرخان كەردە. پروانە: چاپى پىنجەم / نوسىنگەى تەفسىر.

کراون - بەمەبەستی تاقیکردنەوه - وه تۆزییان لێنەکراوه، ئەوه لەلایەکەوه، لەلایەکی دیکەشەوه، ئیسلام لەبەرانبەر دەوتەت و دەسلاتی خۆیدا، خەڵکی کردۆتە سێ بەش:

١. موسولمان.

٢. ناموسولمانی تەباو گونجاو.

٣. ناموسولمانی دژو ناکۆک.

کەواتە:

مەرج نیە هەرکەسێک موسولمان نەبوو نەهاتە ئێو ئیسلامەوه، خەتەن هەر دژو دوژمن ییت، بەتکو دەگوێی، کە لاشەرپو بێ لایەن (محاید) بێ، بێ لایەنییەکەشی بەچەند شیوەیەک تەعبیری لێدەکری، وهک: سەرانی (الجزية) دان، شەرلەگەل نەکردن (المواذعة)، پەیمان لەگەڵ بەسترا (المعاهدة).

جا بینا لەسەر ئەوهی رابرد، دەتین:

لەسۆنگەی ئەوهوه، کە ئیسلام واسەیری مەژۆشەکان دەکات، کە خوای کاربەجێ خۆی بۆ چەند گەلو تێرەیهک دابەشی کردوون، لەبەرانبەر ئیمان هێند و نەهێنانیشدا نازادی کردوون، هیچ کاتیێک نەک هەربەپێویست، بەتکو بەرپەواشی نازانی، کە بەهیچ جۆریێک دەستکاریی پەنگو زمان و پەگەزو پەچەلەکیان بکات، یان لەسەر ئیمان و ئیسلام ناچاریان بکات، بەتکو هەر بەوشیوەیهی، کە هەن لە پرووی پەنگو زمان و پەچەلەکەوه، ئارەزوو دەکەن، کە بێن لەپرووی فیکرو عەقیدەوه، مامەڵەیان لەگەڵدا هەکات.

هەلبەتە هەر ئەوهش لە بەرنامەیهکی پەربانیی و ئینسانیی وهک ئیسلام چاوهڕێ دەکری، ئایینیێک، کە لەلایەن خوا و پەروردگاری هەموو خەڵکییەوه هاتوه، پرووی دەمیشی لەسەر جەم ئینسانەکانە بەبێ جیاوازیی، دیارە بەرنامەیهکی وا کاتیێک دەسلاتی دەبی، کەشو هەمووی ژیان و گۆزەرانیکی مەژۆشەکانی وا بۆ ئینسانەکان

فہراہم دینے، کہ نہ بے زہی و حکمت و دادگری خوی پھرہردگار چاودہ پڑی
دہ کری و، شایستہی مروٹیکیشہ، کہ خوا ناوہ دانکردنہوی زوی پی سپاردوہ و
کردوویہ تہ خلیفہی خوی: ﴿..هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَ فِيهَا...﴾ (ہود: ۶۱)،
﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً...﴾ (البقرة: ۳۰).

به لام بیروکی جیهانگیدی، چونکه:

یه کم: رَه‌گو پِش‌هو بنه‌مایه‌ک‌هی بریتیه له پاوانخوازیی و، خه‌لک و دنیا کۆت‌پۆل
کردن و کویت‌خایه‌ت‌یک‌ردن و خه‌لک ژێ‌ده‌ست کردن.

دووهم: خهلك له بهرانېر خويډا له نيوان دوو شتاندا سهر پشك دهكات:

أ- تسلیم بوون و ره گهڙ کهوتن و پدیره ویی لیکنه.

ب۔ سہنگر لیگیان و شہر لہ گہل کران۔

واته: جیهانگیری بی لایهن (محاید)، قبول ناکات، به لگو ده تی: یان ده بی له گه لم بی، یان ده بی ناماده ی پوویه پوویونموه و شهر بی! نهمهش (جورج W بوش) زور به پوونی رایگیانند، پاش پروداوی یازده ی میلول، که گوتی: (هرکه سیک له گه لمان نه یی، دژمانه!).

به ئىلى، له سۆنگى ئەۋەتە جىھانگىرىيى - به له بەرچاۋگرتنى سىرۋىتى - ناتۋاننى
 كە ھەمىشە كەلگەنلىكى دۇنيا داگېر كىردى، كۆيخاھىتى بەسەر خەلگىدا كىردى له
 كەللەدا ئەبى، ھەممەت دۇنيا ۋىرۋىلايەتلى، ۋەك تۆپىك له چەنگ بىگىرۋ
 لەمۇ قالىپ ۋىرۋىلايەتلى، لەقالبىيان بەت، كە پىش ۋەخت بۆي سىز كىردى، ۋەك ئىستى
 بە زەقىي له ھەتسە ۋەك ۋە پەتارى ئەمىرىكىي دەمىر سىستى جىھانگىرىيىدا
 دەپىيىن، ھەربىيەش ھەندىك ناويان له (ھەمەلەمە) ناۋە: (ئەمەلەمە) ۋەتە: بە
 ئەمىرىكىا كىردى دىن !

جا لەبەر پۆشنایی ئەویدا که رابرد، دەلێم:

ئێستا، که لە کوردستان و عێراقدا، وەک سەرچەم و لاتانی دیکەیی مسوولمان نشینی جیهانی ئیسلامیی، بە گشتیی دوو تەوژمی فیکری و سیاسیی هەن، که بریتین لە: تەوژمی ئیسلامیی و تەوژمی عەلمانیی. که، ئەگەرمانەوێ زۆر بە کورتی و پووێ پێناسەیان بکەین - بە پڕوای من - دەبێ بلێین:

((تەوژمی ئیسلامیی، ئەو کۆمەڵە خەڵکەن، که دەیانەوێ ژيان و گوزەرانی تاکیی و خێزانی و کۆمەڵایەتی و سیاسیی و ئابووری و... هتدی خۆیان و کۆمەڵگاکیان لەبەر پۆشنایی قورئان و سوننەتداو، لە سەر بناغەیی شەریعەت رێک بھەن و بگوزەریئن.))

●:

((تەوژمی عەلمانی ئەو کۆمەڵە خەڵکەن، که دەیانەوێ ئایین و شەریعەتی خوا لە رێکخستنی ژيان و گوزەرانی تاکیی و کۆمەڵایەتی و سیاسیی و ئابووری و... هتدی خۆیان و کۆمەڵگاکیاندا، پرسی پێ نەکرێ و حیسابی بۆ نەکرێ. مەگەر لە چەند مەسەلە یەکێ شەخسی و پووجییدا)) بپوانە: (الموسوعة الميسرة في الفكر الفلسفي والاجتماعي) د. کەمیل الحاج، ص: ۳۷۳ (العلمانية والعلمنة) (secularism and secularization).

شایانی باسیشە، که هەرکام لە تەوژمی ئیسلامیی و عەلمانیی کەم و زۆر، خاوەنی پێگەیی جەماوەری خۆیانو، بەردەوامیش رێژەیی ئەو پێگەییەیان لە هەڵکشین و ڤاکشیندا یەو، حالەتێکی وەستاوی نیە.

جا من پێم وایە، که ئەم دوو تەوژمە، هەرچەندە بە گشتیی دژ و پێچەوانەیی یەکن، بە لای و پێرایی خالە جیاوازیەکانی ئێوانیان، چەندان خالێ ھاوبەشیشیان لە نێواندا هەن، که دەگونجێ ئەو خالە ھاوبەشەنەیی ئێوانیان، بکریئە پردی پێک گەشتن و بناغەیی تەبایی و ھاوکاری و دەستبار بۆ یەکدی گرتن لە زۆر بواردا، بە شێوەیەک، که لە جیاتی دژایەتی یەکدی کردن و وزە و توانای خەڵک و ولات بە

فېرۋدان بۇ نەھىشتىن، يان بېھىز كىردى يەككى، پەنابىرىتە بەر دان بەخۇدا گىرتىن
يەككى تەھەممۇل كىردى سەماھەت و سىنە فراۋانى لە خالە جياۋازەكانداۋ،
يەككىستى وزە تۈانا جۇراۋ جۇرەكانىش، بۇ ھىتئانەدى خالۋ ئامانجە ھايۋەشەكان،
گۇمانىشى تېدائىيە، كە ئىمە لەم قۇناغ و ھەلو مەرجە ناسك و دژۋارەدا، كە
كوردستان و عىراق و ناۋچەكە و دۇنياشى پېداپەت دەبن، لەھەمۇ كاتىك زىاتىر
پېۋىستىمان بەتەبایی و ھاۋكارى و يەكپىزى ھەيە و، كۆمەلگای پېشكەوتوو
سەرگەتۈش ئەو كۆمەلگایەيە، كە ھەمىشە پېكەتەكانى لە ھەمۇلى دۇزىنەۋەي
ھەرچى زىاتىر خالۋ ئامانجى پەۋىي ھايۋەشدا بن، بەپېچەۋانەشەۋە ھەرگەلو
كۆمەلگایەك - بەتايىبەت لە ناستى خەلكى پىپار بەدەستدا - بەردەوام سەرگەرمى
پشكەن بى بۇ دىتئەۋەي خاللى جياۋازى و زىاتىر زەكەردنەۋەيانو، فەرامۇش كىردى
خالۋ ئامانجە ھايۋەشەكان، گەلو كۆمەلگایەكى دۈكەتۈۋو دژاۋە، چۈنكە
بەدەستى خۇي گۇپرى خۇي ھەلەدەقەنى و وزە تۈانايەكانى خۇي لە دژى ئايندەو
بەرۋەندى يەكانى خۇي بەكاردېنى، سەرئەنجام دەستى لەبنى ھەمبانەي بەتال
دەردىنى! شايانى باسىشە، كە ئامانجى سەرەكى نوسىنى ئەم باسە، ۋەك
پېشتىش ئاماۋەي پېكرا بىرىتە لە: خستە پروي خالە ھايۋەش و جياۋازەكانى
نېۋان ھەردو تەۋھىمى ئىسلامىي و غەلىمانىي و پوونكىردنەۋەي ئەو راستىيە كە:
ۋىپراي ھەبۈنى چەندەن جياۋازى گەۋرە و پىشەيى لەنېۋان تەۋھىمى ئىسلامىي و
غەلىمانىيەدا، كۆمەلگەي خالۋ ئامانجى ھايۋەشەشيان لەنېۋاندا ھەن، لە ھەمۇ
بۈارەكانى فېكرىي و كەلتۈرىي و سىياسىي و ئابۋورىي كۆمەلەيەتتى و نەتەۋەيىدا، كە
دەگۈنچى بىكرىنە بىناغەيەكى پتەو بۇ تەبایی و پېكەۋە ژيان و ھاۋكارى نېۋانيان و،
سەرئەنجام تۆكەيى كۆمەلگەۋ ئاۋەدانى ۋلات و بەختەۋەرى خەلك.

لەکۆتایی ئەم (دەستپێک) هەشدا بەپێیستی دەزائەم ناماژەیهکی کورت بە چەند مەسەلەیک بەکەم:

١. ھالەتی ناسایی و سروشتی خەلکیکی مسوڵمان، ئەو ھەیه، کە جیھانبینی و عەقیدە و ڕەوشت و ئاکار و ھەتس و کەوتیان، ھەلقولای ئایین و بەرنامە کەیان بێ، کە ئیسلامە، بۆیە شتیکی نامەنتیتی و نەگونجاو، کە کەسێک خۆی پێ مسوڵمان بێت و ڕووبکا تە سیکۆلاریزم، مەگەر ئە یەکیکیان، یان ھەردووکیان ھالی نەبووی!

٢. ھەک چۆن ئەنیۆ تەوژمی ئیسلامییدا، وێرایی کەسانێکی ھاوسەنگ و میانجی، کە زۆری ھەرە زۆری تەوژمە کە پێک دێنن، ھەندیک کەسی لادەر و تیپەرپێنەر ئە سنوورەکانی شەریعەتیش ھەن، ئەنیۆ تەوژمی عەلمانیشدا، وێرایی کەسانێکی تیپەرپێنەر (مەتەرف) و کینەدار (حاقد) بەرانبەر بە ئیسلام و ئیسلامییەکان، ھەندیک کەسی بە وێژدان و خاوەن مەنتیقیش ھەن، کە بەداخو! ھەتا ئیستا کەمینەن و ئومێد وایە بەرەو زیادبوون بچن.

٣. ئیسلامییەکان ئایین و بەرنامە کەیان، کە ئە قورئان و سوننەتدا بەرجەستەیی و ئە زانیاری و بەزەیی و کاربەجێی خۆی پەرەردگارەو! ھاتو، بەبێ ھەلە و پەلە دەزانن، ئەم قەناعەتەشیان بەشیک ئە ئیمان و عەقیدەیان، بەلام بێگومان خۆیان بەبێ ھەلە و خراپە نازانن و پێیان وانیە، کە ھەمیشە ھەق و راستی ئەلێنی وانە، لەو مەسەلەندا، کە دەقی شەری راست و راشکاویان ئەسەرینە، چونکە ھەمیشە خۆ پێ ئەسەر ھەق بوون و راستیی و ھەق ئەخۆدا کورت ھەلێنان، عەدەتی فیرەمۆن و تاغوتەکانە، ھەک فیرەمۆن گوتوویەتی: ﴿...مَا أَرْيَكُم إِلَّا مَا أَرَى وَمَا أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ﴾ (غافر: ٢٩)، واتە: جگە ئەو ھێ خۆم پیشاتان دەدەم، ڕێ نادەم ھیچ ڕایەکی دیکەتان ھەبێ، ھەرچی منیش ڕێنماییتانی پێدەکەم، ھەر ئەو ھێ ڕێی راست! ھەر ھەخۆ پێ بێگوناھو خراپە بوون، پێچەوانە ی چەندان دەقی قورئان و سوننەت، بۆنۆنە پێغەمبەر

ﷺ فەرەمۇيەتتى: {كل بني آدم خطاء وخير الخطائين التوابون} (رواه أبو داود)،
واتە: ھەممۇ ۋەھى ئادەم ھەلەكارنۇ، چاكتىن ھەلەكارانىش پەشىمان
بۇۋەۋانن.

دىارە لە زانىارىيە ۋە ھىكمەت ۋە بەزەيى رەھا (مطلقى) خۇاى بى ۋىنەشەۋە،
تەنیا ھەق ۋە پاستىيى ۋە چاكتى ۋە خىرى رەھا پەيدا دەبى ۋە، لە مرۆڭ ۋە تۋانا
سنووردارەكانىشەۋە، ھەر بەرھەمى نىسبىي ۋە لەقەدەر خۇيان چاۋەپى دەكرى،
چۈنكە: (گۆزە چى تىدەبى ھەر ئەۋەى لى دەپۇڭ).

٤. بەدىلى تەبائى ۋە ھاۋكارىيە ۋە ئىسلامىيە ۋە غەلىمانىيەكان، برىتىيە لە ناكۆكىيە ۋە
دوۋەرەكىيە ۋە، بەبى بەيەك ئاشناۋونىش، تەبائى ۋە ھاۋكارىيە ناپەتەدى،
كەۋاتە: باھەۋل بەدىن زىاتر پىك ئاشنا بىن چاكتى لە بېرۋۇچۈنى يەكدى
شارەزەبىن، نەك لەپىشت پەردەي رەشەۋە، يان لەدوۋرەۋە ۋە لەسەر بىنەمىيە
ھەۋال ۋە زانىارىيە ھەلەۋ بەدگومانىيە، سەپرى يەكدى بىكەين، يان بەھۋى
رەخنەۋ گەلىيە مانەۋ ۋە بەرانبەر بەكەسەك، يان چەندكەسەك، ھۈكمى سەلىيە
گەشتىي بەسەر خەلەكەك ۋە تەۋرەمەك دا بەدىن، كە بەداخەۋە ئەۋجۈرە
ھەلۋىستانە زۇرن!

ئىستاش كە ھەتا راددەيەك نامانچ ۋە مەبەستى ئەم باسە پۈۋنۋە، كۆتايى بەم
(دەستپەك) ۋە دىنەن، كە پىشەكى ۋە پى خوشكردن بوو بۇ بابەتەكانى ئەم باسە ۋە خوا
يارىچ لە داھاتوۋدا بە زىجىرەيەكى چەند ئالغەيى دەخىرنەپروو.

سبحانك اللهم و بحمدك،

أشهد ألا إله إلا أنت، أستغفرك وأتوب إليك.

۷ى رەببىيە دوۋەمى ۱۴۲۸ك

۲۴ى نىسانى ۲۰۰۷ز

ھەلۋى

له بوارى بونناسيى (معرفة الوجود) دا

خویندہ ری بمریزا

خوا پشتيوان بى لډم نالغدى په كه مدها، هډول ده دهين تيشك بخډينه سدر بابۀ تى
(بووناسيى) همركام له تۀ وژمى نيسلامى و عدلمانى، به لډم له سدرۀ تاوه به
پټريستى ده زانم، هډم پټناسه دى (بووناسيى) بكهين و چدمك و واتايه كۀ دى پوون
بكهينه وه، هډم گرنگيى و پټويستيه كۀ شى بخډينه ورو:

۱- پېنناسىيە بونناسىيە:

بەكورتى ۋە پوختى مەدەست لى (بونناسىيە)، كە (دنيايىنى) ىشى بۆ بەكاردى،^(۱) چۆنەتى ناسىن ۋە لېۋانىنى بون (وجود)ە، بە بەدېھنەرو بەدېھنەرو (خالق ۋە خالق)ە، بە جۆرىك كە مۆڭ ۋە لامىكى مەنتىقى ۋە راست ۋە پوونى ئەو شەش پىرىيە خوارپىك (فطرى)ەنى چىگ بىكەن، كە لى ەقلى ۋە دلىدا ەنە، (فەلسەفە)ش ەم لى بەرەبەيەنى سەرەلەنەنە، لى ەملى ۋە لامەنە ۋە يەنە بونە، كە بىرىنە لى:

چى؟ كى؟ چۆن؟ كە؟ بۆچى؟ بۆ كۆ؟

ۋاتە:

۱- ئەم بون (وجود)ە چىيە؟

۲- كى ەنەنەنەدى؟

۳- چۆنى دروستكردە؟

۴- كەى دروستى كردە ۋە كەى كۆتايى دى؟

۵- بۆچى دروستى كردە؟

۶- بەرە ۋە كۆى دەچى ۋە سەرەنەمى چى دەبى؟

كەۋاتە:

(بونناسىيە) بىرىنە ئەۋە، كە مۆڭ ۋە خۆى ۋە دەۋرەرو بونەۋەرو خۋى بەدېھنەرو خاۋەنى بناسى، چىكەتى دروستكرانى خۆى ۋە بونەۋەرو ناكام ۋە سەرەنەمىيان بزانى، لى سەرگۈزەشتە ۋە سەرەھاتى ژيانى دىيا تىبىگات ۋە، لى ەئى بى، ئايا چ پايدە ۋە پەيەكى لى بونەۋەردا ەيە ۋە (محلّ الإعراب)ى چىيە ۋە چۆنە؟!

^۱ بە ئىنگلىزى (Antology) ئەتۈلۈشى، پى دەگۈرى.

۲- گرنگی و پیوستی بووناسی:

گرنگی و پیوستی (بووناسی) و پرای نوہی، کہ وہ لامگرو تینویتی شکینی عہقل و فیتہتی مرؤفہ، لہوہ دایہ، کہ مرؤف، نہ گہرمیزاجی تیک نہ چووی و دووچاری نہ خؤشی نیفاق و دوانہ تی (ازدواجیہ) نہ بووی، ہمیشہ بیرو بؤچوون و ہٹسوکہوت و ہٹوئیستہکانی ہٹوولواو زادہی تیروانیہتی لہ بارہی (بوون) ہوہ، ہمیشہ ہٹسوکہوت (تصرف) مرؤف، ریشہکھی لہ زہوی تیروانہ (تصور) پدا دہرو و بہ کورتی: تینسان چؤن بیر بکاتہوہ، ناواش رہفتار دہکات.

دیارہ (بووناسی) و (بیروپرا) (عقیدہ) ش ہرچہندہ پیوہندی پتہویان لہ نیواندا ہمہ، لہ سؤنگی نوہوہ، کہ (بووناسی) بناغہی بیروپراہو ہیچ کاتیک ہیچ جؤرہ عہقیدہک بہ بی جؤرہ (بووناسی) پیک پمدا نابی، جا نوہ بووناسی و عہقیدہہ راست بن، یان ہٹہ، بہ لام چہند جیوازیہ کیشیان لہ نیواندا ہمہ، چونکہ (بووناسی) و ہک پیشتر گومان بریتیہ لہ ہٹوولدان بؤ ناسین و پیپیروندی (بوون) و، (بیروپرا) ش بریتیہ لہ (ہٹوئیست نواندن) لہ ہرانہر (بوون) دا بہ ہدیہتہرو ہدیہتہراوہ.

تستاش بہ چاکی دہزائم بؤ زیاتر روونہو نوہی چہمک و واتای (بووناسی) و جیوازی لہ گہل (بیروپرا) دا، ہراوردیکی خیرایان لہ نیواندا بکہین:

۱- (بووناسی) چؤنیہتی ناسینی (بوون) ہ، بہ لام بیروپرا (عقیدہ) ہٹوئیست نواندنہ لہ ہرانہر (بوون) دا.

۲- بیروپرا ہمیشہ پیوہستہ بہ بووناسی پیوہو، بہ بی وی نابی، بہ لام بووناسی بہ بی بیروپرا ش دہبی.

واتہ: بہ بی بووناسیہ کی راست و دروست، بیروپرا کی راست و دروست پمدا نابی، بہ لام دہگونجی مرؤف بووناسی و دنیاہیہ کی راستی ہبی، کہچی خاوہنی بیروپراہی کی پوچ و ہٹہبی.

۳- ھەرچەندە بېرۇپروا لە بوونناسىيىمە ھەلەدەقولتى، بەلام ئەوھى سەنگى مەھەك و پىئەرى ھەلەسەنگاندنى ئىنسانە، بېرۇپروايە، ئەك بوونناسىي، چونكەمەك پىئىشەر گۇمان: بوونناسىي ھەلەپىنجراۋ رەنگدانەوھى واقىيى بوونە، بەلام بېرۇپروا بىرىتپە لە ھەلەتۇستى مەۋلا لە بەرانبەر بوونداۋ، كەردەوھىكە بە وىست و خواستى ئازادانەى خۇى ھەلى دەپۇيرى، ئىجا دىيارە زانىارىيەكەش، كە كەردەوھى ھەلەتۇستى لەگەل نەبى، بى بايەخەو خاۋەنەكەى لىى بەھرەمەند نابى، بۇ ئمۇنە: پزىشكىك، كە دەزانى مەپۇرىي و جگەرەكىشان خراب و زىان بەخشن، بەلام لىيان ئاپرىنگىتەو، زانىارىيەكەى بى سۈدە!

كەواتە:

بە بېرۇپروا، مەسۇلمان و كافەر لەيەك جىادەكەرنەو، ئەك بە بوونناسىي، چونكە جارى واپە مەسۇلمانىك و كافرىك وەك يەك (بوون)يان ناسىوھ و دەزانن، كە خاۋىەكى بەدپەيئەرو پەرۋەردگار ئەم بوونەوەر (كۆن)ەى ھىناۋەتەدى و سەرپەرشتى دەكات، بەلام ئەوھەلە يەك جىادەبەنەو، كە مەسۇلمانەكە لەگەل داخۋازىيەكان (مۇتەئەزىيات)ى بوونناسىيىيەكەيدا راست دەكات و، ئەو تاكە بېرۇپروا راستەى، كە لىى ھەلەدەقولتى، دەيكاتە عەقىدە ھەلەتۇستى خۇى، كەچى نامەسۇلمانەكە مەل بۇ ۋەرگەرنەو تەبەننى كەردنى ئەم ئەنجام و بەرھەمەى بوونناسىيىيەكەى نادات!

ئىستاش با سەرنج بەدەين، داخۇ تەوھۇمى ئىسلامىي، خاۋەنى چ جۆرە بوونناسىيىيەكەو، پاشانىش دەچىنە سۇراخى جىھانپىنى تەوھۇمى غەلىمانىي (سىكۇلارىست):

یہ کہم: بوونناسی بی تہوڑمی ٹیسلامی:

وہک پیشتہر گوتمان (بوونناسی)، یان (دنیا بینی)، کہ لہ دیر زہمانہوہ کاری
ہہرہ گہورہ و گرنگی فہلسفہ بوہ، بریتہ لہ ہہولڈان بڑ ناسینی بوون (وجود) لہ
میانہی و ہلامدانہوی شہش پرسیارہ خواہسکہ کانی مرؤڈدا، کہ ناماژہمان
پیان کرد.

جا نیستا با سہرنج بدہین، داخو ٹیسلام چوون و ہلامی تہو پرسیارانہ دہداتہوہ:
خوای زاناو شارہزا ﷺ لہ نایہتی ژمارہ (۷) ی سوورہتی (ہود) دا فہرموویہتی:
﴿ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ
يَبْلُوكُمْ أَبْنَاءَكُمْ أَحْسَنَ عَمَلًا وَلَئِنْ قُلْتُمْ إِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ
الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسْحَرٌ مُبِينٌ ﴾.

واتہ: (خوا) تہو کہ سہیہ، کہ ناسمانہکان و زہوی لہ شہش پڑواندا
دروست کردوون، تہو کاتہ بارہگا (عرش) ہکھی لہسہر ناو بوو، تاکو تاقیتان
بکاتہوہ کامہتان کردہوہی چاکترہ، تہ گہربلیتی: بیگومان نیوہ پاش مہرگ زیندوو
دہ کرینہوہ! تہوانہی بی پروان دہلین: تہمہ جگہ لہ جادوویکی ناشکرا، چی دیکہ
نیہ!

تہ گہربہ وردی سہرنجی تہم نایہتہ بہ پیژہ بدہین، ہیلہ سہرہ کیبہ کانی
بوونناسی ٹیسلامی تیڈا بہدی دہکین، با بزانی چوون؟
پیشتہر باسمان کرد، کہ ہہموو مرؤقیٹک بہ فیترہت تہم شہش پرسیارہی لہ
عہقلو دلدا ہمن:

تہم بوونہ:

۱- چیہ؟

۲- کی ہیناویہتہدی؟

۳- چۆن ھاتۇتەدى؟

۴- كەي دەستى پىكردوۋە كەي كۆتايى دى؟

۵- بۆچى ھىنراۋەتەدى؟

۶- سەرەنجامى چىيە؟

دەجا ئەم ئايەتە ۋە ئامى ھەمىو ئەم پىرسىارانەي لى خۇ گرتوۋە:

۱۰ ۱۲ پىرسىارىكە ھەم ۋە ھەم: ئەم (بەۋىن) ھە چىيە ۋە كە
ھىناۋىيەتەدى؟

پىستەي: ﴿ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ ﴾ ۋە ئامىيان دەداتەۋە ۋە
رايدەگەيەنەي، كە (بەۋىن) بە گشتىي دۈۋ جۆرە:

أ- بۈۋنەۋەرىكى دروستكراۋ (كۆن مەخلۇق)، كە ھەم ئاسمانەكان ۋە زەۋى
پىكەيەنەرىنى.

ب- خۋاي بەدەيەنەر (اللہ الخالق) تبارك ۋە تعالى، كە ئە ھىچ شىكەيدا ۋەك
ھىچ كام ئە دروستكراۋەكانى ناچى: ﴿..لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ..﴾
(الشورى: ۱۱).

شايانى باسشە خۋاي كاربەجى ئە چەند ئايەتتىكى قورئاندا، كە باسى
بۈۋنەۋەر (كۆن) ى كىردوۋە، بە ئاسمان ۋە زەۋى، يان ئاسمانەكان ۋە زەۋى، يان ھەم
ئاسمانەكان ۋە زەۋى، يان ھەم ئاسمانەكان ۋە زەۋى ۋە ھەم دەكەۋىتە نىۋانپانەۋە،
پىناسەي كىردوۋە، بۆ ئىۋنە:

﴿ قَالَ رَبِّ يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ.. ﴾ (الانباء: ۴).

﴿ قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ؟ قُلِ اللَّهُ.. ﴾ (الرعد: ۱۶).

﴿ تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ.. ﴾ (الإسراء: ۴۴).

﴿ مَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى.. ﴾ (الاحقاف: ۳).

جا دیاره ئێمه هەتا ئێستا، جگە لەوەی ئە ڕۆی وەحییەو ■ پێمان گەشتو، شتیکی وا ئە بارەى حەوت ئاسمانەکانەو - کە ییگومان زەویش دەگرە نێو خۆیان - نازانن، بەلام بە بەلگەى فەرماشتی خوا: ﴿...وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصْبِيحٍ...﴾ (الملک: ٥)، واتە: ئاسمانی نزیک - ئە ئێو - مان بە چرایان (کە مەبەست پێی ئەستێرەکانە) رازاندۆتەو، وا پێدەچێ، کە هەرچی تا ئێستا بە دوورینهکان بینراو و دەبینرا ئە ئەستێرەو خۆکەو کەهکەشەکان، هەموویان ئە سنووری ئاسمانی یەكەم دابن، کە ئە هەموو ئاسمانەکانی دیکە لێمانەو نزیکترەو خواش فەرموویەتی ئاسمانی نزیکمان کردۆتە چارخان! وە شەش ئاسمانەکانی دیکە ئە سەرووی ئاسمانی یەكەمەو، هەتا ئێستاش سنووری ئاسمانیەكەمیش دیار نیه!

لەبارەى وەسف و پێناسەى خۆى بەرزو مەزنو بێ وێنەشەو، قورئان زۆر شتی خستۆتە ڕوو، کە لێرەدا دەرڤەتی باسکردنیانمان نیهو زۆر بە کورتی ئاماژە بە چەند شتێك دەکەین:

١- خوا ﷻ تەك و بێ وێنەو هیچ شتێك وەك وی نیه:

وەك فەرموویەتی:

■ ﴿...لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ...﴾ (الشورى: ١١).

٢- خوا تەك و بێ نیازو جێی نیازەو، کەسى لێ نەبوو و لەکەس نەبوو، بێ هاوێ و بێ هاوتایە:

وەك فەرموویەتی:

■ ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝ اللَّهُ الصَّمَدُ ۝ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ۝﴾ (الإخلاص: ١-٢-٣-٤).

٣- خوا خاوەنى هەموو ناویکی هەرەچاك و هەموو سیفەتیکی هەرە بەرزو پەسندە:

وەك فەرموویەتی:

* ﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ﴾ (طه: ۸).

* ﴿وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ (الروم: ۲۷).

۴- خوا ﷻ ھەموو شتېك دەزانىۋ دەتوانىۋ ويستى بەسەر ھەموو شتېكدا زالىھ:

وہك فەرموويەتى:

* ﴿وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ (البقرة: ۲۳۱).

* ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ (البقرة: ۱۴۸).

* ﴿فَعَالٌ لِّمَا يُرِيدُ﴾ (البروج: ۱۶).

۵- خوا ﷻ بەزەبىيە كەى ھەموو شتېكى گرتۆتەو ھاوەنى ئەۋبەرى
حېكمەتە:

وہك فەرموويەتى:

* ﴿...وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ﴾ (الأعراف: ۱۵۶).

* ﴿أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ الْخَفِيَّاتِ؟﴾ (التين: ۸).

۶- ھەوت ئاسمانە كان وزەۋى و ھەرچى تىياندايەو ھەموو شتېك خوا ﷻ بە
پاك دەگرىۋ ستايشى دەكات:

وہك فەرموويەتى:

* ﴿تَسْبِيحٌ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ ۚ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا﴾ (الإسراء: ۴۴).

۷- خوا ﷻ ھەموو شتېكى بەۋبەرى پىك و پىكى و وردەكارىي دروستكردو ۋ
نارپىكى و بى ياساىي لە ھىچ دروستكراۋىكى خوادا نيە:

وہك خوا فەرموويەتى:

* ﴿الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ طِبَاقًا مَّا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِنْ تَفَوُّتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَىٰ مِنْ فُتُورٍ، ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ﴾ (الملك: ۳-۴).

* ﴿صُنِعَ اللَّهُ الَّذِي أَنْقَضَ كُلَّ شَيْءٍ﴾ (النمل: ۸۸).

﴿ الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ... ﴾ (السجدة: ٧).

٣: پرسیارکی سییەم! ئەم بوونەوهەرە چۆن دروستکراوە؟!

پستەمی: ﴿ فِي سِتَّةَ أَيَّامٍ ﴾ تا راددەیدەك تیشکی دەخاتە سەر و دەریدەخات، کە
خوای بەدییهتەر لەماوەی شەش ڕۆژاندا ئاسمانەکان و زەوی هینانەدی، دیارە
مەبەستیش لەو شەش ڕۆژە، شەش قۆناغ و شەش ماوە (مُدَّة) یە لە کات، چونکە
وشە (یَوْم) لە زمانی عەرەبی و لە بەکارهێنانی قورئاندا، ماوەیەکە لە کات
(زَمَن) و، مەرج نیە هەر دوازدە، یان بیست و چوار سەعات بێ، ئەوەتا خوای
بەرزو مەزن رایگیاوندووە، کە ڕۆژ (یوم) یک لە لێی خوا ماوەکە (١٠٠٠)
سالە: ﴿ وَلَيْكَ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ ﴾ (الحج: ٤٧)، هەرەها
پوونی کردۆتەوه، کە جۆرە ڕۆژیکی دیکە هەیە، کە فریشتەکان و جیبریل تێیدا
بەرەو خوا بەرز دەبنەوه، ماوەکە پەنجا هەزار (٥٠,٠٠٠) سالە: ﴿ تَعْرُجُ
أَلْمَلَكُوتُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ ﴾ (المعارج: ٤).

شایانی باسیشە، کە زانایانی گەردوونناسیی و توێژەرەوانی قورئان، قسە و باسی
زۆریان لە بارەى ئەو شەش قۆناغە زەمەنییە کردووە، کە خوا ^{جبریل} ئاسمانەکان و زەوی
تێدا هینانەدی، بەلام لێرەدا دەرفەتی چوونە نێو درێژەى ئەو باس و خواسانەمان
نیە.

هەرەها دەربارەى چۆنیەتی دروستکرانی ئاسمانەکان و زەوی، پێویستە ئاماژەش
بەوه بکەین، کە خوای زانا و توانا رایگیاوندووە کە:

یەكەم: ئاسمانەکان و زەوی لە سەرەتاوە بەر ئەوەی ئەم حالت و شیوەی ئیستایان
پێ ببەخشێ، پێکەوه جۆشدراو بوون و یەك پارچە بوون، بەلام دواى خوا
لەیهکی جیا کردوونەوه، بێ ئەوەی لەیهکترانی یەكجارەکی پووبدات:

﴿ أَوَلَمْ يَرِ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتْا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا... ﴾

(الانبىاء: ۳۰)، واتە: ئايا ئەوانەي بىي بىرۋان نازانن، كە ئاسمانەكان زەھوى پىكەھە جۆشدر او بون!، پاشان لە يەكمان پىچراندن..!

دىيارە (فتق) یش ھەلتۆقۇنى بەشتىكى شىتەكە بىي ئەھوى بە يەكجاری جىيائىتەھە، (زەھوى) یش ھەرچەندە لە ئاسمان بە گشتىي و (كۆمەلەي خۆر) بە تاييەت جىيابۆتەھە، بەلام چونكە بە ھىزى كىشندە (جاذبىيە) پىكەھە گرىدراون، ئەيەكترازانى تەواو پروي نەداو!

دوھە: ئاسمان (واتە تىكرای بوونەھەر) كەرسەي سەرەتايى دروستبونی دووكل (دُخان) بوو: ﴿ثُمَّ أَسْتَوَىٰ إِلَىٰ أَسْمَاءَ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ﴾ (فصلت: ۱۱)، واتە: ئىنجا (خو) ويستی ئاسمان دروستبكات، كە لە ھالەتى دووكلدا بوو، بھو بە زەھوى فەرمو: چار و ناچار پەيدابن! ئەوانىش گوتيان ئەھە بە ملكەجى ھاتىنە دى. شايانى باسشە، كەھەم يەك پارچەبوونى ئاسمانەكان زەھوى، پاشان ئەيەك جىيابوونەھەيان و، ھەم لە ھالەتى گازدا بوونى بوونەھەر، پىش ھاتنە سەر ئەم شىوہەي ئىستىي، دواين ئەھامە، كە زانىارى فيزيو گەردووناسىي پىي گەشتەھە، ھەرچەندە ھەتا ئىستا، ھەر ھەك بىردۆز (نظريە) يەك تەھاشا دەكرىن.

۴: پرسىارى چوارەمىش: ئەھ (بوون) ھەكە ھىنراوھەتە دكا؟

رستەي: ﴿وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَىٰ أَلَمَاءَ﴾ نامازەيەك بە ھەلامەكەي دەكات، چونكە بەپىي ئەھ فەرمائىشتەي خوى بىي ويئە، كاتىك بوو، كە (بوون) بەرجەستە لە ئاسمانەكان زەھوىدا، نەبوو و بىجگە لە بارەگا (عَرْش) ي لەسەر ئا و ھەستاي خواﷻ، ھىچ شىتەكە دىكە نەبوو، كەواتە: بوونەھەر سەرەتايەكەي ھەيە ھەربو (أزلي) نى، بەلام بىگومان، ھەتا ئىستا عەقل و زانىارى مەوژ نەيتوانىو پەي بە سەرەتاي دروستبونی بوونەھەر تەمەنى تىپەپروى بەرى!

هەروەها لە ئایەتی ژمارە (٥١) ی (الکەف) یشتا خۆی پەنھانزان ناماژەیی بەو راستییە کردووە، کە مەژۆنەکان سەرەتا و چۆنیەتی دروستبوونی ئاسمانەکان و زەوی و خۆشیان - کە مەبەست پەروەکانیان، یان دروستبوونی باب و دایکیان (ئادەم و حەوا) یە - نازان و ئێنی ئاگادار نەکرانەوە: ﴿مَا أَشْهَدُهُمْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا خَلَقَ أَنْفُسَهُمْ...﴾.

شایانی باسیشە، کە کاتی کۆتایی هاتنی (بوونەوەر) ییش وەك سەرەتایەکی، دیسان شتیکی پەنھان و نەزانراوە، مەتەلێکی هەرگیز هەنەهێنراوە، جگە لە خۆی زانای ئاشکرا و پەنھان، هیچ کەس، تەن نەت کۆتایی و سەرەری پیغەمبەر (عەمەد) ﷺ و گەرەسەرپۆکی فریشتەکان (جبریل) ییش، هیچیان لەو بارەو نەزانێو! وە خۆی کاربەجی فەرموویەتی: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجِيبُهَا لَوْفَهَا إِلَّا هُوَ...﴾ (الأعراف: ١٨٧)، واتە: لە بارە (کاتی هاتنی) قیامەتەو ئێت دەپرسن، کە کەیی - کاتی - لەنگەر گرتنیەتی؟ بلی: زانیاریە کەیی بەس لە ئێنی پەروەردگارەو، بیجگە لە خۆی، هیچ کەس (کاتە کەیی) ئاشکرا ناکات..

هەروەها لەو فەرماشتەشدا، کە (بخاری و مسلم) لە (عمر بن الخطاب) وە (خوا) ئێنی رازی بێ) گێراویانەتەو بە فەرموودەیی جیبریل ناسراوە، پیغەمبەر ﷺ لە وەلامی پرسی رێ جیبریل دا، کە لەبارەیی پۆژی قیامەتەو یە فەرموویەتی: ﴿ما المسئول عنها بأعلم من السائل!﴾، واتە: پرسیارلێکرا و پێی زانتر نیە لە پرسیارکەر! یانی منیش لەتۆ زیاتری لێ نازانم.

٥ : پرسیاری پێنجەم: ئەم بوونەوەرە بۆچی دروستکراوە و حیکمەتی خوا لە خۆلقاندیدا چییە؟!

پستەیی: ﴿لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾ وەلامی دەداتەو خۆی خاوەنی بوونەوەر و ژیان (الکون والحیاة) بە پوونی رایەدەگەینێ، کە تێکرای بوونەوەر بەو

پان و پۇرپى و زەبەلاھىي و بە سەرچەم پىكھاتەكانىيەمۇ، ئە ئاسمانەكان و زەوى و ئەۋەي تىياندائىمۇ، ھەرچى دەكەۋىتە نىۋانىيەمۇ، گۆرەپانىكە بۇ تىدا تاقى كرانەۋەي مۇرۇق و چىند سازكراۋە!

چونكە خۇي پەرۋەردگار دۇي ئەۋەي باسى دروستكرانى ئاسمانەكان و زەوى ئە شەش پۇژاندا كىردە، يەكسەر فرمۇيەتە: ﴿لَيْسَلُوكُمُ أَيُّكُمُ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾ تاكو تاقىتان بىكائەۋە: كامەتان كىردەي چاكترە! شايانى باسىشە ئەم پاستىيە، بە چەند شىۋازىكى دىكەش ئە قورئاندا خراۋەتە روو، بۇ ئىۋنە:

■ ﴿خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا...﴾ (المالك: ۲)، واتە: ئەۋەكەسەي مەرگ و ژيانى ھىنۋەنەدى، تاكو تاقىتان بىكائەۋە: كامەتان كىردەي چاكترە!..

* ﴿إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لِّهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾ (الكهف: ۷)، واتە: ئىمە ئەۋەي لەسەر زەۋىيە بۇمان گىراۋە بە رازانەۋە، تاكو تاقىيان بىكىنەۋە، كامەيان كىردەي چاكترە!

* ﴿يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدًّا فَلَمَّا فَلَيْهِ﴾ (الإنشاق: ۶)، واتە: ئەي مۇرۇق! بىگومان تۇ ھەتا دەكەيە پەرۋەردگار، پەرۋەردى و پىشى دەكەي (واتە: بە بەرھەمى پەرۋەكەت).

كەۋاتە: (بۇنئاسىي ئىسلامىي) پىمان دەلى، كە ئاسمانەكان و زەوى و ھەرچى دەكەۋىتە نىۋانىشىيەمۇ، بۇ ئەۋە دروستكران، كە مۇرۇقىيان تىدا تاقى بىكرىتەۋە، ئىنجا ئەۋە، كە ھەتا ئىستە ۋەك پىۋىست بۇمان دەرەكەۋتە، كە ئايا پەيۋەندى سەرچەم ئاسمانەكان بە ژيانى ئىمەۋە چىيە و چۆنە؟! ھىچ لەۋ مەسەلەيە ناگۇرپ، چونكە خۇي خاۋەنى ئاسمانەكان و زەوى و ناگادار بە نەتىيەكان، ئەۋە پاستىيەي پىراگەياندوين و، ھەۋال و مۇژدەشى پىداۋىن، كە پۇژ بۇ پۇژى، ھەرچى

زىياتر نەيىنىيە كانى بونىمەردەمان پىشان بىدات: ﴿ سَرَّيْهِمْ ءَايَتُنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَبَيِّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ ۚ ﴾ (فصلت: ۵۳).

واتە: لە مەمودا نىشانە كانى (پەروەردىگارىتى) خۆمانيان لە ناسۆيەكانو لە خودى خۆيشياندا پىشان دەدەين، تاكو بۆيان دەرىكەوى كە (قورئان) ھەقە.. كەواتە: دەورنىو زۆرىش نۆزىكە، كە لە داھاتوويەكى دەور، يان نۆزىكدەو لە نەجامى گەشەكردنى زىياترى زانستدا، پەيوەندى سەرچەم ھەوت ئاسمانەكانو پىكھاتەكانيان، يان زۆربەيان بە ئيانو گوزەرانى دەورنىيى مانەو پەرونىيەتەو.

۶: پەرسىيارى شەشەم و كۆتايى: ئەم پەرونىمەردە بەرھەو كۆى دەچى و سەرەنجامى چى دەپى؟!

پستى كۆتايى نايەتەكە تىشك دەخاتەسەر وەلامەكەى:

﴿ وَلَئِنْ قُلْتُمْ إِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴾

چونكە خەوى بى وىنەو تاك لەم پستە قورئانىيەدا دەپھاتەروو، كە لە كاتىكدە پىنغەمبەرى خوا ﷺ بە بى پەروايەكان رابگەيەن، كە پاش مەرگ زىندەو دەكرىنەو دەچنە قۇناغىكى دىكەى ژيانەو، ئەوان ھىچيان پى نىە لە بەرانبەر ئەم پاستىيەدا، كە وىپراى ھەوالدانى وەھى و شەرع، عەقل و فەترەتى ساغىش دەپھوازن، جگە لە تۆمەتى جادوو (سحر) پالدانە لىي قورئانو پىنغەمبەرى خوا ﷺ !

ئەجا لە زۆر شەرتى دىكەى كەتەبى بەپىزى خوادا ﷻ ئەو پاستىيە مەزنى زىندەو پەرونىمەرى دواى مەردن، ھاتنى پۆزى سزاو پاداشت خراوەتە روو، بۆ نمونە: ﴿ أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ ۚ مَا خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ بِلِقَائِ رَبِّهِمْ لَكَافِرُونَ ﴾ (الرؤم: ۸).

واتە: ئایا لەبەر خۆیانەوه بیریان نەکردۆتەوه! (تاکو دلتیابن)، کە خوا ناسمانەکان و زەوی و ئەوهی نێوانیان بەهەق و حیکمەت و بۆکاتیکی دیاری کراو نەبێ، دروست نەکردوون، کەچی (لەگەڵ ئەوه شدا) زۆریە خەڵکی برۆیان بە دیداری پەرورەدگاریان نیە!

کەواتە: دواى ئەم قۆناغەى ژيانى مرۆڤ و جند لەسەر زەوى، کە هەموو ناسمانەکان و زەوی و ئەوهی نێوانیشیان پێوه پەيوەستە، قۆناغێکی دیکەى ژيان هەمى، کە بە دیداری خوا گەشتنى تێدا دێتەدى، خواى پەرورەدگار ئەو حیکمەتى ناو ناوه هەق (حق) و، خستویەتەرۆو، کە تێکپرای بوونەر بە هەموو پێکەتەکانییەوه بۆ هاتنەدى ئەو هەقە هێنراونەتەدى.

شایانی باسیشە، کە خواى تاكو پاك پوونى کردۆتەوه، کە ئە قۆناغى داهاتوى ژيانى مرۆڤدا، دیمەن و شیوهی بوونەر دەگۆڕێت، بە جۆریکی دیکەى گونجاو لەگەڵ ژيانى مرۆڤ ئەو قۆناغەدا دێتەدى، وەك فەرموویەتى:

﴿يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ (ابراھیم: ٤٨).

واتە ئەو ڕۆژەى، کە زەوی و ناسمانەکان بۆ حالەتێکی دیکە دەگۆڕێن، بۆ خواى تاکی مل پێکەچکەر دێتەرۆو.
جا خۆینەری بەرێژ!

ئەمە کورتیەکی گوشراو بوو لە بارەى (بووناسیی ئیسلامیی) یەوهو، وەلامى ئیسلام بۆ ئەو شەش پرسیارە گەورە و گرنگەى، کە ئە دێر زەمانەوه فەلسەفە هەوتی وەلامدانەوانیداوه، بەلام هەرکاتێک بەشەر بە دورویی گرتن لە وەحى خواﷻ و یستبێتیی وەلامیان بداتەوه، گێڕدەى هەلەو خلیسکانى سەپرو بێرەزا بووه!

نێستاش با بچینە سەرۆکاری تەوژمی عەلمانیی و بێرۆکەى سیکولاریزم و بزانینداخۆ خاوەنى چ جۆرە بووناسیی و دنیابینییەکن!

دووەم: بوونناسیی تەوژمی عەلمانیی:

لە راستیدا تەوژمی سیکۆلاریست (علمانی) و سیکۆلاریزم، بە پێچەوانەی تەوژمی ئیسلامیی و ئیسلامەوه، خواوەنی (بوونناسیی) و (دنایینی) یەکی سەرەخۆ و پوون نین! ھەر بۆیەش عەلمانییەکان لە ھواری (بوونناسیی) دا بۆ دوو پێپری سەرەکی و چەندان وردەپێپ دابەش بوونە، دوو پێپە سەرەکییە کەش بریتین لە: ماتریالیستەکان (المادیون) و ئایدیالیستەکان (المثالیون)، کە ھەردووکیان دژو پێچەوانەی یەکدین، بە درێژایی میژووی فەلسەفە، ھەر ھەراو کێشە و مشت و مریان بوو، بەلام لێرەدا بە پێویستی دەزائە ناماژە بۆ ئەو راستییە بکەم، کە ئیسلام ھەرچەندە، تا راددەیک خاڵی ھاوبەشی لەگەڵ ھەركام لە ماتریالیزم و ئایدیالیزمدا ھەن، بەلام ھیچ کامیان نیە و لە ھەردووکیان جیاوازی، وەک لە وتووێژی دووھەمی کتێبی (ئیسلاام و پێچکان) داو لە ژێر ناوونیشان: (ئیسلاام ئیسلامە نە ئایدیالیزمە و نە ماتریالیزم) دا پوونم کردۆتەوه^(١).

جا ھەتەتە تەبەننی کرانی ھەركام لە فەلسەفەکانی ماتریالیزم و ئایدیالیزم لە لایەن سیکۆلاریستەکانەوه، بە کۆن و تازە و پۆژتاوایی و پۆژھەلاتییانەوه، شتیکی پوون و بێ چەند و چوونە و مشت و مەر ھەلناگری، بەلام بۆ زیاتر دتئیایی و بەرچاو پوونیی، با سەرنجی پێناسەیی ھەردوو وشەیی: عەلمانییەت و بە عەلمانیی کردن بدەین:

(د.کمیل الحاج) خواوەنی: (الموسوعة الميسرة في الفكر الفلسفي والاجتماعي- عربي، إنجليزية) ط ١، ٢٠٠٠، ص: ٣٧٣، ئە پێناسەیی (العلمانية والعلمنة) (Secularism and Secularization) دا، گوتووێت:

-کە دیارە ئێمە ئەوەی مەبەستمانەو لێی وەرەگیرین و لە پێشەوهش دەقە عەرەبییە کە وەک خۆی دێنین و پاشان دەیکەینە کوردی:-

(١) برۆانە: چاپی سێھەم، نووسینگەیی تەفسیر - ٢٠٠٦.

((كلمة (علمانية) وضعت عند العرب في أواسط القرن التاسع عشر في مقابل (Laicisme) بالفرنسية و(Secularism) بالإنجليزية.

....ومفهوم العلمانية نشأ في فرنسا بوجه خاص و تطور ليُصْبِحَ فكرة سياسية تولدت عن فصل الكنيسة عن الدولة..

أما العلمنة (Secularization) فهي التطبيق العملي لتلك النظرية في الواقع السياسي و الاقتصادي والاجتماعي والثقافي (والميل المتزايد في البشرية للتصرف بعزل واستقلال عن الدين والديني) كما يقول الباحث الإنجليزي شادويك (Chadwick)، فالعلمنة تعني: (اللاديني) على وجه الدقة، وهي تكتفي بنفي أي دور (للإلهي) أو (الديني) في تنظيم شئون المجتمع العامة كالأدارة والسياسة والاقتصاد والتعليم والثقافة، والإبقاء على هذا التنظيم فالعلمنة بمعناها الشامل، فلسفة تنطوي على محاولة لأدراك العالم المادّي بوصفه معقولاً... وعلى إمكانية إدراكه، وبالتالي تغييره دون حاجة للقوى الفوقية السّماوية والدينية.

وتُعتَبَر الماركسية والليبرالية من أهمّ فلسفات العلمنة وجزءاً جوهرياً من كل تحولاتها وخياراتها المتاحة أمام المجتمعات الحديثة.

فالعلمنة لا تعني الاتحاد أو المادية، بل إبعاد الدين عن ميدان تنظيم المجتمع الإنساني وشئونه السياسية والاقتصادية والاجتماعية على أن يحفظ له دوره الأساسي في المجالين الروحي والأخلاقي.

وفي أوروبا حيث نشأت العلمانية نجد أنّ تياراتها الفكرية والفلسفية تنطوي تحت تيارين متضادين هما المادّية والمثالية، ومع ذلك فإن اتباع هذين التيارين علمانيون، يستوي في ذلك ديكرات أبو المثالية في الفكر الأوروبي الحديث وكنط صاحب المثالية النقدية، أو هيغل أكبر المثاليين في التأريخ أو فولتير وكندروسية وماركس وداروين وهكسلي من رواد الفكر المادي الحديث.))

واته: ((وشهى (علمانيهت) له نيتوه راسته كانى سهدهى نوژدهو له لايهن عهده بهوه له بهرانبهر (لاتيكيزم)ى فدهرسى و (سيكولاريزم)ى ئينگليزيهوه دانرا.

-- چەمكى ئەلمانىيەت بە تايىبەت ئە فەرەنسا سەرى ھەلداۋ گەشەى كرد، تاكو بېتتە بېرۈكەيەكى سىياسىي، كە ئە جياكردنەۋەى كلېتسا ئە دەۋلەت پەيدا بوو..

بەللام بە ئەلمانىيەكردن (سىكۇلارىزەيشن) ئەۋە جېيەجى كوردنى كوردەيى ئەۋ بېرۈزەيە ئە ۋاقىيەى سىياسىي ۋە ئابۋورىي ۋە كۆمەلەيەتى ۋە كلتورىيىدا (ۋە ئارەزوۋىيەكى پەرەسەندۋى مەۋزۇلەيەتتە بۇ ھەلئەس ۋە كەوت كوردن، دوۋرو سەرىبەخۇ ئە ئايىن ۋە ئايىنى)، ۋەك لېككۆلەرەۋەى تىنگلىز (شادۋىك) گوتۋىيەتى.

كەۋاتە: بە ئەلمانىيەكردن، كەتۋت يانى (بى دىنەيەتى) كە دەيەۋى ھەمۋو پۇللىكى (خۋايى) يان (دىنى) ئە پىكخستنى كارو بارى كۆمەلگادا ۋەك بەرپەرەردن ۋە سىياسەت ۋە ئابۋورىي ۋە فېركردن ۋە كلتور، نەھىللى ۋ، ئەۋ پىكخستنە بېتتە شتېكى بەشەرىي پەۋت.

كەۋابى بە ئەلمانىيەكردن بە ۋاتايە گشتىيەكەى، فەلسەفەيەكە ئەۋ دەگىتتە خۇى، كە ھەۋلەدرى بۇ پەيىتەردنى جىھانى ماددىي، ۋەك شتېكى ماقول ۋە فامكراۋ، بە گونجاۋ زانىنى ئەۋ پەيىتەردنەۋ سەرەفامىش گۇرپنى، بى پىۋىستى ھەبۋون بە ھىزە ئاسمانىيە سەرۋەكان ۋە ئايىنىيەكان.

ماركسىزم ۋە لېبرالىزم، گىرنگىزىن فەلسەفەى بە ئەلمانىيەكردن ۋە پىكھىتەرىكى بىنەرەتى ھەمۋو گۇرپانكارىيەكانى ۋە بۋارە پى پىدراۋەكانى ئە بەردەم كۆمەلگا تازەكاندا.

بۇيە بە ئەلمانىيەكردن بى پىۋىسى ۋە ماددىگەرىي ناگەيەن، بەللكو دوۋرخستنەۋەى ئايىنە ئە پىكخستنى كۆمەلگەى بەشەرىي ۋە كارۋارە سىياسىي ۋە ئابۋورىي ۋە كۆمەلەيەتتەكانىدا، ئەگەل پاراستنى پۇلە سەرەككىيەكەى ئە ھەردوۋ بۋارى پۋوۋى ۋە خۋو پەۋشت دا.

ئەۋ ئەۋرۋىيەى، كە ئەلمانىيەتى تىدا پەيدا بوو دەيىن، كە ئەۋرەمە فېكرىي ۋە فەلسەفەيەكانى بەگشتىي، ئە ژىر دوۋ ئەۋرەمى دۇ بەيەكدا كۆدەبىنەۋە، كە بىرىتىن

لە: (ماددیگەریی و نایدیگەریی)، کەچی شوێنکەوتوانی هەركام لەم دوو تەوژمە سیکۆلاریست و، ئە ئەلمانیی بوونیاندا (دیكارت)ی رابەری نایدیالیزم لە هزری نوێی ئەوروپادا و، (كانت)ی رابەری نایدیالیزمی پەخنەیی، یان (هیگل) گەورەترین نایدیالیست لە میژوودا، یان (فۆلتیر) و (کەندروسید) و (مارکس) و (داروین) و (هکسلی) لە رابەرائی بیری ماددیگەریی هاوچەرخ، وەك یەکنوێە کسانن لە سیکۆلار بوونیاندا)).

ئێستاش بۆ ئەوێ بەرچاو پوونیی زیاترمان هەبێ لە بارەى هەركام لە بێڕۆکی (ماددیگەریی) و (هزرگەریی) یەو، کە سیکۆلاریستەکان (دنایینی) خۆیانمان لێو هەتھێنجان، با پێناسەیکە کورتیان بکەین:

یەكەم: ماددیگەریی (المادیة) Materialism

لە: (الموسوعة المیسرة في الفكر الفلسفي والأجتماعي) (ص ٥١٢) دا بەمجۆرە پێناسەى وشەى: (ماددیگەریی) کراو:

((المادیة (Materialism): هي بعناها الفلسفي: النزعة القائلة بأن كل ما هو موجودٌ هو مادّيٌّ، أو يعتمد كلياً في وجوده على المادة، وهذا الرأي يشمل قضيتين: القضية الميتافيزيقية العامة التي تنتهي إلى نتيجة مؤدّاها أن لا وجود إلا لنوع أساسي في الواقع هو النوعُ المادّي، والقضية الثانية التي هي أكثر تخصيصاً، ألا وهي أن الكائنات الإنسانية والمخلوقات الحيّة الأخرى ليست كائنات ثنائية مُركّبة من جِسْمٍ مادّيٍّ وروح لا ماديّة، وإِذا هي أساساً جِسْمِيّةٌ في طبيعتها...))

واتە: ماددیگەریی (ماتریالیزم) بە واتا ئەوەیە کە بیری بڕیتییە ئەو بۆچوونە کە دەڵێ: هەر شتێک کە هەیە ماددییە، یان بوونە کە تەنیا بە ماددەو پەیدەستە، چا ئەم رایە دوو مەسەلان دەگرتتەو:

یەكەم: مەسەلەى میتافیزیکی گشتیی، کە ئەجماعە کە بیری بڕیتییە ئەو: جگە لە شتی ماددیی هیچ جۆرە شتێکی دیکە بوونی نیە لە واقع دا.

مەسەلەى دووھەم: كە تايىبەتى ترە برىتيە لەوھ كە: نە مەژۆشەكان و نە سەرچەم دروستكراوھ زىندەوەرەكانى دىكە، شتى دوانەيى و لىككراو نىن لە جەستەيەكى ماددىي و گىيانىكى ناماددىي، بەلكو ھەر لە بنەپەرەتەو» بە سەروشت جەستەى پرووتن و ھىچى دىكە...

دووھەم: ھەزرگەريى [المثالية] Idialism :

ئەمىش لە سەرچاوەى پيشوو، (ص ٥٣٢) دا ئاوا پىناسەى كراوھ:
(المثالية (Idialism)، كەلمە (Idialism) مشتقە من كەلمە (idia) أي فكرة أو تصور في العقل، أو حتى مثال مفارق، ويمكن تعريف المثالية بأنها نزعة فلسفية تجعل من الأفكار والتصورات طريقاً إلى معرفة الأشياء (الديكارتيون) وبهذا المعنى تقابل المذهب التجريبي، وأحياناً تُحَلُّ الأفكار محل الأشياء مع حذف الأشياء المادية (بركلي)، وبهذا المعنى تُقابل المادية، وأحياناً تُتَّحَدُّ الأفكار والأشياء إتحاداً لا يَدْعُ فَرْقاً بين فكر واقع (هيجل)، وبهذا المعنى تقابل الواقعية، وأحياناً تكون الأفكار مُثَلاً مُفَارِقَةً على أنها الأشياء في ذاتها (أفلاطون)، وبهذا تُقابلُ عالم الحِسِّ أو الظَّاهر، وتُلْتَقِي هذه الإتجاهات في نقطةٍ أساسية، وهي: البَدْءُ بالأفكار قبل الأشياء...))

واتە: ھەزرگەريى (نايدىاليزم)، وشەى (نايدىاليزم) لە وشەى (نايدىا)وھ وەرگىراوھ، كە بە مانای بېژۆكە، يان لە عەقڵدا وىناكراو، يان ،تەنانت وىنەيەكى جىا، دى.

دەگورنچى (بە چوار جۆر) پىناسەى ھەزرگەريى بکرى:

يەكەم: كە بگوترى: بېدورايەكى فەلسەفییەو، بېژۆكو وىناکردنەكان دەكاتە پىياز بەرەو ناسىنى شتەكان، (وھەك دىكارتيەكان دەيانگوت)، بەم مانايە پىنچەوانەى رىنچكەى ئەزمونگەريیە.

دوۋەم: ھەندىك جارىن بېۋىكەكان جىيى شتەكان دەگرەۋە، وپراي لاپردنى شتە ماددىيەكان، (ۋەك بەركلى گوتوۋىەتى)، بەم واتايە دژو پىچەۋانەي ماددىگەرىيە.

سېيەم ھەندىك جارىن بېۋىكەكانو شتەكان بە شىۋەيەك يەكەدەگرن، كە جىۋاۋزى لە نيۋان ھزرو واقىعدا نامىتنى، (ۋەك ھىگل گوتوۋىەتى)، بەم مانايەش پىچەۋانەي واقىعەگەرىيە.

چوارەم: ھەندىك جارىش بېۋىكەكان دەبنە وىنەي سەربەخۆ جىا ۋەك شتى سەربەخۆ لە خودى خۆياندا (ۋەك ئەفلاتوون گوتوۋىەتى)، بەم واتايەش پىچەۋانەي دىيى بەرھەست، يان روالەتتە.

سەرجم ئەم پىرەۋانەي ھزگەرىي لە خالىكى بىرەتەيدا يەك دەگرەۋە، كە برىتتە لە: دانانى بېۋىكەكان لە پىش شتەكانەۋە...

ھەلبەتە بە سەرنجدانىكى خىراي ھەركام لە بېۋىكەي ماددىگەرىي (ماتريالىزم) ۋە ھزگەرىي (تايدىيالىزم) ىش، بۆمان دەردەكەۋى، كە ھىچ كاميان (بۇونناسىي) ^(۱) ۋە (دىيىيىنى) يەكى نەك پاست و دروست، بگرە ھەيلەو پاستىش نىن! چونكە ھەرچى (ماددىگەرىي) يە، تىكرى (بۇون) لە (ماددە) دا كورت ھەلدىنى و پىي وايە، جگە لە ماددەو روالەتەكانى ھىچ شتىكى دىكە بۇونى نىەو، ماددەش ھەربۇو (أزلي) يەو كەس دروستى نەكردو و... ھتدا!

ناشكراشە، كە لەسەر بناغەي تىپروانىنى بېۋىكەيەكى و، ناگونجى ۋەلاۋى شەش پىرسىارە خواپسكەكان بدىتتەۋە، بەلكو بېۋىكەي ماتريالىزم پەيپەۋانى خۆي دەخاتە تارىكىيەكى ئەنگۈستەچاۋى يىرەزاي ئەۋتۆۋە، كە سەرتاپاي

(۱) تېيىنى: ھۆكەرى بەكارھىتەنى زاراۋەي (بۇونناسىي) وپراي (دىيىيىنى) ئەۋەپە، كە وشەي (دىيىيىنى) لەچاۋ (بۇونناسىي) چەمك و واتايەكى گچكەو تەسكە و بەس دروستكراۋەكان (خىلوقات) دەگرىتەۋە، بەلام (بۇونناسىي) گشتگىرەو ھەمۇو بۇون (وجود) بە بەدىھىتەر و بەدىھىتەر ۋە دەگرىتەۋە.

بوونىيەتدە گرى، بىگىرە رابىردوۋو داھاتوۋشيان وايان لى دى، راست ۋە چەپى خۇيان نەئاسن!

بەئى مەۋزىسى ماددىي (ماتىرىيالىست)، نە خاۋەنى بوونەۋەر دەئاسى و، نە دەزانى ھىكمەت ۋە ھۇي دروستبوۋنى چى يەو، نە دەزانى خۇيشى لە كۆيۈ ھاتوۋو چۆن بۆچى ۋە بۆ كۆي دەچى و..ھتدا! بەكورتى:

باباى ماددىي لە خودى خۇي و لە بوونەۋەر ۋە ۋەروپەريشىدا، بىجگە لە ماددەى بى گيان ۋە بەرھەست، ھەست بەبوۋنى ھىچ شىئىكى دىكە ناكات، نە پۈۋ، نە جەند، نە فرىشتە، نە خوا ﷻ! ۋەك خوا ﷻ لە وىنا (تەسۋىر) كەرنى خالو ۋەئى كافراندا فەرمۇيەت: ﴿أَوْ كَظَلُمْتُ فِي بَحْرِ لُجِّي يَغْشَاهُ مَوْجٌ مِّنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِّنْ فَوْقِهِ سَحَابٌ ظَلُمْتُ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَكْدُهُ لَوَيْكَدَّ يَرْهَأُ وَمَنْ لَّا يَعْمَلْ أَلَّهُ لَهُ نَصْرًا فَأَمَّا لَهُ مِنْ نُورٍ﴾ (النور: ٤٠).

ۋاتە: يان ۋەك كەسىكە لە نىۋ چەند تارىكايىيەك لە دەريايەكى قولدا، كە شەپۇللىك دايدەپۇشى ۋە لە سەرۋوشىۋە شەپۇللىكى دىكە ھەيە ۋە لە سەرۋى ويىشەۋە ھەۋر ھەيە، كۆمەللىك تارىكى لەسەر يەك كەلەكە بوو، بە جۆرلىك، كە ئەگەردەستى دەريئىنى (ۋە تەماشى بىكات) ھەر نىزىكىش نىيە بىيىنى، ھەر كەسىك خا پوۋناكىي نەداتى، لە ھىچ شىئىكى دى چىكى ناكەۋى.

ھەرچى ھەزگەرىي (المثالية) يىشە - كە ھەرچەندە چەند جۆرلىك، بەلام بە سىيەرو خەيال، يان لانى كەم بە كەم ۋە كورت سەير كەرنى ماددە و، بە ئەسل دانى ھەز (فەر) ۋە وىنە (مثال)، خالى ھاۋەشيانە -، سەرەراي ئەۋەي، كە لە سۆنگەي ئەۋ جۆرە تىپروانىيەۋە بۆ ماددە ۋە غەيرى ماددە ۋە بوونەۋەر ۋە خا ﷻ ۋە جەستە ۋە پۈۋ، كە زياتر لە ۋەرتە ۋە خەيال دەچى، ھەتا قەسمى عەقل ۋە مەتتىق، بەئى،، سەرەراي ئەۋەش، ئەمەش لە بەردەم شەش پەرسىارە خاۋەسكەكاندا، ھەر كۆلۈ ۋە دەستەپاچىەۋ، خالى لە خالى ماتىرىيالىزم چاكتە نى!

چونكى فەلسەفەى ئايدىيالىزمىش بە ھەمىو جۆرۈ شىۋەكانىيەۋە، بە دىۋىۋىيى مېۋىۋ - ھەرچەندەئانى بە بىۋىنى خىۋا ۋە بىۋىنى نادىيار (غىب)ى دىۋىۋىيى ھىۋىۋە - بەلام نەيتۋانىۋە نەپتىۋاسىيەكى راست ۋە شاپىستەى خىۋا ﴿بَكَاتُ، نە چۆنىۋەتتى ۋە جۆرى پەيۋەندى بەدنىۋا ۋە مەۋىۋە دىيارى بىكەت ۋە، نە ۋەلامىۋىكى راست ۋە مەنتىقى ھىۋى كام لىۋ شەش پىرسىيارەش بەدەۋە، كە ۋەلامدانەۋەيان كاكلىۋ جەۋەۋى (بىۋىنىسى)ىيەكى راست، پىكەتتى!

جا ھەرچەندە زۆرىك لىۋ سىكۆلارىستەكان پىۋىيان ۋە، كە بىۋىۋەكى ئايدىيالىزم لىۋ ماتىريالىزم، لىۋ ئىسلامەۋە نىۋىكترە، بەلام بىۋىۋەمان نەم قەسە بە پەھىۋى راست نىۋە، چونكى ئىسلام نىكۆلىۋەردى ماددىگەرى لىۋ غەيرى (ماددە)ى چەند بەلاۋە ھەلەۋە، نىكۆلىۋەردى ھىۋىگەرىشى لىۋ (ماددە)يان بە سىۋەرو خەۋىۋ خەيالىۋ دانى، ھىۋىۋە پىۋ ھەلەۋە ۋە، نەگەرلە ھەندىك شىۋىنى قورۋانىشەدەۋى نادىيار (غىب)ى بىۋىۋە پىش دىۋى بىۋىۋە پىۋالىۋەتى خىۋە: ﴿عَلِمُ الْغَيْبِ وَالْشَّهَادَةِ﴾ (الخىۋى: ۲۲)، لىۋ ھەندىك شىۋىنى دىكەشەۋە، دىۋى بىۋىۋە بەرەھەست، پىش دىۋى نەبەرەھەست ۋە بىۋە خىۋە: ﴿فَلَا أَقِيمُ بِمَا بُصِّرُونَ وَمَا لَا بُصِّرُونَ﴾ (الحاقە: ۳۸ - ۳۹).

تىۋا لىۋ راستىدا لىۋ مەسەلەۋى خىۋانىسى (مەرفە اللە)دا، دان بە بىۋىنى خىۋادە ھىۋىۋ چەندە گىۋە، ناسىنىشى بە شىۋەيەكى راست ۋە دروست، ھىۋىۋە گىۋە، چونكى بەبىۋ ناسىنى خىۋا ﴿بَكَاتُ﴾ بە شىۋەيەكى راست ۋە دروست، لىۋەر پىۋىۋىۋى ناۋى سىفەتە ھەرچەك ۋە پەسندەكانىدا، دانپىدەھىۋىۋ نى بىۋىۋەكى - كە لىۋ خىۋى خىۋىدا شىۋىكى خىۋىسكە - ھىۋى بەرەھەمىۋىكى نەۋىۋى نىۋە لىۋ ۋىۋى مەۋىۋەۋە، نەپتىۋە ھىۋى پەيدابىۋى ھىۋى گۆرۋەكانىيەكى تىۋىۋى!

ھەر بۆيەش زۆرىك لىۋ تىۋىۋەرەۋانى قورۋان گوتۋىۋىۋە: نەپتىۋە ۋە (۸۳)ى سۋرەتى (غافى) لىۋ بارەۋى ھەندىك لىۋ فەيلەسۋفە ۋە ئانىيەكانەۋە دەۋى، لىۋ كاتىكدا، كە (عيسى) ﷺ پەيۋىۋى خىۋى بۆ ھەت ۋە دەستىكە بە بانگەۋاز بۆلەۋى

خۇا ﷺ ، ئەۋانېش گۆي بېستى بوون، لەبەر سەرسام (مُعْجَبٌ) بوونيان بەۋ تۆزە
فەلسەفەۋ زانستەي، كە لەلايان بوو، بەدەم بانگەۋازە كەيمەۋ نەچوون:
﴿ قَلَمًا جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرِحُوا بِمَا عِنْدَهُمْ مِنَ الْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِمْ
مَا كَانُوا بِدِيَارِهِمْ يَسْتَهْزِءُونَ ﴾

ۋاتە: جا كاتىك پېئەمبەرانيان بە بەلگە ئاشكرايە كانەۋە چوونە لايان، بەۋەندە
زانبارىيەي، كە لەلايان بوو دىلخۆش (ۋەسەرسام) بوون، سەره نجام سزاي ئەۋە، كە
گالتەميان پېئە كەرد، دەۋرىدان.

كەۋاتە: ئەۋ دوو فەلسەفەۋ دىنابىيىيەي، كە كاتى خۆي پېچكەي بېدېنابىيەي
(سىكۇلارىزم) لە شوئىنى تېداسەرھەلدايدا پەنای پېئەردوون ۋە تەبەننى كەردوون، ھى
كاميان ئەۋەيان لە باراندا نىە، كە ۋەلامگۆي پەرسىيارە خۋاپسكەكانى سۋوش ۋە
ناخى مەۋژ-بەن ۋە بگۇنچى پېئان بگۇتەي: (بۇنناسىي) يەكە راست ۋە دوست.
ئەجا لېرەدا دەگۇنچى يەكەن پېرسى: ئەدى بەرانبەر بەكەسانىك چى دەلئىي،
كە بېۋايان بە ھېچ ئەۋ دوو فەلسەفەۋ دىنابىيىيە (ۋاتە ماددىگەريى ۋە ھەزگەريى)
نېيە ۋە خۇيان - ۋېرپاي سىكۇلارىست بوون - بە ۋابەستە بە (بۇنناسىي) ئىسلامىي
دەزانن؟!

لە ۋەلامى ئەۋ پەرسىيارە شەدەلئەي: خۇا يارىي لە ئالغەي دۋەمى ئەم زەجىرە
باسەدا، ۋەلامى ئەۋ پەرسىيارە ۋە پەرسىيارەگەلئەي دىكەي ئەۋ بابەتە دەدەينەۋە.
جا لەبەر پەشنايى ئەۋەدا، كە رابەرد، دەتۋانېن بېئېن:

يەكەم: ئەلمانىيەت (سىكۇلارىزم) بە پېچەۋانەي ئىسلامەۋ - كە ۋەك پېشتەر
خستمانە پەۋ، بۇنناسىي ۋە دىنابىيىيەكە پەۋنى ھەيە، كە لېيەۋە ھەلغۇلئەۋە -
خاۋەنى يەك جۆرە بۇنناسىي ۋە دىنابىيى دىۋارو پەۋن نىە لېيەۋە ھاتبى، بەلگە
پاش سەرھەلداي ۋەك بېرۋەكەيە ۋە پېرە (اتجاء) يەك، لە كاردانەۋەي ۋاقىيەكەي
خراپ ۋە شېرەدا، كە لەسۆنگەي بەسەر خەلگە ۋە كۆمەلگادا دەستەلەت رانانى،
نابىيى تېكەدراۋو شېۋىتراۋ (مُحَرَفٌ وَمُشَوِّهٌ) يە مەسىحى لە كلىساۋ چىنى

ئەكلىپۇس بەرجەستە كراۋدا - ۋەك ئە ئالقمى دۈۋەمدا ئەۋ سەرگۈزەشتىيە باس دەكەين-، پەنای بردۈۋە بۇ ھەركام ئە ماددىگەرىيى (ماترىيالىزم) ۋە ئايدىگەرىيى (ئايدىيالىزم)، كە دۈۋ دىيائىنى دژو پىچەۋانەي يەكدىن، پىشتى پىچە بەستۈۋە تەبەننى كىردۈۋە!

كەۋاتە: سەرەتا سىكۇلارىزم ۋەك عەقىدە ۋە ھەئىستىك بە شىۋەي كاردانەۋە پەيداۋەۋە، پاشان ۋەك پاساۋدانەۋە (تېرىي) بۈۋى، ھانای بۇ ئەۋ دۈۋ جۈرە دىيائىنىيە دژ بەيەكە بردۈۋە!

شايانى باسىشە ھەركام ئە: (ماترىيالىزم) ۋە (ئايدىيالىزم) تىپۋاننى ھەئەۋ پۈۋچن ئە بارەي بۈۋ (ۋەجۈد) ۋە، چۈنكە يەكەمىيان (بۈۋ) ئە (ماددە) دا كۈرت ھەئەئىيەۋ، دان بە غەمىرى ماددەۋ پۈۋەتەكانىدا نەئىيەۋ، دۈۋەمىشيان ماددەۋ پۈۋەتەكانى زىاتر ۋەك خەيالىۋ سىبەرىك بۇ جىيە نى ئايدىيالىزم مەنەۋىي تەماشىا دەكەت!

دىيارە ھەركام ئەۋ دۈۋ تىپۋاننىش، ئەكەل عەقلىۋ زانىيارىي ۋە ۋاقىعدا تىك دەگىرىن، ((ئەۋ بارەۋە دەتۈۋى سەرىجى ھەركام ئە: (دەبەرىك راجۈۋى ئىسلام رېچكان) ۋە تۈۋىۋى يەكەم: (سەلماندنى بۈۋى خوا) ۋە تۈۋىۋى دۈۋەم: (ئىسلام ئىسلامە نە ئايدىيالىزمە نە ماترىيالىزم) چاپى سىيەم، نۈۋىسىنگەي تەفسىر - ۲۰۰۶-، ۋە (خۈناسىي، ئاينى، ئىمان) چاپىيەكەم، نۈۋىسىنگەي تەفسىر - ۲۰۰۱-، ۋە (ئىمان ۋە عەقىدەي ئىسلامىي) بەرگى دۈۋەم، نۈۋىسىنگەي تەفسىر - ۲۰۰۷-، بەدەي)).

دۈۋەم: غەلمانىيەت چ ئە ھالەتى پىشت بەستىنى بە فەلسەفەۋ دىيائىنى ماددىگەرىيى، چ ئايدىگەرىيەۋ، بەۋاتايەكى دىكە: چ ئە ھالەتيدان نەھىئەننى بە بۈۋى خواي بەدەيەتەرۋ پەرۋەردگارۋ، چ ئە ھالەتيدان پىداھىئەننىيەۋ، غەزىمى ئەسەر ئەۋ جەزم كىردۈۋە، كە نابى (خوا) ﷻ لەرپى ۋەھىۋ ئاينەكەيەۋ دەست

ۋەرىداتە ژيان ۋە گۈزەرانى مەۋقە ، ، ئەگەر گرىمان ھەر دەخالەتلىشى كەرسە ، نابىئە لە
جۈمھۇر لايىھىنى مەنەۋىي ۋە ئەخلاقىي بىچىتە دەرس!
جا يىگۇمان ئەك ھەر سەپىر نىيە ، بەلكى شىتېكى مەنتىقىيە بۇ كەسىپكە ، كە
پرواى بە غەيرى ماددە نىيە ۋە دان بە بوۋى خاۋىيەكى بەدەيىتەرو پەرۋەرگارىدا
ناھىيىتى ، بلىئە : دەپمە مەۋقە تەنبا بۇ خۇي چۈنەتتى ژيان ۋە گۈزەرانى خۇي پىك
بىخاتەر ، نابىئە ھېچ كەس شىتېكى دىكە دەستە لە كاروبارى ۋەرىداتە ، بەلام شىتە
سەپىرىيە جىئە نامەنتىقى ئەۋەپە ، كە دان بە بوۋى خاۋى بەدەيىتەرو
پەرۋەردگار ۋە خاۋەنى بوۋەنەۋەر مەۋقەدا بەپىئە ، كەچى بىگۈتتە : نابىئە خاۋەنى
بەسەر مەۋقە ۋە پىكخستىنى ژيان ۋە گۈزەرانىيە ۋە ھەپمە ۋە بەھىچ جۈرپكە دەستە
تېۋەرىداتە ، مەگەر لە بۈرپكە تەسك ۋە كەمبەردا!!

پۇختە قىسان :

تەۋھىدىي ئىسلامىيىتىمىز خاۋەنى يەك بوۋىناسىيە ۋە دىنبايىنى پۈۋە ئاشكارا ، كە
ۋەلامىكى پۈۋە راشكاۋى شەش پىسپارە خاۋىسكەكان دەداتەۋە ، ۋە لە مەۋقە
خالى دەكەتە ، كە :

ئەم (بوۋە) چى يەۋ چۈنەۋە ، كى بەدەيىتەروخاۋەنى بوۋەنەۋەرەۋە ، كەۋ چۈن
بۇچى دروستى كەدەۋە ، سەرەنجامى چۈن دەپمە بۇ كۈي دەچمە ؟!
پاشان ئەم بوۋىناسىيە ۋە دىنبايىنىيە ، دەپمە سەرچاۋە ھەلقۇلىنى يەك جۈرە
پىرو پروا (عقیدە) پاستو پۈۋە ، كە ۋەك ئەنجامىكى مەنتىقىي لىيەۋە پەيدا
دەپمە .

بەلام تەۋھىدىي ئەللىمىز ، ھەر لە سەرەتاۋە پىشت بەستۈۋە نەبۈۋە بە بوۋىناسىيە ۋە
دىنبايىنىيەكى سەرپەخۇي پۈۋە دىار ، كە بۇ بوۋىتە سەرچاۋەيەك لىيەۋە

هه‌لقو ئیجی، به‌ئكو له پێشدا بپرۆكهی سیکۆلاریزم و بی‌دینایه‌تی، وه‌ك كاردانه‌وه (رد‌فعل)ی واقعی خراب و لاری كۆمه‌لگایه‌ك، كه ئایینی شیۆنیزم و تیك‌دراوی مه‌سیحیی و دام و ده‌زگای كلێسا تییدا بالاده‌ست بووه، سه‌ربه‌لداوه و، پاشان بۆ پاساودانه‌وی خۆی، جارتێك په‌نا‌ی بردۆته‌ به‌ر دنیایینی ماددیگه‌ریی و، جارتێکی دیکه‌ش هانای بۆ دنیایینی ئایدیالگه‌ریی بردوه.

ننجا وهك پښتريش له پښاسه كړدنى مادديگريى (ماترياليزم) و هزرگريى
(ناپيداياليزم) دا بډمان دهر كهوت:

۱- ھەردووكيان لەمەدا يەكسانن، كە زادەو بەرھەمى بىرە ھۆشى مەرقىن و، مەرقىش زۆر لەمەو بچوكتەرە، كە وەك پىتويست نەك ھەر بوون (وجود) بە بەدبەھتەرەو بەدبەھتەرەو (خالق و مخلوق) ھەو. بگرە، تەنانەت خۆيشى بناسى و پەي بەنەپنىيەكانى ببات!

بۆیە ھەرگیز ناگوجى مەژۇش سەرجاۋى ھەلۋىنى (بۇئىنىسى) يەككى
پاست و واقىيى يىت و تاكە كەسپك، كە شايستەى ئەو يىت، خۋاى
بەدەيىتەر و خاۋەنى بۇئەوەرە، كە ھەموو نەيىيە كانى دەزانى، وەك
فەر مەروپەتى: ﴿ قُلْ أَرَأَيْتُمْ أَزْهَىٰ لِلَّذِي يَعْلَمُ أَلْسِنَ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ كَانَ غَفُورًا
رَّحِيمًا ﴾ (الفرقان: ٦)، واتە: بلى ئەو كەسە ناردووپەتە خۋارى - مەبەست
قورۇنە - كە نەيىنى ئاسمانەكان و زەوى دەزانى، يىگومان ئەو، لىبۇردەى
بەبەزەسپە.

۲- هردوویکیان له‌و‌دا به‌ه‌له‌داچوون، که هه‌رکامیکیان دیوێک و لایه‌نیکی (بوون) ی بینیه‌و (ماددی‌گه‌ری)، ته‌نیا م‌اده‌و و پ‌واله‌ته‌کانی بینیه‌و (ه‌ز‌رگه‌ری) یش به‌س دیوی م‌عه‌نه‌ویی و ناب‌ه‌ره‌ست! به‌لام (بوون) به‌ گشتیی، بۆ دوو لایه‌نی ناب‌ه‌ره‌ست (غیر محسوس) و به‌ره‌ست (محسوس)، دابه‌ش ده‌بێ، وه‌ک خ‌وای په‌نه‌ان‌زان ف‌رم‌وویه‌تی: ﴿فَلَا أَقِيمُ بِمَا بُصِّرُونَ وَمَا لَا

ئىبىرۇن (الحاقە: ۳۸-۳۹)، واتە: نەخىر، سۆيىد دەخۇم بەۋەي، كە دەيىننە بەۋەش، كە نايىننە...

۳- ئىنجا، نەگەرگىمان يەككە يىھوئە ئەۋ دوو (دەيىننە) يە دۇ بەيەكەش يىكەۋ كۆيكەتەۋە! دىسان ھەر بى سۈدە بۆ گەشتەن بە (بۇئىنسىيە) يەكى پاستەۋ واقىيە، چۈنكە ھەلەۋ كەلپتى ئەۋ دوو جۆرە دەيىننە، تەنە لەۋەدا نە، كە يەكەن (بۇن) لە (ماددە) داۋ، ئەۋى دىكەن لە (ھەز) دا كورت ھەلپتى! بەلكو وپراي ئەۋەش، كەلپنە كۈنى دىكەن زۆرن، كە لىرەدا دەرفەتى باسكردەنغان ئەۋ كورتەكەي ئەۋەيە، كە ھەردوۋەكەن لە بەردەم شەش پىرسىارە فەلسەفەيە خوارسكەكاندا دەستە پاچەنە، ۋە لامىكى مەتتىقى ۋە ئىقناكەرىيان پى نە.

لە ئالەپدا ھاتۇشدا - خۇا پىشتىۋان بى - تىشك دەخەنە سەر بىرو بىروا ھەركام لە تەۋرەنمە ئىسلامىيەت ۋە غەلىمەنىيەت ۋە جىياۋازلىقلار دەيىننە كانىانەۋە.

Alibapir

archive.org/details/galibapir

Alibapir

www.alibapir.net

English - عربي - گۆرۈ

Alibapir

Alibapir

Alibapir

Alibapir

ئالغەي دوۋەم:

لە بواری بیروبروا (عقیدە) دا

خوتەنرى بەرپزا!

دوۋەمىن بواری، كە بە پتۈستى
دەزانم بەراوردى ئېۋان تەۋۋمى
ئىسلامىيەت ۋە غەلىمانىيەت تېدا بىكەن،
بریتىە لە بواری بیروبروا.

The banner is divided into several sections:

- Top Left:** Facebook icon and text: "ئالغەيلى مەكتەپى مەۋىستە"
- Top Right:** Facebook icon and text: "مەلى مەۋىستە"
- Middle Left:** Archive.org link: "archive.org/details/alibapir" and a PDF icon.
- Middle Right:** YouTube icon and text: "مەلى مەۋىستە AlibiBapir".
- Bottom Left:** AlibiBapir logo with QR codes for Google Play and the App Store.
- Bottom Right:** Social media icons (Telegram, WhatsApp, Messenger) and QR codes.
- Center:** A portrait of a man with a beard and a turban, with text above and below it.

پىشتىرىش باسماق كىرد، كە (بوتناسىيى) بىرىتتە ئە ھەۋلدىن بۇ ناسىنى (بوتن) بە بەدەيىنەنرە بەدەيىنەنراۋ (خالق ۋە خەلق) ھەۋە، كە زانايانى بىۋارى فەلسەفە ۋە (ئىلم الكلام) زاراۋەي: بوتن پىتۈست (واجب الوجود) يان بۇ خەۋى بەدەيىنەنرە ۋە، بوتن گونجاۋ (ممکن الوجود) يان بۇ دروستكراۋەكان (بوتنەۋەر) بەكارھىتتاۋە، ئە سۆنگەي ئەۋەۋە، كە عەقلى، بوتنى خەۋا بە پىتۈست دەۋانئە ۋە دەئە: ناگۇنچى بەدەيىنەنراۋىكى رېئە ۋە پىئە (خالق منظم) ھەيىۋ، بەدەيىنەنرەيىكى رېئەخەر (خالق منظم) ى نەيى، بەئەم پەيداۋوتن ۋە بوتنى بوتنەۋەر بە ھەمەۋ پىئەكەتەكانىيەۋە، بە شتەيىكى گونجاۋ (ممکن) دەۋانئە، چۈنكە دەۋانچا نەيى! بەئە، ھاتتەدى دروستكراۋەكان ئە خەۋى خەيئاندا، ئە گەل ھاتتەدەيىيان، يەكسان، ئەگەر خەۋى بەدەيىنەنرە رېئە ۋە پىستى ئەسەر بوۋ پىتەدى دروستيان دەۋەكات، ئەگەر نەشەيۈست ھەر ئە ھالەتتى نەبوتن (عەدەم) دا دەمىننەۋە!

ھەريۈيەش موسا ﷺ ئە ۋەئەمى فەيەۋندا، كە لىيى دەپرسى: ﴿قَالَ فَمَنْ رَّبُّكُمْ أَيُّمُوسَى؟﴾ (طە: ۴۹)، واتە: ئەدى پەرۋەردگارى ئىتۈە كىيە، ئەي موسا؟! دەفەرمەي: ﴿قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى﴾ (طە: ۵۰)، واتە: پەرۋەردگارمان ئەۋ كەسەيە، كە بوتنى بە ھەمەۋ شتەك داۋە ۋە پاشان رېئەۋىشى كىردە - واتە بەرنامەي بەپىتۈەچۈنى بۇ دىيارىكىردە -.

ۋەك دەيىنەن موسا ﷺ پەيداۋوتن (خەۋى) ۋە بەرپەيى بەپىتۈەچۈن (اھتەۋە) ى دروستكراۋەكانى، كىرەتتە بەئەگەۋ پىئەسەي خەۋى پەرۋەردگار، بە واتاۋەكى دىكە: موسا ﷺ ئەۋەئەمى فەيەۋندا، ھەردەۋ ياساۋ عەقلىي بەئەگەنەۋىست (بەيەي): ھۆكەرىي ۋە رېئە ۋە پىئە (السببىة والنظام) ى بەكارھىتتاۋە، كە يەكەمىيان دەئە: (پەيداۋە ۋە پەيداۋە نەيى) ۋە، دۈۋەمىشيان دەئە: (رېئە ۋە پىئە بى رېئەخەر نەيى).

دىيارە ئەم ۋەللامەي مووسا ﷺ ۋىپراي ئامانجە سەرەكىەكەي، كە پىئناسەي خۋاي پەرۋەردگارە ۋ بەلگە لەسەر ھىئانەۋەيەتى، ئامانجىكى دىكەشى پىككەۋە، كە برىتيە لە بەلگەھىئانەۋە لەسەرئەۋە، كە رەۋا نىيە، يىچگە لە خۋاي خاۋەن ۋ پەرۋەردگار، ھىچ كەسى دىكە بەرنامەي ژيانى مەۋقۇدەي، چونكە خوا ﷻ ۋەك چۆن (بوون) ۋ (چۆنەتى بەرپۆۋەچوون)ى بە ھەموو دروستكاراڭ بەخشىۋە، دىيارە مەۋقۇشى - كە ھەموو بوونەۋەرى بۇ مەيسەر كەردە - لەو ياسايە ھەلئەۋاردە ۋ پىزىپەر نەكەردە، بۇيە بە پىغەمبەرانى ھەلئەۋاردەيدا -عليهم الصلاة والسلام- بەرنامە ۋ پىئنامىي خۋاي بۇ رەۋانە كەردەۋە!

بەلام بېرۋېرا (عقيدە) كە ئەنجام بەرھەمى مەنتىقى (بوونناسىي)يە، ئەۋە برىتيە لە ھەلئەۋىست نواندن لەبەرانبەر بووندا.

جا شايانى باسە، كە ھىچ كاتىك (بوونناسىي) يان (بوونەۋەرناسىي) ۋ (بېرۋېرا) لەيەك دانابېرن، مەگەر مەۋقۇ تۈۋشى نەخۋشى نىفاق ۋ دوانەتىي (ئەۋاجىيە) بوۋېن ۋ ەقلى ۋ دلى لەيەك ترازابن!

بەلام پىئىستە بزانرى، كە مەبەست لە: پىككەۋە پەيۋەست بوون ۋ لەيەك دانەپرانى بوونناسىي ۋ بېرۋېرا، ئەۋە نىيە، كە خودى (بوونناسىي) بەس يىت بۇ ھاتنەدى (بېرۋېرا)، بەلگە تەنبا مەبەست ئەۋەيە، كە ھەموو جۆرە (بېرۋېرا)يەك چاۋگىكى بوونناسىي تايبەتى سەربەخۋى ھەيە، كە رەگ ۋ پىشەۋ بىكەكەي لە زەمىنەي ويدا دەۋرى ۋ، ۋەك چۆن دىۋار لەسەر بناغە ھەلئەۋچىرى، ئاۋا لەسەرى بىيات دەنرى.

ئىتتاش دەچىنە سەروكارى خستەنەۋى بېرۋېراي ھەركام لە تەۋھىمى ئىسلامىي ۋ ئەلمانىي:

يەكەم: بىرۈپرۈي تەۋرەنمە ئىسلامىيەت:

بەرلەۋەي دەست بېكىن بە خستەنەرۈي (بىرۈپرۈي ئىسلامىيەت)، بە پىۋىستى دەزەم نامازەيەكى كورت بە سى مەسلەن بېكەم:

۱- (بىرۈپرۈي ئىسلامىيەت، كە تاكە (بىرۈپرۈي) راست و دروستە، لە بنەرەتەۋە ئەنجام بەرەمە سۈشتى و مەنتىقى راستەۋخۇي (بۈنناسىيە) ئىسلامىيەت، ھەرگەسەك لە بىرۈپرۈي ھۆكىمە قەل لاندەت، مادام بە شىۋە تەماشاي (بۈن) بىكەت، كە پىشتەر خستەنەرۈي، پىۋىستە (بىرۈپرۈي) ئىسلامىيەت تەبەننى بىكەت، ھەرچەندە - ۋەك پىشتەر باسەن كەرد - لەرۈي خواست و ويست (مەشئەت و ارادە) ۋە نازادە و تواناي كەردن و نەكەردنى ھەيە.

۲- چەمەك و اتاي ۋەشە بىرۈپرۈي (عەقەدە) لە چەمەك و اتاي ۋەشە بىرۈپرۈي (ئىمان) فراۋانترە، ۋەشە عەقەدە، وىپراي پايسەكانى ئىمان، كە قورپان و سۈننەت دىيارىيان كەردۈن، چەند دىدو بۇچۈن ۋە ھەسكەۋەت و ئاكارىكى تايىبەتەش دەگرىتەۋە، كە ئەۋانىش ھەر لە قورپان و سۈننەتە ۋە ھەلپەنجران.

(شايانى باسەش، كەبەندە بەرگى (۱) ئىمان و عەقەدە ئىسلامىيەت لەبەر رۇشەنەي قورپان و سۈننەت) دام تەرخان كەردە بۇ پىتەسەي: (ئىمان و عەقەدە) و بەرگەكانى (۲ و ۳ و ۴ و ۵) ۋەشە بۇ تۈرۈنەۋە پايسەكانى ئىمان و، بەرگى (۶) ۋەشە بۇ پۈنكەردەۋە دىدو بۇچۈن ۋە ھەلۈست و ئاكارەكانى پەيپەۋەن پىيازى راست، تەرخان كەردۈن).^(۱)

۳- ۋەك چۈن تاكە (بۈنناسىيە) راست و دروست ھەر ئەۋەيە، كە لە ۋەشە پارىزراۋ دەستكارىي نەكراۋى لە قورپان و سۈننەتەي خاۋا پىغەمبەردا بەرچەستەكراۋا خۇي دەنۈتەي، كە بىرەيە لە: (بۈنناسىيە ئىسلامىيەت)،

(۱) ئەۋە كىتەبە بە ھەر شەش بەرگەكەيە ۋە لەلەين نوۋسەنگەي تەفسىرەۋە چاپ كراۋە.

چونكى جگە ئە خۇي بەدپەندەرو خاۋەنى بونەۋەر، ھىچ كەسى دىكە ۋەك پىۋىست، نەبەخۇا ﷺ ئاشنايە ۋ نە بەدروستكراۋەكانىشى شارەزايە، بەھەمان شىۋەش تاكە (عقيدە)ى راست ۋ بىن خلتەش ھەر ئەۋەپە، كەلەسەر بناغەى ئەۋ (بونناسى)ىيە بىنات تراۋە، ئە كىتەبى خۇا سونەتى پىغەمبەرى پىشەۋا دا ﷺ بەيان كراۋە، كە (عەقىدەى ئىسلامىي)ىيە، ئە سۆنگەى ئەۋەۋە، كە ئىمان ۋ عەقىدەى ئىسلامىي، پەپەندى بە خۇا ﷺ ۋ دروستكراۋەكانى ۋ دىناۋ دۈرۈۋ پەنە ۋ ئاشكراۋە ھەپە ۋ، ئىمان ۋ عەقىدەش زانىارىيەكى جىنى دۇنيايى ۋ دۈر ئە گومان ۋ دۈۋدلى پىۋىستەۋ، پىجگە ئە خۇي پەرۋەردگارىش ھىچ كەس ئەۋ جۈرە زانىارىيە ۋ شارەزايىيە ئەۋ بۈرەندە نىيە.

ئىستاش ھەۋل دەدەين بە كورتى ۋ پوختى (بېرۈپرا)ى ئىسلامىي پەپەندەرو: ۋەك گومان (بېرۈپرا)ى ئىسلامىي بە گشتىي دۈۋ بەشە:
 أ. پايەكانى ئىمان.
 ب. چەند دىدو ھەۋلىست ۋ ئاكارىكى تاييەت.

سەرەتا، باسەرئىك ئە پايەكانى ئىمان بەدەين:

۱- پايەكانى ئىمان:

خۇي زاناۋ شارەزا ﷺ كە باسى ئىمانى كىدۈ، پىنچ پايەى بۇ دىارى كىدۈن كە بىرەتەن ئە:
 ئىمان بە خۇا بە پۇزى دۈيى ۋ بە فرىشتەكانى ۋ بە كىتەبەكانى ۋ بە پىغەمبەرەكانى ﷺ ۋەك ئە تايەتى ژمارە (۱۷۷)ى (البقرة)دا فەرمۈيەتى:
 ﴿لَيْسَ الْإِلَٰهَ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْإِلَٰهَ مَنْ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
 الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّنَ ۖ﴾.

ۋاتە: چاگەكارىيى ئىمە نىدە، كە رپوتان بىكەنە لاي رۆژھەللات و رۆژئاۋا، بەلكو چاگەكارىيى پىشەي كەسىكە، كە برۋاي بە خوا و رۆژى دۋايى و فرىشتان و كىتىب و پىغەمبەران ھىتابى..

پىغەمبەرى خواش ﷺ و پراي ئىم پىنچ پايدە، برۋا ھىتاب بە قەدەرىشى ۋەك پايدەيەكى ئىمان باسكردو، ۋەك لىم ۋەرمائىشتەدا ھاتو، كە (مۇسلىم) لى (عمر بن الخطاب) ۋە (خۋا لىي پازى بى) گىپراۋىمەۋە، كاتىك كە لى ۋەلامى پرسىياري (جبرىل) دا: {أَخْبِرْنِي عَنِ الْإِيمَانِ} لى بارەي ئىمانەۋە ھىۋائىم پى بىدە! دەرەمۋى: {أَنْ تُؤْمِنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكِتَابِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، وَيَالْقَدْرَ خَيْرَهُ وَشَرَّهُ}، ۋاتە: (ئىمان ئەۋەيە) كە برۋا بە خوا و فرىشتەكانى و كىتىبەكانى و پىغەمبەرەكانى و رۆژى دۋايى و بە قەدەر، چاكى و خراپى بىتى.

دىارە (ئىمان بە قەدەر) یش ھەردەچىتەۋە نىم ئىمان بە خوا ﷻ، چونكە برۋاھىتاب بە قەدەر و قەزاي خوا، برىتە لى برۋاھىتاب بە زانىياري و ىست و تواز و كارەجىيى خۋاي پەرۋەردگارو، ئەمانىش ھەمويان سىغەتى بەرزو بى وىنەي خۋان.

ئىستاش با لى سى خالاندا تىشك بىخەينە سەر ئىمان و پايدەكانى:

۱- پىناسەكا ئىمان:

(ئىمان) بەگىشتى و بەتايىبەتى ئىمان بە خوا ﷻ برىتە لى: زانىم بەراست زانىنى عەقل و، خۆشۋىست و پەسندكردن و گەردن بۆ كەچكردنى دلى و دەرۋون و، دان پىداھىنئاننى زمان و كەدەۋە و پايدەئىي جەستە و ئەندامەكان.

ۋاتە: كاتىك (ئىمان) دىتەدى، كە ھەركام لىم چۋار پىكەئىنەرەي تىدا بىتەدى، ئىمان پەكى لىسەر يەك يەكەيان كەۋتوۋە پىرستە ھەمويان وىگرا بىتەدى، ئەۋجار ئەۋ ئىمانە دىتەدى، كە خۋاي بەرزو مەزن پىرستى كەدە، ۋەك خۋا لىسەر زمانى بەندەكانى فەرەمۋىيەتى: ﴿رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا...﴾ (آل عمران: ۱۹۳)، ۋاتە: پەرۋەردگارمان! ئىمە گۈبىستى

بانگكەرىك بووين، كە بانگى دەكرد بۇ ئيمان، كە: ئيمان بە پەرورەدگار تان بېتن! ئىمەش ئيمانان ھىتا.

ئىنجا با يەكى بەلای كەمەو، بەلگەيەكى قورپاننى لەسەر ھەركام لە چوار پىكەپنەرەكانى ئيمان بېتىنەو:

۱- زانین و بەراست زانینی عەقل (العلم والتصديق العقلي):

خوای زانا و توانا فەرموویەتى:

﴿ فَأَعْلَمَ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ .. ﴾ (عمد: ۱۹)، واتە: دەجا بزانه، كە بېجگە لە

خوا، ھېچ پەرستراو نین..

ھەر وەھا فەرموویەتى: ﴿ وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَىٰ أَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴾ (المائدة: ۸۳).

واتە: كاتىك ئەو ھەيان بېست، كە بۇ پېغەمبەر نېردراو ھەتە خواری، چاوەكانىانت بېنى فرمېسكى لى ھەلپژا، بەھۆى ئەو ھەو، كە ھەقيان ناسى، دەلېن: پەرورەدگار مان! ئيمانان ھىتا، دەجا لە گەل گەواھىدەراندا بمانوسە.

كەواتە: يەكەمىن بەمەو پىكەپنەرى ئيمان برىتتە لە زانین و ناسىنى ھەق، ھەقىك، كە لە خوا پېغەمبەرە كەيدا ئەو ھەدا، كە بۆى ناردۆتە خواری بەرجەستەيە.

۲- خۆشويست و پەسەندكردن و گەردن بۆكەچكردنى دل و دەروون:

خوای بە بەزەبى ﷺ فەرموویەتى:

﴿ وَلَئِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ ... ﴾ (العجرات: ۷).

واتە: بەلام خوا ئيمانى لەلا خۆشەويست كردن و لەدلئاندا پازاندىەو..

و ھە فەرموویەتى: ﴿ فَلَا وَرَيْكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ

بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴾

(النساء: ۶۵).

واته: نهخېر، به پورهردگارت (سویند)، ئیمان ناهیتن ههتا نهوهدا، که
تیدا کهوتونه کیشهوه، تو نهکهنه دادوه، پاشان ههست به هیچ جور
سهغهتهیه که نهکهن بههوی برپاره کهتهو، و، بهتهواویی گهردن کهچ نهبن.
کهواته: ئیمان نهوهیه، کهله دل و دهروونی خاوه نه کهیدا شیرین و
خوشویست و رازوه بیت و، هه که سیک له ناخیهوه تهسلیم و گهردن کهچی
خواو پیغه مبهرو بهرنامه و حوکم و برپاره کانیان نهبن، به خاوهن ئیمان
دانانری!

۳- دان پیداهیتانی به زم ن:

خوای پاک و تاک فهرمویه تی:

﴿ قُولُوا آمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا مِنْ رَبِّهِمْ وَلَا نَفَرُّ مِنْ أَحَدٍ
مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُمْ مُسْلِمُونَ ﴾ فَإِنْ ءَامَنُوا بِمِثْلِ مَا ءَامَنْتُمْ بِهِ فَقَدْ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا
فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللّٰهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿ (البقرة: ۱۳۶-۱۳۷).

واته: بلین ئیمانان به خوا هیتا و بهوه، که بۆلامان ئیراوه ته خوار،
بهوهش، که بۆلای ئیبراهیم و ئیسماعیل و ئیسهحاق و یهعهقوب و نهسبا
ئیراوه ته خوار و، بهوه که به موسا و عیسا دراوه و، بهوه، که به
پیغه مبهران دراوه له پورهردگاریانهوه، جیاوازی ناخینه نیوان هیچ کام له
پیغه مبهرانو، ئیمه بۆ نهو (خوا) گهردن کهچین. جا، نه گهرته وانیش
ئیمانان هیتا بهوینیه نهوه، که ئیمانان پچ هیتاوه، نهوه پای راستین
گرتوه..

کهواته: دان پیداهیتان (اقرار) ی زمانیش به هه موو نهو شتانه دا، که
پیویسته دانیان پیدا بهیتری، به شیک و پیکهیتنه ریکی ئیمانوه، خوا به
ئیمان ناوی بردهوه.

۴- کردهوه و پابه ندیی جهسته و نه دنامه ک ن:

خوای بەرزو بى ھاوتا فەرموویەتى:

﴿وَيَقُولُونَ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالرَّسُولِ وَأَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِّنْهُمْ مِّنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ﴾ (النور: ۴۷).

واتە: (دەغەلەكان) دەلەين: ئىمانمان بە خواو بە پىغەمبەر ھىند و فەرمانبەرىن، پاشان كۆمەلەيكيان پاش ئەو پەشت ھەلەكەن، ئەوجۆرە كەسانە ئىماندار نەين.

كەواتە: بە كەردەو پابەند بوون بە بەرنامەى خواو ﷻ و جىبەجى كەردنى فەرمانەكانى، بە شىك و پىكەيتەرىكى دىكەى بەرپەتى ئىمانەو، خوای كارەجى باباى پەشت ھەلەكەردو لادەر ئە ئايەن و بەرنامەكى خۆى، بە تايبەت ئە بواری ھوكوم و سىياسەتدا - ھەك ئە سىياقى ئايەتەكاندا ئاشكەرا پوونە - بە بى ئىمان ھەسەف كەردەو.

پوختەى مەبەست ئە پىناسەى ئىماندا، بى نمونە: ئىمان بە خوا ﷻ: ئەو ھەيە، كەسەرەتا مەزۇف بە ھەقل و ھۆش، بەو جۆرەى كە (وەھى) پاست و نەگۆرراوى خوا - كە ئە قورئان و سوننەت دا بەرجەستەيە - خستوویەتە روو، خوا ﷻ ھەك تاكە بەدەيپەنەرو پەرۋەردگار و خاوەن و، تاكە پەرستراو (ئالە) و ناوبرا و بە ھەموو ناوئىكى ھەرەچاك و ھەسەكرا و بە ھەموو سىفەتئىكى ھەرە پەسەند بناسى و، پاشان بە دل و دەروون بە تاكە بەدەيپەنەرو پەرۋەردگار و خاوەن و پەرستراوى خۆى قەبوولئى بىكات و، ئەو پەرى خۆشويستەو بە گەورەگرتن و ئىترسان و مل بۇ كەچكەردنى بۆى ھەبى و، ئىنجا بە زمانىشەدان بەو راستىيانەدا بىئى و، دواپىش بە كەردەو ھەلەئىست بىخاتەروو ئىسپاتى بىكات - بەھۆى پابەندىيە بە بەرنامەى خواو - كە تەنیا خوا بە پەرۋەردگار و پەرستراوى خۆى دەزانئى.

۲- چۆنىيەتتىن پىكىمە ۋە پەيۋەست بوۋىتى پايەكانى ئىمان:

پايەكانى ئىمان ۋەك ئالغەكانى زىجىرىك، ھەمەويان پىكىمە ۋە پەيۋەست ۋە پايە يەكەمەشىيان، كە گەۋرەتتىن ۋە گىرگىزىنىشىيانە، چەق (مىركىزى) سەرجەم پايەكانى دىكەيە ۋە ھەمەويان ئە دەۋرى ۋە دەسۋىرپىن.

چۈنكى ئىمان بە خوا ﷻ راستەۋخۇ ئىمان بە دىدار (لەقە) ۋە خوا داخۋاز دەكات ئە پۇژى دۋايدەۋ، ئىمان بە خوا بە دىدار شادبۈنىشى پال بە مەۋقەۋە دەنە، كە ئە بىرى ئەۋەدا بى بەجۇرىك ۋە گۈزەرانى دىنەي بەرپەتە سەرى، كە خوا ﷻ لىنى پازى بى ۋە ئە كاتى بە دىدار شادبۈنىدا سەرى بەرزو پەۋى سۈۋىيەت، دىارە ئەۋەش بەۋە مەيسەر دەبى، كە ۋە گۈزەرانەكە بەپەت بەرنامەيەك بەرپەت بىكات، كە خوا بۇ دىارى كەۋە، كە ئە كەتپە بەرنامەكەيدا بەرجەستەيە، ئاشكراشە، كە ئاگۇنچى مەۋقەكان ھەركامىيان راستەۋخۇ كەتپە پەيام بەرنامە ۋە خوا ۋە رىگىرى، بەلگەۋ خوا ﷻ ئە پەتە چەند بەندەيەكەيدانستە ۋە ئەۋەدەيەۋە، كە پەتەمبەرانن - عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ السَّلَام - ئەۋ كەرى كەۋە، ئىنجا پەتەمبەرانىش لەرپەت فرىشتە پاك ۋە بى ھەۋە پەلەكانى خواۋە كەتپە بەرنامەكانى خۋايان ۋە رەگىتون، ۋەك خوا فەرمۈيەت: ﴿اللَّهُ يَصْطَلِي مِنْ أَلَمْتِكُمْ كُورُسُلًا وَمِنْ النَّاسِ إِنَّكَ اللَّهُ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾ (الحج: ۷۵)، واتە: خوا ئە فرىشتان ۋە ئە ھەلگى، پەۋەدەكراۋانكە ھەلگەۋەتپەت، بىگۇمان خوا بىسەرى بىنەرە. كەۋاتە: ئىمان بە خوا ﷻ، ئىمان بە دىدارى خواۋە پۇژى دۋايسى دەخۋازى، ئىمان بە خواۋە پۇژى دۋايش، ئىمان بە فرىشتەكانى خواۋە كەتپە بەرنامەكانى ۋە پەتەمبەرەكانى، دەخۋازى.

ئەمە ئە بارە پىكىمە ۋە پەيۋەست بوۋىتى سەرجەم پايەكانى ئىمانەۋە.

ئەبارە سۈۋرەنەۋە سەرجەم پايە ۋە بەرپەتەكانى ئىمانىشەۋە، ئە سۈۋرەگى يەكەمەن ۋە گەۋرەتتىن پايە ئىماندا، كە پەۋا بە خوا بوۋە، دەلەت:

۳- چۆنچە ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسىي قانۇنىيەتلىرى ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسىي قانۇنىيەتلىرىدۇر:

چۆنكى ھەلقولۇنى بىرلەشتۈرۈش، ئەم جۇرە (بۇنى ئاساس قىلىپ) بىر شەھەر:

له سۆزنگه‌ی ئه‌وه‌وه، که خوا - جلّ و علا - به‌دیه‌ینه‌رو خواوه‌نی بوونه‌وه‌رو ژيانو ئینسانمو، ئینسانیشی بۆیه دروست کردوه، که لهم ژيانه دنیاویه‌دا تاقی بگاته‌وه‌و، تاقیکردنه‌وه‌که‌شی له جێنشینیایه‌تی (خلافة) کردنی خوادا له‌سه‌ر زه‌وی

خۆي دەنۆتىن، بۆيە غەقلى تەواۋو فېترەتى ساغ و مەنتىقى راست، ئەمە دەخۋازن، كە ئىنسان ئيمان بە خۋاي بەدەيھىتەر و پەرۋەردگار و خاۋەنى بوۋنەۋەر يىتىۋ بەندايەتى بۆ بىكات و لەخۆي پازى بىكات، تاكو سەرەنجام و پاش كۆتايى ھاتنى ژيانى دىنا، سەر بەرزانە بە دىدارى شاد يىت و شايستەي ئەمە بى، كە ژيانى ھەتا ھەتايى لە بەھەشتە پازاۋە و نەپراۋە كانىدا، پى بىبەخشى، ديارە ئەمە بەندايەتى بۆ خۋاكرىد و بەمۆرە ژيانى دىنا گوزەراندىش، بەبى ئايىن و بەرنامەيەكى تايبەتى لە خۋاۋە پەۋانەكراۋ مەيسەر نابى.

خۋاي بەبەزەيى لەم بارەۋە فەرەمۇيەتى:

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ هَلْ مِنْ خَلْقٍ غَيْرِ اللَّهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَأَنْتُمْ تُفْكُونَ﴾ (فاطر: ۳).

ۋاتە: ئەي خەلکىنە! چاکەي خۋا بەسەر خۆتانەۋە ياد بکەنەۋە، ئايا جگە لە خۋا، بەدەيھىتەر يىكى دىكە لە ئاسمان و زەۋىيەمە بۆيۇتان دەۋات؟! بىجگە لەمى ھى پەرستراۋ نېن، بەرەم كۆي لادەدرىن؟!

ئىنجا ئەمە لە لايەكەۋە، لە لايەكى دىكەشەۋە، مادام تىكپاي بوۋنەۋەر ھەر لە گەردىلەكانەۋە بگرە، تا كەھكەشانەكان، ھەمۇيى مەلکەچى خۋايە و بەمپەرى رېئەك و پىكى و بەپىي ئەمە سىستەم (نظام) بەپىۋەدەچى، كە بۆيدانراۋە بە مەمۇ لىي لاناۋات، پىۋىستە مەۋقەش ۋەك چۆن لەبەشە لەۋىست بەدەر (لا ارادى) كەيدامەلکەچى سىستەمى خۋايە، لەۋىەشەي ھەئسۇكەوت و ژيان و گوزەرانىشى، داكە كۆنۇرۇلى ۋىست و خواستىەتى، پابەندو گەردن كەچى ئەمە بەرنامەيە يىت، كە بە ھۆي فرىشتەكانىيەۋە لەرپى پىتقەمبەرەكانىيەۋە بۆي پەۋان كرىدە، تاكو دەنگىكى بۆرۈ نەشاز نەبى لەنۆ كۆرسى بوۋنەۋەردا، ۋەك خۋاي كارەجى فەرەمۇيەتى: ﴿أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طُوعًا وَكَرْهًا وَإِذْ يُرْجَعُونَ﴾؟! (آل عمران: ۸۳).

ۋاتە: ئايا بەرنامەدەكى دىكە، جگە ئە ھى خوا دەخۋازن! ئە ھائىكدا، كە ھەمىو ئەۋاندە ئە ئاسمانەكانو زەۋىدان، چارو ئاچار مىلكەچى وىنو بۆ لای وىش دەگىرپىنمە؟!

ئىنجا با سەرىغىچى خىراش بەدەينە بەشى دۈۋەمى بېرۈپرواى ئىسلامىيە:

ب- چەند دىدو ھەلوپىست و ئاكارىكى تايىبەت:

كە ديارە ئەمانىش ھەر ھەلقۇلاۋى شەرىعەت و مېۋە بەرھەمى ئىماننو، ۋەك پايەكانى ئىمانىش ەقۇل و فېتۋەتى ساغ داخۋازىيان دەكەن:

۱- پابەندىيە بە شەرىعەتمە ۋە وردو درشتى ژيانو، گۈزەرائى تاكىيە ۋە خىزانىيە ۋە كۆمەلەيدە.

ۋەك خوا ﷺ فەرەمۋىيەتى: ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ (الجماعية: ۱۸).

۲- پېژ لىگرتن و خۇشويستەن شوين پى ھەلگرتنى ھاۋەلانى دىسۋزو بىنەمالەي بەرپىزى پىنغەمبەر ﷺ (خوایان لى پازى بى).

ۋەك خۋاى تاكو پاك فەرەمۋىيەتى: ﴿وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولَٰئِكَ الْمُقَدَّمُونَ إِلَىٰ آلِهِم بِحَبْلٍ مِّنَ السَّمَاءِ ۚ وَهُمْ فِيهَا دُونَ مَا حُبِّبَ لَهُمْ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ فَاجِقُونَ بِمَا هُمْ فِيهَا صَافُونَ﴾ (التوبة: ۱۰۰).

۳- پېژ لىگرتن و پىشتىگىرىي كوردنى زاناو پىشەمۋايانى پەسەن.

ۋەك خۋاى زاناو توانا فەرەمۋىيەتى: ﴿يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ...﴾ (المجادلة: ۱۱).

۴- گرنگىي دان بە تەزكىيە نەفس و خۇرازاندىنە ۋە بە خەسلەتە بەرزو پەسندەكانو، خۇ بۇراردن ئە خوۋ خەدە سىفەتە نزم پەستەكان.

وهك خواى بهرزو بئ وینه فەرموویەتى: ﴿وَتَقْبِيسَ وَمَا سَوَّيْنَاهَا ۖ فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا ۗ قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّاهَا ۖ وَقَدْ خَابَ مَن دَسَّاهَا﴾ (الشمس: ٧-٨-٩-١٠).

٥- هەقێبێشی و بانگەواز بۆ چاکە و فەرمان بە چاکە کردن و ڕێ لە خراپە گرتن. وهك خواى بئ هاوتا فەرموویەتى: ﴿وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ (آل عمران: ١٠٤).

٦- ڕەچاوکردنی هاوسەنگیی (ئێزان) و، خۆ پاراستن لە تێپەڕاندن و بەزایدان (الإفراط والتفريط).

وهك خوا فەرموویەتى: ﴿فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمِن تَابٍ مَّعَكَ وَلَا تُطْغَوْا...﴾ (هود: ١١٢).

٧- دڵسۆزی و بە تەنگەوه بوون (النصح) بۆ خوا، کتێبەکەى و پێغه مبه ره کەى و کاربە ده ستانى مسو لمانان و تێکراى خە لکى.

وهك پێغه مبه ره ﷺ فەرموویەتى: {الدين: النصيحة، قلنا لمن؟ قال: لله ولكتابه ولرسوله ولأئمة المسلمين وعامتهم} (رواه مسلم).

٨- بە مسو لماندانانى هەركە سێك خۆى بە مسو لمان پێشاندا، مەگەر كوفرى ناشكراو بئ پێچ و پەناى لى بپینرى، كە بپێتە ماىەى هە لوه شانە وهى مسو لمانە تێپه كەى.

وهك خوا فەرموویەتى: ﴿يَتَأْتِيَ الَّذِينَ أَهْمُوا إِذَا ضَرَّرْتُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَيِّبُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَن آتَىٰ إِلَيْكُمُ السَّلَامُ لَسْتَ مُؤْمِنًا﴾ (النساء: ٩٤).

٩- چاکە کار و هاوکار بوون لە گە ل هە موو ئە و نامسو لمانانە دا، كە لە گە ل ن تە بان و دژا یە تى دین و ژینمان ناکە ن.

وهك خوائ چاكه كار فرمويه تي: ﴿وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ ۖ﴾ (المائدة: ٢)، وه فرمويه تي: ﴿لَا يَتَنَكَّرُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقِنُّوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ تُخْرُجُوهُمْ مِّن دِينِكُمْ أَنَّ يَبْرُوهُمْ وَتَقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ (الممتحنة: ٨).

١٠- نامادهیی هه‌میشه بۆ جەنگ و جیهاد له پێناوی خواداو به‌خشینی سەرو مال.

وهك خوا ﷻ فرمويه تي: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ﴾ (الحجرات: ١٥).

جا خۆتەری بەرپێژ!

تەمەی پابرد، کورتەیک بوو لەبارە ی (بەرپرۆ) ی ئیسلامییانە ی تەوژمی ئیسلامییە، ناشکراشە، کە (بەرپرۆ) ی هەركەسیەک و کۆمەڵێک، بناغە و هەوین و هەناوی کەسایەتییانە و، سەرچاوە و کانیگای سەرچەم بیرۆچوون و هەلۆیست و کردار و پەفتاریانە.

خواش یاریی، باسیداهاتوومان توێژینە وە ی (بەرپرۆ) ی تەوژمی عەلمانییە.

راگەیاندنی هەڵکەیی هەمۆسە عەلی پاپیر

archive.org/details/@alibapir

Alibapir

Google Play

App Store

QR Codes

www.alibapir.com

www.alibapir.com

عەلی پاپیر/Alibapir

عەلی پاپیر/Alibapir

هەڵکەیی هەڵکەیی هەمۆسە عەلی پاپیر

QR Codes

راگەیاندنی هەڵکەیی هەمۆسە عەلی پاپیر

دوۋەم: بىرۋېرۋاى تەۋھىمى ئەلەمانىيەت:

خۇيىنەرى سەنگىن!

لە سۆنگەى ئەۋەۋە، كە (بۈۋنناسىيى) يان (بۈۋنەۋەرناسىيى) ۋە (بېۋېرۋا) پەيۋەندىيەكى توند وتۆلىان پىنكەۋە ھەيەۋ، (بېۋېرۋا) بە شىۋەيەكى بىنەپەتى لە (بۈۋنناسىيى) يەۋە ھەلەدەقۇلئ ۋ، ۋەك پىشتىرىش باسما كىرد، تەۋھىمى ئەلەمانىيەت خاۋەنى يەك (بۈۋنەۋەرناسىيى) ۋە (دىنابىنى) سەرىخەخۇۋ پۈۋن نىيە، بۆيە خاۋەنى بېۋېرۋا يەكى يەكگرتوۋ (مۇۋەد) ۋە سەرىخەخۇش نىيە، بەلگەۋ پەيۋەۋانى سىكۇلارىزم گەلئەك جۆرە بېۋېرۋاى جىۋاۋ ۋەندىك جارى دژ بەيەك ۋە ناكۇكىان تەبەننى كىردوۋن، دەتۈۋنەن بلىنن: بېۋەكەى سىكۇلارىزم ھەمىشە - لە بۈۋاى بېۋېرۋادا - لەژىر كارىگەرىيە پاشىنەى فېكىرى ئەۋەتە ۋە پىۋاى قۇتاجانەكانى تەۋھىمى مۇۋەگەرەى نىۋانىندا سەرى ھەلەدەۋە، ئەۋەتە ۋە پىۋاى قۇتاجانەكانى تەۋھىمى مۇۋەگەرەى (Humanism) كە داکۇكىيان لەسەر پىۋاى پايەۋ مافەكانى مۇۋەدەكەرد، ھەركام لە نازىتى (Nazi) (ھىتلەر) ۋە شۇۋىنىزم (Chaavinisme) ى (مۇسۇلئىنى) ۋە ستالىنىزم (Stalinism) ى (ستالىن) ىش، كە ھەتە سەرى ئىسك دەمارگەرىيە ۋە بەرچاۋتەنگىيە ۋە خۇيەسەندىيە ۋە خەلەك بەكەم سەرى كىردىيان تىۋا بەرجەستە بوۋ بوۋ، تۈۋىۋىيەنە بچنە ژىر چەترى سىكۇلارىزمەۋە!

گۈمانىشى تىۋا نىيە، پىۋەكەۋ بېۋەكەيەك ماتىرىيالىزم ۋە ئايدىيالىزم ۋە دىكتاتۋرىيە ۋە دىۋەكراسىيە ۋە خاۋناس ۋە خاۋناس... ھەتە، بىۋەن لەژىر چەترە سىۋەرىدا كۆيىنەۋە، دىۋە خاۋەنى بېۋېرۋا (عقيدة) يەكى زۆر سەرىۋ بى سەرىۋەيەيەۋ، ئەۋ قەسەۋەلەلۇرىيە ئەفسانەيىيەمان دىۋىتەۋە ياد، كە دەربارەى پۇۋگارى ھۈكۈمپانىيە (مۇۋەمەدى مەھدى) دەلئ: (گۈرگەۋ مەرى پىنكەۋە ئاۋى دەخۇنەۋە)!

ئىستاش دۋاى ئەم پۈۋەكەردنەۋە گشتىيە يە لە بارەى (بېۋېرۋا) تەۋھىمى سىكۇلارىستەۋە، با بچىنە سەرى ئەسلى مەبەستەۋ، بزانن سىكۇلارىستەكان

خواهني چ جوړه (بيروپروا) يه کڼو، چ جوړه هلوټيستيکيان له بهران بهر بوون (وجود) دا هيمو، چوڼ چوڼي هلس وکوت له گڼل خواهني بوونه ورو، بوونه ورو وټيان وټينسان وټين و دواړوډا ده کڼ؟!

پیشتر باهمان کرد، که سیکولاریزم (العلمانية) له سه ره تاو له شویته
 سه ره تدانیدا، له بواری (بووناسیی) دا، به شیوه یه کی گشتیی هه ر کام له
 ماددیگرای (المادیة) و نایدیاگرای (المثالية) ی ته به ننی کردوونو، هه ندیک له
 پیژهوانی ماتریالیست و هه ندیکیشیان نایدیالیست بوونه.
 جا لیره ده لێن:

نمو به‌شهی تموژی علمانییەت، که (دنیابینی) ماددیگه‌رایییان هه‌لێاردووه،
(بیروپروا)یه‌که‌میان ناشکرایه، چونکه:

که سینک پتی وای (بوون) له مادده و پوالتنه کانیدا کورت هه لاتوه و، بوونه وهر هیچ کهس بدهیینه و خواهن و سه پره شتیاری نیه و، ژیانیش بهس نهم قوناغی دنیا به هیچ قوناغی دیکه ی ژیان به دوی نهم ژیا نه زه مینییه دا نایه! به ئی، بابایه کی وا، بیگومان به و پر وایه که ی- هر چنده پوچ و بی به لگه یه-، به لام شتیکی پوونه هر له پتوه، پتی له باس و خواسی خوا (خو) و وه سی و پتفه مبه رایه تی و کتیبو بهرنامه و پوژی دوا یی و... هتد گرتوه و، هیچ حسابی کی بۆ غه بری مادده ی بهر هه ست نه کردوه.

جا ئەم جۆره سىكۆلارىزمە دەگوئىچى بە سىكۆلارىزمى گىشتگىد (العلمانية الشاملة)، يان سىكۆلارىزمى سىروشتىي/ماددىي (العلمانية الطبيعية/المادية) ناوينىڭ، چونكى -وہك يەككك لہ شارہ زابان لہ يئناسە كرىندا گوتىويەتى:-

((ئەو جۆرە سىگۇلارىزمە تېرۋانىيىكى گىشتىگىرە بۇ بونەۋەر، بە ھەموو ئاستو بوارە كانىيەۋە، كە نەك تەنیا ئايىن لە دەۋلەت و لە ھەندىك لايەنى گىشتىي ژيان جىيادە كاتەۋە، بەئكو لە سەرەتاۋە ھەموو بەھا ئايىنى و ئەخلاقيى و مەزىيىيە كان لە سەر جەم لايەنەكانى ژيانى گىشتىي دەپ چىرىتى، پاشان لە كۆتايىدا

لە تێکرای لایەنەکانی ژيانى تايبەتیش، هەتا وای لیدا، کە بە تەواویی پەرۆزیی لە بوون (مرۆڤ و سروشت) دادەپەڕێ...^(١) -

کەواتە: ئەم جۆرەى سیکۆلاریزم، وای لێ شۆتێکە و توانی دەکات، کە لە (بوون)دا، جگە لە ماددە و لە خۆیاندا، جگە لە جەستە و لە ژيانى تاکیی و خێزانیی و کۆمەڵایەتیاندا ■ جگە لە تێکردنی غەریزەکان، شتێکی دیكە نەبین! بەلام بەشی دووەمی تەوژمی عەلمانیی، کە (دنیابینی) ئایدیالگەرایییان پەسند کردووە، کەم و زۆر، دان بە بوونی خوا و جیهانی ئەودو سروشت (میتافیزیک) و پەروە و ئایین و ئەخلاق و پەرۆی داویدا دێنن، دەتوانن بڵێن: بەگشتی (بەرپروا)یەکیان ئەم خالانەى خواری، هێلە سەرەکیەکانی پێک دێنن:

١- دانەپێتان بەوەدا، کە بوونە وەر دروستکراو (مخلوق)ەو، بەدیھێنەر و خواوەنێکی ھەیە.

٢- دانەپێتان بەوەدا، کە مرۆڤ و پێرای جەستە لە گیان (روح)یش پێکھاتووە.

٣- دانەپێتان بەوەدا، کە بەگشتی، ژيانى تاکیی و خێزانیی و کۆمەڵایەتى مرۆڤ، پێوستی بە جۆریک لە پەوشت و ناگاری بەرز و پەسند ھەیە.

٤- نەکووێتی کردن لە دەست تێوەردانی کلێسا و پیاوانی ئایین لە ژيان و گۆزەرانى سیاسیی و کۆمەڵایەتی و ئابوری و خەڵک و دەوڵەت.

٥- پێداگیری لەسەر ئەوە، کە خوا، ﷻ یان ھەر ھێچ بەرنامە و ئایینیکی بۆ پێتمایی ئینسان و پێکخستنی ژيانى نەئاردووە، یان، ئەگەر ئاریدیشتی، تايبەتە بەلایەنى پەروە و شەخسییە و ھێچ پەیوەندی بەلایەنى بوارەکانی دیكەى ژيان و گۆزەرانەو نە.

(١) پروانە: (العلمانية الجزئية والعلمانية الشاملة) د. عبدالوهاب المیسیری، ج ٢ ص ٤٧٢، ط ٢/٢٠٠٢.

دەشتوانین ئەم جۆرە لە سیکۆلاریزم، بە سیکۆلاریزمی بەشیی (العلمانية الجزئية) ناوینن، کە یەکێک لە شارەزایان ئاوا پێناسەی کردووە:

(عەلمانیەتی بەشیی) تێوانینیکی بەشیی (رؤية جزئية) یە بۆ واقع، کە تەنیا دنیای سیاسەت و، جاری واشە (ئابووری) ییش دەگرتەووە بەزۆری بە:

(جیاکرنەوی کلیسا لە دەولەت) تەعبیر دەکری، مەبەستیش لە کلیسا، سەرچەم دامەزراوە تایبەتیەکانیەتی و، مەبەست لە دەولەتیش، دەزگا جۆراوجۆرەکانی (دەولەتە...) ^(١).

دیارە خالی ھاوبەشی نێوان هەردوو جۆرەکە سیکۆلاریزم، هەردوو بەشەکە سە تەوژمی عەلمانی ئەوەیە، کە مرۆڤ بۆ پێکخستنی ژيان و گوزەرانی خۆی لە هەموو ئاست و بوارەکاندا، هیچ حیسابێک بۆ خواو نایین نەکات و، تەنیا و تەنیا پشت بە عەقل و توانا و ئەزمونەکانی خۆی ببەستێ و، لە جوغزی قاو و قەبیلکی خۆی نەچیتە دەری و، هەمیشە سەری بەرە و خوا (زەمین) شۆڕبکاتەو، بە هیچ جۆرێک بەرە و سەری (ناسمان) بەرزی نەکاتەو!

هەر بۆیەش جۆن ھۆلیۆک (John Holyooke-1817-1906) کە یەکەمین کەسە، چەمک و واتای وشەی سیکۆلاریزمی وەک زاراوەیەکی سیاسی و فەلسەفیی و کۆمەڵایەتی ھاوچەرخ دەرشتو، لە پێناسەی سیکۆلاریزم دا گوتویەتی:

((بریتییە لە قەناعەت هەبوون بەوە، کە دەگونجێ حال و باڵی مرۆڤ لە میانەی پێشە ماددییەکانەو چاک بکری، بێ ئەوەی مەسەلەی ئیمان بەئێرێتە گۆڕێ و بە چاک، یان خراپ باس بکری)) ^(٢).

(١) بڕوانە: (العلمانية الجزئية والعلمانية الشاملة) د. عبدالوهاب المسيري، ج ٢ ص ٤٧١، ط ٢/٢٠٠٢.

(٢) بڕوانە: (العلمانية تحت المجهر) ص ١٢، ط ١ - ٢٠٠٠، د. عبدالوهاب المسيري، و د. عزيز العظمة.

ھەرۋەھا فەرھەنگى (ويېستەر Webster) ص ۲۰۳، بە ھەمان شىۋە پېئاسەي كىرگەن، سەرھەم فەرھەنگە كەلگەن، قىسقا كەلگەن ھەر ھەر سوۋرگەيدە دەخولگەن، بۇ ئىمۇن، بىرۋانە ھەركام لى: (الموسوعة السياسية) ج ۴ ص ۱۷۹- ۱۸۰، پىتى (ع)، ۋە فەرھەنگى (دائرة المعارف البريطانية) ۋەشى (Secularism)، ۋە فەرھەنگى (أوكسفورد Oxford) ۋەشى (Secular)، ۋە (المعجم الدولي الحديث) ۋەشى (Secularism)، بىرۋانە: (العلمانية) سى سىر عبد الرحمن الخوالى، كە پېئاسەي ھەمۋىيەن بە دىۋىي ھىئە.

جا خولگەن بەرپىز!

ئىستى، كە ھەتتا پاددەيەك (بىرۋىرۋا) تەۋھىيەلەننىمان بە ھەردوۋ پەوتى ماددىگەلەيى ۋە ئايدىگەلەيىيە، بۇ پەوۋن بۆۋە، بە پېئىستى دەزائىم تۆزىك تىشك بىھىنەسەر سەرگۈزەشتە ۋە چۆنەتە ۋە ھۆكەرە كەلگەن سەرھەلەننى بىرۋەكەي سىكۇلارىزم، بىرۋانە پاساۋە كەلگەن پەنا ۋە بەرۋەردن پېئى ۋە گىرۋەنى خەلگى پۆزتاۋا بىرۋەكەيە، دىيارە دۋا ئەۋەش، باددەيەنەۋە سەرىاس ۋە خۋاسى سىكۇلارىزم لى ۋەلاتانى مەسۇلمان نەشىندا، كە ئايا بىرۋانە پاساۋە كەلگەن چىنە سەرھەننىمى چۆن دەيىنە؟!

سەرگۈزەشتە سەرھەلەننى سىكۇلارىزم لى پۆزتاۋا دا!

ھەر ھەر پۆزەۋە، كە خۋاى كەلگەن مەۋقە لى سەر زەۋى نەشتە چىكردو بە چىنەننى خۇداياناۋە دانگەنەۋى سەرزەمىنى پى سىپارد، ۋەك فەرھەۋىيە: ﴿هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا﴾ (ھود: ۶۱)، واتە: ئەۋ (خۋا)، ئىۋە لى زەۋىدا پىگەلەندەۋە، ئاۋەدان كەلگەن كەلگەن بە خۇتان سىپاردە!

بەللى، ھەر ھەر پۆزەۋە گەتە پىدا، كە پىنمەيى ۋە بەرنامەيى تايىبەتە خۇى بۇ پەۋانە بىكات، ۋەپاى پىبەخىنىنى غەقلىۋە فەتەت ۋە ھەستەۋەرەكان، لىپى ۋەخى پەيماى خۇشەۋە ھەركەيى بىكات، تاكو بىتۋاننى ئىمانى زوۋتەپەرى دىناى بە شىۋەيەك بەسەرۋەرى، ھەم مەۋقەلەيى، خۇى بىرۋەزىۋ، ھەم بەندەيەتە خۇىشى

بۇخا ئىسپات بىكەت، سەرەنجام بەختەۋەرىيى دىناۋ سەرفرازىيى دۈرۈڭ بۇ خۇي
مىسۇگەر بىكەت، بە ھۇي دەرجۈنى لە تاقىكردنەۋەي ژىيانى دىناۋ رازىكردنى
خۇي بەبەزەيى و بەخشندەيەۋە، ۋەك خۇي بەرزو مەزن لە كاتىدەبەزاندنى ئادەم و
ھەوا - عَلَيْهِمَا السَّلَام - و ئىبلىسدا لە بەھەشت و ئاسمانەۋە بۇ سەرزەۋى، پىيى
فەرمۇن:

﴿ قَالَ أَهْطَأَ مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنِ
اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى ﴾ (طە: ۱۲۳).

ۋاتە: فەرمۇي ھەردۈلاتان و ئىكرا دابەزن (بۇ سەرزەۋى)، ھەندىكتان دۈژمنى
ھەندىكتان، جا ھەركەت لە مەنەۋە رېئىمىيەت بۇ ھات، ئەۋ ھەركەسىك شوپن
رېئىمىيەت مەن بىكەت، نە سەرگەردان دەبى، نە بى مەراد و شىرەھال..
ئىدى ھەر لەۋ رۇڭەۋە، كە خۇي كارەجى، پەيتا پەيتا بە پىغەمبەرانى
ھەلۋاردەي خۇيدا رېئىمىيەت و بەرنامەكانى خۇي بۇ مەۋژو جەند ناردۈن، لە ھەر
چاخ و رۇڭارەدا بەگۈيرەي پىداۋىستىيان و بە پىيى ھەل و مەرجىان، ۋەك
فەرمۇيەت:

﴿ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ﴾ (فاطر: ۲۴).

ۋاتە: ئىمە بە ھەق تۆمان بە مۇڭدەدەرو ترسىنەر پەۋاندەكردە، ھىچ گەل و
كۆمەللىكىش نەبۈۋە، كە ئاگادار كەرەۋەيەكى تىدا نەئىردابى.
ئىدى بەۋ جۆرە ئىررانى پىغەمبەران - عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام - بە كىتەب و
پەيامەكانى خواۋە بەردەۋام بو، ۋەك زىجىرىكى نەپساۋ، ھەتا نۆرە گەيشتەسەر
عەيسا كورپى مەرىم (سەلامى خۇي لى بى)، كە ۋەك سەرچەم پىغەمبەرەكانى
دىكەي بەنى ئىسرائىل، تايىدەت بو بە گەلى جۈولەكە (يەھۇدەۋە، ۋەك خۇا
فەرمۇيەت:

﴿ وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَبْنِىْ اِمْرًا عَلٰى اِيَّائِيْ اِنْ رَّسُوْلُ اللّٰهِ اَتٰكُمْ مُّصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ النُّوْرِ وَمُبَشِّرًا
بِرَّسُوْلٍ يَّاْتِيْ مِنْ بَعْدِيْ اَسْمُوْا اَحَدُ ﴾ (الصف: ۶).

ۋاتە: كاتىك عىساي كۆپى مەرىم گوتى: ئەي ۋەجەئى ئىسرائىل (يەقۇب)! مەن پەوانە كراۋى خوام بۆ لاتان، تەمۆراتى پىش خۆم بە راست دادەنەم، مۆژدەشتان پى دەدەم بە پىغەمبەرىك، كە لە دۋاى مىندا دىت، ناۋى ئەھمەدە..

ئىنجا شايانى باسشە، كە عىسا ﷺ لە سۆنگەئى ئەۋەدە، كە تەنبا بۆ جوۋلە كەكان نىررابو، ئەۋانىش ئەم (تورائە)ەي، كە كاتى خۆى بۆ موسا ﷺ نىررابو بەرنامەيان بوو، بۆيە خۋاى زانا ۋا ئانا فەرمانى پىكرد، كە بە تەمۆراتەۋە پابەند بىت، ئەۋەندە ھەيە لە سۆنگەئى ئەۋەدە، كە جوۋلە كەكان لە ھەندىك شوپىن دەستكارى تەمۆراتيان كەردبوو، زۆرىش گەپدەئى پۆچوون (غلو) ۋە زىادە پۆيى بووبوون، لە بوارى ماددىي ۋە دىئاگەرايىدا، ئەبەر ئەۋە خۋا ﷻ (ئىنجىل) پىشى بۆ عىسا نارد، كە ھەم ھەلەۋ پەلەكانى جوۋلە كە راست بىكائەۋە ۋ، ھەم لەپوۋى دىئاگەرىيەشەۋە سەريان بىشكىنىتەۋە، قىامەتەيان بىرپەتەۋە لايەنى روۋحىي ۋە خەلقىي ۋە تەزكىەشيان تىدا بىۋىژنىتەۋە، ۋەك خۋاى بى ۋەنە لەۋ بارەۋە فەرمۇيەتى:

﴿ وَلَمَّا جَاءَ عِيسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُمْ بِالْحِكْمَةِ وَلِأُبَيِّنَ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي تَخْتَلَفُونَ فِيهِ فَأَتَقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ﴾ (الزخرف: ۶۳)، ۋاتە: كاتىك عىسا بە بەلگەكانەۋە ھات، گوتى: ھىكەتم بۆ ھىتان ۋ، ھاتووم، كە ھەندىك ئەۋە تىدا كەوتوۋنە كىشەۋ پاجىيەشەۋە، بۆتان پوون بىكەمەۋە، دەجا پارىز لە خۋا بىكەن ۋە قەسەم بىكەن!

كەۋاتە: ھەر لە بىنەرەتەۋە پەيام ۋە بانگەۋازە كەئى عىسا ﷺ، ۋەك ھى سەرجەم پىغەمبەرانى دىكەي پىش خۆى - عَلَيْهِمُ السَّلَام - گشتگىر نەبوو، بەلگە تايىبەت بوو بە گەل ۋە كۆمەلگەيەكى دىارى كراۋەۋە، ئەۋە لە لايەك، لە لايەكى دىكەشەۋە كىتەبە كەئى عىسا - كە ئەۋىش لە ئەسلا يەك ئىنجىل بوو، بەلام پاش كۆپرەنى، كرا بە چارو بگرە زىاترىش - بەرنامە (شرىعە)كى ۋاى نەگرتبەۋە

خۇي، كە، تەنەنەت ئەم سەرۋەدەشدا، بىتوانى ژيان ۋەگۈزەرانى خەلگ رېك بخت،
چ جاي دۋاي گۈرران ۋە دەستكارىيىكرانى ۋە بۇ كۆمەلگاۋ خەلگى دىكەش!!
دىارە ھۆكارەكەيش ھەر ئەمە بوو، كە خوا ﷻ ئىنجىلى بۇ راستكردنەمەي
ھەلە ۋە پەلەي جوۋلەكەكان ۋە ھىنە ئەمە سەرپاستەھىلىيان، ئاردېو، ئەك بۇ ئەمەي
بىكرىتە بەرنامەيەكى سەربەخۇي ژيان ۋەگۈزەران، ۋەك ئەمەپانىيەكان كورديان، ئە
كاردانەمەي جوۋلەكەكان ۋە چەوساندنەمەيان بۇ عىساۋ پەيپەۋانىشى!
ئىنجا ئەمە ھەمەۋى ئە لايدەك، ئە لايدەكى دىكەشەۋە:

عىساۋ كورپى مەپىمە ۋە شەيئەكەموتوۋەكانى، ھەر ئە سەرەتاۋە كەموتنە بەر
پەلامارو ئازارو ئەشكەنجەي پۇمانە بىتەرسەكان ۋە، ئەمە جوۋلەكانەش، كە
ئىمانيان پىئ نەھىتە، بەھەمەۋ شەيئەكە ئاگرى ئاۋاۋەي نىۋان پۇمانو
ئەمەپانىيەكان خۇش دەگرد، بۇيە ژمارەيەكى زۆر ئە پەيپەۋانى مەسىح ﷺ ناچار
بوون، پەنا بەرنەبەر ژيانى پەبەنىي ۋە ئە چىاۋ چۆلۈ ئەشكەموتەكان خەرىكى
دىندارىي خۇيان بن.

ئىدى ئەمە ھالە درىۋەي كىشا، ھەتا سەرەتاي سەدەي چوارەمى زايىنى، كە
تېيدا (قسطنطين) قەيسەرى گەۋرەي پۇم - كە ئە (۲۸۰) ئە دايدەك بوۋە ئە
(۳۳۷) مردوۋە - ھاتنە نىۋ ئەمەپانىيەتى خۇي راگەيان، بەلام پاش ئەمەي چەندان
كۆبۈنەۋە ئەنجام دران ۋە، سەرەنجام جۆرەك ئە سازش ۋە رېككەۋتن ئە نىۋان
بىتەرسەتتى (ۋىنىيە) پۇم ئەمەپانىيەتى مەسىح ﷺ پىكەھات ۋە، پۇمە
بىتەرسەكان دەستبەردارى ئەمە ژمارە زۆرەي پەرسەتاۋە (آلە) كانيان بوون ۋە، ئە
بەرانبەرىشدا ئەمەپانىيەتەش دەستبەردارى يەكتاپەرسەتتى (توحىد) بوو ئەسەر
سە پەرسەتاۋ (الآلهة الثلاثة) كە: (خاۋ عىساۋ جىبىرەل) ۋە بە (الأب، الإبن، الروح
القدس) واتە: باب، كور، گىيانى پىپۇز، ناۋيان دىتن، رېككەموتن! ۋەك ئە:

(الكتاب المقدس، العهد الجديد) (إنجيل متى) (الأصاح/۲۸، ئەژىر ناۋونىشانى:
(يسوع يظهر لتلاميذه) دا ئەمە قەسەمە پالدىراۋەتە لاي عىسا:

((نَلْتُ كُلَّ سُلْطَانٍ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ. فَاهْبُوا وَتَلْمِذُوا جَمِيعَ الْأُمَمِ وَعَمْدُوهُمْ بِاسْمِ الْأَبِّ وَالْإِبْنِ وَالرُّوحِ الْقُدُّسِ...)) واتە: هەموو دەسهلاتێکم لە ئاسمان و زەویدا وەرگرتو، دەپۆزن و تێکرای ئۆمەتان بکەنە قوتابی و بەناوی: باب و کوڕ و گیانی پێپۆزەو لە ئاویان هەڵکێشن.

بەلام هیچ گومانی تێدا نیە، کە نە عیسا (ﷺ) و، نە هیچ پێغەمبەرێکی دیکەش، بێجگە لە خواپەرستی، خەلکیان بۆ پەرستنی هیچ شتێکی دیکە بانگ نەکردو، وەک خوا فەرمویەتی:

﴿ مَا كَانَ لِشَيْءٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ... ﴾ (آل عمران: ٧٩)، واتە: هیچ کەسێک بۆی نەبوو، کە خوا کتێب و حیکمەت و پێغەمبەرایەتی پێ بێخەشێ، کەچی بە خەلکی بلێ: لەجیاتی خوا ببە بەندهی من..

(دراپەر) میژوووانی ئەمریکایی لە کتێبی (تایین و زانیاری)دا ئەم بارەو گوتویەتی!

((بە کاریگەری ئەم مەوافیقەنە، کە پەلە پایەیی گەورە و گرنگیان لە دەوڵەتی پۆمییدا بە ئەستۆوە گرتبوون، بە پڕۆژەتێش خۆیان بە ئەمریکی پێشان دەدا، بپەرستی و شێرک هاتە ئێوە ئەمریکییەتو، هەرچەندە، نە ئەوان، نە ئەنەت قۆستەتێش، هیچ گرنگییان بە ئاین نەدا، پۆژیک لە پۆژان بۆی دڵسۆز نەبوون... بەلام ئەم ئیمپراتۆرە، کە کۆیلە دنیا بوو بپروای ئایینی پێ هێ نەبو، لەبەر بەرژەوێ خۆی و بەرژەوێ دوو حیزبە ئاکۆکە - ئەمریکی و بپەرست - بەچاکی زانی، کۆیان بکاتەو و لێکیان بدات، ئنجا، ئەنەت ئەمریکییە مەبەئییەکانیش، نەکوڵییان لەم نەخشیەیی نەکرد، ڕەنگە پێیان وابوو، کە ئاینە تازە کە، ئەگەر پێت بە پڕوپا دێرینە بپەرستیەکان مەتوربە

بىرى، گەشەدەكات و پۇتچىكىشدا، كە ئايىنى نەصرانىي سەرەنجام خۇي لى چىلگ و چەپەرى بىتەرستىي قوتار بىكات!) (۱).

جا بەر بۇنەمە بۈيۈك، كە يەككە لى مېژوونوسان گوتويەتى:

((نەصرانىيەت وىستى پۇم بىكاتە نەصرانىي، بەلۇم خۇي بوو بە پۇمىي))
((أرادت النصرانية أن تُنصّر الروم، ولكنّها ترومّت هي!)).

كەواتە: لى لايەكەۋ ئايىنى نەصرانىي، لى خۇدى خۇيدا خاۋەنى بەرنامە (شەرىئەت) نەبو، كە تۈنەي پۇتچىكىشنى ژيان و گۈزەرانى خەلگى ھەب، لى لايەكى دىكەشەۋ، ەقىدەكە لى لى خاۋەيەكگرتن (توحىد اللە) و يەكتاپەرستىيەۋ گۇرا بۇ شەرىك و سى پەرستراۋىتى، ەك خا لى بارەي نەصرانىيەكانەۋ فەرمويەتى: ﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ ۚ﴾ (المائدة: ۷۳)، واتە: يىگۇمان نەۋەي گوتيان: خا سىيەمى سىيەكانە! كافىر بوون.

كەۋابى: ئايا نەصرانىيەت چى بۇ ماۋەتەۋ چارى چىيە!؟

پىۋانى كلىسا لى بەردەم نەۋ واقىعەدا، كە باسما كىرد، دەستەۋەژنۇ دانەنىشتەۋ، دوو شىيان كىرد:

يەكەم: بۇ چارەسەرى كىشەي نەبوۋى شەرىئەت، ەم پەنايان بىرەبەر كەلەپۇرى پۇمانىي و ئىغرىقىي و، ەم بىرپارەكانى خۇشىيان، كە زادەي ەقلى و ھۇش ەۋاۋ ئارەزۋى خۇيان و دەسلەتدارەكانى دىكە بوون، لى خەلگى كىردە ئايىن و ياسا، بۇ ئىقناۋ كىردى خەلگى شەرىئەتلىك نەۋ ەلۋىستەشىيان، پەنايان بىرەبەر چەند قەسەيەكى ەلۋىستراۋى ەك نەمە، كە گۈايە عىسا ﷺ بە (بطرس)ى گوتە: ((أَنْتَ صَخْرٌ وَعَلَى هَذَا الصَّخْرٍ سَأَبْنِي كَنِيسَتِي. وَقَوَاتِ الْمَوْتِ

(۱) بىروانە: (العلمانيون والإسلام) ى (محمد قطب) ص ۱۱، كە لىيەۋ نەقلى كىردە.

لَنْ تَقْوَىٰ عَلَيْهَا وَسَأُعْطِيكَ مَفَاتِيحَ مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ فَمَا تَرْبِطُهُ فِي الْأَرْضِ يَكُونُ مَرْبُوطًا فِي السَّمَاءِ، وَمَا تَحُلُّهُ فِي الْأَرْضِ يَكُونُ مَحْلُولًا فِي السَّمَاءِ))^(١).

واتە: (تۆ تاشەبەردی! لەسەر ئەم تاشەبەردە، کلێسایەکم بنیات دەنیم، هێزەکانی مەرگیش دەرەقەتی نایەن! کلێلەکانی موڵکی ئاسمانە کانت دەدەم و هەرچی تۆ لە زەوی بیبەستیتەوه، ئە ئاسمانەکانیش دەبەستیتەوه و، هەرچیە کیش لەسەر زەوی بیکەیهوه، ئە ئاسمانەکانیش دەکریتەوه)!

هەر لەسەر ئەم بنەڕەتە (پاپا نیکولای یەکم) کاتی خۆی بەیاننامەیەکی دەرکرد، کە تییدا هاتبوو:

((بیگومان کۆپی خوا، کلێسایەکی بنیات ناوە و پەتۆسی پەسووتی کردۆتە یەکمەین سەپۆکی، ئەسقەفەکانی پۆماش دەستەلاتەکانی پەتۆسیان بە زنجیرە یەکی بەردەوامی نەپساوه بە میرات گرتو، هەر بۆیەش پاپا - نوێنەری خوا لەسەر زەوی- پتۆیستە سەرۆهیری و دەستەلاتی هەرە بالای بەسەر تیکرای مەسیحییەکاندا هەبێ، چ حوکمران بن چ خەلک و میلەت!))^(٢).

بەتێ، بەمۆرە کلێساو پاپاو دارودەستەکی، خۆیان لە خەلکی کردە سیبەر و نوێنەری خوا، بپیارەکانی خۆیشیان لێ کردنە تاین و شەریعت و، ئەوجۆرە سیستەمی حوکمرانییان داھێنا، کە بە حوکمرانیی نایینی (تیۆکراسی) (الشیوقراطية) ناوبانگی دەرکردو، دواتر لە ژێر پکینیدا خەلکی پۆژناوا هەزارو یەک بەلاو نەهامەتییان بەسەر هات!

دووەم: بۆ چارەسەری کێشە و قەیرانەکانی هەلقولۆ و لەو بیروبەروا (عقيدة) داھێنرا (مبتدع) و، لە گەڵ عەقل و فێرەت و مەنتیقدا دژو پێچەوانەیدا،

(١) برۆانە: (انجيل متى) الأصحاح السادس عشر (١٩، ٢٠)، (الكتاب المقدس) العهد الجديد، ص ٣٦.

(١) برۆانە: (قصة الحضارة) ويل ديورانت، ج ١٤، ص ٣٥٢.

دەمىراستىنى نەصرانىيەت ۋە كلىسا ۋە سەپىر كايەتى (پاپا) خۇ بە نۆتىنەرو سىبەرى
خۇ زانەكان، پەنپان بىرەبەر گالەدانى دەرگاي غەقلى داخستىنى دەرۋازەكانى
گفتوگۇ، تەننەت پىرسىيار كىرەش لىبارەي ھەمۇ باس ۋە بابەتەكانى بواری
غەقىدە، بىرە تىكرای نە شتەنەي، كە لى كىتەبەكانى تەۋرات ۋە ئىنجىلەكان ۋە
سەرچەم نە كىتەب ۋە نامانەدا ھاتون، كە بە: پەمپانى كۆن ۋە پەمپانى نۆى (العهد
القديم والعهد الجديد) ناسراون ۋە ھەمۇيان دەرۋى دو ھەزار لاپەرەن!

دىارە ھىكمەتى نەۋەش ئاشكرایە ۋە پەپىرۋى ھەلە ۋە نەفسانىي، بىھۇ
پىرسىيار ۋە لۇم ۋە ۋىژەۋە، غەۋرەت ۋە كەم كۆرپىيەكانى دەرگاي ۋە كۆرۈش كەشەف
دەن!

نەجا ھەر لىرەشەۋە مەتەلى پىكەپىنەنەدا گاكانى پىكەپىن (حاكم التفتيش) مان
بۇ ھەلەي، بە تايەت، پاش نەۋەي ھەندىك لى نەۋرۋىيەكان بە ئىسلام ئاشە
بوون ۋە سىتان كە بە مۇتالا كەرنى كىتەبەكانى زانپانى ئىسلام، كە
ۋە رىپىرۋىيە سەر زىمانەكانى خۇيان ۋە بەرەبەر بەرچاۋيان پۇش بۇۋە، كەۋتە
تەپپىنى ۋە سەرنەج خىستەنەۋوۋ پەخەگەرن لىبارەي ئايىنى نەصرانىي ۋە ھەلەس
كەۋتى پاپا ۋە كلىسا ۋە دارو دەرگايەۋە!

ئاخىر پىم نالى، نەگەرلە رىپى دەرگاي بىر كەرنەۋە ۋە ۋىژە پىرسىيار
كەرنەداخستەنەۋە نەي، چۇن چۇنى كلىساي نەصرانىيەت دەرگاي پەۋىي ۋە پاستىي
نە شتەنە بىسەلەنەۋ، خەللى قەنەۋەت پى پىنى:

۱- بىرۋەقە سىبەرو نۆتىنەرى خۇ بوون ۋە ھۆكۈمپان ۋە سەرۋەرى بالالى خەللى بوونى
(پاپا) لى بواری ھۆكۈم ۋە سىياسەتدا.

۲- بىرۋەقە پەرستىنى عىساۋ جىپىرل (روح القدس) ۋە مەرىپەمىدايلى، لى بواری
غەبادەتدا.

٣- بېرۆکەى سى خاوى (ثالوث) و سى پەرستراوى لى بوارى عەقیدەدا، جە سەیر ئەوێه، کە نەصرانییه کان دەلێن: ئەو سى خاویە، لى هەمان کاتدا، کە (سیان) هەر یەکشێن، واتە: هەم سێن و هەم یەکشێن!!
و هە خاوەنى کتیبی: (النصرانية نشأتها التاريخية وأصول عقائدها) د.
عرفان عبد الحميد فتاح^(١)، کە پاش گێڕانەوێ کێشە و مشت و مەری زۆری
نێوان نەصرانییه کان لى بارەى عیساو^١ دەلێ: سەرەنجام گەیشتنە ئەو، کە
بەلێن:

((سەید مەسیح، دوو سڕوشتى خاوی و بەشەری هەن، یەکتایی خوا
سیان بوونی پێکەوێ و، خوا لى خود (جوهر)ى خۆیدا یەکە و لى کەسەکان و
ئوقنوو مەکانیدا سە نە، هەرکام لى سێیانەش، بى سەرەتایە و بى نیازە لى
میری خۆی و، هی کام لى سێیانە پیش ئەوى دیکەیان نەکەوتە))!!

٤- بېرۆکەى عەشای پەببانی (العشاء الرباني)، کە دەلێ: هەرکە سێک لى
کاتەدا لى نان (خُبْز)ە بخوات، ئەو گۆشتى عیساى خواردو،
هەرکە سێکیش لى شەرابە بخوات، ئەو خۆینەکەى تۆش کردو!! -دیارە
ئەو (تێواره خواردنە) بۆ نەیه کى سالانەى نەصرانییه کانە^(٢) -.

٥- بېرۆکەى لى خاچەردان (صَلْب)ى (عیسا) ﷺ بۆ سڕینەوێ گوناھە
میژووییەکەى (ئادەم) ﷺ، کە لى درەختە قەدەغە کراوەکەى بەهەشتى
خوارد، سەرچەم ئەو گوناھانەى، کە نەصرانییه کان، هەتا قیامەت
دەیانکەن!!

(١) ص ١٤٧.

(٢) بڕوانە: الکتاب المقدس: العهد الجديد، (إنجيل متى)، الأصحاح (٢٦)، (عشاء الرب)،
ص ٥٤.

ناخربابە ئادەم و دایکە حەمامان (سەلامی خویان لێ بێ)، هەزاران
 سال بەر لە ئەدایک بوونی عیسا و دایکی هەڵەیه کیان کردبێ، یان نەصرانییه
 خۆ به شوێنکەتووی مەسیح زانەکان، سەدان هەزار سال دوی گوناھو
 خراپە بکەن، چۆن و بۆچی، دەبێ عیسا لەسەر ئەو هەلبواسرێ و بپیته
 قۆچی قوربانیی و بە لاگێڕەو و لە گوناھو خراپە پاککردنەویان؟!!

٦- بێژکەمی پسرولەمی لێخۆشبوون (صک الغفران) بە گوناھباراندان، لە لایەن
 پاپا و قەشەکانەو، پاش ئەوێ لە بەردەمیاندان بە گوناھەکانیادا دێنن و،
 ئەوانیش چونکە وەکیلی خوان - ئەک هەر بۆ دنیا بۆ قیامەتیش!- بریاری
 لێخۆشبوون و پاکبوونەویان بۆ دەردەکەن و، بۆ دنیاییشیان پسرولەیه کیان
 پێدەدەن!!

شایانی باسیشە، کە ئەو پسرولەیه بە بەلاش نەبوو، کاتی خۆی
 پارەیه کی موفتی لە لایەن فرۆشیارەکانییهو لە کرپارە گوناھبارو
 تۆبەکارەکان، لە بەرانبەردا وەرگێراو، هەتا (مارتن لوتر) پابەری
 جوولانەوێ چاکسازیی و (پروتستانت) لە دژی وەستایەو و لە سائی
 (١٥٥١ز) دا لە لایەن (الجمع الكنسی) یەو هەلەوێتێرایەو^(١).

٧- بێژکەمی (کەهانە) کە بابای (کاھن) دەبیته تکاکار (شفیع) و دەلال لە نێوان
 خوا و بەندەکاندا بەهۆی ئەوێ، کە لە لایەن پاپا و کلێساو دەستی بەسەر
 داھێنراو و هیژو دەستەلاتیکی پووحیی پێدراو!

کە دیارە ئەمەش جوړیکی دیکە شیرک و پەرستنی غەیری خویە لە
 نەصرانییه تدا، هەر بۆیەش کاتی خۆی ئەم مەسەلەیه یەکیک بوو لە
 هۆکارەکانی تیکگیرانی جوولەکو و نەصرانییه کان، چونکە جوولەکەکان ئەو

(١) پروانە: (النصرانية: نشأتها التاريخية وأصول عقائدها) د. عرفان عبد الحميد فتاح، ط ٢
 ٢٠٠٥، (سر التوبة والإعتراف بالذنوب وغفران الخطايا) ص ٢٢٥-٢٢٧.

جا خویندري بدريزا!

لیرەدا کوتایبی بە بەسەرھات و سەرگوزەشتەیی سەرھەڵدانی سیکۆلاریزم لە پۆژتاوا دیتین، خوایاریی ئە باسیداهاتووماندا تیشک دەخەینە سەر بابەتی: ھۆکارەکانی پوو و ھەرگێڕانی خەڵکی پۆژتاوا لە کلێسا و پوو و ھەرچەرخاندنیان بەرەو سیکۆلاریزم.

(٢) بروانه: سه‌چاوه‌ی پيشنو، سه‌رياسی (رسامة الكهنة Holy Orders) ص٢٢٨، كه به كيكه له باسه كانی: (الفصل الثامن: الأسرار السبعة في المسيحية).

هۆکاره‌کانی روو وەرگیرانی خەلکی روژئاوا
لە کلیساو روو وەرچەرخاندیان بەرمو سیکۆلاریزم

خویندہ ری بدریڑا

دوای نەوهی ئە باسی پێشوو ماندا، تیشکمان خستە سەر سەرگۆزەشتە ی
چۆنیەتی پەیدا بوونی رێچکە ی عەمانییەت، ئە ولاتانی رۆژناوا داو، جی لێژکردنی
بە ئایینی نەصرانی و کلیسا ۱ دام و دەزگایەکانی ئە نیو کۆمەلگادا، بە پێویستی
دەزانم، ئە مجارە تیشک بھەینە سەر ھۆکارە سەرەکییەکانی سەرھەڵدانی دیار دە ی
(بێدینایەتی) و بوونی بە جێدار (بەدیل) ی ئایینی نەصرانی ئە رۆژناوا.
دیارە ئەو ھۆکارانەش زۆر و جۆراوجۆرن، بەلام ئێمە ھەول دەین ئە ھەوت
خاڵاندا بە کورتی، سەرەکییەکانیان بھەینە روو:

۱- ھۆكاری فیكری:

تەمىش پىۋىستە دابەشى بىكەين بۇ چەند بىرگەيەك:

۱- ئىپەك داپىرىنى دىن و ژىن:

بهائی،، ھەر ئه سەرھاتو - پاش عيسا (عليه السلام)، ئايىنى ئەصرانىي ئه زۆرئەى بوارو لايەنەكانى ژيانو گۆزەرانى كۆمەلگا دابراو بوو، چونكە ھەر ئه خودى خۆيدا، ئموى ئه باردا نەبوو، به تايىبەت دواى ئموى دەستكارىي كراوو گۆرپراو، كە وەك سىستەمىكى ھەمەلايەنەو گشتگىر، كۆمەلگا وەبەرخۆى بگريو (استيعاب)ى بكات!

له هه‌ركام له ئینجیله‌كانی: (متی/٢٢) و (مرقس/١٢) و (لوقا/٢٠) دا ئه‌و قسه‌یه پالێدراوه‌ته‌ لای عیسا (علیه‌السلام)، له‌ كاتی‌كدا، كه‌ جووله‌كه‌كان له‌ باره‌ی سه‌رانه‌وه‌ ئێتی ده‌پرسن: ئایا دروسته‌ به‌ قه‌یسه‌ری رۆمی بده‌ن؟! گوتووویه‌تی: (ادفعوا اِذَا مَا لَلْقِیصر لَلْقِیصر، وَاِلَى اللّٰه ما نلّٰه)، واته‌: كه‌واته‌ ئه‌وه‌ی هی قه‌یسه‌ره‌ بیده‌نه‌ قه‌یسه‌رو، ئه‌وه‌ی هی خواشه‌ بیده‌نه‌ خوا.

دیاره‌ ئه‌مه‌ش هه‌مان شته‌، كه‌ دواتر رێچكه‌ی سیکۆلاریزم ته‌به‌ننی کردو عیباده‌ت و سیاسه‌ت، یان راسته‌ر بلێن: دین و ژینی ئه‌یه‌ك دا‌برین.

دياره زړورو فشار به کارهيتاني کليساو پياوه کاني، بړ سپاندني نايينه شيويتراوه کهيان به سهر خه لکدا، کاتي خوی دياردهيه کی زه قو به ريلاو بسووه و، چهندان جار بډته مايه شپږو کوشتاري بيږه زای و، که هه زاران که سي تيدا چووه، واش پيډه چي پاپا و قه شه کان، قسه يه کی به زماني عيساوه هه لبه سترای وه ک نهم ده قه ی خواره و هيان کردبيته به لگه ی شرعيي و قانوني په فتاره کهيان: ((فأجابه السيد: أخرج إلى الطرقات والدروب وألزم الناس بالدخول حتى يمتليء بيتي))^(۱)، واته: سهييد (مه سيح) وه لاميدايه وه: بچو به پړي و بانو کولاناندا بگه پړي و به تويزي خه لکی يته ژوروي، هه تا مال له کم پر ده بي!

بويه ش گوتم واپيډه چي قسه يه کی ناوا پاساو بيانوي نمو هه لويست و په فتاره ی کليسا بووي، چونکه (غي هارشير Guy Haarscher) خاوه نې کتيبي (العلمانية La Laicite) نمو قسه يه ی به به لگه هيناوه ته و له سهر نمو په فتاره ی کليسا^(۲).

(۲) پروانه: ص ۱۹، ط ۱/۲۰۰۵.

۳- گۆزىنى خۇبىيەگەرتىن (التوحيد)، كە خالىي ھاۋىيەتلىرىمىزنى ھەممۇ يېڭەمەيدۇ، بە شېرك ۋە سى پەرستارۋىتى: (باب ۋ كۆرۈ گىيانى پېرۇز) ۋەك پېشتىش باسما كىردۇ، دەقى ئەۋ قىسەيە، كە ئەۋ بارەۋە پالداۋەتە لاي عىسا ھېنامانەۋە، كە ئە (انجيل مئى/ ۲۸) دا ھاتەۋە (الأب، الإبن، الروح القدس)، ھەرسىيىكىان پېكەۋ ۋەك يەك كراۋن بە سەرچاۋە پېرۇزى بەخشىن ۋە شايستە پەرستار.

۴- داھىنانى كۆمەلنىك پېرۇكەۋ رەفتارى ئەفسانەيى ۋە پوچ: كە پېشتىر باسما ن كىردى، كە ھېچ غەقلىك بۇ ھەزم ئاكرىن، مەگەر پىيارىدايى بىر ئە ھېچ شىتەك ئەكەتەۋە، ۋەك سەبەتە ھەرچى تېكەن ۋەرى بگى! (۱).

۵- تەبەننى كرانى تېرۋانىنى (نەپستۇ) بۇ خوا، ئە لايەن كلىساۋە: تېرۋانىنى (نەپستۇ) ش بۇ خوا ﷺ بە كورتى ئەۋەيە، كە خوا پاش ئەۋەي بونەۋەرى دروست كىردە، ۋەك سەمەتەك كە قورمىشى دەكەي ۋە خۇي كار دەكات، ئاۋا خىستۋىيەتە گەرۋ ۋازى لېھىتاۋە، بۇ خۇي كاردەكات ۋە ھى پىۋىستى بە سەرپەرشتى كىردى خۇاﷻ نى! (۲).

دىارە ئەم جۆرە تېرۋانىنى ش بۇ خوا، بۇ جۆرى پەيۋەندى ئەگەل بونەۋەرى مۇڭدا، باشتىن بىنانى ۋە ئەلانىيەتە، كە بلى: پىۋىستە مۇڭدا — بۇ خۇي بەرنامەي ژيانى خۇيداينى!

بەلەم خۇي پەرۋەردگار ئە دۋاين كىتەي خۇي ۋە تاكە فەرمايشتى سەلامەت ماۋو دەستكارىي ئەكرامى خۇي (قورئان) دا، ئەۋ بارەۋە فەرمايشتى: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا فِرْعَوْنَ سَبْعَ طَرَائِقَ وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَفِيلِينَ﴾ (المؤمنون: ۱۷)، ۋە: ھەت

(۱) بىرۋانە: (النصرانية: نشأتها التاريخية وأصول عقائدها) الفصل الثامن، (الأسرار السبعة في المسيحية) ص ۲۱۱-۲۳۳.

(۲) بىرۋانە: (موسوعة الفلسفة) مادة: أرسطوطاليس، ص ۱۰۴-۱۰۶، ط ۱۹۸۴، د. عبدالرحمن بدوي.

جا له سۆنگه‌ی نه‌وه‌وه، كه له لایه‌كه‌وه كلیسا بۆ پرکردنه‌وه‌ی بۆشاییه فیکریی و سیاسی و یاساییه‌کانی خۆی، به‌شیکی زۆری كه‌له‌پوورو فه‌لسه‌فه‌ی یۆنانی به‌گشتیی و (ته‌رستۆ) به‌تایبه‌تی تیكه‌ل به‌نایین کردبوو، له‌لایه‌کی دیکه‌شه‌وه‌ پاپاو دارو ده‌سته‌که‌ی له‌سه‌ر بنه‌مای خۆ به‌سیبه‌رو وه‌کیلی خوا زانی، قسه‌و بۆچونه‌کانی خۆیانان له‌خه‌لکی کردبوو به‌نایین و شتیکی پیرۆز (مقدّس) و

دوور ئە ھەتتە! بۇيە تېكىگىرانی ئەو جۆرە ئايىنەو ەقلى ساغ و زانستى راست، ئە زۆر حالاندا شتېكى مسۆگەر بوو.

ھەر بۇيەش ھەر ئەو كاتەو، كە (كوپرنىكوس-۱۴۷۳-۱۵۴۳) باسى ئەو ەي كەرد، كە زەوى چەقى بوونەو (مرکز العالم) نىو جوئەى ھەيە، تېكىراى ئەو زاناو شارەزاىنەى، كە پشتگېرى قسەكانى ئەمیان دەكەرد، يان قسەو بۇچوونىكى ئەو جۆرەيان ھەبوو، كەم و زۆر كەوتنە بەر پەلامارى كلىساو پياوەكانىيەو، سەرەنجام (بېژنۇ) بە زىندووى سووتىنرا و، (پۇچەر بېكۇن) پازدە سال زىندانى بۇ پرايەو (گاليلې)ش بە پەلەپرووژە فرىيائى تۆبەو پەشىمانى و دەستى پاپا ماچكەردن كەوت و خۇ قوتار كەرد، ئەسەر ئەو، كە گوتبوى: زەوى خپەو دەخولیتەو! ديار ھەمىشەش، خەلكى عاقل، ئە ھەر كەسىك بېزار دەبن، كە پشتگېرى نەزائىيەو ئەفسانە بكات و دژى زانبارىيەو زانست يىت.

۲- ھۆكۈمەت شارىستانىيە ۋە بەرەوپىشچوونى ژيان:

ھۆكۈمەت دىكەى بېژاننى كلىساو ئايىنە شىتېنراو كەى ئە بەرچاوى خەلكو، پووركەنە بىدېنىيان ئە پۇژتاوا، ئەو بوو، كە پياوانى كلىسا، كە بە چىنى ئەكلىپۇس (طبقة الاكليموس) ناسرابوون، بە ھۆى ئەو پاشكەوتن و ھىوودە فىكرىيەو، كە گېژدەى بوو بوونو، ئەو ھەستىيارىيە (حساسة)ە، كە ئە بەرانبەر ھەموو شتېكى تازەدا بۇيان دروست بوو بوو، بەرەستىكى مەھكەمىيان ئە خۇيان دروست كەدبوو، ئە بەردەم گەشەكەردنى ژيانو بەرەوپىشچوونى كۆمەلگادا، ئە ھەر لايەنكەوە بوايە: فىكرىيە، زانستىيە، تابوورىيە، سىياسىيە، كۆمەلەيەتتى... ھەتتە، بۇيە سەرەنجام خەلكە كە ناچار بوون، بۇ ئەو ەى ژيانو گۆزەرانى خۇيان بەرەوپىش بەرنو، خۇيان ئەو قەيرانو كېشە گۆرچەك پرايە دەرياز بىكەن، كە خەرىك بوو فۇزەيان لى بېرن، ئەو كلىساو ئايىنە ھەلگەپتەو، كە توند توند گرتوونى و دەيمەى بەرەو دوايان بگېپتەو! ئەو بارەو دەترانى سەرنجى كىتېبى: (حكمة الغرب)ى (بىرتراند راسل) بەدەى، ج ۲، ص ۱۷ و ۴۰ و ۴۵ و ۵۱،

ترجمة: د. فؤاد زكريا، كه باش تيشكى خستۆتەسەر جوولانەوہى چاكسازىيى
 ئايىنىيى و فەلسەفەيى و كۆمەلەيەتتى و سىياسىيى و تەكاندانى زانست و ئەدەب ئە
 لايەكەوہ، بونە كۆسپ و لەمپەرى كلىئىساش لەپىيى ئەو كاروانى گۆرپانكارىيى و
 بەرەوپىشچوونەدا ئە لايەكى دىكەوہ، سەرەنجامىش تيشكان و ھەرەسەيتانى!
 بەئى، ھەركەسىك بىھەي پەرەوہى قەتارى مېژوو و بەرەوپىشچوونى ژيان،
 راگرى، بۆي پاناگىرئى، خۇيشى دووچارى شىلران و پلىشانەوہ دەكات!

۴- ھۆكۈمەت سىياسىيىتى

ھەرۋەھا ھۆكۈمەت سىياسىيىتى، دەورىكى كارىگەرى ھەبو ئە پەرەستاندى
 دياردەي بەرەو ئەلمانىيەت چوون ئە كلىئىسا دووركەوتنەوہى خەلگىدا، ئەویش
 دوای ئەوہى، كە كلىئىسا ئە كەوتى خۇي دەرچوو، بېردۆزەي دوو شمشىر (Theory
 of the Two Swords) ى گۆرپى، بۆ بېردۆزەي يەك شمشىر (Theory of the One
 Sword) مەبەستىش ئە بېردۆزەي دوو شمشىر، ئەوہى، كە كۆمەلگا دوو دەسەلاتى
 ئايىنى و مەدەنىي بەرپۆەي دەبن و، بېردۆزەي يەك شمشىرئىش ئەوہى، كە يەك لايەن
 - كە پاپايە - ھەردو دەسەلاتەك بەدەستەو بەگىرئى ئىمپراتۆر پادشاھەكان،
 ھەتا مۆلتەي پاپا و ەرنەگرن، مافى ھۆكۈمەت ئايىنى ئەبى!

شاينى باسى ئەم جۆرە سىستەمەش ئە مېژوو سىياسىيى ئەورۇپادا، بە
 بېردۆزەي مافى خوائى بۆ پادشاھەكان: (Divine Right of The Kings) ناسراوہ^(۱).
 ئاشكراشە، كە ھال و بالى خەلگى، بەدەست سىستەمىكى تاكرەوانەي خۆ بە
 سېبەر و ەكىلى خا زانى، بى بەرنامە (شرىعە)و، چۆن دەبى!

ھەلبەت ئەم سىستەمەش ھەمان ئەم سىستەمەيە، كە بە ھۆكۈمەت ئايىنى
 (تېئوكراسى) ناسراوہ، ھەندىك كەس پىيان وايە ھۆكۈمەت ئىسلامىيىتىش، ھەر ھەمان
 شتە! بەلام نىئوانىيان ئاسمان و رېسمانە، ەك ئە باسەكانىدا ھاتودا دەرەخەينەپو.

(۱) پروانە: (موسوعة العلوم السياسية) ج ۱، مادة: (حق الحكم الألهي).

۵- ھۆكاری تاپووری:

[illegible]

(دراېمر) له کټيبې (زانياړيې و ټاين) دا، لمر باره وه قسه ي پاهيېک به ناوې
(جرېم) دينيټه وه، که گوو توويه تي:

((ئيانو گوزەرانو نازو نيعمەتى قەشەكان بە جۆريك بوو، كە هى حوكمپان و دەولەمەندەكان لە چاو هى ئەوان، ھەر ھيچ نەبوو، پاپايەكان زۆر خراپ پەوشتەن نەزم بوو بوو، تەماع و خۆشەويستى سامان، تەواو دليداگير كردبوون و، تىكپراى سامان و داھاتى فەرەنسا، بەشى مەسرەفى پاپايەكان و تيرگردنى ئارەزووەكانيانى نەدەکرد)).

ئىنجا ۋەك گوتراۋىشە: (برسيه‌تى، ره‌گى ھارى پىۋەيه)ۋ، ھەركەسىك چاۋى
لەۋە بى، كە لەسەر حىسابى بۇيۇ خەلك عەيش و نۆش بكات، دەبى بزانى پۇژىك
دەئ ئەم رابواردنە لى دەكەنە ژارەمار!

٦- هۆکاری شهرو کۆشتاری نیوخۆ بههۆی دهسارگیری و بهوونی

یہ کہہ کر وہ قبول نہ کر دئے وہ:

نەمیش ھۆكاریكى دىكەى كاریگەر بوو، بۆلە ئایىنى نەصرانىی سەلەمىنەھى خەلكى پۆژناو، پرو لە ئەلمانىيەت كوردیان، چونكە بۆ ماوہى زیاتر لە دووسەد سالا شەرو كوشتارى زۆر لە نیوان (كاثلوك) و (پروتستانت) دا پرویدا، كە پروبارى خۆینیان لە بەین ھەستاو ملیۆنان كەس كوژران، ئەمە لە لایەكەو، لە لایەكى

دېگەن شەۋە، ئەسلىدە ئىكەن بە گىشىيى جۈۋلەكە كانىيان چەۋساندە ۋە بەلەي زۇرىيان بەسەر ھىنان، ئىدى سەرە نىجام ئىم ھەمۇ شەپرو كۈشتارە تايەفەيىيە نىۋوۋىيە ۋەلاتانى پۇژناۋا، خەلگەكەي بە گىشىيى پىژار كىردو ئايىنى ئە بەرچاۋ پىژراندن^(۱).

۷- ھۆكۈمەت ئىيەتلىك:

ئەمىش كاريگەرلىك زۇرى ھەبەش ئە ۋە ۋاج پىندانى پىچەكەي دىنەگەرلىك (Secularism) ۋە دورىكە ۋە تەنەۋى خەلگى پۇژناۋا ئە كىتساۋ ئايىنە شىۋىنراۋەكەي، چۈنكە ئە لايەكەۋە پاپاۋ قەشەكان خەلگىيان ھان دەدا بۇ ژيانى پەبەنىيە ۋە گۆشەنشىنى ۋ، ئەمۇ لاشەۋە ۋە پىراي زىدەپۇيى، ھەندىكىيان ئە پەبەنايەتلىكەياندە، زۇرىبەيان خەلىسكانە نىۋو زەلگەۋى زىناۋ خەپەكەريى ۋە ئارەزۋىيازىي، ھەتە ۋە لىھەت، كە پىاۋ ۋە ئافەرەتە پەھىبەكان بە چاۋى سۈك، يان لانى كەم تۆمەت ۋە گۇمان سەپەر دەكران!

خەۋى بەرزو پاك ئەمۇ بارەۋە فەرمۇيەتلى:

﴿وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا فَآتَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ﴾ (الحديد: ۲۷).

ۋاتە: پەھبەنايەتلىكەياندەھىنا، كە ئەسەرمان پىۋىست ئە كىردىۋون، بە مەبەستىداۋا كىردى پەزەمەندىيى خەۋا، بەلام ھەقى خۇيانىيان پىچ ئەدا، جا ئەۋەندەيان، كە ئىمانىيان ھىنابوۋ پاداشتمان دانەۋە، زۇرىكىشىيان لاپىۋ بون.

دىيارە ئەمۇ پەبەنايەتلىيى ۋە خىزان پىكەۋەنەنەنەش، ئە زۇر شۋىتىنى چۋار ئىنجىلەكان ۋە نامەكانى (بۇئىس) ۋەشدا خەلگى بۇ ھەندراۋە، بۇ ئىۋنە: ئە (ئىنجىل مەتى/ ۱۹) دا گۈايە عىسا ﷺ گۈتۈۋىيەتلى: (ففي الناس مَنْ وَلَدَتْهُمْ أُمَّهَاتُهُمْ عَاجِزِينَ مِنَ الزَّوْجِ وَفِيهِمْ مَنْ جَعَلَهُمُ النَّاسُ هَكَذَا، وَفِيهِمْ مَنْ لَا يَتَزَوَّجُونَ مِنْ أَجْلِ مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ. فَمَنْ قَدَرَ أَنْ يَقْبَلَ فَلْيَقْبَلْ).

(۱) بىروانە: (العلمانية: النشأة والأثر في الشرق والغرب) زىكرىيا فايد، ص ۸۲، ط ۱، ۱۹۸۸.

واته: که سانیٔک هه‌ن، که هه‌ر زگماک توانای هاوسه‌رگه‌رییان نیه، هه‌شیه نه خه‌لک وایان لیٔکردوون (واته خه‌ساندوویانن) هه‌شیانه له‌به‌ر گه‌یشتن به‌مولکی تاسمانه‌کان (واته به‌هه‌شت) ژن ناهیتن، جا کی ده‌توانی ته‌مه چی به‌جی بکات، با وه‌ری بگری.

ناشکراشه، که ههم ره‌به‌نیی و گۆشه‌گیری، پیچه‌وانه‌ی فیتره‌ته و خه‌لک بۆی ته‌حه‌مول ناکرئ و، ههم به ناوی ره‌به‌نیی و گۆشه‌گیرییه‌وه ناره‌زووبازی کردن، شتیکی قیژه‌ون و قبول نه‌کراوه، بۆیه ئهم مه‌سه‌له‌یه‌ش به هه‌ردوو دیوه‌که‌یدا کاربگه‌ری خۆی نواند.

ئىنجانەك ھەر كىلىسا ئاينىنەكەي پەواجىيان بە پەنەنەيتىي و گۆشەگىرىي دەدا، بەلكو ھەمىشە داكۆكىيان لەسەر ئەوئەش دەکرد، كە جەستە (جسد)ى مەزۇق — شەتتىكى خراب و قىزەوئەو، چاوكى خرابەو گوناھو لادانە، بۆ ئمۇونە: با گۆي بۆ ئەم قسانەي (بۆئس) بگىرىن، كە لە ژىر ناوونىشانى: (الروح والجسد) دا ئاراستەي كىلىساكانى (غلاطىيە)ى كەردوون.

((..فما يشتهي الجسد يناقض الروح وما يشتهي الروح يناقض الجسد، كل منهما يقاوم الآخر لئلاَّ تَعْمَلُوا ما تريدون، فإذا كان الروح يقودكم فما أنتم في حكم الشريعة. وأما أعمال الجسد فهي ظاهرة: الزنى والدُّعارة والفجور وعبادة الأوثان والسَّحَر والعداوة والشقاق والغيبة والغضب والدسّ والخصام والتحزّب والسُّكر والعريضة وما أشبه...))^(١).

واته: جا ٺهوي جهسته هڙي لٽيه، پيڇوانهي رووحه، ٺهوي رووح هڙي لٽيه پيڇوانهي جهسته، هرڪاميڙيان ڏڙايه تي ٺهوي ديڪه دهڪات، ٽاڪو ٺهوي، ڪه ده تانهوئي نه يڪن، جا، نه گهر رووح پڻ نمايي تان بڪات، ٺهه له وڙير رڳيئي شهر يه تدا نين، ڪرده وهڪاني جهسته ش ٺاڪران: زيناو پيٺاموسي و

(١) برؤانه: الكتاب المقدس، العهد الجديد، (رسالة القديس بولس الرسول إلى كنائس غلاطية)
الأصحاح ٥، ص ٣٠١.

خراپەكارىيى و بىتەرستىيى و جادوو و دوژمنايەتتىيى و دووبەرەكىيى و غەيرە و تورەيىيى و
فيلل و تەلەكە و ناكۆكىيى و تاقم تاقمىنە و سەرخۆشىيى و شەللالتى گەريى و ويىنەيى
تەمانە..

جا خوینەرى بەرپىز!

غەرب گوتەنى: (إذا ظهر السَّبَب، بطل العَجَبُ) ئىستاپاش خستەنەپرووى
گۆشەيەك لە سەرگوزەشتەي سىكۆلارىزم لە پۆژناوا، ھۆكارە سەرەكىيەكانى
سەرھەلدانى، بۆمان دەرگەوت، كە واز لە ئايىنى نەصرانىيى ھىنانى زۆرىەي خەلگى
پۆژناوا وەرسووپانىيان بەرەو سىكۆلارىزم، بە لەبەرچاوغرتنى واقىيە و ھەلو مەرجى
ئەوساين، ھەتا پاددەيەك شىتېكى مەنتىقى و چاوەپوانكراو بوە.

ئاخر چۆن خەلگى لە ئايىنېك رانەكەن و بىزار نەبن، كە:

أ- عەقلى عەقلمەندان و بىرەھۆشى بىرمەندانى كۆت و زنجىر كەردەو، بۆ ئەوەي
غەورەت و غەيب و عارى بېرۆكە داھىتارو و پوچەكانو، رەفتار و ھەلۆيىستە
سست و بى پرستەكانى دەرئەكەو، پىسى بىر كەردنەو و پامان و داھىتان
(إبداع) لىگرتوون؟!

ب- ژيان و كۆمەلگەي، گېرۆدەي ھالەتېكى ھوودو دۆگمايى كەردەو، دەست و
پىيداھىتەرانى بە زنجىرى لاسايىكەردنەوەي كۆيترانە بەستەو، پىسى ھەر جۆرە
جەم و جۆل و نوپخەزىيى و بەرەپىشچوونىيى لى بەستوونو، ھەك كەوى نىو
قەفەزى لىكەردوون؟!

ج- لەگەل پادشا و ھۆكەمپانە ستمەكارەكانو دەرئەكەندە ساماندارو دەرەبەگ
(أقطاع) ھەخاوەن زەوى و زارەكاندا، پەيەئى بەستەو و دژى خەلگى پروت و
رەجالو نەدار، بەناوى خوا و دىن و كلىسا و مەسىحەو جەنگىيى بى ئامانى
بەرپا كەردەو؟!

د- دلو دەرەونى خەلگى، بە ناوى كەھەنووتەو لىيان زەوت كەردەو، پىسى
ئەوەي لىگرتوون، كە خۇيان راستەوخۆ لەگەل خاى پەرەدگار ياندا گەفت و

گۆۋ رازو نىياز بىكەن، پاپاۋ قەشەكانى خۇيان كىرەتە دەلەلەۋ واستە ئە نىۋان
خاۋا بەندەكانىداۋ، وىپراي مولىكى زەمىن، مەلەكۋوتى ئاسمان (ملكوت
السماء) يىشاندا گېرۇ قۇرخ كىرەۋ؟!

ھ- بەبى ھىچ بەلگەۋ پاساۋىك، (پاپا) يەكەي خۇي كىرەۋ بە سىيەرۋ ۋەكىلى
خاۋا، دەسلەتلى ھەرەبالاۋى خەلەك ۋە سەرچاۋەي شەرىئەتلى دەسلەلەۋ
ھوكمىرانىي پادشاۋ ھوكمىرانەكان؟!

و- سەرەپاي ئەۋەي، كە بە داھىتەننى بېرۋەكەي سى خاۋىي (ثالوت)، ھەركام ئە
(عيسا) ﷺ ۋە جىبرىيل (روح القدس) يىشى كىرەۋنە ھاۋىيەشى خاۋا ئە
پەرستىندا، ئە گوناھو تاۋان خۇشبوۋن ۋە بىردىنە بەھەشت ۋە دۆزەخ قوتار
كىرەن، يان ئە پەھمەتلى خاۋا دۈۋر خىستەۋە دەركىرەن (الإبعاد والطرد) ي
بەندەكانىشى، بۇ پاپاۋ قەشەكان قۇرخ كىرەۋ؟!

بە كۈرتى ۋە بە كۈردى:

چۈن خەلەكى ئە ئايىنىك پىزار نەبىن ۋە رانەكەن، كە:

لەگەل نەزانىي (جهل) دابى ۋ، دژى زانست بىت!

لەگەل پاشكەۋتن (خلف) دابى ۋ، دژى پىشكەۋتن (تقدم) بىت!

لەگەل سىتەم ۋۇر دابى ۋ پىشتى ھوكمىران ۋ سامانداران بىگرى، ئە بەرانبەر
نەدار ۋ چەۋساۋاندا!

لەگەل داخستى دەركاۋى عەقلى بىر كىرەۋە دابى ۋ، دژى لىكۋلىنەۋە ۋە پىسار
كىرەن ۋە ۋەردبۈنەۋە بى!

لەگەل پەنەنايەتلى ۋ گۆشەنشىنى ۋ دژايەتلى كىرەن جەستەدابى ۋ، پىتى ۋابى
خاۋا ۋەزە ناكات بەندەكانى ئە نازو نىعمەتەكانى ژيانى دۈنيا - ئە سىۋورى
شەرىعدا - بەھەرەمەند بن!

بەئى، خۇيىنەرى بەرپىز!

سەلەمىنەۋە دورەكەۋتەنەۋە خەلگى نەۋروۋپاۋ پۇژئاۋا لە ئايىنى نەۋىرەنپى، نەك ھەر شىتېكى سەۋرۋىچى پىرسىيار نەۋەۋ، بەلگۈ زۆر شىتېكى سىرۋىشىۋ چاۋەپۋانكراۋ بوۋ، لەپاستىدا سەۋىرو سەۋسۋپەيىنەر نەۋەۋەۋ، كە بۇچى نەۋ خەلگە ھىندە بە درەنگەۋە نەۋ ھەلۋىستەيان نواندا!

بەلام گىرنگ نەۋەيە لېرەدا پاستىيەكى گىرنگ ھەيە لېۋى بى ئاگا نەيىن بۇ نەۋەيە لە ھۆكەمداغان بەسەر بەرنامەۋ پەيامى عىساي مەسىھ داﷺ بە ھەلەدا نەچىن و تۈۋشى ستەم بى ۋىژدانىي نەيىن، نەۋىش نەۋەيە كە:

نەۋەيە خەلگى پۇژئاۋا لېۋى بېزار بوۋن و لە دژى پاپەرىن، نەۋ بەرنامەۋ پەيامە پاست و درۈستە خۋايىيە نەۋەۋ، كە عىسا ﷺ ھىتابۋى، بەلگۈ - ۋەك پېشتىر باسماۋ كىرد - زۆرىمى ھەرەزۆرى نەۋ ئايىنە درۈستكراۋ داتاشراۋى پاپاۋ قەشەكان و دەۋىرەستانى كلىسا بوۋ، بە تايىبەت (بۇلۇس)، كە زۆرىك لە مېژۋوزانان بە دامەزىنەرى پاستەقىنەي ئايىنى نەۋىرەنپى لە قەلەمى دەدەن، بۇ ۋىتە:

(پىنان) فەيلەسۋفى ناۋدارى فەپەنسى لەۋ بارەۋە گۈتۈۋىيەتى:

((بىگۈمان پىۋىستە بۇ ناسىنى پەيامى پاستەقىنەي يەسۋەي مەسىھ، ۋەك خۇي تېگەيشتەۋە بگەپىنەۋە بۇ نەۋ لىكەدانەۋەۋ پاقە دېۋىنەي، كە پۈۋى گەشى پەيامى مەسىھيان شىۋانەۋەۋ، لەژىر چىنېكى چى تارىكىدا پەنھانىان كىردە، جا نەۋەش دەگەپىتەۋە بۇ پۇژگارى (بۇلۇس)، كە لە پەيامى مەسىھ ھالى نەۋەۋ بوۋ، بەلگۈ بە شىۋەيەكى دىكە تەۋىلى كىرد، پاشان لەگەل زۆرىك لە نەۋىتى فەپەنسىيەكان و پىنمايىيەكانى پەيىنى كۆن تىكەلەي كىرد، بۇلۇس ۋەك ئاشكرايە خۇي بە پەۋانەكراۋ بۇ لاي ئۆمەتان دەۋانى، يانى نۆيىنەرى مەشتۈمپۈ ناگۈكىيە ئايىنىيەكان بوۋ، زىاتىر مەيلى بەلای شى پۈۋالەتتىدا دەچۈۋ، ۋەك خەتەنە كىردن و نەۋ شتەنە، ئىدى نەۋ ئارەۋانەي خۇي پەگەل ئايىنى مەسىھى خىستەۋ تىكىدا.

له پوژگاری (بۆلُس) هوڤ نمو (تملوود) ه، که به (پنماییه کانی کلنساکان) ناسراوه ده رکهوت، به لام پیمای پاسته قینه ی مه سیح، نهوه له راستیدا مۆرکی تیرو تمواوی خوایه تی له ده ستدا... له راستیدا نمو توێژه ره وه و پاڤه که رانه ی، که مه سیح به پهرستراو (إله) ده زانن، هیچ به لگه یه کیان به ده ستوڤ نیه، ههرچه نه ده بو پشتر پاسته کردنه وه ی ده عوايه که یان، چهند قسه یه که به به لگه دیننه وه، که له پینچ سیفر (سفر) دا هاتوون، به لام نمو قسانه که مترین ده لاله ت له سهر نه وه ناکهن، که مه سیح خوایه!) (١).

ئىنجا سەربارەى دەست تىۋەردانى سەرەتايى (بۆلىس) و شيۋاندنى پەيام بەرنامەى مەسىح **عليه السلام** بەھۇى تىنەگەشتەنە، وەك (رىنان) گوتويەتى، يان بە ئانقەست! بەئى، سەربارەى ئەۋەش ھەر لە سەرەتاي مىژۋى ئايىنى مەسىحييە، عادەتى سەرکردە پوھىيەكانى ئەصرانىي (قەشەو ئەسقەو بەتريق و كاردينالەكان) واپوۋە، كە بەين بەين كۆپۈنەۋە بىكەن بۆ راستكردنەۋى ھەلەو پەلەكان، چارەسەرى كېشەو گرتە غەقىدەيى و فېكرىيەكان، جا لە نىۋان سەدەى چوارەم و ھەشتەمدا، دەمپاستانى ئەصرانىيەت ھەموت كۆپۈنەۋى جىھانىيىيان بەستون، كە پىيان گوتراۋە: (The seven Authoritative Councils) ئەمەش ناۋى چوار لەم ھەموت كۆنگر جىھانىيە لەگەل كاتى بەستراياندا:

- ۱- کۆیۈنەۋەي نىقىيە/ ۳۲۵ ز.
 - ۲- کۆیۈنەۋەي قۈستەنتىيىيە يەكەم/ ۳۸۱ ز.
 - ۳- کۆیۈنەۋەي ئەفسۇس/ ۴۳۱ ز.
 - ۴- کۆیۈنەۋەي خەلقدۈنيە/ ۴۵۱ ز.
- جا ئەۋەي پېتۈستە لېرەدا بگوترى ئەۋەيە، كەھەر كام ئەۋ كۆيۈنەۋانە، پادشاۋ ئىمپراتۆرەكان، كەم و زۆر دەۋريان تېدا بينيونو ئەۋ بېرۈپروايەي، كە بە لايانەۋە يەسند بوۋە، بە زۆرى زۆردارىي بەسەر خەلگى ئامادەبوۋى كۆيۈنەۋەكانياندا

(١) بروانه: (محاضرات في النصرانية) للشيخ محمد أبو زهرة، ص ٢١٥.

سەپاندە! بۇ ئىئون: باسەرئىچكى چۈرەمىن كۆيۈنەۋە بەدەين، كە مېژوونوسان بە كۆيۈنەۋە يەككى يەكلايىكەرەۋە چارەنوسسازيان ناوزەرد كىردە لە مېژوۋى نەصراپانىيەتدا:

((ئەم كۆيۈنەۋە يە، كە چۈرەم كۆيۈنەۋە جىھانىيى بۈ، لە ھەردوۋ مانگى ئەمىلۈلۈ تشرىنى يەكەمى سالى (۴۵۱) ز دا بەسترا، لەسەر بانگھېشتى ئىمپراتۆر (مىرقىون Marcion)، كە لەئىتۈن سالانى (۴۵۰-۴۷۰) دا ھۆكۈمراپانىي كىردە، ئەۋىش لە ئەنجامى چەند دەمەقائىيەكى توند لەۋ بارەۋە، كە ئايا لايەنى مەزۇقبوون (ئىسى) لە مەسىح دا جىياۋزە ھەقىقەت ۋە كارايى ھەيە، پاش ئەۋەى وشەى خۋاى چۆتە ئىتۇ؟! ئەمىش ئەۋ كېشەيە بۈ، كە (ئۆتىخۇس Etyches) پەيداي كىرد، كە زۆر زىدەپۆيىكىرد لە جەخت كىردندا لەسەر لايەنى خۋايەتى مەسىح ﷺ لەسەر ھىسابى مەزۇقبوونى.

...ئىدى ئىمپراتۆر، كۆيۈنەۋەكانى- كە دەۋرى (۴۲۰) كەس بوون- ناچار كىرد كە بەيانيكى عەقىدەيى لە بارەى مەسىحەۋ دەرىكەن، كە لە دارپشتەكەيدا لايەنى سۈلھ ۋە لەيەك نىزىكخستەنەۋە پەچاۋ بىرى، لە ئىتۈن بۇچۈنە ناكۆكەكانداۋ سەرەنجام بىريارى كۆتايى ئەۋەبۈ، كە دان بەيىتىرى بەمەبەئى دۈسۈشتىدا بۇ مەسىح (كە بە لاهۈتۈ ناسۈت) تەعبىر دەكرىن...))^(۱).

لە كۆتايى ئەم باسەشدا دەئىن:

سەمىنەۋە دۈۈرەكەۋتەۋەى خەلكى پۇژئاۋ لە كلىساۋ نەصراپانىيەت، شىتېكى چاۋەۋانكراۋ مەنتىقى بۈۋە، چۈنكە نەصراپانىيەت (ماركس) گۈتەنى: (تلىياكى خەلك بۈ)^(۲)، بەلام ۋەك پۈۈنۈۋە ئەۋ نەصراپانىيەتەى خەلكى پۇژئاۋاى

(۱) پروانە: (النصرانية.. د. عرفان عبد الحميد فتاح، الفصل السادس: الجامع الدينية، ص ۱۶۹-۱۸۴.

(۲) پروانە: (العلمانية) Guy Haarscher، ص ۸۱، ط ۵/۲۰۰۵.

بىزارو ناچارى پاپىرىن كىرە ماركس بە تىركى ئايرىدە، ئەمە ئايىنە نەبۇە، كە
ئىسائى مەسىھ ﷺ لە خواۋە ھىنا بۇيى، بەلگە ئايىنە كىداتاشراۋى كىتساۋ چىنى
ئەلگىر پۇس ۋە لاخەنراۋ لە ئەفسانە ۋە غەلەت ۋە پەلەت بۇۋا

بىنا لەسەر ئەۋەش، دەپى بگوتى: ئەۋە، كە (ئەلەمىيەت) لە پۇژتاۋا
بەسەرىدا زالبۇۋ بەزاندە ۋە جىي پىن لىژ كە، ئايىنە كى خۋايى نەبۇۋ، بەلگە
ئايىنە كى بەشەرى بۇۋ، ھەر بۇيەش كەسانىك، كە پىيان ۋايە چارەنۋىسى
(ئىسلام) ىش لە بەرانبەر ئەلەمىيەتدا لەنئەتە مەسۇلمانان، ۋەك ھى نەسراپىيەت،
دەپى لەنئەتە خەلگى پۇژتاۋادا، خراپ بە ھەلە داچۇن ۋە ھەمۇ سەپىل سۈرۈك بە
ھەمزاغا ھالى بۇۋا!

لە باسەدا ھاتۇشماندا دەخەينە پۇۋ، كە: (نە سىكۇلارىزم جى پىي لەنئەتە
مەسۇلماناندا چىگ دەكەۋى ۋ، نە ئەۋانىش پاساۋى شۈبھەكەۋىتىيان ھەپە).

The banner is divided into three main sections. The left section features a Facebook icon and the text 'AliBapir.com' with a QR code. The middle section features a central image of a man in a turban, with the text 'AliBapir.com' and a QR code. The right section features a YouTube icon and the text 'AliBapir.com' with a QR code. The banner also includes a central text area with a portrait of a man and the text 'AliBapir.com'.

نە سىكۆلارىزم جەننىپىي لىنىيە مەسئۇلماناندا چىڭ دەكەۋى ۋە
نە ئەۋانېلىش پاساۋى شۇيىنكەۋىتىيان ھەيە

خوتىنەرى بەرپىز!

پاستىتى ئەم قەسەدى سەرى، كە كىرەۋمانەتە سەرىاس لە دوو تەۋەرەدا
تەخەندەروو:

تەۋەرەكى يەكەم: مېژوۋى ئىسلام ۋە مەسئۇلمانان پېچەۋانەكى
مېژوۋى كىيسا ۋە نەصرانىيەكانە:

بەئى، خوتىنەرى بەرپىز! مېژوۋى ئىسلام مەسئۇلمانان لە زۆر پۈۋەرە، نەك ھەر
چىۋازبۈۋە لە مېژوۋى كىيسا ۋە نەصرانىيەت ۋە نەصرانىيەكان، بىگرە پېچەۋانەش
بوۋە، با بزانېن چۆن؟

۱- بەرنامە (مەسىھ) ﷺ بۇ قۇناغىكى دىيارى كراۋو خەللىكى تاييەت
بوۋە، بەلام بەرنامە ئىسلام پەيامى (مۇھەممەد) -عليه الصلاة والسلام- لە
پروى كات ۋە خەللىك شۇيىنەۋە گىشتىگىرە:

تەرخانكرانى بەرنامە (عيسا) ﷺ بۇ قۇناغ ۋە خەللىكى دىيارى كراۋىش
ۋە پراي دەقى قورئان: ﴿وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَبْنِيْ اِمْرًا عَلٰى اِيْنِيْ رَسُوْلُ اللّٰهِ اِيْتٰكُمْ..﴾
(النصف: ۶)، مېژوۋى نوۋەسەنېش پرايانگەياندە، بۇ ۋەتەنە: خاۋەنى كىيىپى
(النصرانية..) پاش لىكۆلېنەۋە لەۋ بارەۋە دەئى: ((خلاصة القول فإن
القدّيس بولص هو الذي حقّق تحوّل المسيحية من فرقة يهودية إلى حركة
عالمية))^(۱)، واتە: كورەئى قسان، قىددىس بۇلص بو، كە مەسىھىيەتى لە
كۆمەللىكى جوۋلەكەۋە گۆرى، بۇ جوۋلانەۋەيەكى جىھانى..

گشتگیری و جیهانیی بوونی نیسلامیش، هەر له سهره تایدا به زینى
 قورئانهوه راگهیه نراوه، بۆ نمونه: خواى کار به جئ له سووڤه تى (سبأ) نایه تى
 (٢٨) دا، که سووڤه تیکی مه کی یه فهرموویه تى: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا
 كَآفَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا﴾، واته: تۆمان ره وان نه کردوه، مه گهر بۆ
 تیکرای خه لکی موژده دهر و ترسینه ر بی..

دياره بهرنامهيه کيش، که خواي کاربه جي بؤ کات و شوين و خه لکيکي
دياري کراوي بنيري، شتيکي چاوهروانکراوه، که شايسته ي کات و شوين و
خه لکيکي دیکه ي جياواز لهوان نه بي و، نه تواني ژيان و گوزهرانيان پړک
بخت و کيشه کانيان چاره سر بکات، به لام بينگومان بهرنامه يه ک خوا بؤ
همو و مړوقايه تي بنيري، به دريژايي زه مان و به پانايي زه مين، دياره به
شيويه که، که بتواني فرياي چاره سوري کيشه و گرفته کاني سهرجه م
کومه لگا کاني به شهر بکوي، له هر کوييه ک بن و له هر چاخ و پړژگار يک
داين.

۲- کتیبہ کی (عیسا علیہ السلام) ہر زو گوڑا و دہستکاری کرا، بہ لام کتیبی (محمد ﷺ) خوا پاراستویہ تی و بہ سہ لامہ تی ہشتویہ تموہ:

گُڙڙان و شيڙڙن کي ڪٽي عيسا (انجيل) و ٿيڪڙن بهرنامه ڪي،
 ڀاسييه کي ميڙووييه و هيچ ڪس ناتوان ٺڪوئي ٺي ٻڪا،
 هردورن پڙين، خوا نينجيلي کي ٻڌ عيسا ناردوه، به لام نه صرانيه کان
 نئستا چارو، بئشتر زياتر شيان هه ٻون!

(جریڻ برتن) لھو باروھ ڳوٺو رھي ٿي: ((بيڱومان مھسيحيھ تي زال ٻو لھ ڪڍيونھوھي (نيقيۃ)دا - ڪھ ڪرا بھ عھقيدھي ڀھ سيمي گھورھ ترين ٽيمپراٽوريھ تي دنيا - بھ تھواوي جيا ٻو لھ مھسيحيھ تي مھسيحيھ ڪاھي (جھليل))^(۱).

(۱) پروانه کتیبی (افکار و رجال) ص ۲۰۷، له ترجمه مهی عه ره بی.

بەللام قورپان، خوا ئە بارەى پارىزگارى ئىكردىنپەۋە، فەرەمۇۋىيەتى:
﴿ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَنَٰحْفَظُوْنَ ﴾ (الحجر: ۹)، واتە: ئىمە خۇمان
زىكر(قورپان)مان ناردۆتە خوارى ۋە ھەر خۇشمان پارىزەرىنى.
ئىنجا ۋەك ۋاقىيەش، خوا قورپاننى پاراستەۋە ۋە مۇسۇلمانان ئەسەر ۋە شەيەك ۋە
بىگرە پىتەكەشكىشى كىشەيان نپە.

۳- ئەسەرانىيەكان، ھەتا دەستگرتەۋە بون بە ئايىنە شىۋىنراۋەكەپانەۋە ئەپروۋى
شارستانىي ۋە ژيان ۋە گوزەرانەۋە دۈكەۋتەۋە بون ۋە، كە دەستەردارى بون،
پىشكەۋتەۋە، بەللام مۇسۇلمانان بە پىچەۋانەۋە ۋانەۋە، پىشكەۋتەۋە بىرەھەمى
باپەند بونيان بو بە ئىسلامەۋە، كاتىك دەستيان ئە ئايىنەكەيان شل بو
بەجىمان! :

ئەمەش راستىيەكى مېۋەۋىيەۋە، مېۋەۋەۋەسە پۇژئاۋايىيە بەۋىۋدانەكان
پىش مۇسۇلمانان دانپان پىدەھىتەۋە، بۇ ۋەنە: سەرغى كىتەبى (تارىخ
الشعوب الإسلامية) (كارل پۇژكلمان) ۋە (حضارة العرب) (گوستا
لۇيۋن) ۋە بەرەھەمەكانى (جۇلتەسھىر) بە، ئەۋ بارەۋە.

۴- ھەلەۋە كەم ۋە كورپى ئەسەرانىيەكان ئە خۇدى ئايىنەكەيان ۋە زانايەكانپانەۋە
ھەلەۋەۋىيە، بەللام ھى مۇسۇلمانان ئە ھۈكەمان ۋە دەسەلاتدارەكانپانەۋەيە:
ئەم قەسەش ۋەلەمى كەسانىكە، كە دەلەن: ۋەك چۆن ئە مېۋەۋى ئايىنى
ئەسەرانىي ۋە ئەسەرانىيەكاندا زۆلەم ۋە سەم ۋە كەم ۋە كورپى زۆر ھەبۋە، بەھەمان
شىۋەش ئە مېۋەۋى ئىسلام ۋە مۇسۇلماناندا شتى خراپ ۋە لار زۆر بۋە، جا
ئىمەش ئەۋە دەسەلەنن، بەللام پىۋىستە لىرەدا ناگادارى راستىيەكى گەۋرەۋە
گرنىگ بىن، ئەۋىش ئەۋەيە، كە ھەلەۋە پەلەۋە سەم ۋە خراپەكە، كە ئە
مېۋەۋى ئىسلام ۋە مۇسۇلماناندا رۋىداۋە، بەھۆۋى خۇدى ئىسلامەۋە ئەبۋەۋە
ئە لايەن زانا ۋە پىشەۋايانى ئىسلامەۋە شەرىيەتە پىچ ئەدراۋە ۋە تەبەننى
ئەكراۋە، بەلەك بە پىچەۋانەۋە، بەھۆۋى لادان ئە شەرىيەتەۋە بۋە ئە لايەن

ھۆكۈمرانلار ۋە، مەسئۇلماننى سادە ۋە غەمەمەش ئەمۇ پەستىيەيان زانىۋە، ھەمىشەش زانا ۋە پەستەۋايانى پەسەن ئە بەرەنەرىدا ۋە ستاۋن ئەك ھەر شەرىئەتەيان پەستەۋە، بەلگە بەرەنەستەشيان كەردەۋ، زۆر جارىن دوۋچارى گەران ۋە شەكەنچە نازار بوۋن، ھەشيان بوۋە سەرىشى ئەمۇ پەستەدا داناۋە، بۇ ئەمۇنە:

ھەركام ئە (ھەسەن بىن ئەلى بىن ئەبى تالىب) ۋە (زەيد بىن ئەلى - زەين العەبەدىن) ۋە (ئەبىلرەھمان بىن الأشعث)، كە ئە دۇرى بىنەمەلى ئەمەۋىي راپەرەن ۋە، (مۇھەممەد بىن ئەبىللىھ بىن ھەسەن) ۋە (ئەبراھىم) ۋە، كە ئەدۇرى بىنەمەلى ئەمەۋىي راپەرەن ۋە كۆزەن!

بەلەم ئەمەۋى، كە ئە مەۋەۋە ئەمەۋىيەتدا پەۋىدەۋە، يەكەم: ئە خەۋى دەقەكانى ئاينەكەۋە ھەلگەۋە ۋە شەرىئەتە پەستەۋە، دۈۋەم: ئە لايەن پاپاۋ قەشەۋ چىنى ئەكەلپەۋەستەۋە، پەسەندە پەستەگەرى كراۋە!

ئەمەۋە ۋە دۈۋەم: ھەچ ھۆكەرىك ئەۋەلە خەلگە پەۋەتەۋەيان ئە
ئايىنەكەيان سەلەمەندەۋە، ئە ئىسلامدەۋەنى نە:

بۇ ئەمەۋى پەستەۋى ئەم قەسەمەن بۇ دەرىكەۋە، نەچەرىن، ئەگەرىە خەۋەرىش بوۋە، چاۋەك بەم ھەمەت ھۆكەردە بەگەرىن، كە پەستە باسەن كەردەۋ، گەۋەن گەنگەرىن فەكەرى ئە ئايىنە ۋە كەتەسە سەلەمەندەۋە بەرەۋ سەكەلەرىم چۈۋە خەلگە پەۋەتەۋە بوۋە:

۱- ئەۋەۋە ۋە فەكەرىيەۋە:

۱- ئە ئىسلامدەۋە ۋە زەين ۋە ھۆكەۋە ۋە سەسەت ۋە عەبەدەت، تەكەلەكەشەن:

بۇ دەرىكەۋە ئەم پەستەۋە، بەس سەرىئەتەكە خەۋەرى، ئەك ھەمەۋە قەۋەن، بەلگە تەنە يەك سۈۋەت، بۇ ئەمۇنە: (البقرە) بەسە، كە ۋەپەرى

عەقىدە و ئىمان، باسى عىبادەت و خىزان و نابورىي و جەنگ و پەيۋەندى
سىياسىي و... ھەتتە تېدا كراۋە.

ئىنجا و ئىپراي ئەۋەش، پىئەمبەرى خوا (ﷺ) لى ئىيانى خۇيدا،
ئىسلامىي بە ھەمۇر پەھەندە كانىيەۋە لى دەۋلەت و قەۋارەيەكى سىياسىيدا
بەرجەستە كىردە و، ديارە شۇيىنەي ھەلگىرنى پىئەمبەرى خواش (ﷺ) لى
ھەمۇر لايەننىكى ئىيان و گۈزەران و دىندارىي و دىيادارىيدا، مەرجى بە
مىسولماندانرانى ئىنسانە، ۋەك خوا فەرمۇيەتى:

﴿ قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ
قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴾ (آل عمران: ۳۱-۳۲)،
ۋاتە: بلى، ئەگەر خواتان خۇشەۋى شۇيىنەم بىكەم، خواش خۇشەۋىيەن و لى
گوناهە كانىشتان دەۋرىي، خوا لىبۇردەي بەبەزەيىيە، بلى فەرمەنەبەرىي
خواۋ پىئەمبەرىكەن، جا، ئەگەر پىشتيان ھەلگەرد، ئەۋە بىگومان خوا كافرانى
خۇشناۋىن!

۲- لى ئىسلامدەبە ھىچ جۇرىك پى بە فەرز كىردى (دىن) نادى:

ئەۋ بارەشەۋە دەيان ئايەتى پۈۋەن و پاشكاۋ ھەن، بۇ ئىۋنە: ﴿ لَا إِكْرَاهَ فِي
الْدِينِ .. ﴾ (البقرة: ۲۵۶)، ۋە: ﴿ وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ
فَلْيُكْفُرْ .. ﴾ (الكهف: ۲۹).

۳- لى ئىسلامدەبەھۋى پارىزانى قورئانەۋە لى دەستكارىي كىران، پى لى
ھەمۇر جۇرە لادانىكى گەۋرە و گچكەي عەقىدەيى گىراۋە:

بەلى، ھەرگىز ئەۋەي لى ئايىنى ئەسپانيدا پۈۋىداۋە لى شىۋىتران و
گۈرران، ناگۈنجى لى ئىسلامدەۋرۈدات، چۈنكە ئىسلام ئەسلى و مەتنەكەي،
كە قورئانە، خۋاى كاربەجى بەئىنىداۋە، كە بىپارىزىي و بەئىنى خواش
ناگۈنجى ئەيەتەدى!

٤- خۆی پەرەردگار وەك قورئان وەسفو پێناسەى دەكات، هەردەم ئاگادارى بوونەوه‌ره‌و بەرده‌وام سەرپەرشتى دروستکراوه‌کانى دەكات:

نەك وەك تێپروانیى کلیسایى کارتێکراو (متأثر) لە لایەن فەلسەفەى تەرستۆوه، کە خوا ﷻ بە ھۆکارى یەكەم (العلة الأولى) و جووتێنەرى یەكەم (المحرك الأول) ناودەبات، بۆ نمونە: خوا لە بارەى سەرپەرشتى کردنى بوونەوه‌رو بەسەر راگەشتنیه‌وه فەرموویه‌تى:

﴿اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ أَسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ وَسَحَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى يُدَبِّرُ الْأَمْرَ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ﴾ (الرعد: ٢).

واتە: خوا ئەو کەسە، کە ئاسمانەکانى بە کۆتەکەگەلى، کە نایانبینن بەرزکردۆتەوه، پاشان چۆتە سەر بارەگار خۆرو مانگی مەیسەرکردوون، هەركامیان بەره‌و كاتێكى دیاریکراو دەپوا، (خوا) کارو بارەكان بەپێوه‌ده‌بات و ئایەتەكان پوون دەكاتەوه، بەلكو بەرانبەر بە دیدارى پەرەردگارتان دنیاییتان پەیدابى.

٥- ئیسلام، چونکە عەقیدەیه‌كى راست و بەرنامەیه‌كى کاملە، هیچ جۆره نیازمەندییه‌كى بە غەیری خۆى نیە و، دەستى مسوڵمانانىش کراوه‌یه بۆ وەرگرتنى هەر بیه‌وێچوونیکی چاك و سوودبەخش، ئەو بوارانەدا، کە ئیسلام لە پ‌ووی حیکمەتەوه تەنیا هیلى گشتیی بۆ داناون و نەچۆتە نێو ورده‌کارییه‌کانەوه، وەك: سیاسەت و ئابوریی و ئیداره‌ و... هتد:

بەلى، ئیسلام، کە بەرنامەیه‌كى گشتگیر (شامل) و کاملە: ﴿...الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتِمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا...﴾ (المائدة: ٣)، وەك ئایینی شۆینراوو بۆ كات و شوێن و خەلكیكى تاییه‌تى نێرراوى نەصرانیی، شۆینكه‌وتوانی خۆى ناچار نەکردوه، سوال و سەده‌قه‌ى ئەملاولا بكەن، بۆ پ‌کردنەوى بۆشاییه‌كانى بەرنامەکیان! بەلام لە هەمان كاتیشدا

لە بەردەم بەھرە وەرگرتندا ئە ھەرشتيك، كە زادە و بەرھەمی عەقل و ئەزمونی خەلكی دیکەیه، ئەك ھەر دەستی نەبەستون، بگرە ھانیشیداون و پشتیشی گرتون، وەك خوا ﷻ فرمویەتی: ﴿فَبَشِّرْ عِبَادَ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ﴾ (الزمر: ۱۷-۱۸).

واتە: جا موژدە بە بەندەگانم، ئەوانە، كە بە گشتیی گوی بۆ قسە دەگرن، بەلام دەكەونە شوین چاكترینی، ئەوانە كەسانێكن خوا پێنمایى كردوون، ئەوانەن خاوەن عەقلان.

۲- لە ڕووکی زانیاریی یەوە:

لە بواری گرنگیدانی ئیسلام بە زانیاریی و پێزگرتن لە زانیان، دەتوانین زۆر شت باس بكەین، بە پێچەوانەى ئەصراپییەتەو، كە كۆسپ بوو لە بەردەم زانیاریدا و دوژمنی سەرەختی زانیان و لێكۆڵەرەوان بوو! بەلام ھەر بە كورتی ئاماژە بە چەند شتيك دەكەین:

۱- یەكەمین سووپەت، كە لە قورئانییدا ھاتۆتە خوارى بە (بھوینە) دەستی پێكردووە و دووھەمین سووپەتیش بە باسی قەلەم و نووسین:

بەئى، یەكەمین دێرى یەكەمین سووپەتى قورئان ئەمەبوو: ﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ﴾ (العلق: ۱).

دووھەمین سووپەتیش ئاوا دەستی پێكردووە: ﴿تَوَالِقَامٍ وَمَا يَسْطُرُونَ﴾ (القلم: ۱).

۲- بەلگە و موعجیزەى پێغەمبەرى ئیسلام، موعجیزەى یەكی عیلمی و فیکرییە، كە قورئانە:

خوای پەرەردگار لە وەلامى كافرەكاندا كە داوئى بەلگە و موعجیزەى یەكی بەرھەستیان دەكرد، فرمویەتی: ﴿وَقَالُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَاتٌ مِّنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّمَا الْأَيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ

أَلَكْتَبَ يَتْلَى عَلَيْهِمْ إِنْ فِي ذَلِكَ لَرَحْمَةٌ وَذِكْرَى لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿
(العنكبوت: ۵۰-۵۱).

ۋاتە: گوتيان خۆزگە چەند نىشانىيەكى لە پەرۋەردگار يىمۋە بۆ ھاتبانە
خوارى، بىلى نىشانى ۋە بەلگە كان بەس لە لايەن خواۋەن، مەن تەنیا
ۋىياگەرۋەدەيەكى رۋوم. ئايا بۆ ئەۋانە بەس نىيە، كە ئىمە كىتەبمان ناردۆتە
سەر تۆ بەسەرياندا دەخویندريتەۋە..!؟

۳- قورپان لە سىياقى چەند ئايەتلىكدا، كە باسى دياردە سىروشتىيەكان دەكەن،
پاينگەياندە كە تەنیا زانايان ۋەك پىۋىست لە خوا دەترسەن، ۋاتە زانايانىك
كە بە نەيتىيەكانى دروستكراۋەكانى خوا شارەزان:

وَهُكَ فَرْمُودِيَتِي: ﴿أَلَتَرَأَى أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفًا
أَلْوَانُهَا وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بَيْضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَعَرَبِيٌّ سُودٌ وَمِنْ
النَّاسِ وَالْدَّوَابِّ وَأَلْوَانٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ كَذَلِكَ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ
الْعُلَمَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ ﴿ (فاطر: ۲۷-۲۸).

ۋاتە: ئايا نابىنى، كە خوا لە ئاسمانىۋە ئاۋى ناردۆتەخوارى، جا مىۋەجاتى
رەنگاۋرەنگمان پى (لە زەۋى) دەرھىناۋە، ھىلى رەش ۋە سوۋرى
رەنگاۋرەنگ ۋە رەشى زۆر تۆخ لە چىايەكاندا. لە خەلىق ۋە ئىيانداران ۋە ئاۋەل،
دىسان رەنگاۋرەنگ ۋە جىياۋەن، يىگومان تەنیا بەندە زانايەكان لە خوا
دەترسىن، بە راستى خوا زالى لىيۋرەدەيە.

۴- قورپان بە فرمان كەردنى پەيتا پەيتا بە سەرنج دان ۋە تىۋەرامانى دياردە ۋە
دەندە سىروشتىيەكان ۋە بە زەۋىدا رۆيشتە ۋە ۋەردبۈنەۋە، بىناغەي زانايىرى
نەزمۈنى (العلم التجريبي) دارشت:

بەلى، لە زۆر ئايەتى بە پىزى قورپاندا، خاۋى كارىبەجى فرمان بە مەۋق
دەكات، كە سەرنجى خۆى ۋە دەۋرۋەرۋە بۈنەۋەر بىدات ۋە پايىتى، تاكو پەي بە
نەيتى ۋە پازەكانى خوا لە دروستكراۋەكانىدا بىبات، بۆ نمۈنە:

* ﴿أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ...﴾
(الأعراف: ١٨٥).

واته: ئایا ته ماشای مولکی فراوانی ناسمانه کان و زهوی و ههرشتییکی
دیکمیان نه کردوه، که خوا دروستی کردوه!

■ ﴿وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ﴾ (الذاریات: ٢٠-٢١).

واته: له زهویدا نیشانهی زۆر ههمن بۆ برپاوتیهوان. ههروهها له خوشتاندا
تهوه بۆ نابینن!

* ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ﴾ (الطارق: ٥).

واته: دهبا ئینسان سهرنج بدات، لهچی دروستبووه.

■ ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ﴾ (عبس: ٢٤).

واته: دهبا مرۆف له خواردنهکهی وردیتهوه.

■ ﴿قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ﴾ (العنکبوت: ٢٠).

واته: بلی: به زهویدا برۆن و سهرنج بدهن، (خوا) چۆن دروستکراوی خۆی
هیئاوه ته دی..

دیاره ئهم جۆره مامهله کردنهش، له گهڵ دهووبهرو سروشتدا، بناغهی زانیاری
ئهزمونی و پهی بردن به یاساکانی خوی زانا و شارهزایه له دروستکراوهکانیدا.

٥- خوا پایگهیاندوه، که زانا و شارهزایان، چهندان پله به سهر ئیماندارانی
دیکه دا بهرزده کاتهوه:

وهك فہرمویہ.....تی: ﴿...يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ
دَرَجَاتٍ...﴾ (المجادلة: ١١).

ناشکراشه، که کاتی خۆی له کاتی کدا دنیا له تاریکایی نه زانیی و بۆ
ئاگاییدا تقوم بوو بوو، زانیانی ئیسلام سهرفاقلهی کاروانی زانیاری و
زانست بوون و، یه کێک له فاکتیره گرنگه کانی بیدار بوونهوی ئههروو پاش

دەستگىز كىردىن بولۇپ ئە كىتەپ بەرھەمە زانستىيە جۆراۋچۆرە كانى دىيەي ئىسلام.

ئىنجا ئە بارەي تىكگىزەن ئىسلام زانايانىشەۋە، ھەر بە كورتى دەئىيەن: ھېچ كاتىك ناگۇنچى ئايىنى ساغۇ زانايىرى پاست، يىكەۋە دۆۋ ناكۆك بىن، چۈنكە ئايىن ۋە ھى ساغۇ دەستكارى نەكراۋ، فەرمائىشتى خۋايە ۋ، زانايىرى پاست (العلم الصحيح) يىش ۋە سىفۇ پىناسەي كىردەۋەي خۋايەۋ، ديارە مەھاللىشە خۋاي كاربەجى ﷺ قىسە (كلام) ۋ كىردەۋە (عمل) ي تىك بگىزەن دۆۋ بۈەستە!

ھەر يۈش ھەركاتىك بىنيمان تىكگىزەن ئىككى لىۋچۆرە پرويىداۋە، پىۋىستە دىئىا بىن، كە، يان ئەۋەي بە (ئايىن ۋە ھى خۋا) دانراۋە، ساغ نىدە خلتەي پەگەل خراۋە شىۋىتەراۋە، يان ئەۋەي، كە بە (زانايىرى) زانراۋە، پاست ۋە ۋە نىدە، ۋە ئەۋەي، كە ئە پۆژناۋا پرويىدا، كە ئە پاستىدا تىكگىزەن ئىۋان ئايىنىكى شىۋىتەراۋ، يان ئەفسانەيەكى بەئايىن دانراۋ زانايىرى بۈۋ، ئەك ئايىنى خۋا زانايىرى.

ھەرۋەھە ئەلەيەكى دىكەشمە تىكگىزەن ھەندىك بىر دۆزەي، كە ئە قۇناغىكدا بەپراستىيەكى زانايىرى (حقيقة علمية) دانراۋىۋ، ئەگەل ئىسلامدا، ۋەك:

(داروينىزم ۋە فېرېدېزىم ماركسىزم) ئە ھەندىك لايەنىاندا، بەلام دۋايى دەركەۋت، كە بە زانايىرى زانرايان ھەلەبۈۋ، ئەۋ تىكگىزەن تىكگىزەن بۈۋ ئە ئىۋان ئىسلام ۋە چەند بىر دۆزەيەكى ھەلەۋ پەلەدا، ئەك ئىسلام زانايىرى!

۳- ئە پروۋى شارستانىيەۋە:

ئە پروۋى شارستانىيە ۋە بەرھەۋىش بىر دىنى ئىۋان ۋە گۈزەران ۋە گەشەپىدانى كۆمەلگەشمە، ئىسلام بە پىچەۋەنەي نەۋپرايىيەتەۋە، ئەك ھەر كىشەۋ گىرتى بۆ شۈبھەۋەتۋانى درۋست نەكردەۋە، رېئى گەشەكردن ۋە بەرھەۋىش چۈۋنى لىيان

نەگرتو، بەلكو لە سەرىشى فەرز كەردوون، كە ھەتا پىيان دەكرى، ولاتيان ئاوەدان
بەگنەو، كارىك بەگن، كە بۆ ھىچ شتىك و لە ھىچ رەوىكەو پىويستىيان بە
غەيرى خۆيان نەبۆ و لەسەر پىي خۆيان بوەست.

ئەو راستىيەش وىپراي دەقەكانى قورئان و سوننەت و كەلەپورى زانايانى
ئىسلام، واقىيى مېژووى ئىسلامىش شايدىي بۆ دەدات، بەلام ئىمە لىرەدا بە
ھىتەنەو، چەند دەقىكى قورئان و سوننەت، واز لەم بابەتە دىنەن، چونكە لە
باسەكانىدا ھاتو ماندا، خوا يارىي دەگەپىنەو سەرى:

* ﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذُلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِن رِّزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ﴾
(الملك: ۱۵).

واتە: -خوا- ئەو كەسەيە، كە زەوى بۆ مەيسەر كەردوون، دەجا بە
لاشەنەكانىدا بېژن و لە رۆزى خوا بھۆن و بۆلاي وىش دەچنەو.
* ﴿..هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَ عَلَيْهَا..﴾ (ھود: ۶۱).

واتە: ئەو -خوا- ئىو، لە زەوىدا پىگەياندەو، ئاوەدان كەردنەو، ھىشى بە
خۆتان سپاردەو.

■ {الحكمة ضالة المؤمن، فحيثما وجدها فهو أحق بها} (رواه الترمذي).

واتە: قەسە و كەردارى بەجى (زانپارىي سوودبەخش) لە ئيماندار و ن بوو،
لە ھەركوئىيەك بىدۆزىتەو، ئەو لە ھەموو كەس پىي شايستەترە.

* {إن الله تعالى كتب الإحسان على كل شيء..} (رواه مسلم).

واتە: پىگومان خوا چا كەردنى بۆ ھەموو شتىك پىويست كەردە (واتە
فەرزى كەردە، كە ھەموو كارىك بە وردەكارىي و لىزانىي بكرى).

۴- لە رەوى سىياسىيەو:

لەرووى سىياسەتەشەو، ھىچ كام لەو ھۆكارانەي، كە بوونە مايەي نىوان
تىكچوونى خەلكى رۆژئاوا و ئايىنى نەصرانىي بەرجەستەكراو، لە كلىسا و چىنى

ئەكلىپۇس (طبقة رجال الدين)دا، ئەك ھەر ئىن، بەلكى پىچەۋانەكانيان ھەن! بەلام ئىمە لەبەر ئەۋەى لە داھاتودا لە ئالغەيەكى تەرخان ۋە سەربەخۇدا، باسى ھوكم ۋە سىياسەت دەكەين، لېرەدا بە خستەنپروۋى چەند راستىيەك بەكورتى ۋەزى لى دىتەن:

۱- بىناغەى كاروبار بەرپۈەبردن لە ئىسلامدا پراۋىژە، بۆيە بە ھىچ جۆرىك سىستەمى تەكپەۋىي ۋە دىكتاتۇرىي لە ئىسلامدا جىي نايىتەۋە:

ۋەك خۋاى كارىبەجى لە پىناسەى كۆمەل ۋە كۆمەلگەى مسولمان ۋە شىۋاى كاروبار بەرپۈەبرەنەندا، فەرموۋىتەى: ﴿وَأْمُرْهُمْ شُرُوعِي يَتَّبِعُوهُ﴾ (الشورى: ۳۸)، ۋاتە: كاروبارىيان بە پراۋىژە، ۋەشەى (أمر)ىش لېرەدا چەمكىكى گشتىي ھەيە، بەلام بە پەلى يەكەم كاروبارى سىياسىي دەگرىتەۋە.

۲- ھەرچەندە زانايان لە ئىسلامدا پىژى تايىبەتايان ھەيە، بەلام چىنكى دىارىكراۋ ئىن ۋە، ھىچ پەلە ۋە ئىمتىيازىكىشيان بەسەر خەلگدا نە ۋە زاراۋەى پىۋانى ئايىن (رجال الدين) لە ئىسلامدا شىكى ھەلەيە، چۈنكە سەرچەم پىۋان ۋە ئافرەتانىش لە ئىسلامدا - مادام مسولمان بن - ھى ئايىن ۋە لە بەرانبەرىدا بەرپرسىارن:

بەلئى، لە ئىسلامدا بەپىچەۋانەى نەصرانىيەتەۋە، زانايان (علماء) چىنكى دىارىكراۋ ئىن، ۋەك چىنى (ئەكلىپۇس) ۋە، بىجگە لە پىسپۇرىي ۋە شارەزايش، ھىچ شىكى دىكەى زىادەيان بەسەر خەلگەۋ نە ۋە ھەمو قورئانىشدا، تەنەت جارىكىش ۋە تايىبەت زانايانى نەدواندەۋە (ياأياها العلماء!) لە قورئاندا نەھاتەۋە تەنەيە: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ مسولمانان بە گشتىي دوتىراۋن.

۳- كەسى يەكەمى دەستەلاتى سىياسىي لە ئىسلامدا، نەسبەرى خۋايەۋ، نە ۋەكىلىشەتەى، بەلكى ۋەكىل ۋە نۆتەرى خەلگە، بۆجىيەجىكردنى شەرىعەتى ۋە بەسەرياندا، خۋىشى پىش ھەمويان ۋە، لە ھەمويان چاكتە لەسەرى

پىۋىستە پىيەۋە پابەندىيى و، شەرىئەت پىدراى لى سىتىرانەۋەشى،
پەيۋەستە بە ئىرادەى خەلگەۋە:

وہك خۋاى بەرزو مەزن فەرمۋىيەتى:

■ ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ (الجناتية: ۱۸).

■ ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِيَ الْأَمْرِ مِنْكُمْ﴾ (النساء: ۵۹).

■ ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ﴾ (النساء: ۵۸).

لە داھاتوودا قسە لەسەر تەفسىرو لىكدانەۋەى ئەم ئايەتانە دەكەينو،
كۆتايى ئەم خالەش، بە چەند قسەيەكى نەستەقى خەلىفەى يەكەمى
پىغەمبەر (أبو بكر الصديق) دىيىن، كە راستەوخۆ پاش ھەلبۆيران و پەيمان
پىدراى، گوتۋىيەتى:

{..قد وليتُ عليكم ولستُ بخيركم، فإن أحسنت، فأعينوني، وإن أسأتُ
فقوموني..} (۱)

واتە: ھەرچەندە كراۋمە سەرپەرشتىارتان، بەلام لە ئىۋە چاكتەر نىم، جا
ئەگەرچاكتەر، يارمەتىم بدەن، ئەگەر خراپم كرد، راستم بگەنەۋە..

۵- لەروۋى ئابوورىيەۋە:

خۋا پشتىۋان بى، ئىمە ئالغەيەكى سەربەخۆ بۆ ڤوونكرەنەۋەى ھەلۋىستى
ئىسلام لەبارەى ئابورىيەۋە تەرخان دەكەينو، ئىستە ھەر بە كورتى دەيىن:

^۱ السيرة النبوية لأبن هشام، ج ۴ س ۳۹۳، و(الكامل في التاريخ) لأبن كثير، ج ۲ ص ۲۲۴،

سىستېمى ئابۋورىي ئە ئىسلامدا، لايەنە ئىجابىيەكانى ھەركام ئە سىستېمى سۆشئالېزىمىيە ۋە سەرمایەدارىي لەخۆيدا كۆكردۈنەتەۋە ۋ، ئە لايەنە سەلبى يەكانىشيان دۈۋرە، ئە ئىسلامىشدا بە ھېچ شىۋەيەك پرى نەدراۋە، كە ھېچ كەس ۋ لايەنئەك بە ناۋى خواۋ ئايىنەۋە، خەلئى بېجەۋسىنىتتەۋە (استغلال)يان بىكات ۋ ھېچ كەس ۋ لايەنئەكش لە پۈۋى ئابۋورى ۋ ئيان ۋ گۈزەرانەۋە، پلەۋ ئىمتىيازى بەسەر خەلئەكدا پى نەدراۋە، بەلئەك خوا ﷻ پايگەياندەۋە، كە خىرو بىرو بۆيۈيەكانى زەۋى بە يەكسانى بۆ بەندەكانى خولئانندەۋە: ﴿...وَجَعَلَ فِيهَا رَوْسًى مِّنْ قَوْفِهَا وَبَنَرَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً لِّلنَّاسِ لَيْلٌ﴾ (نەلت: ۱۰)، واتە: چىايەكانى لەسەر پىشتى (زەۋى) دانان ۋ بەرەكەتى تىنخستۋ، ئە چۈار پۆژاندا بۆيۈيەكانى تىدا ئەندازەگېرىي كۈردن بە يەكسانىي بۆ (بۆيۈ) داۋاكەران (لە خوا). راشىگەيانندەۋە، كە نابى مولئە ۋ سامان، تەنيا لەدەستى دەۋلەمەندەكاندا پەزمەندە بىي:

﴿...كَى لَا يَكُونُ دُولَةٌ بَيْنَ الْأَعْنِيَاءِ مِنْكُمْ...﴾ (اغشەر: ۷)، واتە: (بۆيە خوا ئەۋ بېرپارەيدا) تاكو مولئە ۋ سامان لە دەستى دەۋلەمەندەكانتанда پەزمەندە نەبى..

۶- لە پۈۋى دەمارگېرىي ۋ يەككى قېۋول نەكردنەۋە:

لەم پۈۋەشەۋە ئىسلام، چ بە تېۋرىي (نظري) ۋ ۋەك دەقەكانى قورۇ نو سۈننەت ۋ، چ بە كۈدەيى ۋ جىبەجىكۈردن (تطبيقي)، ژمارەى قىياسى شكاندەۋە لە مېژۋۋى مۆۋقايەتىدا، لەسەماحت ۋ سىنەفراۋانىي ۋ مەداركۈردن ۋ ئايىن ۋ بېرۋېۋاى جىۋاۋ تەخەمۈلەكۈردندا.

جا لەبەر ئەۋەى ئېمە، خوا پىشتىۋان بى، تۈۋىنەۋەى ئەم مەسەلەمەش ئالغەيەكى تايىبەتى بۆ تەرخان دەكەين، لېرەدا ھەر بە كۈرتى ۋ پۈختى دەلئېن: لە ئىسلامدا نەك ھەر ئازادىي بېرۋا ۋ مەزھەب، بەلئەك ئازادىي بېرۋېۋا دىنىش، بۆ ھەمۈۋ كەس دەستەبەرۋ مەۋگەرگراۋە، بۆيە ھېچ كەس بۆى نىە بە ناۋى ئىسلامەۋە، بىكەۋىتتە دژايەتىكۈردن ۋ سەنگەرگرتن لە كەسانئەك، كە لە پۈۋى

فېكرى بۇچۇنەنە، يان ئە پرووى عەقىدە دىنەنە ئەگەلدا ناكۆكن، چونكە خوا مەۋجەگەنى بۇ تاقىكردنەنە دروستكردو، بەنن ئازادىيىش، تاقىكرانەنە ھىي ماناى نىيە! خۋاى كارىبەجىش بە پروون ۋاشكاۋىي فەرمۇيەتى، كە ئەم بارەنە ئازادىي تەۋاۋى بە بەندەگانىداۋە:

﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ...﴾ (البقرة: ۲۵۶).

* ﴿وَقُلِ الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَمَن شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَن شَاءَ فَلْيُكْفِرْ...﴾ (الكهف: ۲۹).
* ﴿وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مِنَ فِي الْأَرْضِ كُلَّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَن تَكْفِرُ النَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ؟﴾ (يونس: ۹۹).

۷- ئەۋەل ھەم ئاخىر تەۋھىتى:

ئە پرووى كۆمەلەيەتەشەنە، دىسان ھىچ كام ئەم ھۆكارانەى، كە پالايان بە خەلكى پۇرۇناۋە نا، كە پىشت ئە نەصرانىيەت ۋە كلىسايەكەى بىكەن ۋە پروبىكەنە سىكۇلارىزم، بونىيان نىيە، جا ھەرچەندە ئىمە ئەم مەسەلەش دواتر دەتۈيۈنەنە، بەلەم لىرەشدا ھەر بەكورتى دەللىن:

۱- ئىسلام ۋەك ئايىنىكى ئەگەل فەتۋەت ۋە سۈرۈشتى مەۋجەدا گونجاۋ، بە شىۋەيەكى ۋاقىع بىنانە، ھەتس ۋە كەوتى ئەگەل داخۋازىي ۋە غەرىزەگانى مەۋجەدا كەدو، ۋە پىبازو شىۋازى گونجاۋ دىارى كەدو بۇ تىكرەدىيان، بە تايىبەت غەرىزەى ھاۋسەرگىرىي ۋە خىزان پىكەۋەنان:
ۋەك فەرمۇيەتى: ﴿وَمِنَ آيَاتِهِ أَن خَلَقَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِّتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُم مَّوَدَّةَ وَرَحْمَةً...﴾ (الروم: ۲۱).

۲- ئىسلام پرايگەيانەنە، كە خوا جوانىي ۋە نازو نىعمەتەگانى زەۋى بۇ بەندەگانى دروستكردو، ھىچ كەشش بۇ نىيە لىيان قەدەغە بىكات:
﴿قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةٌ يَوْمَ الْقِيَمَةِ...﴾ (الأعراف: ۳۲).

۳- ئىسلام رايگىيەندە، كە مەۋقەكان بە نىۋو مىۋ ۋە پەشۋ سىۋى ۋە دەۋلەتمەندۋ نەدار ۋە ھەتدە ۋە سەر بەھەر پەگەزۋ گەلۋ تىرەۋ ۋە جاختىك بن، ھەمەۋىيان ۋەك يەكنۋ تەنیا بە پارىزكارىي (تقوى)، پلەۋ نىمىتيازى نىزىكتىر بونۋ بەرپىزىر بونۋ لاي خوا پەيدادە كەن:

ۋەك خۋاي بەرزۋ بىۋ ۋەنە ھەرمەۋىيەتى: ﴿يَكُنْ أَتَى النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ دَكَّرٍ وَأَنْتُمْ وَجَعَلْنَاهُ شَعْبًا وَقَبَائِلَ لِيَعْرِفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتَقْوَى إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾ (الحجرات: ۱۳).

ۋاتە: ئەى خەلگىنە! نىۋەمان لە نىۋو مىيەك ۋەدى ھىناۋە ۋە گىپراۋمانن بە چەند گەلۋ تىرەيەك، تاكو يەكدى بناسن، بىگومان بەرپىزىرتان لە لاي خوا پارىزكارىرتانە، بە پاستى خوا زاناي شارەزايە.

خويىنەرى بەرپىز!

ۋەك دىتمان: ھەم مىۋۋى ئىسلام ۋە مەسۇلمانان، نەك ھەر جىياۋاز، بەلگۋ لە زۆر پەۋەۋە پىچەۋانە بوۋ لە گەلۋ مىۋۋى كلىسا ۋە نەصرانىيەكانداۋ، ھەم ھى كام لەۋ شتانەش، كەكاتى خۋى بوۋنە پاساۋ بىيانۋى لە نەصرانىيەت ۋە كلىسا سەلمىنەۋەۋ، باۋەش بىۋ غەلىمەنىيەت گرتەۋەى خەلگى پۇژتاۋا، لە ئىسلامدا نەك ھەر بوۋىن نىيە، بگرە پىچەۋانەكانيان ھەن!

كەۋاتە: نايۋا ۋەپراي ئىسلام ۋەك بوۋنناسىۋ ۋە قەيدەيەكى راست ۋە ساغ، غەقلۋ زانستۋ ۋە پۇژدانىش ھەرمەنمان پىناكەن، كە پىۋىستە نىمەى مەسۇلمان - مەسۇلمان چ بە نىمان ۋە قەيدە، چ بە كەلتۋورۋ مىۋۋو - ھەلۋىستمان لە بەرانىر سىگۇلارىزىمدا پىچەۋانەى ھەلۋىستى پۇژتاۋاۋىيەكان بىۋ، چۈنكە نايىنەكەمان پىچەۋانەى نەۋ نايىنەمانە، كە بە ھەلە بە ھى خوا ﷻ دەزانن؟!

نایا نهوانهی، که قیاسی ئیسلام و میژووی ئیسلام، له سهر نه صرانییهت و میژووه کهی ده کهن، خراب به هه له دا نه چوونه و نهو په نده کوردی یهیان به سهر دا نه چه سپیوه، که ده لئ: (زاری به (شیر) سووتابوو فووی له (دۆش ده کرد!)؟! بیگومان با.

له کو تایی ئهم با سه شدا ده لیم:

له راستیدا سیکۆلاریزم ههر لهو پۆژه وه، که پیتی ناو ته نیو دنیای ئیسلام مسوئمانانه وه، کیشو و گرفتیی هه بوونی پاساو (مُبرّی) بوونی ههیه، ناخر ئیسلام چ که لێن و بۆشایی به جی ناهینئ -، نه گهروه ک خۆی قام بکری و به پێوه بیری - که سیکۆلاریزم و غهیری سیکۆلاریزم پری بکه نه وه، به لئ، سیکۆلاریزم له نیو مسوئماناندا جی پیتی نیهو، مسوئمانان به لگه و پاساوی په نا پێور دنیان نیه.

بۆ نه وهی به لگهیه کی دیکهش بجهمه سهر خهرمانی به لگه کاتم، که علمانییهت له نیو مسوئماناندا بی پاساوه و، جی پیتی چنگ نه کهوتوه و چنگیشی ناکهوی، مه گهر مسوئمانان نه مینن، یان له بی ناگاییان، خویان لی بکهوی، با گوئ له قسمی یه کیك له علمانییه کان، بگره پارێزه رو بپه دۆزه پێژی علمانییهت بگرین، که به جوړیک له ناتومیدی و تالان و ژشکردنیکه وه ده لئ:

((إن العلمانية في حالة تراجع كبير في العالم العربي اليوم، والقوى العلمانية يتقلص ويتهمش دورها وتأثيرها الفاعل على الأحداث باطرى متزايد، فلا أدل على ذلك من الإنتعاش الكبير الذي نشهده للحركات الإسلامية المُسيّسة للدين...))

واته: بیگومان علمانییهت له جیهانی عه ره بی نه مه رۆدا، له حالته تی پاشه کشهیه کی گه وه دایه و، هیزه سیکۆلاریسته کانیش به ره وه وام پۆل و کاریگه ری کارایان له سهر پوودا وه کان کهم ■ به یته وه و ده چنه په راویزه وه، چاکترین به لگهش لهو باره وه، نهو گه شه کردن و بووژانه و ■ گه وه یه، که بزوو تنه وه ئیسلامیه سیاسییه کانی تیدا ده بینن.

پاشان ئەو برادەر» عەلمانییە دیتەسەر باسی ھۆی ئەو بە پاشەوہ چوون و پاشەکشە کردنە ی سیکۆلاریزم، وەك دەستنیشانکردنی ھۆکاری سەرەکی ئەو ھالەتە دەلی:

((إن العلمانية عندنا ظهرت في ظل شروط لم تُساعد على ربط فهمنا لها بفهم متطور لطبيعة السياسة والإجتماع وما يتصل بهما، فكانت علمانية ذرائعية على أسس هشة، مما جعلها غير قادرة على الصمود أمام الاختبار)).
واتە: لە سۆنگە ئەو ھە، کە عەلمانییەت لە ھەل و مەرجێکدا، کە یارمەتیدەر نەبوو بۆ بەستە ھە ی تیگەشتنمان لێی بە تیگەشتنیکی گەشەسەندوو، بۆ سڕوشتی سیاسەت و کۆمەڵایەتی و ئەو ی پێیان ھە پەیوەستە، بۆیە (عەلمانییەت کەمان) عەلمانییەتیکی بێ بەلگە و بنیات نراو بوو لەسەر چەند بنەمایەکی بێ ھێز، ئەو ھش وای لێکرد، کە ئەکاتی جەرپێتراندا نەتوانی ھۆی بگرت!

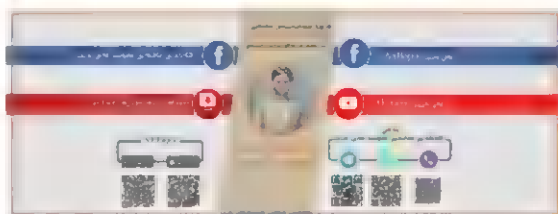
پاشان لە کۆتاییدا و دەربارە ی نامانجی نووسینی کتیبە کە ی دەلی:

((إنَّ الغرض في هذا الكتاب هو المساهمة في إزالة هذا النقص الفاضح في فكرنا العلماني))

واتە: نامانجی ئەم کتیبەش بریتیە لە بە ھداری کردن لە لا بردنی ئەم کەم و کورپییە ئابرووبەر» لە بیری عەلمانییماندا^(١)!

بەلām ییگومان ئەو کەم و کورپی و بێ بنەمای و بێ پاساوییە ی سیکۆلاریزم، لە ئێو جیە ئیسلامییە، نە بە (عادل ھاھر) لاچوو، نە بە غەیری ویش لادەچێ! خوا یاربێ لە ئالە ی داھاتوو شاندا، لە بواری فیکرو زانستدا سەرنجی خالە ھاوبەش و جیاوازه کانی تەوژمی ئیسلامیی و عەلمانی دەدەین.

(١) بروانە: (الأسس الفلسفية للعلمانية) عادل ھاھر. ص ٥، ٦، ط ٢، ١٩٩٨، دار الساقی.

ئالغەي سېيەم:

لە ھۈۋارى فېكر و زانست دا

خوتنەرى سەنگەن!

لە ھۈۋ ئالغەي پېتھۈودا - لە ھۈۋ ئوتى چەند
 باسېنگدا - ھۈۋاردېكى ئېۋان ئىۋىسى ئىسلامىيە
 ھەلىۋىمان كىرد، لە ھەردوۋ بولرى (ھۈۋئناسىيە) و
 (ھۈۋپروا) داۋ، بۇمان دۈكەت، كە ئىسلام خاۋەنى
 (ھۈۋئناسىيە) يەكى پېلەۋ ھۈۋە (ھۈۋپروا) يەكى ئاشىگراۋ
 بىۋ پېچەۋ پەنايدە، بەلام بە پېچەۋانەۋ ھەلىۋىيەت لىۋوۋى
 ھۈۋئناسىيەۋە خاۋەنى چەند دېدو ئېۋانئېنىكى جىياچىۋ
 پېنگەۋ ئاگۇزكە، كە زەقۇ سەۋە كېيەكانيان، ھەردوۋ
 فەلسەفە (ماترىيالىزم) و (ئایدېيالىزم) و، لىۋوۋى
 ھۈۋپروا شەۋە چەندان ھەلىۋىستى جۆرلۈجۆرى تەبەتتى
 كىردە، كە ھەندېگىيان دەگەنە پاددەۋ پېنگەۋ دۇ ھۈۋە
 (تەناقۇس) ۋەك؛ خاۋاناسىيە و خاۋانەناسىيە دېمۇكراسىيە
 دېگەتتۇرى!

لە سۆنگەي ئەۋەۋە، كە بووناسىيە ۋە يېۋىپروا بۇ ئايىن ۋە بەرنامەكان، دەۋرى بناغە دەيىنن ۋ، يېڭومان ئىسلام ۋ سىكۆلاريزمىش، دوو ئايىن ۋە بەرنامەي ئەيەك جىيان ۋ، بگىرە لە پەگۈر پىشە ۋە بىرەتەۋە، دژ بەيەكىشن، بۇيە شتىكى چاۋەروانكراۋ بوۋ، كە لەدوۋ ئالغەي پىتشودا، زياتر قسە لە جىياۋىيەكانى ئەۋ دوو ئايىن ۋە بەرنامەيە بگىرۋ، كەمتر ناماژە بۇ خالە ھاۋىيەشەكانيان بگىرۋ، ھەرچەندە ئەۋ دوو بۈرەشدا، ئىسلام كەم ۋۆر خالە ھاۋىيەشى لەگەل سىكۆلاريزمدا ھەن، بۇ ئىۋنە:

لە بواری (بووناسىيە)دا، ئىسلام لەگەل فەلسەفەي ماتىريالىزمدا ئەۋەدا پىك دەگاتەۋە، كە ماددەۋ دىياردە سۈشتىيەكان، بوون (وجود)ىكى راستەقىنەۋ سەربەخۇيان ھەيەۋ، ۋەك فەلسەفەي ئايدىيالىزم دەلئى، بەس سىبەرۋ خەۋن ۋە خەيال نېن!

ئىنجا ئەۋلۈشەۋە ئىسلام لەگەل فەلسەفەي ئايدىيالىزمدا - بە چەمكە گىشتىي يەكەي- ئەۋەدا، كە دەلئى: بوون (وجود) لە ماددەۋى بەرھەست ۋە پۈتتەكانىدا كورت ھەلئەھاتەۋە، ۋىپراي جەستە، گىيان (روح)ىش ھەيەۋ لەپشت ئەم (كر)ەي بوونەۋەرەۋە (كردگار)ىك ۋە بۇ ئەم كۆشكى جىيەنەۋ بىياتنەر (بىئە) ۋ كارسازىك ھەيە، پىك دەگاتەۋە، بەكورتى، ئىسلام خالە بەھىزۋ ئىجايىي ھەردوۋكىيانى ئەۋ بارەۋە گىرتتەخۇيۋ، لە خالە بى ھىزۋ بەتالەكانىشيان دوۋرە!

ھەرۋەھا لە بواری يېۋىپروا ۋە ئۆيىست نواندن، لە بەرانبەر بوون ۋە ژيان ۋە مۇۋەپپەقىيەت، ئىسلام ۋىپراي جىياۋىيە بىرەتەۋە لەگەل سىكۆلاريزمدا بە ھەمۋە بالۋ پەۋتەكانىيەۋە، بەلام لە چەند شتىكىشدا پىكگەيشتىي ھەيە، بۇ ئىۋنە:

أ- گرنگىيدان بە ژيانى دىۋ، ھەۋلەدان بۇ گەشەپىدانى ۋە بەرەۋىپىشەردىنى ۋ چاكىكردىنى، ھەرچى زياتر بەھرە ۋەرگرتن لە نازو نىعمەتە نەژمىرراۋەكانى خوا ﷻ، ئەۋ بارەۋە چەندەن دەقى قورئان ۋە سۈننەت ھەن، كە خوا

پێغەمبەرە کەمى ﷺ نەك هەر پێ به مسوڵمانان دەدەن، بەلكو فەرمانیشیان پێدەكەن، لە سەریشیان پێویست دەكەن، كە بە زەویدا بپۆن و نەپێشێه‌كانى بوونەوه‌ر بدۆزنەوه‌و، بژێو پەیدا بكەن و سەرزەوى ئاوەدان بكەنەوه‌و، وەك دواتر لەو بارەو» دەدۆین.

ب- دارپینی پێپۆزی (قدسیه) لە دەستەلاتی سیاسیی و حوکمرانەكان و، پازی نەبوون و مل نەدان بۆ مله‌ورپی و لاف و گەزافیان، وەك: خۆ بە سیبەرو وەکیلی خوا زانی و، خەلك بە خزمەتكارو بەردەست و كۆپله زانی و، پێی رەخنەگرتن و بێروپای خۆ دەرپرین لە خەلك گرتن و...هتد.

ج- پشت بەستن بە عەقل و تێفكرین و هەتسەنگاندنی، بۆ ئە بێژینگدان و لە مەحەكدانی هەموو ئەو دەقانهی، كە بە هی (تایین) دادەنرێن، هەموو ئەو قسەو باسانە، كە بە ناوی (تایین) هەو دەكرێن، تاكو» خوایی و بەشەری و راست و ناراست و پاك و پیسیان لەیه‌ك جیا بكێتەوه‌و، چونكە -وەك تۆزێكى دیکە باسی دەكەین- عەقل بناغەو تەرازووی وەرگرتن و لێتێگەیشتنی وەحی و (نقل)ه‌و، هەرگیزیش وەحی راست و عەقلى ساغ تێك ناگیرێن.

تێستاش با سەرنج بدەین، داخۆ خالە سەره‌کیه‌كانی پێكگەیشتن و لەیه‌ك جیا بوونەوه‌ی تەوژمی ئیسلامیی و عەلمانیی، لە بواری فیکرو زانستدا، چی و چێ؟!

١- متمانه و باوه‌ر هەبوونی تەواو بە عەقل:

متمانە و باوهره‌بوون بە عەقل، كە دەتوانی - تا راددەیه‌ك- دەرکی شتان بكات، خالێكى هاوبەشی نیوان ئیسلام و عەلمانیه‌تەو، هەردووکیان لەسەری كۆكن، جا هەرچی سیکۆلاریزمه‌و، ئەو ناشکرایه‌ لە سۆنگه‌ی ئەوه‌وه‌و، كە بپروای بەوه‌ نیه‌ (خوا) سبحانه‌ و تعالی -، ئەگەر هەشێخ- ژیان و گۆزەرانى مرۆف پێك بخات، بەلكو دەبێ لەو باره‌وه‌و، تەنیا و تەنیا پشت بەخۆی ببەستێ!

لە راستیادانەمە کۆچ و کاکلەیی سیکۆلاریزمە، وەک پێشتر باسمان کردو ئە: (موسوعة السياسة) شدا لە پێناسەی (عەلمانییەت) دا گوتراوە:

((..هي النظرة الإنسانية (Humanism) التي مجّدت الإنسان كمحور للمكون ونظرت إليه على أنّه سيّد نفسه وحرّ الإرادة، ونادت بالعقلانية (Rationalism) كوسيلة للتنظيم الاجتماعي ولتسخير كافة الإمكانيات لتحقيق حاجات الإنسان وسعادته..))^(١).

واتە: ... ئەو تێڕوانینە مرۆڤگەرایە، کە مرۆڤی شکۆدار کردووە وەک چەقی بوونەوێرو، وای تەماشای کردووە، کە سەروەری خۆیەتی و ویستیکی ئازادی هەیە، بانگەشەیی بۆ عەقڵگەراییی کردووە، وەک ھۆکاریک بۆ ڕێکخستنی کۆمەڵایەتی و مەیسەرکردنی سەرچەم توانیەکان بۆ داڕێژکردنی پێداویستیەکانی مرۆڤ و بەختەوێرکردنی..

نەجا باوەڕ و متمانە پێکراوی عەقڵیش لە ئیسلامدا، شتیکی ناشکرایە و مشتومڕ ھەلناگری و، خوای کاربەجێ لە دەیان ئایەتدا، مەدح و ستایشی عەقڵمەندانی کردووە، فەرمانی کردووە بە بێکردنەو و پامان و سەرئەجدان و ڕایگەیانندووە، کە تەنیا مرۆڤە خاوەن عەقڵ و ھۆشەکان، دەرکی ئایەت و نیشانەکانی پەروردگاریی خوا دەکەن، لە بوونەوێرو دەرووبەرو لە خودی خۆشیاندا: ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ ۚ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَطْلًا سُبْحَنَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾ (آل عمران: ١٩٠-١٩١).

* ﴿وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ۖ وَفِي أَنفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ﴾ (الذاریات: ٢١-٢٠).

﴿كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾ (البقرة: ٢٤٢).

خستویه ته پړو، کډه س خاوهن عه قلان، په ند له پړوداوو کاره ساته کانی میژوو
ده گن:

* ﴿وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ﴾ (الملك: ١٠).

پەرۋەردگار ھەيەو، ۋەحى و پەيامى بۇ پيغەمبەرى خۆى (محمد) ﷺ ۋەوانە

كردوه، ئەۋجار ۋەك (أبو حامد الغزالي) گوتۇۋىيەتى: عەقىل خۇي كەنارگېردەكات و دەست دەكات بە ۋەرگرتنى فەرمان ۋ قەدەغەكان (الأوامر والنواهي) لە ۋەحى خواۋ بېۋادارانە دەئى: ﴿سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِنَّكَ أَلَمَّصِيرُ﴾ (البقرة: ۲۸۵).

كەۋاتە: راستە عەقىل بۇ نەقىل، دەۋرى بىناغە دەبىنى بۇ دىۋارو، ھەتا عەقىل نەبى ۋەحى ۋ نەقىل سوۋدىيان لى ۋ ۋەرنەگېرى، ئىنجا با لىۋ بارەۋە سەرنەجى چەند قىسمەكى نەستەقى ھەركام لە:

(راغب الأصفهاني) ۋ (أبو حامد الغزالي) بدەين:

أ- (راغب الأصفهاني) لە كىتەبى ئايابى خۇي (الذريعة إلى مكارم الشريعة)^(۱)، ۱۱ گوتۇۋىيەتى:

((لله ﷻ إلى خلقه رسولان، أحدهما: من الباطن وهو العقل، والثاني: من الظاهر وهو الرسول ﷺ، ولا سبيل لأحدٍ إلى الانتفاع بالرسول الظاهر ما لم يتقدمه الإنتفاع بالباطن، فالباطن يعرف صحة دعوى الظاهر، ولولاه لما كانت تلزم الحجة بقوله، ولهذا أحال الله من يشكك في وحدانيته وصحة نبوة أنبيائه على العقل، فأمره بأن يفزع إليه في معرفة صحتها، فالعقل قائد والدين مدد، ولو لم يكن العقل لم يكن الدين باقياً، ولو لم يكن الدين لأصبح العقل حائراً، واجتماعهما كما قال الله تعالى: ﴿تَوَرَّ عَلَى قُورٍ﴾ (النور: ۳۵)).

ۋاتە: خۇي بەرزو زال دوو پەۋانەكراۋى بۇلاي خەلگى ھەن، يەكىيان پەنھانە كە عەقلىۋ، دوۋەمىشيان ئاشكرايە، كە پىتغەمبەرە ﷺ، جا ھىچ كەس ناتۋانئ پىش بەھرە ۋەرگرتن لە پەۋانەكراۋى پەنھان، بەھرەمەند بىت لە ھى ئاشكرا، چۈنكە ئەۋەي پەنھان (عەقىل) پاستىي دەۋەي ئەۋەي ئاشكرا (ۋەحى) دەزانئ و، ئەگەرئەۋەي تەنبا بە قىسەي خۇي بەلگە لەسەر خەلگى

داندەنرا، ھەربىيەش خۇا ئەۋ كەسەي، كە گۇمانى ھەيە ئەبارەي يەكتايى (ۋەدائىيە) خۇي، پاستىي پىتغەمبەرايەتى پىتغەمبەرەكانىيەۋە، ھەۋالەي عەقلى دەكاتمەۋە فەرمانى پىكرودە، كە پەنای بەرپىتەبەر، تاكو پاستىيەكەي (ۋاتە پاستىي پىتغەمبەرايەتى پىتغەمبەران - عَلَيهِمُ السَّلَام -) بزانى، بۇيە عەقلى پىتغەمبەرەۋە ئايىن يارمەتتەدەر، ئەگەر عەقلى نەبۋايە، ئايىن نەدەما، ھەرەھە، ئەگەر ئايىنىش نەبۋايە، عەقلى سەرگەرەن دەبۋ، كۆپۈنەۋە پىكەرە ھاۋكار بۈيۈشيان ئەۋەيە، كە خۇاي بەرز فەرمويەتى: (پۈنەكى ئەسەر پۈنەكىيە) (النور: ۳۵).

ب- (أبو حامد الغزالي) يىش لەچەند كىتەپكىدا، باسى گەۋرەيى و گۇنگى پۇلى عەقلى ۋە چۆنىەتى پىۋەندى لەگەل ۋەحى ۋە ئەقلىا كىردە، بۇ نەۋنە:

۱- ئە كىتەپى (المُستَصْفَى) دا گوتۇيەتى: ((..العقل هو القاضي الذي لا يُعزَل ولا يُبدَل والشرع هو الشاهد المُركَّب المُعَدَّل))^(۱)، ۋاتە: عەقلى ئەۋ دادۋەرەيە، كە نە بەركەنار دەكرى ۋە نەدەگۇرۇ ۋە، شەرەيش شايەدېكى تەزكىە كراۋ بە دادگەر دانراۋە.

۲- ئە كىتەپى (إحياء علوم الدين) دا گوتۇيەتى: ((..فإن العلوم العقلية كالأغذية والعلوم الشرعية كالأدوية..))^(۲)، ۋاتە: جا يىگۇمان زانستە عەقلىيەكان ۋەك خۇراك، زانستە شەرەيەكانىش، ۋەك دەرمان ۋان..

۳- ئە كىتەپى (معارج القدس) دا گوتۇيەتى:

((اعلم أن العقل لن يهتدي إلا بالشرع والشرع لم يتبين إلا بالعقل، فالعقل كالأس والشرع كالبناء، ولن يُغنيَ أس ما لم يكن بناءً، ولن يثبت بناء ما لم يكن أس، وأيضاً فالعقل كالبصر والشرع كالشعاع، ولن يغني البصر ما لم يكن

(۱) ج ۱ ص ۳.

(۲) ج ۳ ص ۱۷.

شعاع من الخارج، ولن يغني الشعاع ما لم يكن بصر، فالشرع عقل من خارج والعقل شرع من داخل، وهما متعاضدان بل متحدان^(١).

واتە: بزانە، کە عەقل بەبێ شەرع بە ڕێیە نازانی، شەرعیش بە عەقل نەبێ ڕوون نابێتەوه، بۆیە عەقل وەك بناغەو، شەرع وەك دیواره، دیارە بناغەش بەبێ دیوار سوودی نیەو، دیواریش بەبێ بناغە پاناوەستێ، دیسان عەقل وەك چاوە شەرع وەك ڕووناکی وایە، دیارە بەبێ ڕووناکی دەرەوێش، چاوە سوودی نیە، بەبێ چاویش ڕووناکی هیچ دەوریك نابینێ، کەواتە: شەرع عەقڵێکی دەرەکیی، عەقڵیش شەرعێکی نێوەکییەو، هەردووکیان پشتگیرییە کدین، بگرە هەر پێکەوێ.

کەواتە: ریزگرتن لە عەقل و متمانه پێکردنی و پشت پێبەستنی، خاڵێکی هاوبەشی نێوان ئیسلام و سیکۆلاریزمە، بەلام ئیسلام لەو بارەوه چەند پلەو نێمبازێکی گرنکی بەسەر سیکۆلاریزمدا هەن، بۆ وێنە:

١- ئیسلام بەکارهێنانی عەقل و بیرکردنەوهی و تێوەپامانی لە هەردوو کتیی خۆینراوە و بێنراو (مقروء منظور)ی خوا، کە قورئان و بوونەوهرن، بە پێویستییهکی شەرعیی و ئەركێکی ئایینی داناوهو، هەرپەشە توندی لەو کەسانە کردوه، کە لە عەقل و هەستەوهەکانیان بەهەرەمەند نابن، بۆ وێنە خوا فەرموویهتی:

* ﴿أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْفَرَاتِ أَمَرَ عَلَىٰ قُلُوبِ أَفْقَالِهَا﴾ (عمد: ٢٤)، واتە: نایا لە

قورئانی وردنابنەوه، یان دڵەکان قەلیان لەسەرە؟!

■ ﴿وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ﴾ (الأعراف: ١٧٩).

ۋاتە: يىڭومان خەلىكىكى زۆرمان لە جندو مەزۇق بۆ دۆزەخى داناو،
كە دىيان ھەيە پىتى تىناگەن، چاويان ھەيە پىتى نابىنن، گويىيان ھەيە
پىتى نابىست، ئەوانە ۋەك ئازەلن، بىگەر گومپاترىشەن، ئەوانەن بىئ
ئاگايان.

■ ﴿أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ وَأَنْ عَسَىٰ
أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ إِلَهُمْ قِيَامِي حَدِيثٌ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ﴾ (الاعراف: ۱۸۵).

ۋاتە: ئايا سەرنجى مولكى فراۋانى ئاسمانەكانو زەۋىو ھەرشىتىكىيان
نەداۋە، كە خوا دروستى كەردە! پەنگە ئەجەلىيان ئىزىك بوۋىتتەۋە، ئەدى
دەۋى ئەم (قورئان)ە، ئىمان بە چ قەسەدەك دېنن؟!

۲- ئىسلام ۋەك چۆن بەكارھىتەننى عەقلۋ بىر كەردەۋى بە فەرز داناو، كە
يىڭومان ئەمە مەيە بەھىزۋ پىتۋ بوۋى عەقلۋ گەشە كەردىنەتى، لەلەيەكى
دىكەشەۋە ھەمەۋ ئەۋ جۆرە ماددەۋ خۇراكانەتى، كە دەبنە مەيە لاپەردى
عەقلۋ سىستو بېھىز كەردى. كە ماددە سېكەرو سەرخۇشكەرەكان (المواد
المخدرة والمسكرة)ن، ھەپام قەدەغە كەردۈن، ۋەك خوا فەرمەۋىتەتى: ﴿يَا أَيُّهَا
الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْبَيْسُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَمُ وَجَسٌّ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ (المائدة: ۹۰)، ۋاتە: ئەدى ئەوانەتى پەرواتان ھىتاۋە! يىڭومان
شەپاب ۋە قومارو بىتەكانو، ئەۋ شتەنى يانسىيىيان پىئ دەكەرى، پىستو لە
كەردەۋەتى شەيتانن، دەجا توخنىيان مەكەۋن بەلگە سەرفراز بن.

شايانى باسىشە سەرجەم زانايان لەسەر ئەۋە رېڭكەۋتۈن، كە
بەكارھىتەننى ماددە سەرخۇشكەرە عەقلۋ لاپەردەكان - جگە لە بەنج كەردن بۆ
كاتى پىۋىستو ناچار - يەكەكە لە گوناھە زەكانو، سزاۋ جەزەبەتى
دنيائى ۋە داپۇژىي لەسەرە.

٣- ئیسلام واقع بینانە و وردبینانە، سەیری عەقڵی کردووە، ئەک عاتیفیانە، بۆیە وەک عەلمانییەت بە تەنێ جێی نەهێشتووە و وێڵی نەکردووە، بەلکو وێرای دەست کردنەووە ئازادکردنی و هاندانیشی، کە هەرچی لە دەستیدا لە پەیدردن بەنهیتی و پازەکان درێغی ئەکات، لەپێی وەحییەو هەواکاریشی کردووە، هەم بە ئەودێو سەروشت (میتافیزیک: ما وراء الطبيعة) ناشە ی کردووە، هەم لە هەموو ئەو بواریاندا، کە پڕناکات و توانای نیە، پێتمایی کردووە و سەرپاستی کردووە.

ئنجە ئەو پێتمایی و ئاراستەکردنان (توجیهات)ە، کە لە دوو تۆپی وەحی و پەیمانی خوادا بۆ مەژۆ هاتووە، مادام نەگۆڕابێ و دەستکاری نەکرای، هەرگیزو هەرگیز، تەنانت هێندە نوکی دەرزیش، لە گەڵ عەقڵی ساغدا تێک ناگێڕی، زانایانی ئیسلامیش زۆر بە جەخت لە سەرکردنەووە، ئەو پاستییەیان پراگمیانندووە، وەک بێچینەیک گوتوویانە:

((من المحال أن يتعارض النقل الصحيح مع العقل الصريح))، واتە: نەگۆنجاو، کە ئەقڵی راست لە گەڵ عەقڵی ساغدا دژ بوەستێ.

(ابن رشد)یش لەو بارەووە کتیییکی هەیه، بە ناوونیشانی: (فصل المقال فيما بین الحکمة والشریعة من الإتصال)، هەروەها (ابن تیمیة)ش کتیییکی دە بەرگی لەو بارەووە هەیه، بە ناوونیشانی: (دَرْءُ التَّعَارُضِ بَيْنَ الْعَقْلِ وَالنَّقْلِ).

ئێستاش با سەرئەجی خاڵێکی دیکە ی هاوبەشی نێوان ئیسلام و سیکۆلاریزم بەهین لە بواری فیکرو زانستدا:

زانباریی (عِلْم) له زمانی ئینگلیزی و فەرەنسیشدا، وشەى ساینس (Science) ى بۆ بەکار دئو، له ئینگلیزیدا زانستگه‌رایى (المذهب العلمى) و زانستى (العلمية) ش ده‌یته: ساینتیزم (Scientism) و (Scientific)، به فەرەنسیش ده‌یته: (Scientifique)، جا دیاره کاتى خۆى، وشه‌که له زمانی عه‌ره‌بیدا به (العِلْمَانِيَة) وه‌رگێڕاوه، که نه‌ویش له ته‌سل دا (العالمانية) بووه‌و، دواتر ته‌لفه‌که‌ى گۆڕاوه به (سه‌ر) (فتحه)، تاكو له‌سه‌ر زمان سووكتر بێت، به‌لام هه‌ندىك له عه‌لمانییه‌كان به نه‌زانى، یان زۆرزانى، وشه‌که‌یان له‌جیاتى (عِلْمَانِي: عه‌لمانىی) به (عِلْمَانِي: عیلمانىی) ییژتوه، بۆ شه‌وه‌ى وابزانری، که وشه‌که به‌یه‌ه‌ندى به زانبارى و زانستوه هه‌یه!

بەللام ئە راستىدا، وشەكە ھېچ پەيۋەندى بە زانىيىرى ۋە زانىستەۋە نەۋ، ماناى پاستەقەنەۋ ئەسلىشى بىرىتە ئە: دىئاگەرەيى (الدنيوية)، يان: بىۋ دىنەيەتى (اللاىنىيە)، بەلگەشمان ۋە پراى ماناى زمانەۋانىيە وشەى (Secularism)، ئەۋەيە، كەسەرەجەم فەرەنگەكانى زمان - ۋەك ئاماژەمان پىداۋە - ئە ماناۋ تەرەجەمەۋ پىئاسەكردنى سىكۇلارىزىمدا ئەۋەيان گوتە، كە ئىمە خىستمانەرو، بۇ نەۋنە: (دائرة المعارف البريطانية) ئەۋ بارەۋە گوتەۋەتى:

(Secularism) جۈۋلانىۋەيەكى كۆمەلەيەتتە، دەرەۋى خەلەك ئە گرەنگىدان بە دۈرۈۋەۋە لاۋداۋ، بەرەۋە بايەخدان تەنە بەم ژيانە دىنەيەتە ناپاستەمان بەكات، ئەۋىش ئەبەر ئەۋەي، كە ئە سەدەكانى نەۋەپاستدا، خەلەكى ئارەزۋەيەكى تۈندىان ھەبۈۋ بۇ پىشت ئەدىكارەن ۋە تەۋەرەمانى خاۋ ۋە ژۋى دۋاى، جا بۇ بەرەلەستى كەردى ئەم ئارەزۋە، سىكۇلارىزىم دەستى كەرد بە خۇپرانۋاندن ئە مەنەي گەشەپىدەنى ھەستى مەۋكەگەرەيەدا، نەدى خەلەكى ئە سەردەمە پاپەرىن (پىئەسەس) ۋە دەستەنەكەد بە دەرەستى پەيۋەست بۈۋى ژۋر بەبەرەمەمە كەلتۈرىۋ بەشەرىيەكان ۋ، بەگۈنجاۋ زانىنى ھەنەندە ئاۋاتەكانىان ئەم ژيانە نەيكەدا، بەرەۋام ۋە كەردنە سىكۇلارىزىم گەشەي كەرد بەدەرۋاىيە مەۋۋى نەۋ، ۋەك جۈۋلانىۋەيەكى دژى ئاينەۋ دژى مەسىحىيەت.))^(۱).

ئەستاش، با سەرنەچەك بەدەنە ھەلۋەستى ئىسلام ۋە تەۋھىدى ئىسلامىيە، ئە بارەي گرەنگىۋ بايەخدان بە زانىيىرى ۋە زانىستەۋە:

سەرەتا دەلەت: ئەۋ كەشەۋ مەشتۈمەي، كە كاتى خەۋى ئە ۋەژتاۋا لەنەۋان نەصرانىيەت ۋە زانىستەۋە ۋەۋەداۋە، ھەرگىز ئە مەۋۋى ئىسلام ۋە مەسۇلماناندا نەۋەۋە، چۈنەكە قورئاننى ئىسلام بە پىچەۋانەي پەمانى كۆۋ نەۋى ئاينە شەۋىترەۋى نەصرانىيەۋە، فەرەمەشتى دەستكارىي نەكرەۋىيە خاۋەۋ، ھېچ كاتەكەش ۋە ھى ۋ (نەقلى) راست ئەگەلە ۋە قەۋل زانىيىرى ساغ ۋە تەۋاۋدا تەك نەگەرەۋە تەكەش

(۱) بىروانە: (التطرف العلماني في مواجهة الإسلام). د. يوسف القرضاوي، ص ۱۴، ط ۲/۲۰۰۶.

ناگېرى، ناخر چۆن وەھى و فەرمایشى خوا، كە لە زانىارى بى سنوورى خواوہ
 ھەلقوئىوہ، لە گەل زانىارى پاست (العلم الصحيح) دا ناكۆك دەبى، مەگەر
 (زانىارى) جگە لە وەسفى پاست و دروستى دروستكراوہكانى خوا، شتىكى
 دىكەمە؟! ئاشكراشە، كەخوای بەرزو مەزن (قەسە كەردەوہ) ى دژو پىچەوانەى
 يەكدى نى!

پاشان دەتېن:

۱- يەكەمەن وشەى يەكەمەن ئايەتى يەكەمەن سوپەتى قورئانى بەرپىز، كە بۆ
 پىغەمبەرى كۆتايى ﷺ دابەزىوہ، برىتە لە، بھوئە (اقرا): ﴿أَقْرَأْ بِسْمِ رَبِّكَ
 الَّذِي خَلَقَ﴾ (العلق: ۱).

۲- يەكەمەن وشەى دووہەن سوپەت، برىتە لە سوئند خواردن بە قەلەم و
 ئەوہى، كە پىتى دەنوسرى: ﴿تَوَالَّفَ وَمَا يَسْطَرُونَ﴾ (القلم: ۱).

۳- خوا ﷻ زانا بوونى ئادەم ﷺ بە ئاۋەكانى كەردۆتە بەلگە و پاساۋى بوونى بە
 جىنشىنى خوا، كەپنوش بردنى فرىشتەكان بۆى: ﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَكَةِ
 إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ
 وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿۲۱﴾ وَعَلَّمَ آدَمَ
 الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ
 صَادِقِينَ ﴿۲۲﴾ ... وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا ...﴾ (البقرة: ۳۰-۳۱-۳۴).

۴- خوای زان ﷻ خستوۋىەتەرۋو، كە -وہك گوتراوہ: قەدرى زىر لەلای
 زىرنگەرە- ئەوانەى، كە زانا و شارەزان دان بە پاستىتى قورئان و
 ئىسلامدادىتن: ﴿وَبَرَى الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقُّ
 وَيَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُبِينٍ الْحَمِيدِ﴾ (سبا: ۶)، واتە: ئەوانەى زانىارىيان پىدراوہ،
 دەزانن، كە ئەوہى بۆ لای تۆ نىدراوہتە خوار، ھەقى موتلەقەو پىتمایى
 (خەلك) یش دەكات بەرەو رىبازى (خوای) زالى ستايشكراو.

٣- ﴿ أَمْ أَمِيتَهُمْ كِتَابًا مِنْ قَبْلِهِ فَهُمْ بِهِ مُسْتَمْسِكُونَ ﴿٢١﴾ بَلْ قَالُوا إِنَّا وَجَدْنَاهُ آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَرِهِمْ مُهُتَدُونَ ﴿٢٢﴾ ﴾ (الزخرف: ٢١-٢٢)، وانه:

نايا پېش ئەۋ (قورئان) ھە كىتەپكەمان داۋنى، كە دەستىيان پېۋەگرتى! بەلكو گوتىيان: ئىمە بابو باپىرانمان لەسەر رېتازىك بىنىۋە، ھەر بە شوئىنەۋارى ئەۋانىشدا دەچىن.

۷- خۇاى بەرزو مەزن لە چەندەن ئايەتدا فەرمانى بە بەندەكەنى كىردە، كە لە خۇيانو دەۋرۋەرو بوۋنەۋەر پامېتىنن و بە زەۋىدا گەشت و سەفەر بىكەن و وردىنەۋە سەرنج بەدن و پەندە ۋە غېرەت ۋە رېگىن، بۇ ئىۋنە:

- ۱- سەرنجى خۇدان: ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ﴾ (الطارق: ۵).
- ۲- سەرنج دانى خواردن و خۇراك: ﴿فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ﴾ (عبس: ۲۴).
- ۳- سەرنج دانى دياردە ۋە دېمەنە سىۋىيەكان: ﴿أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ﴾ ... ﴿أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ﴾ ... ﴿أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَأْتِي تَأْتِي تَأْتِي تَأْتِي﴾ (الواقعة: ۶۳-۶۸-۷۱).

۴- سەرنجى دانى بوۋنەۋەر بە گىشتىي و، ھەر دروستىكراۋىك بە تايىت: ﴿أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ وَأَنْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ﴾ (الاعراف: ۱۸۵).

۵- سەرنج دانى چۈنەتتى دروستىۋونى دروستىكراۋەكان: ﴿قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ..﴾ (العنكبوت: ۲۰).

۶- گەشت و گەران بە زەۋىداۋ سەرنجى دانى شوئىنەۋەرەكانى گەلانى پاپردوۋ: ﴿أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ (الروم: ۹).

ديارە ھەر ئەۋ ئارپاستانەي كىتەپى خواش ھۆكارى ئەۋەبوۋن، كە زاناىانى ئىسلام، وئىپراى زانىارىيە شەرىيەكان، گىرگىي و بايەخى تەۋاۋىش بە زانىستەكانى دىكە بەدن، كە زادە ۋە بەرھەمى عەقلاۋ ئەزمونن، بۇ ئىۋنە:

(ابن رشد الحفید) كە بە گەۋرەترىن راقەكەرى فەلسەفەي ئەپستۇ دادەنرى، ھاۋكات لە گەل نوۋسىنى كىتەپى (بداية المجتهد ونهاية المقتصد) لە شەرىزانى (فقہ) دا كىتەپى: (الكليات) یش لە پزىشكى گەرىي (طب) دا نوۋسىۋە!

(محمد بن أبي بكر الخوارزمي) داهێنەری زانیاری جەبر (علم الجبر) یەکیك بوو لە شەرعزانی زەبردەستەکانیش، زانیاری جەبری بۆ حەل کردنی هەندێك گرفت و کێشە فیقهی داهێناوە!

(فخر الدين الرازي) خاوەنی تەفسیری گەورە (التفسير الكبير)، وێرایی شارەزایی زۆری لە تەفسیر و عەقیدە (فقه) و (أصول فقه) دا پزیشك (طبيب) یکی ناوداریش بوو!^(١)

(إبن النفيس) ی دۆزەرەوی سەرۆکی گچکە (الدورة الدموية الصغرى) لە پیزی شەرعزانیان (فقهاء) یشدا ژمێراوە، (تاج الدين بن السبكي) لە کتیبی (طبقات الشافعية) دا ناوی هێناوە!

هەرەها هەركام لە (أبو حامد الغزالي) و (إبن الجوزي) و (إبن القيم) و (إبن تیمية) و (إبن خلدون)، وێرایی شارەزایی و پسیۆپزی زۆریان لە قورئان و سوننەت و زانستە شەرعییەکاندا، لە بواری زانستە عەقڵییەکانیشدا زۆر شارەزا بوون، بە تایبەت لە بواری سیاسی و کۆمەڵناسیی و دەروونناسیی و میژوودا، وەك لە بەرھەم و کتیبەکانیاندا دیارە.

بەلام لە کۆتایی ئەم بابەتەدا، پێویستە ناماژە بە راستییەکی گەرنج بکەین ئەویش ئەوەیە کە:

چەمك و واتای وشەی زانیاری (علم) و زانست (معرفة) لە ئیسلامدا فراوانترە وەك لە عەلمانییەتدا، چونکە زانیاری و زانست لە ئیسلامدا، وێرایی ئەو شارەزایی و زانراوانە، کە مەزھەبێکی عەقڵ و ئەزموونە و دەستیان دێنێ، ئەو زانیاری و زانستە راست و بێ خەڵتییەش دەگێژێت، کە خوا ﷻ لە پێی وەحی و

^١ نووسەرێکی سەرکێش سیكۆلاریست وای زانیوو، کە من (الرازي) ی (طبيب) و (الرازي) (مفسر) م لێ تێكەڵ بوون، بەلام گرتی ئەو جۆرە کەسانە کەم شارەزایی یە، چونکە هەردوو (رازي) یەکان (طبيب) بوون!

۳- عقل و زانست دوو ریې ګرنگې وه ددېستمینانې زانبارین:

١- ﴿وَاللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَرَ وَالْأَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ (النحل: ٧٨).

لهم نايه تموه زۆر به پوونیی دهرده کموی، که عه قلو ههستموه ره کان، به تایبەت بیستوو دیت، هوکاری وه دهست هیڤ نی زانیاری و زانستوو، بهیج عه قلو ههستموه ره کانیش، هه رگیژ ناگوئیی مروف دهستی له زانیاری گیر

نەم نايەتەش بە پوونىي لىي دەفامىرئەتە، كە بىستەو دىتەو عەقل،
 ھۆكارى و دەستەپنانى زانيارىن، ھەر بۆشەش كەسەك خاوەنى بىستەو
 دىتەو عەقل يىت، نابى بەبى شارەزايى، مىلى ھىچ پىيەك بگرىو، ئەگەر
 وابكات لىي قبول ناكري.

۴- شىۋازى زانستىيەنى چى يەۋ چۈنە؟

گەئىك چار لە زۆر كەس - بەتايىت ئەلمانىيەكان - دەبىستى، كە باسى شىۋازى زانستىيەنى (الأسلوب العلمي) دەكرى، خۇيان بىر ھەلەدەنەۋە، كە ئەوان خاۋەنى ئەۋ شىۋازەن لە قسەۋ و تارو ھەلۋىست و رەفتارىيەندە.

جا بىنگومان لاف لىدان و دەۋاكردن ئاسانە، بەلام ئىسپاتكردى بە زەھەتەۋ، قسەى بى بەلگەۋدەۋاى بى ئىسپاتكردىش، ۋەك پارەى تەزۋىر، ئەك ھەر دادى خاۋەنەكەى نادات، بەلكو دەبىتە مايمەى عەيدارىيەى و شەرمەزارىيەى.

جا بەھەرچە، رەچاۋكردن و پەيپەۋكردى شىۋازى زانستىيە نە -، ئەگەر بەرپاست بىت و تەنبا قسەۋ لاف لىدان نەبى - خالىكى دىكەى ئىۋان تەۋمى ئىسلامىيەى ۋە ئەلمانىيەى باباى ئىسلامىيەى، خوا ﷺ ۋەك ئەركىكى شەرىعى لەسەرى پىۋىست كىرۋە، كە لە ھىچ قسەۋ كىرۋە ۋە بەكىدا، بەبى بەرچاۋروونى ھەنگاۋ نەنى و، لەبەر رۆشناى زانىارىيەى نەبى، ھىچ نەكات، چونكە جىگەرۋە (بەدىل) زانىارىيەى (علم) تەنبا نەزانىن (جەل) ۋە، ھەر شىكىش لەسەر بناغەى نەزانىيەى بنىات بىرى، زوۋ ھەرس دىنى ۋە نەتۋى خۇشى ناكاتەۋە!

ئەۋەتا خۋاى كار بەجى و زانا، فەرمانى بە پىغەمبەرەكەى ۋە بە ھەر مەسۇلمانىكىش كىرۋە، كە بەبى زانىارىيەى ۋە بەرچاۋروونىيەى شۋىن شت نەكەۋى:

﴿وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا﴾ (الإسراء: ۳۶)، ديارە بۇيەش پاش قەدەغەكردى شۋىنكەۋى شت، بەبى زانىارىيەى، باسى بەرپەسىرىتى مەۋقى كىرۋە، لە بەرانبەر بىستەۋ دىتەۋ عەقلىدا، چونكە بىستەۋ دىتەۋ عەقلى، ئامپازى ۋە دەستەپنەى زانىارىيەى ۋە شارەزايىنەۋ، مەۋقى بە ھۇيانەۋە لە نەزانىيەى ۋە بى ناگايى قوتار دەبى.

ئىجا ئەك ھەر ئەۋەندە، بەلكو خۋاى پەروەردگار فەرمانى بە پىغەمبەرەى كۆتايى خۇى (محمد) ﷺ ۋە، ھەر مەسۇلمانىكى شۋىنكەۋەتۋوشى كىرۋە، كە

بەردەوام ئە ھەمۇنى زىدە كەردنى زانىيەرى و زانستدا يىت و، ئە پەرۋەردگارى بىپايتىمۇ، كە بۇى زىاد بىكات: ﴿وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا﴾ (طە: ۱۱۴).

پىغەمبەرىش ﷺ داۋا كەردنى زانست و بەدۋاى زانىيەدا گەرانى بە فەرۇ زانىۋە ئەسەر ھەمۇو مەسۇلماننىك، ۋەك فەرەمۇيەتى: ﴿طَلِبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ﴾ (رواه ابن ماجه عن أنس رضي الله عنه).

بەئى، ھەئۇستى بەرنامەى پاستى خۋاى بەرزو مەزن ئەبارەى زانىيەرى و زانست و پەچاۋەردنى شىۋازى زانستىيەنە ئە ھەمۇو ھەئس و كەۋىكدا، شىتىكى پوۋو و بى چەندو چۈنە، بەلام گەنگ ئەۋەيە:

يەكەم: بە پاست و دروستى ئە چەمەك و واتاى شىۋازى زانستىيەنە ھالى بىن. دوۋەم: بە كەدەۋەش بە شىۋازى زانستىيەنەۋە پابەند بىن، تەنبا بە قسەو بانگەشەى پوۋت لىئى نەگەپىن! شايانى باسىشە، كەشىۋازى زانستىيەنە، چەند مەرج و نىشانەيەكى ھەن، كە دەتۋانەن بلىن: ئەم ھەۋتە، سەرەككەكانى ن:

۱- تىپروانەن ۋە ھەئس و كەۋت كەردنى بابەتتىيەنە، ئە گەئ خەئك و قسەو ھەئۇستەكانىئەداۋ تىكەئ نە كەردنى خەۋو بابەت (الذات والموضوع)، ۋەك: (علي بن أبي طالب) خوا لىئى پازى بى گەۋوئەتى: ﴿لا تعرف الحق بالرجال، إعرف الحق تعرف رجاله﴾، واتە: ھەق بەھۇى پىاۋانەۋە مەناسە، ھەق خۇى بناسە پىاۋەكانىشى دەناسى.

۲- رىزگەرتن ئە پىپۇرىيەكان، ۋەك خوا فەرەمۇيەتى: ﴿فَسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ (النحل: ۴۳)، واتە: جا، ئە گەرنەزانن ئە زانىيان پىرسن، ھەروەھا فەرەمۇيەتى: ﴿وَلَا يَنْبُتُكَ مِثْلُ خَيْرٍ﴾ (فاطر: ۱۴)، واتە: ھىچ كەس ۋەك باباى شارەزا ھەۋالت پىئەدات.

بەتێ، پێیستە هەموو لایە کمان دان بەوەدا بنێین، کە ئەوەی هەموو شتێک دەزانێ و هەموو شتێک دەتوانێ و بە هەموو شتێک شارەزایە، تەنیا و تەنیا خۆی، کە سێکیش، کە خۆی بۆ شارەزایی لە شتێکدا تەرخان دەکات و پێشپۆری تێدا پەیدا دەکات، وەک ئەوە نێ، کە بە عاستەم سەر هەبێهەکی لێ دەکات.

٣- هەبونی توانا و بۆیایی پەخە لە خۆگرتن و دان بە هەڵی خۆ داھێنان و پەند وەرگرتن لە هەڵ و هەڵەنگوتنەکان و، خۆ بە لە هەڵە پارێزراو (معصوم) نەزانین، پێغەمبەریش ﷺ جوانی فرمۆه: {الْكَيْسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ..} (رواه أحمد والترمذي).
واتە: وریا کەسێکە، کە لێپرسینەو لەگەڵ خۆی بکات بۆ پاش مردن کار بکات..

٤- بەهەرەمەند بوون لە نوێترین نامرازو کاریگەرترینی بۆ گەشتە نامانج و سود وەرگرتن لە ئەزمونی خەلکی، وەک پێغەمبەری خوا ﷺ فرمۆیەتی: {الحكمة ضالة المؤمن فحيثما وجدها فهو أحق بها} (رواه الترمذي)، واتە: زانیاری و دانایی، ونبووی پرۆادارە و لەهەر کۆیەک بیدۆزیتەو، لە هەموو کەس پێی شایستەترە، بێگومانیش هەق و راستیی لە خۆدا کورت هەلپێنان و لە هەموو شتێکدا خۆ پێ راست و بەرانبەر پێ هەڵە بوون، گەورەترین کۆسپ و ناستەنگی عەقڵی خۆ دەوڵەمەند کردنە، بە عەقڵ و ئەزمونی خەلکی!

٥- زانست بە گشتیی سێ جۆرە: هەوال (الخبر) و، ئەنجامگیری عەقڵیی (الإستنتاج العقلي) و، بەرھەمی ئەزمون (ثمرة التجربة)، شایانی باسیشە پێوەرو تەرازووی هەڵسەنگاندنی هەوال، ساغکردنەوی زنجیرە ی گێرەووەکان (سلسلة الرواة) ی و، هێ ئەنجامگیری عەقڵیی، بەلگە ی مەنتیقییە و، هێ

بەرھەمی ئەزمونی، تاقیکردنەوەی کردەییە، بۆیەش خوای کاربەجێ
فەرموویەتی: ﴿وَاللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمُ
الْأَسْمَاعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ (النحل: ۷۸)، چونکە: بە
بیست هەوال وەردەگیرێ و، بە دیت ئەزمون ئەنجام دەدرێ و، بە عەقلێش
ئەنجامگیری دەکری.

۶- لێکۆڵینەوەی وردو قوڵ و شێنەیی و پەلە نەکردن لە بریار دەڕکردن و
هەتوێست نواندنداو، پەنابردنە بەر تێوەڕامان و سەرژمێر (الإستقراء
والإحصاء) و ساغکردنەو و پوونکردنەوێ تەواو، وەك خوا فەرموویەتی:
﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا...﴾ (النساء: ۹۴).
واتە: ئەم ئێوانەم بڕوانان هیناوە! هەركات لە پێناوی خوادا سەفەرتان
کرد، شت پوون بکەنەو.

۷- پێزو تەقدیر پێشاندان بۆ دیدو بۆچوونە جیاوازه‌کان لەو مەسەلانەدا، کە
راجایی (اختلاف) هەڵدەگرن و جێگای مشتومڕ و قسەو باسن، وەك شافیعی
خوالیی خۆشبێ لەو بارەو گوتوویەتی: {رأيي صوابٌ يحتمل الخطأ ورأيي غيبي
خطأٌ يحتمل الصواب}، واتە: بۆچوونی خۆم پێ راستە، بەلام دەگوفجێ هەڵە
بێ، بۆچوونی ئەوی دیکەشم پێ هەڵە، دەشگوفجێ راست بێ^(۱).
بەلێ، خوێنەری بەرپێز! ئەم حەوت مەرج و نیشانەیە بۆ شیوازی زانستیانه
پێویست و لەبەر ڕۆشنایی ئەم پێناسەیەشدا بۆ شیوازی زانستیانه، دەتوانین
بەراشکاوایی بلێین:

(۱) بۆ نووسینی ئەم بابەتە سوودم لە کتێبی (التطرف العلماني في مواجهة الإسلام) ی د.
یوسف القرضاوي ص ۶۲، ط ۲/۲۰۰۶، وەرگرتووە.

بابایەکی عەلمانی - ھەرۆھە ھەمان شت بۆ بابەییەکی ئیسلامیی ھەرۆھە - کە لەکاتی قسەکردنی لەسەر ئیسلام و پەخنە لێگرتنیدا، لەجیاتیدا دەقەکانی قورئان و سوننەت، دینی پەخنە لە ھەتس و کەوت و واقعی مسوڵمانان و ئیسلامییەکان دەگریو، بابەتی ئیسلام و خودی شوێنکەوتوانی تێکەڵ دەکات، ئەگەر گریان پەخنەکەشی راست و بەجێ بێ، شیوازیکی نازانستیانی پەچاو کردو، ھەرچەندە بە قسە لافی زانیاریگەری لێدات!

ھەرۆھە کاتێک بابایەکی سیکۆلاریست، دیت بە بیانوی ئەو، کە ئایینی خوا موڵکی ھە کەس نیە، ھەموو لایەکە - کە ئەمەش قسەییەکی راستە - بێ ئەوەی ھە شارەزاییەکی لەبارە قورئان و سوننەتەو ھەبێ، کە ئیسلامیان تێیدا بەرجەستەو کورت ھەلاتوویە، بە کەیفی خۆی لە بارە ئیسلامەو قسەدەکات، شیوازیکی نازانستیە ئەو نامەنتیقیانی گرتۆتەبەر! چونکە بەئێ، راستە زانیاری و شارەزایی بە ئیسلام لەسەر ھێچ کەس تاپۆ نەکراوە، ھەموو مرۆڤەکانە، بەلام ئەو مانای ئەو نیە، کە زانا و نەزان و شارەزاو ناشێ، لەپرووی قسەکردنەو وەک یەکن، ئایا ھەر لەبەر ئەوەی ھەموومان پشک و بەشمان بە پزیشکی گەری (طب) و زانیاری ساغڵەمییەو ھەبە، مانای وایە پزیشکی و جوتیارێک یەکسان ئەو بارەو؟!

بەلام ھەیفی، سیکۆلاریستەکان کوشتە دەردی: قیاسی (کەشکی لە مەشکی کردن) و، پێیان وایە وەک چۆن چینی ئەکلپۆس و پاپا و قەشەکانی ئەصرانییەت، تێگەشتنی کتێبی پیرۆز (الکتاب المقدس) و خەخواردن لە ئایینیان لەسەر خۆیان تاپۆ کردبو، پێی، ئەنەت موتالاکردنی کتێبی پیرۆزیشان لە خەلک گرتبو، شتیکی ئەو بابەتەش لە ئیسلامدا ھەبە، جا ئەوەی قورەکە بۆ ئەو تێپوانینە ھەلەو ناواییە خەستەر کردۆتەو، دوو شتە: یەکەم: ئەشارەزاییان لە قورئان و سوننەت.

دوۋەم: بەدىئىيىيەت ۋە بەدگومانييان بەرامبەر بە ئىسلام ۋە مەسئۇلمانان، ئەپشەت پەردەي پەشەۋە سەپىر كەردەن!

ھەروھە سەرجەم مەرج ۋە نىشانەكانى دىكەش، كاتىك كە فەرامۆش دەكەين ۋە پەچار ناكەين بە ئەندازەي فەرامۆشكرانيان، كەلەين ۋە بۆشايى بەجە دىلەن ۋە سىفەتەي: (زانستىي بون) ئە شىۋازى باباي قەسكەر، يان نووسەر دەسپەرە، ئىسلامىيەت، يان ئەلەمىيەت.

۵- خەلق مەنەلىق ۋە مەۋەشە سەۋەردار:

ئە بەلگەنەۋىستەكان (بەدەيات)ى خەۋناسىيە (مەرفەئە اللە) ئەۋەدە، كەخە سەبەھە ۋە ئەلەي، خەۋەنەي بونەي پەھە (الوجود المطلق) ۋە بى سەۋەردار، ھەمەۋە ناۋە سىفەتەي بەرەۋە پەسەندەي پەھە ۋە بى سەۋەردار، چەنكە بونەي خەۋەش، بونەي خەۋەش (وجود ذاتي) يە، بەپەچەۋەنەي سەرجەم بونەۋەردار كەلەنەۋە، كە بونەي يەكە يەكەيان ۋە ھەمەۋەشيان ۋە پەچەر، بونەي خەۋەش ۋە بەخەشەۋە (وجود مستعار ۋە مەۋەشە) ۋە بونەي سەۋەردار (مەۋەشە)، ھەروھە سىفەتەكانىشيان بە ھەمان شىۋە ئە قەدەر بونەكەيان، كە دەتەۋەنە ۋە تەزىكەشە ئە قەۋە، ئەم ۋە تەۋە بەيئەنەۋە:

ژمارەي ھەزار (۱۰۰۰)، كە سە سەۋە ئەلەي پەستەۋە پەزىكرەۋە، پەسەي ئە ھەركام ئە سە (۰) ھەكان بەكە، كە ئايا ئە بە ھە ژمارەي (القيمة العددية) يە ئە كەۋە ھەنەۋە؟ بىگەمان ھەۋەلەي دەۋە خەۋەت دەكەت ۋە ناتەۋە پە: ھە خەۋە، چەنكە سە، سەۋە، خەۋەنەي بونەي خەۋەي نەۋە، ئە گەۋە تەنەيەت، ئەك يەك سە، بەلگە ھەزاران سەۋەش ھە ھەچە، بەلەم ژمارەي يەك (۱) چەنكە خەۋەنەي بونەي سەۋەخەۋە خەۋەي (وجود مستقل ۋە ذاتي) يە ۋە پەي ئەۋە، كە خەۋەنەي بونەي سەۋەخەۋە خەۋەي، بەلگە ئەۋە، كە ئە گەۋە تەنەيەش بى، بە ھە ژمارەيەكەي ھە ھەۋە بەكە ئە سەۋە غەۋەي خەۋە نەكەۋە، سەۋەش تەۋە

بەخشىنى بونى بە غەيرى خۇشى ھەيە، دۋاى ئەۋەى سۈرەكان ئەلەى راستىيەۋە
پىز دەبن، بەھادارىان دەكات، جا چ سى بن چ ھەزاران!
خۋاى پەرۋەردگارش ﷻ (ۋەلله المثل الأعلى) بە ھەمان شىۋە، چونكە خاۋەنى
بونىكى سەرەخۇۋ خۇدىيە، بونەكەى پەيۋەست نىە بە غەيرى خۇيەۋە تىكراى
دروستكراۋەكانىشى لە بون بەھرەمەند كروە.

ئىجا ۋەك چۆن سىفەتەكانى ھەركام لە دروستكراۋەكان، لەقەدەر بونە
خۋازاۋو سنووردارەكەيانن و، كەم و گچكەو سنووردارن، بە ھەمان شىۋە بە بارى
پىچەۋانەدا، سىفەتەكانى خۋاش ﷻ لەقەدەر ئەو بونە سەرەخۇۋ خۇدىيە
پەھايىيەنى و بى سنوورن، بۇ ئىۋنە: خۋا ھەر شىكى بوى دەيكاتو، ھىچى لەبەر
عاسى نابى: ﴿فَقَالَ لِمَا يُرِيدُ﴾ (البقره: ۱۶).

ھەموو شىك دەزانى: ﴿وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ (البقره: ۲۹).
ھەموو شىك دەتوانى: ﴿وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا﴾ (الاحزاب: ۲۷).
بەزەيى خۋا ھەموو شىكى گرتۋەۋە: ﴿وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ وَ...﴾
(الاعراف: ۱۵۶).

بەلام ويستو تواناۋ زانىارى و بەزەيى و... ھەدى دروستكراۋەكان سنووردارن و،
بە ھەندىك شت پادەگەن و، بە زۆرىەى ھەرەزۆرى شتان پاناگەن.
جا خوينەرى سەنگەن!

مەبەستم لە خستەپروى ئەۋەى پابرد ئەۋەيە، كە:
شىكى ئاسايى و مەنىقى و چاۋەپوانكراۋە بۇ ھەركەسىك، كە خۋا بناسى و
ئىمانى پىي ھەي، دۇنيا بى ئەۋەى، كە ئايىن و بەرنامەيەك، خۋا بۇ پىنمايى
ئىنسان و پىكخستنى ژيان و گوزەرانى ناردىتى، دەبى كامل و تىرو تەۋاۋ بىت و
ھىندەى گەردىلەيەك ھەلەۋ پەلەى تىدا نەبى و، ئەو ئامانچو مەبەستەى، كە خۋا
ﷻ بۇ ھىنانەدى ناردوويەتى، كە پىنمايى كەردنى ئىنسان و پىكخستنى ژيان و
گوزەرانە: ﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ...﴾ (الفصح: ۲۸)، (التوبة: ۳۳)،

(الصف: ۹)، بتوانى بە چاكتىن شىۋە بىھىنئىتەدى، بە پىچەۋانەۋە شتىكى يەكجار نامەتتىقى و بى جىيە، كەسىك خۋابناسى، كەچى، تەنەت گومانىشى ھەبى لەۋ پاستىيەدا، كە باسمانكردا!

كەۋاتە: كەسىك خۋى بە خواناس و مسولمان دابنى، كەچى ئايىن و بەرنامەى خوا ھەمۋى، يان بەشىكى لى پەفز بكات و، پەخنى لىي ھەبى، سەرەپاى كافر بوون، خۋىشى گېۋدەى ھەلۋىستىكى نامەتتىقى و پىكەۋە ناكۆك (متناقض) كرده، جا بەلگەى كافر بوونەكەى زۆر شتە، بۆ نمونە: ئەم فەرمايشتەى خوا:

﴿... أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَلِكَ

مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ يُرَدُّونَ إِلَىٰ أَشَدِّ الْعَذَابِ..﴾ (البقرة: ۸۵)، ديارە ئەم فەرمايشتەى خوا ﷻ لە سىاقى چەند ئايەتتەدا ھاتە، كە دەربارەى جوولەكەكان و پابەندىيان بە بەشىك لە كىتبى خوا و لامىليان لە بەشىكى دەۋىن، كەۋاتە: ھەركەسىك بەشىك لە كىتبى خوا پەفز بكات، ۋەبەر ھەمان حوكم دەكەۋى.

بەلگەى پىكەۋە دژ (متناقض) بوونى ھەلۋىستەكەشى زۆر پوونە، چونكە: ئەۋ لەسەرئىكەۋە لافى خواناسىي و ئىمان بە خوا لىئەدات و، لە سەرئىكى دىكەشەۋە پەخنە لە ئايىن و بەرنامەكەى دەگرئ و، بە ھەلەى لە قەلەم دەدات! ديارە ئەم دووشتەش دژ و پىچەۋانەى يەكن و پىكەۋە ناكۆكن.

ئەنجا پەنگە لىرەدا دوو پەرسىار لە دل و مىشكى ھەندىك كەسدا سەرەتاتكە بىكەن:

يەكەم: مادام پابەندىي بە شىۋازى زانستىيانەۋە پىۋىستە، ئەدى كۋا بە شىۋازىكى زانستىيانە ئەۋ تەنجامگىرىيە كرا، كە خرايەپرو؟!

دوۋەم: ئايا لە ھالىكدا، كە ژيانى مرۆف بەردەۋام لە گۆرپانكارىي (تطور) دايەۋ، ئايىنىش شتىكى چەسپاۋ نەگۆرە، چۆن چۆنى ئايىنى ۋەستەۋ فرىاى ژيانىكى ھەمىشە جولەۋو گۆرپاۋ دەكەۋى؟!

جا ئێمه ئهم پرسیاره‌ی دووه‌میان له‌ باسی دا هاتووماندا -خوا یاریی- وه‌لام ده‌دینه‌وه‌و بۆ ته‌وێی هه‌ڵده‌گرین و، له‌ وه‌لامی پرسیار یه‌که‌میشدا ده‌ئێین:

له‌ راستیدا ئهو ته‌نجامگیریییه‌ - که ده‌ئێ: بابای خواناس و مسوولمان، ده‌بی ئایین و به‌رنامه‌ی خوا به‌ کامل و بێ هه‌ڵه‌و په‌له‌ بزانی و پیشیده‌و په‌نه‌د بیت، ته‌گه‌رنا خۆی گیرۆده‌ی هه‌لۆیستیکی له‌نیۆ خۆدا ناکۆک (متناقض) و نامه‌نتیقی ده‌کات، وێرایی له‌ بازنه‌ی ئایین ده‌رچوون - به‌ شێوازیکی زانستیانه‌ی یه‌که‌جار پته‌و ده‌ستگیر بووه‌، که به‌م شێوه‌یه‌:

سه‌ره‌تا عه‌قڵی سه‌لامه‌ت و فیه‌ته‌ی ساغ، مرۆف ناچار و وادار ده‌کهن، که دان به‌بوونی خوای به‌دییه‌ته‌رو په‌روه‌ردگارا بیتێ، چونکه عه‌قڵ چه‌ند یاسایه‌کی به‌لگه‌نه‌ویستی تێدان، که بناغه‌و بنه‌مای مه‌نتیق و زانست و بیرکردنه‌وه‌و ته‌زموونکاریین، بۆ وێته‌: یاسای هۆکاری (قانون السببیة)، که ده‌ئێ: ((هیچ په‌یدا بویه‌ک بێ په‌یدا که‌ر نابێ))، وه‌ یاسای پێک و پێکی (قانون النظام)، که ده‌ئێ: ((پێک و پێکی بێ پێکخه‌ر نابێ))، جا به‌پێی ئهم دوو یاسا عه‌قڵیه‌ پوون و به‌لگه‌نه‌ویسته‌، ده‌ئێین:

ئهو بوونه‌وه‌ره‌ په‌یدا که‌راو و پێکخه‌راوه‌، په‌یدا که‌رو پێکخه‌ریکی هیه‌، که خوايه‌ ﷻ، ئهمه‌ ده‌رباره‌ی په‌یبردنی عه‌قڵ به‌ بوونی خوا ﷻ به‌ حوکمی یاسا خوارسکه‌ به‌لگه‌نه‌ویسته‌کانی خۆی، که ئێمه‌ لێره‌دا زۆر به‌ کورتی ئاماژه‌مان به‌ دوايانداو له‌ هه‌ر کام له‌: (پوخته‌یه‌ک ده‌رباره‌ی ئیسلام) چاپی دووه‌م/٢٠٠٦، و (ئیسلام و پێچکان) چاپی سییه‌م/٢٠٠٦، و (خواناسیی، ئایین، ئیمان) چاپی یه‌که‌م/٢٠٠٠، و (ئیمان و عه‌قیده‌ی ئیسلامیی) به‌رگی دووه‌م، چاپی یه‌که‌م/٢٠٠٧، دا به‌دریژای تیشکمان خستۆته‌سه‌ر ئهو بابته‌ گه‌وره‌ و گرنگه‌.

نجا فیه‌ته‌ و سروشتی ساغیش خاوه‌نه‌که‌ی به‌ره‌و ئیمان به‌ خوا هه‌ڵده‌پێچێ، چونکه خوای به‌به‌زه‌یی، مرۆفی و سروشتانده‌، که له‌ ده‌روونه‌وه‌ به‌ره‌و خوا بجۆشێ و خۆشی بوێ و به‌ گه‌وره‌ی بگری و شه‌رم سامی لێ بکات و به‌ندایه‌تی بۆ

بكات، وەك ئەم ئايەتە بە راشكاۋىي ناماژەي بۆ دەكات: ﴿ فَأَقْمَرُ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ (الروم: ۳۰)، واتە: دەجا پروي خۆت لەگەڵ ئايىنى خوادا راست بکە بە يەكلا بوووەيى، کە هەمان سروشتە خوا خەلکی لەسەر سروشتاندووە و دروستکراوی خواش ناگۆڕی، ئانەو یە ئايىنى راست و تەواو، بەلام زۆریەي خەلکی نازان.

بۆ چۆنیەتی بەیپێردنی عەقلىش بە راستی پێغەمبەراییەتی (موحەممەد ﷺ) هەر بە کورتی دەلێن:

خوای کاربەجێ پێغەمبەرانی خۆی بە بەلگەو موعجیزەي ناشکراو پرووئەو ناردووە، وەك فەرموویەتی: ﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ..﴾ (الحديد: ۲۵)، هیچ پێغەمبەرێك نەبوو، کە بەلگەو موعجیزەيەکی پرووئەو ناشکراو سەلمێنەر و دەستەوسانکەری وای پێ نەبێ، کە بایي ئیقناع کردنی خەلکی پۆژگاری خۆی بکات و دلتیایان بکات، کە راستگۆیەو پەوانەکراوی خوايە، چونکە، ئەگەر وانەبوايە، بەلگەيان پێ لەسەر خەلکدا نەدەنراو خەلکیان پێ بیانوو پراو نەدەکراو، ئەو ناماچەي، کە خوای کاربەجێ لە ناردنیاندا پەچاوی کردووە نەدەهاتەدی، وەك فەرموویەتی: ﴿رُسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾ (النساء: ۱۶۵)، واتە: پێغەمبەرانیکی موژدەدەر و ترسێنەر، تاکو پاش پەوانەکرانی پێغەمبەرەان، خەلکی بەلگەيان لەسەر خوا نەهێنێ، خوا هەر زالۆو کاربەجێ بوو.

پێغەمبەری خواش ﷺ ئەو بارەووە کە هەموو پێغەمبەرەان - عَلَيْهِمُ السَّلَام - خاوەنی بەلگەو موعجیزەي ئیقناعکەر و سەلمێنەر بوونە بۆ خەلکی پۆژگاری خۆیان، فەرموویەتی: ﴿ما من الأنبياء نبي إلا وقد أعطي من الآيات ما مثله آمن عليه البشر﴾ واما كان الذي أوتيت وحياً أوحى الله إلي، فأرجوا أن أكون أكثرهم تابعا يوم القيامة﴾ (رواه البخاري برقم: ۴۹۸۱ مسلم برقم: ۲۳۹، عن أبي هريرة

رضي الله عنه)، واتە: لەنىڭ پىغەمبەرلىكى، ھېچ پىغەمبەرلىك نەبوو، كە نىشانە (موعجىزە)ى وای نەدرىتى، كە لەسەر وىنەى وى خەلىك ئيمان بىنن، بەلام ئەو، كە مەن دراومەتە (وہك موعجىزە) وەجىئە كە خوا بۆى ناردوم، بۆيە ھىوام وایە لە پۇژى قىيامەتدا لە ھەمويان شوینكە وتوم پتر بن.

جا كاتىك ئىنسان بە عەقلىكى سەلىم و وىژدانىكى ساغەو، لە كەسايەتیی و ژيان و بەسەرھات و ھەلسوگەوت و پەرىزو شوینەوارى (موحەمدى كورپى عەبدوللای كورپى عەبدولتەلىپ) ھە پادەمىنە و، پاشان سەرىغى بەلگەو موعجىزە بەرزو مەزەنەكەى دەدات، كە (قورئان) ھە، خواھەنەكەى ھەر لەو كاتەو، كە ناردوویەتە خواری تەھەددای تىكپرای جند و مرۆڤى كوردە، كە وىنەى وى، يان وىنەى دە سوورەتى، يان، تەننەت وىنەى يەك سوورەت بىنن، بەلام ھەموولایەك دەستەپاچەو بى دەسەلات برونە لە وەلامدانەویدا، وەك فەرموویەتى:

١- ﴿قُلْ لِّیْنَ اَجْتَمَعَتْ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَیْ اَنْ یَّاتُوْا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا یَّاتُوْنَ بِمِثْلِهٖ وَاَنْوَكَاتْ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِیْرًا﴾ (الإسراء: ٨٨)، واتە: بلى: ئەگەر مرۆڤ و جند لەسەر ئەو كۆینەو، كە وىنەى ئەم قورئانە بىنن، پىيان نایەت، ھەرچەندە پشتگىرى یەكدىش بکەن.

٢- ﴿اَمْ یَقُولُوْنَ اَفَرَّهٗ قُلْ فَاْتُوْا بِعَشْرِ سُوْرٍ مِّثْلِهٖ مُفَرَّیْنَ وَاَدْعُوْا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِیْنَ ﴿١٣﴾﴾ فَاَلَمْ یَسْتَجِیْبُوْا لَكُمْ فَاَعْلَمُوْا اَنَّمَا اُنْزِلَ بِعِلْمِ اللّٰهِ.. ﴿ (ھود: ١٣-١٤)، واتە: یان دەلێن قورئانى ھەلبەستو! بلى: دە ئیوھش (دە) سوورەتى ھەلبەستراوى وىنەى وى بىنن و، جگە لە خواش، كى دەتوانن بانگیان بکەن، ئەگەر راست دەكەن! جا، ئەگەر وەلامیان نەدانەو، ئەو بزانن كە قورئان بە زانیاری خوا نیراوەتە خواری...

٣- ﴿وَإِنْ كُنْتُمْ فِی رَیْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَی عَبْدِنَا فَأْتُوْا بِسُوْرَةٍ مِّثْلِهٖ وَاَدْعُوْا شَھَدَآءَ كُمْ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِیْنَ ﴿١٣﴾﴾ فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوْا وَلَنْ تَفْعَلُوْا فَأْتُوْا

النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿البقرة: ۲۳-۲۴﴾، واتە: ئەگەر ئەگەرمان دان ئە بارەى ئەو (كەتەب) ھە، كە ناردوۋمانەتە سەر بەندەكەمان (ھەم)، ئەو ۋەتەنى سۈرەتەتەكى ۋەك ۋى يەنن ۋ، ھەمەو شايدەكانىشتان، جگە ئە خوا يەنن، ئەگەر پاست دەكەن، بەلام، ئەگەر ئەوئان نەكردو، يەگەرمانىش نايكەن، ئەو پارتە ئە ئاگرىكەك بەكەن، كە سۈرەتەنەيەكەى خەلك ۋەردە ۋ كافران نامادەكراۋە.

بەلەى، كاتەك مەۋك بە عەقلىكى سەلىم ۋ سۈشتەكى ساغ ۋە يۈدانەۋە، سەرىغى (مۇھەمەد) ﷺ ۋ بەلگە ۋ مەجىزەكەى دەدات، دۇنيا ۋ مەسۇگەر دەبەى، كە ئە دەۋاكردەنى يەغەمبەرايەتەى ۋ پەۋانەكراۋەتەى (نەۋە ۋ رسالە) ھەكەيدا پاستى كردەۋە، ھەم كەسايەتەى ۋ ئيان ۋ گۈزەران ۋ پەۋشت ۋ ئاكارو پەرتەۋ شۈتەۋارى ۋ، ھەم بەلگە ۋ مەجىزەكەيشى بەلگەى پۈۋن ۋ بى چەندو چۈۋن ۋ ئىقناەكەرن، لەسەرنەۋە، كە يەغەمبەرو پەۋانەكراۋە خوايە، ۋ تەكرەى مەۋكەسايەتەى: ﴿قُلْ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اِنِّى رَسُوْلُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِى لَهُ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ يُحْيِىْ وَيُمِيتُ فَاَمِئْتُ بِاللّٰهِ وَرَسُوْلُهُ النَّبِىُّ الَّذِى يُّؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَكَلِمٰتِهِۦ ۚ وَاتَّبِعُوْهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ﴾ (الاعراف: ۱۵۸)، واتە: بەلەى: ئەى خەلكەنە! مەن پەۋانەكراۋە خوام ۋ ھەمەۋلايەكتان، ئەو كەسەى، كە مەۋكە ئاسمانەكان ۋ زەۋى ھى ۋىە، جگە ئەو ھەچ پەرسەراۋ نەن، دەۋەنەۋە دەمەنەن، دەجا ئيمان بە خوا ۋ پەۋانەكراۋە يەغەمبەرە نەخۈتەندەۋارەكەى، كە بېۋا بە خوا ۋ شەكانى دىنەى، يەنن ۋ شۈنەى بەكەن، بەلگە پەرى پاست گرتەۋ بىن.

بۇيە ۋەك ئەغەمەيەكى سۈشتەى ۋ مەنتەقى ھۈكەى عەقلى ۋ فەتەت ۋ ۋەدان، پەۋستە بېۋا بە مۇھەمەدەش ﷺ يەنەى، كە يەغەمبەرو پەۋانەكراۋە خوا ھەلگەۋ گەنەنەرى دۋاين بەرنامە ۋ پەيامەتەى.

تەجا پاش ئەۋەى عەقلى ۋ فەتەت مەۋكەن پەنمەيەى كردو، ئاچارو ۋادارىان كرد، كە ئيمان بەخوا ۋ يەغەمبەرەكەى ﷺ يەنەى، ديار ۋ ھەچەيەك، كە ئەو

پېغەمبەرە پايدەبەرزە ئە خواو ھىناوئەتە و بۆى رەوانەكراو ھە ئايىن و شەرىعتە، ئىمانى پى دىنى و بە راست و دروستى دەزانى و تۆسقالىك گومان و دوودلىي بەرانبەر بە ھىچ شتىك ئە ئايىن و بەرنامەى خوا ﷺ نابى، چونكە خوايەك خاوەنى ناو ھەرە چاكەكان و سىفەتە ھەرە بەرزەكان بى و، بەدەيھىنەرو پەرەردگار و مشوورخۆرى ھەموو شتىك بىت و، ھەموو شتىك بزانى و ھىچ شتىك نەبى نەيتوانى و... ھتە، ديارە ئەو ئايىن و بەرنامەيشە كە بە پېغەمبەرى كۆتايى خۆيدا بۆ مرۆڧايەتى ناردوويەتى، كالايدەكە پى بە بالاي مرۆڧ و، وەلامى ھەموو پىرسىارىك و چارەسەرى ھەموو كىشەيدەك و دەرمانى ھەموو دەردىكى پىيە، وەك بۆ خۆيشى بەراشكاويى فەرموويەتى: ﴿..أَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتِمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا..﴾ (المائدة: ٣)، واتە: ئەمەى بەرنامەكەتەم بۆتان تەواوكردو، چاكەى خۆم بە سەرتانەو تەواوكردو، ئىسلام بە بەرنامە بۆتان پەسند كەرد..

شاينى باسيشە ئەم ئايەتە بە پىزە ئە كاتى ھەجى مائناوايى (حجة الوداع) دا ھاتۆتە خوارى، ئەدواداى تەمەنى پى بەرەكەتى پېغەمبەرى خوادا ﷺ وەك (بخارى) ئە (عمر بن الخطاب) ھو (خوا لىي رازى بى) گىڤاويەتەو.

كەواتە: وەك بىنيمان ئيمان ھىنان بە تىرو تەواويى و بى ھەتەو پەلەيى ئايىن و بەرنامەى خوا ﷺ، خاوەنى پتەوترىن بناغەى فەكرىيەو بە زانستى ترين شىواز بەرھەم دى و، لاف لىدانى خواناسيى و مسوئمانەتپيش ئەگەل رازى نەبوون بە ئايىن و بەرنامەى خوا – ھەموو، يان ھەندىكى – وىڤاى بە كوفرو ئە بازەى ئىسلام دەرجوون دانرانى، ھەلۆيستىكى نامەتتىقى و دژى شىواى زانستىيانەشە!

چەسپاوو گۆراو لەنیوان دین و ژیندا

خوێنەری بەرێژ!

یەکیەک لەو مەسەلانی، کە بوونەتە گرفت و گری ئێوەیەکی سەخت و بێرەزا لەسەر دڵ و دەروونی هەندێک کەس، بە تاییەت لەنێو تەوژمی عەلمانییدا، ئەوەیە، کە دەتێن:

لەلایە کموە مرۆڤ و ژیانی و دەرووبەری و بوونەوەر، هەموویان لە گۆراو پەرەستاندن (تغیر و تطویر) بەردەوامدان، هیچ شتیکی چەسپاو (ثابت) لە ژیان و بوونەوێردا نییە، لە لایەکی دیکەشەو (تایین) چەند دەقیکی دیاری کراو نەگۆڕ و چەقبەستوویدەو، هی جۆرە گۆراوکارییەک هەلناگری، کەواتە:

چۆن چۆنی ئایینیکی چەقبەستوو و هەست و فریای مرۆڤ و ژیانیکی پەرەستاندوو هەمیشە گۆراو دەکەوێ؟!

جا تێمە بۆ وەڵامی ئەم پرسیارە و لابردنی ئەم گرێکۆیەر و ئیشکالە لە دڵ و زەهینی ئەو جۆرە کەساندا، دەتێن -وەک دواتریش بە وردی باسی دەکەین-:

بەکارهێنانی وشە تایین (دین) بۆ ئیسلام، ئاوا بە شێوەیەکی گشتیی جۆریکە لە (سفسطە) و چەواشەکاری، چونکە هەموو ئەو بەرنامە و سیستەمانە، کە مرۆڤ و یستووییەتی و دەیهوێ ژیان و گۆزەرائی تاکیی و خێزانیی و کۆمەڵایەتی خۆییان بۆ پێک بهێت، سەرچاوەکەیان خوا و ئاسمان بێ، یان مرۆڤ و زەمین، هەر تایین (دین)ن، کەواتە: عەلمانییەتیش تایینە وەک چۆن ئیسلام تایینە و، وەک چۆن دروست و پەوا نیە و شەدی تایین بە پەهایێ بۆ سیکۆلاریزم بەکاری، بۆ ئیسلامیش بە هەمان شێوە.

هەرەها، ئەگەر تەنیا مانا باوو عورفییه‌کە تایین (دین)یش مەبەست بێ، کە بەس بەرنامە ئاسمانییەکان (الشرائع السماویة) دەگرێتەو، دیسان هەر شتیکی

چەۋاشەكارانە ۋە ھەلەمە، كە وشەي ئايىن بە رەھايى بۇ ئىسلام بەكارىي، چونكە بىي
 ويژدانىي ۋە ستەمە، ئىسلام ۋە (نەصرانىيەت) يان (جوايەت) يان ھەر پىچەكە ۋە
 پىيازىيەك دىكەي خۇ بە ئاسمانىي ۋە خۋايى زان، لەگەل يەكدا بىرئىنە تەرازوۋە،
 ئايا ستەم نىيە بە وشە ۋە زاراۋەيەك ۋەك ئايىن ۋە سىستەمى بەشەرىي، دىكتاتورىي ۋە
 دىموكراسىي پىكە ۋە مەبەست بىن، دىموكراسىي بە ناحەق ۋەك دىكتاتورىي تەماشى
 بىرى ۋە، ھەمان حۈكۈمى ۋى بەسەردا بىرى، ھەر لەبەر ئەۋە ھەردوۋىيان لە
 (بەشەرىي بون) دا يەككە گىرەۋە؟!

پاشان لە بارەي ئەۋ قەسەمە، كە دەلى:

((مىۋە ۋە ژيانى ۋە دەۋرەۋىي ۋە بونەۋەر، ھەمەۋىيان لە گۇپان ۋە
 پەرەستاندىيەك بەردەۋام دان))

دەلىيەن: راستە گۇپان ۋە پەرەستاندىن لە مىۋە ۋە ژيان ۋە گوزەرانى ۋە دەۋرەۋىي ۋە
 بونەۋەردا ھەمە، ھىچ كەس ناتوانى نىۋەلى ئەۋ راستىيە بىكات، بەلام راست
 نىيە، كە ھىچ شىيەك چەسپاۋ ۋە گۇپىش لە ژيانى مىۋە ۋە دەۋرەۋىي ۋە
 بونەۋەردا نەبى ۋە، بەرداشى گۇپان ۋە پەرەستاندىن بەردەۋام دايم ۋە دەرم،
 سەرگەرمى ھارپىنى ژىن ۋە مىۋە ۋە بونەۋەر بى! بەلكو ۋە پىراي گۇپان (تغىر)
 چەسپاۋىي (ئىبات) ۋە ھىيە ۋە، ۋە پىراي پەرەستاندىن (تطور) ۋەك خۇمانەۋە
 (بقاء) ۋە ھىيە، با سەرنج بەدىن:

جارى، ئەگەر سەرنجى بونەۋەر ۋە دەۋرەۋىي ۋە ژىنگەيەك بەدىن، كە مىۋە ۋە
 تىدەۋە ۋە ژيانى تىدا دەگوزەرىنى، چى دەيىن؟!

بە شىۋەيەك گىشتىي، كە ھەكەشان ۋە ئەستىرە ۋە خۇكەكان، بەپىي سىستەم
 (نظام) ۋەك، كە خۇا بۇ دانان، لە گەپان ۋە سوۋپان دان ۋە ھىچ گۇپانىيەك ئەۋتۇيان
 پىۋە نابىيەن، مىليونان سالىشە ئەۋە ھالىانە، ديارە لە ماۋە ۋە دىۋخايەندا
 ھەندىك گۇپانكارىي ۋە پويانداۋە ۋە پوۋدەدەن، ۋەك پىرەۋەن ۋە لەبىي چۈنى ھەندىك
 ئەستىرە ۋە خۇكە ۋە ھەندىك گۇپانكارىي گچەكەتر، بەلام بىگومان ئەۋ

ھەرۋەھا ئە دەۋرىيەرو ژىنگەي نىكىماندا، ھەندىك گۆرۈنكارىيى بېچوك ھەست
پىدەكەين، ۋەك كەمبۇنەۋەي پاتىيى وشكانى زەۋى و زىاد بىۋى پىژەي ئاۋو
بەرەو گەرمایى چۈنى كەش و ھەوا، بەھۆى كۈن تىبۋىنى چىنى ئۆزۈنەۋو
تۈنەۋەي بەستەئەكەكانو زۆرىۋىنى لافاۋ... ھتە، بەتايىت ئە پۆژگارى
ئىستاماندا، دۋاى نەۋەي، كە سەركىشى مەۋژ ئە دەست تىۋەردانى ژىنگەدا
پەرەي ستاندە، بە پائەرى تەماع و پارەو سامان وسەرىكەنى زىاتەر ئەلايەن
زەئىزو سەرمایەدارەكانەۋە، بەلام بىگومان ھالەتى چەسپاۋىيى و ۋەك خۇ مانەۋە،
دىسان زەقترو ھەستپىكراۋترەو، ھەركام ئە خۆرو زەۋى و مانگ، ۋەك ھەزاران،
بەئكو مىليۇنان سالا ئەمەبەر، سەركەرمى خولانەۋەو سوۋرانەۋەو جەم و جۆلى
ئاسايى خۆيانن و، دياردە سۈشتىيەكانى، كە مەۋژە سەرتايىيەكان بىنيويانن
ۋەك: كەشەكانى سالا (فصول السنة): زستان، بەھار، ھاۋىن، پايز، ۋە باۋ باران
بەفرو تەرزەو بوومەلەرزەو ئاگرېۋىتن و سەرماء گەرماء وشكەسالىيى و تەپسالىيى
... ھتە، ئە پۆژگارى ئىشەشدا ھەر ھەن و بەردەوامن!

ديسان مرڙايش وهك خوا فەرمويەتى: ﴿فَطَرَتَ اللَّهُ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا يَبْدِيلُ لِخَلْقِ اللَّهِ﴾ (الروم: ۳۰)، واتە: ئەو سەرۆشتەى، كە خوا خەلكى لەسەر سەرۆشتاندوه، دروستكرائى خوا گۆران هەڵناگرئى، هەر ئەو كاتەوه، كە خوا ﷻ يەكەمین جووت (زوج) ی لئى لەسەر زهوى پۆنان، كە ئادهە و حەوان (سەلامى خاویان لیڤی)، هەتا نیستا، هەروەك خۆییەتی و له جموهردا نەگۆراوه، هەرچەندە لەپرووی پواڵەتی ژیان و گوزەرانیه‌وه گۆرانكارایی گهورە پرویداه، بەلام بیگومان ئەو گۆرانکاریه پواڵەتیه، نەبۆته مایه‌ی گۆرانی جموهر و كەسایه‌تی مرڙا، چونكه:

أ. جارى، ئەگەر لەپروۋى جەستەيىيەۋە تەماشاي بىكىن، مەۋقى ئەم پۇژگارەش ھەر ھەمان پىكھاتەي ھەيە، كە مەۋقى يەكەم مەۋقەكانى پىش مېژوو ھەيانبوۋە، ۋەك چۆن مەۋقەكانى زوو بە گۆپرەي چەند ياسا (سەن)يەك، كە خوا ﷻ دايناۋن ۋەك: خواردن ۋە خواردنەۋە ۋە خەۋتن ۋە بەرگ ۋە پۇشاك پۇشەن ۋە ساغىي ۋە نەخۇشى ۋە پېرۋون ۋە مردن، بەرپۆۋەچون، مەۋقى ئىستاش مەكەچى ھەمان ئەم ياسايانەيە، گۆپرانى جەۋھەرى بەسەر ھىچكام ئەم ھالەتەنەي مەۋقىدا نەھاتە، ئەۋەندە ھەيە، ئەگەر مەۋقى زوو - بە تايىبەت پىش دۆزىنەۋى ئاگر - خواردنەكەي زىاتر شتى كال ۋە نەكول ۋە نەپزاۋ ۋە سورنەكراۋە بوۋە، چ گۆشت چ دانەۋىلە چ سەۋزە، ئەۋە مەۋقى ئىستا دەتۋانچ بە چەندان شپۋە خواردن ۋە خواردنەۋەكەي ساز بىكات ۋە چەندان ئامپازى تىدا بەكار بىتن، ئەگەر كاتى خۇ مەۋقى لە شوپنى سادەدا خەۋتۋە، ئىستا ۋەدەكارىي ۋە ھونەرى زۆرى لە شوپن ۋە كەل ۋە يەلى خەۋتندا بەكار ھىتۋە، ئەگەر كاتى خۇ مەۋقى بە چەرم ۋە كەۋلى ئاۋەل ۋە پىشتىش كەل ۋە درەخت ۋە مەۋرەتى خۇيدا پۇشپۋە، ئىستا چەندان جۆرە قوماشى داھىتۋە ۋە ھەمۋە جەستەيىشى - نەك بەس ۋە مەۋرەتى - دادەپۇشى، جگە لە ھەندىك كەس، كە دەيانەۋى بەس ئەم مەسەلەيەدا بگەرپتەۋە بۇ ھالەتى پىش مېژوو!

ھەرۋەھا ھالەتەكانى ساغىي ۋە نەخۇشى ۋە پېرۋون ۋە مردنىش، ۋەك جاران ھەن بەردەۋامەن، كەۋاتە: ئايا جگە لە ھەندىك شتى پۋالەتىي، گۆپرانكارىيەك لەپروۋى جەستەيىيەۋە لە مەۋقىدا پۋىداۋە؟!

ب. ئەگەر لەپروۋى مەنەۋىي ۋە دەروۋىيەۋە سەرنجى مەۋقى بەدەن، ئەۋە دەبىن مەۋقى ئىستا، كەت ۋە مە ھەر مەۋقەكەي جارانە ۋە ھىچ پۋى لى ۋەرنەگىپاۋە، چ لەپروۋى چار داخۋازىيە مەنەۋىيە خۋاپسكەكانەۋە: ھەز لە خۋاپەرسىتى كەردن ۋە ھەز كەردن لە شت زانن ۋە ھەز كەردن لە جوانىي ۋە ھەز كەردن لە كامبۋون (حب العبودية لله، وحب الاطلاع، وحب الجمال، وحب الكمال)، چ

لەپروۋى غەرىزە ۋە پائىئەرى شەۋىتىيەكانەۋە، ۋەك: غەرىزە شەۋىتىيە ھەبۈۋى
 ھەرىزە جىنسى ۋە غەرىزە خىتزان پىكەۋەنان، ۋەچە خىستەۋە ۋە غەرىزە
 بەرگى لە خۇكردن... ھەتتە، ھەلەتە بەرەۋىپىشچۈنى ژيان ۋە گۈزەرانى ماددىي
 مەۋجۇت، كاريگەرىيە ھەبۈۋە ھەيە لەسەر لايەنى مەنەۋىيە ۋە دەروۋىيە
 مەۋجۇت، بەلەم ئەك لەۋ پۈۋەۋە، كە شەتتىكى تىدا پەيداۋىكەت، كە نەبىۋىيە،
 بەلەك لەۋ پۈۋەۋە، كە تىزكردن (اشباع) ۋە ئەۋ پائىئەرى غەرىزانە ۋە بۇ ئاسان
 بىكەت.

بۇ ئىۋىنە: كاتى خۇي دەۋەرى شەۋەنگىتتىيە ۋە خۇيىنەتتىيە پائى بە كۈپە
 بەدەۋەكەي ئادەم (قابىل) ۋە نا، كە براپە لە خواتىرەكەي (ھابىل)
 بىكۈتتى ۋە كۈشەتتىيە، بەلەم ديارە ھەم شەۋەي كۈشەتەكەي زۆر سادە ۋە ساكار
 بو، ۋەك دەلەتتە بە گاشە بەردەتتە سەرى ھەرى، ھەم دۋايش گەرى خۋارد بە
 دەست تەرمەكەيەۋە نەمزانى چى لىبىكەت! تاكو خۋاي كەربەجە قەلەۋەشەتتىكى
 كەردە چاۋساغى بۇ چۈنەتتى نەشتە، ۋەك فەرمۈيەتتى: ﴿فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا
 يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُورَى سَوَاءَ أَخِيهِ...﴾ (المائدة: ٣١)، واتە: نىجا
 خۋا قەلەۋەشەپەكى نارد، كە بە دەندۈۋەكى زەۋى ھەلەدەكۈتتى، تاكو پىشەنى
 (قابىل) ۋە بەدات چۈن تەرمى براپەكەي دەشارەتتەۋە، بەلەم بىگۈمان مەۋجۇتى
 ئىستە، ھەم بە ھەمان غەرىزە ۋە پائىئەرى شەۋەنگىتتىيە ۋە خۇيىنەتتىيە، ھەم
 چۈنەتتى كۈشەتەكەي ۋە دەكەرىيە ۋە ھۈنەرىيە زۆرى تىدايە، كە بە چەندان شەۋەي
 سەرسۈپەنەنەر نەبجەمى دەدات ۋە لە چەركەيەكەدە، ھەزاران ۋە مىليۇنان مەۋجۇت
 قەلەۋەشەكەت، ھەم بۇ شاردەۋە ۋە پەنەنەكەردنى شۈيىنەۋارى تاۋانەكەيشى، سەد
 فەندۈ فەتلا دەزانى، ھەم ھەجەتتى قەلەۋەشە نە فەتتى بىكەت!

كەۋاتە: بەلەت، راستە گۈرۈن ۋە پەرىستەندەن لە بوۋەۋەرو ۋە ھەۋرەۋەرو ژىنگەۋ
 ژيان ۋە گۈزەرانى مەۋجۇتدا ھەيە، بەلەم بەھىچ جۈرەكە راست ۋە ۋاقىيە نە، كە
 بىگۈتتى: ھىچ شەتتىكى چەسپاۋ ۋەك خۇي ماۋ - بە تايەتتى بە نىسبەت ئىمە

مىرۋەتە - نىيە، بەلكى راست ۋە ۋاقىيە ئىمىيە، كە ھەركام لى گۆرۈۋ چەسپاۋ (متغىر ۋە ثابت) لى بونەۋەر ۋە ئىيان ۋە گۆزەرانى مىرۋەتە ھەن ۋە ھەردۈۋكى ن شەنەشانى يەككى دەۋر ۋە ھەرچى چەسپاۋىيە زىاتىر پەيۋەندى بە شىۋە ۋە ھالەتى گۆشنى بونەۋەر ۋە سۈرۈشت ۋە جەۋھەر ۋە كەسپەت مىرۋەتە ۋە نىۋەرۈكى ئىيان ۋە گۆزەرانىيەۋىيە ھەيۋە، گۆرۈنكەرىيەش پەيۋەستە بە ھەندىك ھالەتى جۈزنى بونەۋەر ۋە سۈرۈشت ۋە لايەنى ماددىي ۋە پۈللەتتى ئىيان ۋە گۆزەرانى مىرۋەتە.

ئىستاش، كە بۆمان پۈن بۆۋە ھالى قىسە يەكەمى تەۋھىمى ئەلمانىيە، كە دەلى: ((مىرۋەتە ۋە ئىيان ۋە دەۋرۈۋەرى بونەۋەر ھەمۈۋىيان لى گۆرۈن پەرىستانىيەكى بەردەۋام دان))، چۆنە! با بچىنە سەۋكەرى قىسە دۈۋەمىيان، كە دەلى: ((ئايىن) چەند دەقىكى دىارى كراۋ نەگۆرۈ چەقەستۈۋىيە ھىچ جۆرە گۆرۈنكەرىيەك ھەلئەگى)).

سەرەتا دەلىن: ئايىن مەبەستان لى ((ئايىن) چە ئايىننىكە؟ چۈنكە ۋەك پىشتەر گۆمان ۋەشە (ئايىن) - بە چەمكە باۋەكە - كۆمەلنىك بەرنامە ۋە پىيازى خۇپالەدەرە لاي خوا ئاسمان دەگىرەتە، كە جىياۋزى ھەندىكىيان لى گەل يەككى ھىندە دۈۋرى نىۋان ئاسمان ۋە ۋىيە ۋە ناگۈنچى ۋە شەيەكى ئاۋا گۆشنى بۆ پىنئاسە ھەمۈۋىيان بەكارىيەت، چۈنكە، ئەگەر مەبەست لى ۋەشە (ئايىن)، نەصرانىيەت يىت - كە بىگومان نوۋسەرە پۆرۈن ئاۋاۋىيەكان لى كاتى بەكار ھىنئەنى ۋەشە (ئايىن) دا، ھەر كلىساۋ نەصرانىيەت ۋەشە زەيىندەۋە، بەداخۋە تەۋھىمى ئەلمانىيە ۋەللى ئىمەش بە زۆرى شۈنكە ۋەتۈۋ لاسا كەرەۋە ئىۋان! -، بەلى، ئەگەر مەبەست لى (ئايىن) كلىساۋ ئايىنە شىۋىنئەۋە تىكەدراۋەكە بى، ئىمە ئىمەش بى سىۋ دۈۋ دەلىن: راستە پىنئاسە: ((ئايىن) چەند دەقىكى دىارى كراۋ نەگۆرۈ چەقەستۈۋىيە ھىچ جۆرە گۆرۈنكەرىيەك ھەلئەگى))، پىر بە پىستىيەت ۋە كالايەكى پىر بە بالايەت ۋە ۋاقىيە مىژۋىيە ۋە ھاۋچەرخى كۆمەلگا نەصرانىيەكانىش چاكتىن بەلگەۋ شايەدە!

بەللام يىڭى گومان، ئەگەر مەدەستتان لە (نايىن)، (ئىسلام) بىن، كە پىتقە مەبەرى
كۆتايى (محمد) ﷺ ھىناۋىيەتى ۋە مەتەنە كەى لە قورئانى دوايىن كىتەبى پارىزراۋو
دەستكارىيى نە كراۋى خۇادا بەرجەستەيە، ئەۋە بەھىچ جۆرىك ئەۋ پىناسەيەى
لەگەلدا ناگوغىيەت، با بزائىن چۆن ۋە بۆچى؟!

لەپراستىدا لەپروۋى چەسپاۋىيى ۋە گۆپراۋىيەۋە، لايەنەكانى ئىسلام ۋە پىتقەھاتەكانىدا
بەش دەبن بۆ دوو جۆر:

جۆرىكىيان چەسپاۋىيى ۋە گۆپان ھەلئىگرن، جۆرەكەى دىكەشىيان گۆپاون ۋە پوۋى
گۆپانكارىيەكاندا كراۋەن.

خۇاش ياربىن لىكۆلئىنەۋە دەربارەى جۆرى يەكەمى پىتقەھاتەى ئىسلام، باسى
بابەتى داھاتوومان دەبى.

پاڭتەپاندنى مەكتەبى مائىمۇستا ھەلى بابىر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

www.alibapir.net

پاڭتەپاندنى مەكتەبى مائىمۇستا ھەلى بابىر

لە ئورە كوممۇنىزىمەتلىك لىكچەلەن
مەكتەبى مائىمۇستا ھەلى بابىر
بىن مەكتەپ ھەزرىتى مائىمۇستا ھەلى بابىر

www.alibapir.net

پاڭتەپاندنى مەكتەبى مائىمۇستا ھەلى بابىر

ھەلى بابىر/ AliBapir

ھەلى بابىر/ AliBapir

پاڭتەپاندنى مەكتەبى مائىمۇستا ھەلى بابىر

جۈرى يەكەمى پىكھاتەى ئىسلام

ئەۋ لايەنە ۋە بۈرۈنەى كە چەسپاۋنە ۋە گۆپانە ھەلئەگرنە:

ئەم جۆرەش لە پىكھاتەى ئىسلام، چەند بەشىكە:

۱- لايەنە ئىمان ۋە ھەقىقەت:

وہك ئىمان بە خوا ﷻ ۋە فرىشتەكانى ۋە پىغەمبەرانى ۋە پۇژى دۈيۈ ۋە بەھەشت ۋە دۆزەخ..

دیارە ئەۋ دەقەنەش، كە پەيۋەندىيان بەم لايەنەۋ ھەيە، ھەۋال دەدەن لەبارەى چەندە پاستىيەكەۋە، كە چەسپاۋنە نەگۆپن، بۆيە مانا ۋە مەبەستەكانىيان گۆپانە ن بەسەردا نايەت، بۆ ۋىتە:

ئەۋە، كە خوا ﷻ خاۋەنى ھەمۈۋ ناۋىكى ھەرەچاك ۋە سىفەتتىكى ھەرەبەرزو پەسندەۋ، لە ھەمۈۋ ھەلەۋ پەلەۋ كەم ۋە كۆپىيەك دۈۋرەۋ تاك ۋە پاك ۋە بى ھاۋەلەۋ ھەربۈۋىيەۋ بى كۆتايىيە ۋە... ھەتە، ھەمۈۋ ئەۋانە چەندە پاستىيەكەن چەسپاۋنە نەگۆپن ۋە، ھەرگىز ناگۇچى گۆپانەيان بەسەردا بىت، ھەر بۆيەش زانا ۋە تۈۋرەۋەۋانى قورۇن، ھەمىشە كۆك ۋە تەبا بۈۋنە لەسەر تەفسىرى دەقتىكى ۋەك سۈۋرەتى: (الإخلاص): ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴿١﴾ اللَّهُ الصَّمَدُ ﴿٢﴾ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ﴿٣﴾ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ﴿٤﴾﴾، واتە: بەناۋى خۋاى بەبەزەي بەخشنەۋە. بلى: ئەۋ، خۋايەكى تاكە. خۋايەكە، جىي نيازو بى نيازە. كەسى لى نەبۈۋەۋ، لە كەسش نەبۈۋە. ھىچ كەس ھاۋتاي نە.

۲- لايىھى خۇاپەرستىيى (عبادة)؛

ئەمىش لايىھىنىكى دىكەي چەسپاۋو نەگۈرەۋ گۈرۈنكارىيى ھەئناگرى، چۈنكە خۇاپەرستىيى ۋ بەندايەتتىي بۇ خۇاكرىن، مامەئەكرىن (تەامل) ھە لىگەل خۇادا، دىيارە ھەر خۇاي پەرۋەر دىگارىش دەزانى، كە چۈن چۈنى پىۋىست ۋ شايستەيە مامەئەي لىگەل بىكرى، ھەر بۇيەش ۋەجى خۇاي زانا ۋ شارەزا، لىھ دوو تويى قورپان ۋ سوننەتدا زۆر بە وردىي نۇختەي خىستۇتە سەر پىت، لىبارەي ھەموو جۆرەكانى خۇاپەرستىيەۋە - بە چەمكە ۋاتاي تايىبەتى ۋ باۋى خۇاپەرستىيى - ۋەك نويىش، رۇزۋوگرتىن، ھەج ۋ عومپە ۋ ئىعتىكاف، پارانەۋە، نەزركرىن، سويىندخواردىن، مال بەخشىن... ھەتدا، بۇ ئىۋنە:

أ- خۇاي بەرزو مەزن لىبارەي چۈنىەتى دەستىۋىز گرتىن (ۋضوء) ۋەۋە فەرۋىيەتى:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ...﴾ (المائدة: ۶)،
ۋاتە: ئەي ئەۋانەي بىرواتان ھىناۋە! ھەركات بۇ نويىش ھەئسان، پىۋوتان بىشۋن ۋ دەستەكانىشتان ھەتا ئانىشكان، دەستى تەپ بەسەرتاندا بىشۋن ۋ لاقەكانىشتان ھەتا گويىزىنگان بىشۋن..

كەۋاتە شەرىزانان (فقھاء) كە دەئىن: دەستىۋىز شەش فەرزى ھەن:
نىياز ھەبۋن ۋ شۆردنى دەم ۋ چاۋ ۋ، ھەردوۋ دەست لىگەل ئانىشكەكان ۋ، مەسح كرىنى سەر ۋ، شۆردنى ھەردوۋىي لىگەل گويىزىنگان ۋ، بە رىز (تەرىپ) ئەنجامدانى ھەموو ئەم كارانەش، ئەم رىستە قورپانئىيە ھەركام لىھ شەش فەرزەي دەستىۋىزى گرتۋنە خۇي، چۈنكە:

رىستەي ﴿إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ﴾، دەلالەت لىسەر نىياز (نىة) دەكات ۋ شۆردنى پىۋو ھەردوۋ دەست ۋ مەسحى سەر ۋ شۆردنى ھەردوۋ (پىش)ش، بەپىۋىنى باسكارون ۋ رىزىبەندىيەكەش، ھەر لىھ خۇدى سىاقەكەدا دىيارە!

ب- هەروەها پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ ئەوەی بە وردیی چۆنیەتی نوێژکردن
 فێری هاوەڵەکان - خوا لییان پازی بێ- بکات، پۆژێک چۆتەسەر مینبەر و
 نوێژیکی لەبەرچاویان کردووە پاشان فەرمویەتی: {صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي
 أَصَلِّي} (رواه البخاري)، واتە: وەك چۆن بینیتانم نوێژم کرد، ئاوا نوێژ بکەن.
 ج- هەروەها لە (صحیح مسلم) دا هاتووە، کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە کاتی
 ئەنجامدانی نەرك و پەرستەکانی حجی مائەوايي (حجّة الوداع) دا بە
 هاوەڵە بەرپێژەکانی دەفەرموو: {خُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَم، خُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَم
 لَعَلِّي لَا أَلْقَاكُمْ بَعْدَ عَامِكُمْ هَذَا}، واتە: خواپەرستییهکان-ی حج-م
 لێوەریگرن، خواپەرستییهکانم لێوەریگرن، پەنگە دواي ئەم سالتەتان پێتان
 نەگەسەوه. (١)

٣- لایەنی خوورەوشت (الأخلاق):

لایەنێکی دیکەى چەسپاوو گۆرانکاریی هەژنەگر لە ئیسلامدا، بریتیه لە
 لایەنی خوورەوشت بە هەردوو جۆری پەسند و پەست و چاكو خراپیهوه.
 چونکە پەوشت و ئاكارە بەرزو پەسندەکان و خوو و پەفتار پەست و نزمەکانیش،
 وەك هەركام لە نیمان و عەقیدە و خواپەرستییهکان، راستەوخۆ پەيوەستن بە ڕووح و
 جەوهەری مرۆڤەوه، پێشتریش باسمان کرد، کە ڕووح و جەوهەری مرۆڤ،
 شتیکی چەسپاوو نەگۆرە.

^١ شایانی باسیشە کە ئیمە کتیبی (خواپەرستی ئیسلامی...) مان بۆ توێژینەوهی خواپەرستی
 بەگشتی و پێنج دروشمەکانی بەتایبەتی تەرخان کردووە، ئەو کتیبە لە چاپی دووهمیدا، کە لە
 نوسینگەی تەفسیر کراوه، چوار بەرگی گەورەیه.

بۇ زىياتر رەۋنەكلىرىمىز مەبەست دەلىل: ئايەتەكانى قورشانو دەقەكانى سۈننەت، بەرۋونو راشكاۋىي مەدھو ستايىشى خەسەتە بەرزو جوانو ئاكارە رەندو پەسندەكانى، ۋەك:

راستگۈرى، دەستپاكىي، خۇراگىرى، سۇپاسگوزارىي، بەبەزەيى بوون، نەرمو نى نىي، لىبۇردەيى، خۇبەكەمگرتن، ئازايەتىي، سەخىيى بوون، دادگەرىيى، چاكەكارىي... ھتدىان كىردو ۋە لەسەر مەسۇلمانانىي پىئويست كىردو، كە خۇيانىن پى بىرەزىنەمە، بە پىچەۋانەشەۋ، رەخەۋ سەرزەشتىيان ئاراستەي خورۋو خەدە دىزىو ئاقۇلەيەكانى، ۋەك:

دېۋىزىي، دەستپىسىي، خۇراگەرىي، سىلەيى، دېرەقىي، زىرىي، خۇبەزلىگىرى، ترسۇكىي، چىروكىي، سەمەكارىي، خراپەكارىي، زىمانشېرىي... ھتد كىردو، لە مەسۇلمانانىي قەدەغە كىردو، كە توخنىي بىكەۋو لەسەرىي پىئويست كىردو، كە خۇيانىي لى بۇر بىكەن.

ھەلبەتە ھىچ كاتىكىش - ھەرچەندە ئىيانى مەۋق - زۆر گەشە بىكاتو بەرەۋىيىش بىچى - ئاگۇنىي خەسەتە ئاكارە بەرزو جوانەكانى ۋەك: راستگۈرىي ۋە دەستپاكىي ۋە خۇراگىرىي ۋە سۇپاسگوزارىي ۋە بەبەزەيى بوون ۋە... ھتد خراپە بن ۋ، سىفەتى خورۋو خەدە خراپەكانى ۋەك: دېۋىزىي ۋە دەستپىسىي ۋە خۇراگەرىي ۋە سىلەيى ۋە دېرەقىي ۋە... ھتد بىنە شتى چاك ۋە پەسند!!

ئەمەش چەند ئايەتلىك، كە ئامازە بە بەشىك لە خەسەتە رەۋشە پەسندو بەرزەكانو خورۋو خەدە رەفتارە نزم ۋە خراپەكان دەكەن:

﴿وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا ۖ إِنَّمَا يَبْغَىٰ عَنْكَ الْكِبَرُ ۖ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أَمْرًا وَلَا نَهْرَهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا ﴿١٣﴾ وَأَخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا ﴿١٤﴾ رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ ۚ إِن تَكُونُوا صَالِحِينَ فَإِنَّهُ كَانَ لِلْأَوَّابِ غَفُورًا ﴿١٥﴾ وَمَا ذَا الْقَرْنِ حَقُّهُ وَالْمَسْكِينِ وَالْبَنِي السَّبِيلِ وَلَا يُبْدِرُ بَدِيرًا ﴿١٦﴾ إِنَّ الْمُبْدِرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ

الشَّيْطَانِ ۖ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا ﴿٢٧﴾ وَإِنَّمَا تَعْرِضَنَ عَنْهُمْ اتِّعَاءَ رَحْمَةٍ مِّن رَّبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَّيْسُورًا ﴿٢٨﴾ وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا ﴿٢٩﴾ إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٣٠﴾ وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةً إِمَّا يَكُنْ نَزْقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِن قَتَلْتُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا ﴿٣١﴾ وَلَا تَقْرَبُوا الرِّزْقَ ۚ إِنَّهُ كَانَ فَجْشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا ﴿٣٢﴾ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ۖ وَمَن قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيهِ سُلْطَانًا فَلَا يَسْرِفُ فِي الْقَتْلِ ۚ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا ﴿٣٣﴾ وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ ۚ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ ۚ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا ﴿٣٤﴾ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُم وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ۚ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٣٥﴾ وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ ۚ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا ﴿٣٦﴾ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا ۚ إِنَّكَ لَن تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَن تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا ﴿٣٧﴾ (الإسراء: ۲۳-۳۷).

ۋاتە: (پەرۋەردىگار تەۋھىدىيەت، كە جگە لەۋى (ھىچ پەرسىۋاتىك) نەپەرستى، چاكە لەگەل باب و دايكاندا بكن، ھەركات يەككىيان، يان ھەردووكيان لەلات بەسەلداچوون، ئەۋە ھىچ قەسەيەكى زىريان پى مەلئ و تىيان مەخوڤە. بەرپىزە ھەيئەتە. ئەۋە ھىچ بەزەيىيەۋە باليان بەسەردايتەنە، بلى: پەرۋەردىگارم ۋەك: چۆن منيان بە گچكىي بەخپۆكرد، تۆش بەزەيىت پىياندايت. پەرۋەردىگارتان بەۋە لە دلتاندايە (لەخۆتان) زاناترە!، ئەگەرچاكە كار بن ئەۋە بەرانبەر بە زۆرگەرپاۋان لىيوردەيە. مافى ھەركام لە خزم نەدارو پىيوار بەدە ھىيۋەدە مال خەرج مەكە. چۆنكە پىيۋەدە مال سەرفكەران، برايانى شەيتانەكاننو شەيتانىش بەرانبەر پەرۋەردىگارى سەلەبوو.

ئەگەر (داۋايان لىكردى و نەتبو پىياندايە) ڤووت لىيان ۋە رگىپاۋ بە ئومىدى بەزەيى (و بەخشى) پەرۋەردىگار بوۋى، ئەۋە قەسەيەكى خۆش و جوانيان لەگەل بكة.

چەنگەت مەقۇوچىنە بە ملتىمەھ بنووسىتى، بە تەواۋىش بىلەن مەكە،
ئەگەرنا (لە ھالەتتى يەكەمدا) بە سەركۆنەكراۋىي و (لە ھالەتتى دوۋەم دا) بە
پىتپراۋىي دادەنىشى! بىنگومان پەرەردگارت بۆيۈ بۆ ھەركەسىك، كە بىمەۋى فراوان،
يان تەنگ دەگات، بەراستى ئەمۇ شارەزاي بەندەكانىيەتى و دەيانىيىنى.

لەترسى نەدارىي مىندالەكەتتان مەكۆن، ئىمە پۆزىي ئەوان و ئىۋەش دەدەين،
بەراستى كوشتىيان تاۋانىكى زلە.

توخنى زىنا مەكەون، بىنگومان ئاقۇلايە و خراپترىن رېبازە.

بە شىۋەيەكى ھەق نەبى، ئەمۇ نەفسە، كە خوا كوشتنى قەدەغەكردە،
مەيكۆن، ھەركەسىكىش بە ستەملىكراۋىي كۆزرا ئەۋە ھەقمان داۋەتە خوين
نەستىنەكەي، با لە كوشتنەۋەدا زىدەپۆزىي نەكات، بىنگومان پشتگىرىي كراۋە.

بە چاكتىن شىۋە نەبى، نىزىكى مالى ھەتىۋ مەكەون، ھەتا دەگاتە ھالەتتى
پىنگەيشتى، پەيمان جى بەجى بگەن، چونكە بەلئىن و پەيمان لىي دەپرسىتەۋە.

ھەركاتىك شىكتان (بۆ خەلك) پىۋا، بەتەۋاۋىي بىپىۋىن و، بە تەرازۋىي راست
شت (بۆ خەلكى) بگىش، ئەۋە چاكتە و سەرنەجامىشى باشتە.

بەدۋاى شىك مەكەۋە، كە نايزانى، چونكە بىستەۋ دىتەۋ غەقل، ھەمۇ
ئەۋانە لىيان دەپرسىتەۋە، بە فىزۋكەشخەۋە بە زەۋىدا مەپۆ، چونكە مەۋگەر
زەمىنت بۆ نادى و ھىندەي چىيانىش بىلند نايىت).

بىنگومان ھىچ كاتىك نەگۇنچاۋە و ئاشگۇنچى، كە ئەمۇ خەسلەت و ئاكارە بەرزو
جوانانەي لەم چەند ئايەتەدا فەرمانىيان پىكراۋە، خراپ بن، كە برىتەن لەم يازدەيە:
(۱) - تەنيا خواپەرستى، ۲ - چاكەكردن لەگەل دايك و بابو ۳ - بەرپۆزەۋە قسە

لەگەل كوردنىان و ۴ - بالى بەزەيى بۆ شۆر كوردنىان و ۵ - دوۋەي خىر بۆ كوردنىان،
۶ - چاكەكارىي و مافى خۇدان بە خزم و ۷ - ھەژارو ۸ - رېبوارو، ۹ - قسەي ئاس و
مۆژدەبەخش لەگەل كوردنىان لە كاتى نەبۋىنى تواناي ھاۋاكارىي كوردنىاندا،

۱۰ - بەلئىن و پەيمان بىردنەسەر، ۱۱ - كىشانە و پىۋانە بە دادگەرەنە نەجامدان)!

ھەرۋە ھى كاتىك نەبۈۋە، ھەرگىزىش ناگوۋىي، ئەۋ سىفەت ۋە پەقارە خراب ۋە دىۋانەي قەدەغەكران، بىنە شتى باش ۋە پەسند، كە برىتىن ئەم يازدەيە: ((۱) - قسەي ناپىك لەگەل باب ۋە دايكدا كردن ۲ - تىۋەخوپىنيان، ۳ - مالى خۇ بىيۋەدە خەرج كردن، ۴ - چەنگ قوۋچاۋىي ۋە ۵ - دەستلاۋىي، ۶ - كوشتنى مىندالى خۇ لەترسى برىسيەتى، ۷ - زىناكردن، ۸ - كوشتنى خەلكى بەناھەق، ۹ - بە شىۋەيەكى خراب دەستۋەردانە مالى ھەتيو، ۱۰ - بەبى شارەزايى شۈيۈنكەۋتن، ۱۱ - بەفیزو كەشخە بەرپىدا رۇيشتن.))!

۴- سەرچەم ئەۋ ھۈكۈمە شەرعىيەت كە بە دەقىكى رۈۋون ۋە بى چەندۈچۈۋنى قورئان ۋە سۈننەت جىگىر بوۋنە:

ئەمىش لايەنىكى دىكەي چەسپاۋ ۋە نەگۈرى ئىسلامە، كە ھىچ كاتىك ناگوۋىي گۈرۈپكارىي ۋە دەستكارىي تىدا بىكى، مەگەر لە چۈنىەتى ۋە مىكانىزمى جىبەجىن كەردن ۋە پراكتىزە كەردىدا.

جا ھەرچەندە چەمەك ۋە اتاي پىئاسەي ئەم لايەنەي چۈرەمى چەسپاۋ ۋە نەگۈرى ئىسلام، ھەرسىك لايەنەكەي دىكەي پىشۋوش دەگىتەۋە، چۈنكە ئەۋانىش ھەر بە دەقى رۈۋون ۋە بى چەندۈچۈۋنى شەرىيەت ئىسپات بوۋن، بەلام مەبەستمان بەم لايەنى چۈرەمە زىاتەر ئەۋ ھۈكۈمە شەرعىيەت، كە لە بوۋارى ھەئسۈكەۋتەكان (معاملات)دا نۇختەيان خىستۈتەسەر پىت، ۋەك:

أ- ھەلەكەردنى كەپىن ۋە فۇشتەۋ قەدەغەكەردنى سۈۋدخۇرىي: ﴿...وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا...﴾ (البقرة: ۲۷۵).

ب- قەدەغەكەردنى تىكەدانى ھىمىنىي ۋە ئاسايشى خەلك ۋە ۋلات ۋە دانانى سزاي پىرەپىست بۇ رىگرو تىكەدان: ﴿إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِّنْ خَلْفٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ...﴾ (المائدة: ۳۳).

ج- دانانی: سزای کوشتنەوه بۆ تاوانی کوشتنی بەناھەقی ناهەست: ﴿..كُذِّبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ..﴾ (البقرة: ١٧٨).

د- سزای سەد (١٠٠) قەمچی بۆ زیناکەرەن: ﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةً جَلْدَةٍ..﴾ (النور: ٢).

ه- سزای دەست برین بۆ دزان: ﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ (المائدة: ٣٨).

و- سزای هەشتا (٨٠) قەمچی بۆ بوختانەکرەن - بوختانی داوین پیسی - : ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً..﴾ (النور: ٤).

ز- قەدەغە کردنی خۆکوشتن:

﴿..وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا..﴾ (النساء: ٢٩).

ح- سەرپەرشتی کرانی ژن و مال لەلایەن میترده‌وه: ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ..﴾ (النساء: ٣٤).

ط- ڕەوابوونی هاوسەرگه‌ری پیاو لەگەڵ ژنیکدا، هەتا چوار، بەمەرجێک لەخۆی راببینێ دادگەری: ﴿..فَأَنكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنً وَثُلُثَ وَرُبْعَ فَإِنِ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدُوا فَوَاحِدَةً..﴾ (النساء: ٣).

بەئێ ئەمجۆرە حوکمە شەرعییانە و هاوڕێنەکانیان، چەسپاوو نەگۆڕنو بواری کۆششکردن (اجتهاد) یان تێدا نیە، مەگەر بۆ چۆنیەتی و میکانیزمی جێبەجێ کردنی ن.

لێره‌شدا کۆتایی بەم باسەمان دێنین، خوا پشتیوان بێ، لەباسی داهاووشماندا تیشک دەخەینەسەر پێکەاتە دیووەمی ئیسلام.

((الأصل في العقيدة والعبادات والأخلاق الحظر، والأصل في المعاملات بأنواعها (الإباحة))، بناغه له عه قيده و خوابه رستيهه كانو خوږه وشتدا پږى ليځيرون و، بناغه له هه ئس وکته کاندا به هه مو جوړه کانييه وه، رږى پيډرانه.

مەنبەستىش لەم بنچىنە شەرىعىيە ئەو ەيە، كەبناغەي مامەلە كەردن لە گەل
عەقىدە و خواپەرستىيەكان و ڤەوشتدا، ئەو ەيە، كە مەزكۇمى مەسۇلمان، دەبى ڤابەند
بى بەدەقە شەرىعىيەكانەو ، بۇ نمونە: بۇى نىە ھەر لەخۆو، جۆرە خواپەرستىيەك
داينىو بە شىۋەيەك لە شىۋەكان بەندايەتى بۇ خواپەكات، بەلكو پىۋىستە
چاوەپىنى فەرمان و مۆلەتى شەرىع پىتو تەنيا لەبەر ڤۆشنايى ويدا ھەنگاوينى،
بەلام بە پىچەوانەو بناغەي مامەلە كەردن لە گەل ھەلس و كەتەكاندا برىتيە لە ڤى
پىدراو دەستكراو ەيى، مەگەر دەقىكى شەرىعى ڤوون و بى چەندو چوون شتىكى
لەو ھوكمە گشتىي پە ھەلاواردبى و قەدەغەي كەردبى.

ئىنجا وەك پىشتىرىش ئامازەمان پىكىرد، ھىكمەتى ئەۋەش- واتە ھەبۈنى دەقى
 زۆرۈ زەۋەندۈ نۈختە خرانەسەر پىت ئە بۈرەكانى ئىمان و عەقىدە و خواپەرىستىي و
 خوۋپەشتداۋ، كەمىي دەق و ازەيتان بە دىارىكىردنى چۈرچىۋە ھىلە گىشتىيەكان،
 ئەبۈارى ھەئس و كەۋتەكان (سىياسىي، ئىدارىي، ئابۈرىي، كۆمەلەيەتى، جەنگ و
 ئاشتى)دا- ئەۋەبە كە:

بواره کانی نیمان و عهقیده و خواپهرستی و خوږه‌وشت، په‌یوه‌ستن به پړوح و جده‌وهری مړۍ‌شوه، که زیاتر حالتی چه‌سپاویی هم‌په و، پیش نه‌وه‌ش په‌یوه‌ستن به‌خوای به‌رزو مدزن و فریشته‌کانی و کتیبه‌کانی و پیغه‌مبه‌رانی و پړژي دوايي و به‌هشت و دږزه‌خوږه، که پی‌گومان چه‌ند راستی‌په‌کن گۆرانیان به‌سهردا نایه‌ت، نه‌مه له لایه‌که‌وه له لایه‌کی دیکه‌شوه عه‌قل که‌متر سهرده‌ری له‌و بوارانه‌دا ده‌کات، که به زاراوی نه‌ودیو سروشت (میتافیزیک) تم‌عبیریان لی ده‌کری، بویه پی‌ویسته وه‌حی خوا قسه‌ی سهره‌تاو گۆتاییان تیدا بکات و، نوخته‌یان تیدا له‌سهر بیت دابنۍ.

به لایم بواره کانی حوکم و سیاست و تابوری و نیداری و جهنگ و ناشتی و کۆمه لایه تی، زیاتر په یوه ستن به لایه نی جهسته یی مروژ و ماددی ژبانه وه، زیاتر حالتی گۆراوی و گه شه کردنیان همدیه، مروژ فیش، تا رادده یه کی باش

﴿...يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِيَ الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَزَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا﴾
(النساء: ۵۹)، واته: نمی توانی برواتان هیتاوه! فرمانبراری خوا بکن و
فرمانبراری پیغمبر بکن و هی کاربده ستانتیک، که له خواتان،
نه گهر برواتان به خواو رژی دوابی هدی، نهوه باشته و سهره نجامیشی
جاکته.

لەم سى دەقە قورئانئىيەدا ئەم چەند ھىلە گشتىيە بۇ حوكم و سياست دىارى كراون، كە چوارچىۋەكى فراوان يىكدىتن:

۱- لەسەر مەسولمانان پىۋىستە بەرپرسيارىتى و سەرپرەشتىكىردنى كۆمەلگا، وەك سىپاردەيەك تەماشىا بىكەن و تەسلىمى كەسانى شايسىتەي خۇي بىكەن:

﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا...﴾.

۲- لەسەر كارىدەدەست و حوكمراوان فەرزە، كە دادگەرەنە حوكمراىنى و دادوهرى بىكەن: ﴿وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ﴾.

۳- لەسەر كۆمەلگەي مەسولمانان و كىانى سىياسىيان پىۋىستە راۋىژ بىناغەي كاروبار بەرپۆەبردنىان يىت: ﴿...وَأْمُرْهُمْ شُورَىٰ يَنْتَهُم...﴾.

۴- لەسەر مەسولمانان پىۋىستە، كە فەرمانبەرى خوا بىكەن و فەرمانبەرى پىغەمبەرى خوا ﷺ بىكەن (واتە بە قورئان و سوننەتەۋە پابەند بن)، ھەرۋەھا لە سنوورى شەرعدا گوپرايەتلى كارىدەدەست و مشوورخۇزائى خۇيشيان بىكەن: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ﴾.

۵- لەسەر مەسولمانان بە گشتىيە بە كارىدەدەست و خەلەك و جەماۋەرەۋە پىۋىستە، كە ھەركاتىك لەسەر شتىك كەۋتنە كىشە و مشتومرەۋە - بە تايىبەت جەماۋەرە كارىدەدەستان - كىشەكەيان بگىپنەۋە لای كىتېبى خوا و سوننەتلى پىغەمبەرى خوا ﷺ بە تەرازوۋى شەرىعت چارەسەرى بىكەن:

﴿فَإِنْ لَنُزَعِمَنَّ فِي شَيْءٍ قَرَدُوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ﴾.

دىارە ئەم پىنچ بنەما گشتىيە و سەرەككەيە، ھىلە گشتىيەكانى حوكم و سياستەي ئىسلامىي و چوارچىۋەي فراوانى حوكمراىنىەكەي پىك دىتن و، خواي كارىەجئ وورە كارىيەكان و چۆنىەتلى و مىكانىزمەكانى چەسپاندنى ئەۋ بنەما سەرەككەيەنەي بەجئ ھىشتەۋە بۇ عەقل و بىر كەردنەۋە و كۇشش كەردنى مەسولمانان، كە بە گوپەرەي بارودۇخ و ھەل و مەرج و گۇرەنكارىيەكانى رۇژگارە جىاۋازەكان، برپارى گونجاۋيان

لەبارەو ەبدەن، لەبەر تیشكى ئەو ھێلە گشتیی و بنەما سەرەکیانەدا، کە خستمانە پروو.

نیستاش بە پێویستی دەزانم، کە ئاماژە بکەم بۆ چەند ھۆکاریکی نەرمیی (مرونة) و گونجایی شەریعەتی ئیسلام، بەتایبەت لە بواری ھەتسوکەوتەکان (معاملات)دا لە گەڵ بەرەوپێشچوون و گەشەکردنی ژيان و گوزەرانی مۆرقو گۆرانکارییەکانیدا:

ھۆکارەکانی نەرمیی و گونجایی

شەریعەتی ئیسلامی

١- ھەببونی ناوچەییەکی ئازاد و خالی لە دەق؛

شەریعەتی ئیسلامی وەك پێشتریش گومان لە بواری ھەتسوکەوتەکاندا بە ئانقەست بۆشایییەکی زۆری بەجێ ھێشتو، چونکە زانیویەتی ئەو بوارە گۆرانکاریی و تازەبوونەو (تغییر و تبدیلی تیدا زۆر دەبێ و، نەپویستو دەست و پیتی خەلکی بێستێ، وەك پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((ما أحله الله في كتابه فهو حلال وما حرمه فهو حرام، وما سكت عنه فهو عفو، فاقبلوا من الله عافيته، فإن الله لم يكن لينسئ شيئاً، ثم تلا: ﴿وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا﴾ (مريم: ٦٤-)) (أخرجه الحاكم وصححه عن أبي الدرداء).

واتە: ئەوێ خوا لە کتێبەکیددا ھەڵاتی کردو ھەڵالە و، ئەوێ قەدەغەیی کردو قەدەغەییە و، ئەوێ لێشی بێدەنگ بوو پەواید، جا پەوایی خوا وەرگیرن، چونکە بێگومان خوا ھیچی لەیاد ناچێ - کەواتە لەپرووی ھیکمەتەو لێی بێدەنگ بوو-، پاشان ئەمەیی خوێندەو: ﴿پەروردگارت ھەرگیز شتی لەیاد ناچێ﴾.

ئىنجا ئىمى ناۋچە ئازاد بۇشەش، ۋەك زانىيانى (أصول الفقه) گوتويىانە: بەھۇي (قياس) ۋ (استحسان) ۋ (استصلاح - المصالح المرسلة) ۋ (عرف) ۋ (سد الذرائع) ۋە پرده كرىتەۋە.

۲ - باسكىرىنى زۆر بابەت بە شىۋەيەكىمى بىچىنەيىمى ۋ گىشتىمى:

ھۆكۈمى دىكەي فراۋانى شەرىئەت ۋ گۇنجانى لەگەل بارودۇخ ۋ ھەلومەرجە جۇراۋجۇرەكاندا، ئەۋەيە، كەزۇرجار ياساۋ ئاراستەكانى بە شىۋەيەكىمى گىشتىمى ۋ ۋەك بىناغە ۋ بىنەما دەخاتەرۋو ۋ ناچىتە ئىۋوردەكارىيەكانەۋە، بۇ ئىمۇنە: لە بواری دادۋەرىي (قضاء) دا، چەند دەقىقى سەرەكى گىشتىمى ھەن، ۋەك: ﴿..وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ..﴾ (النساء: ۵۸)، ﴿وَأَنِ احْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ...﴾ (المائدة: ۴۹)، ﴿..فَأَحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَى فَيُضِلَّكَ..﴾ (ص: ۲۶).

يىغەمبەر ﷺ فەرمۇيەتى: {القضاء ثلاثة: قاضٍ في الجنة، وقاضيان في النار، فرجل عرف الحق فلقى به فهو في الجنة، ورجل عرف الحق فلقى بغيره فهو في النار، ورجل قضى على جهل فهو في النار} (رواه أبو داود والترمذي وابن ماجه عن بريدة).

ۋەك دەيىنن ئايەتەكان فەرمان دەكەن، كە بەيى شەرى خاۋا بە شىۋەيەكىمى ھەق ۋ دادگەرەنە ۋ دور لە ئارەزۋو دادۋەرىي بىرى ۋ، فەرمايىشتەكەش دەيخاتەرۋو، كە ھەر لە سى دادۋەرەن، يەكەيان بەھەشتىيە، ئىمۇش ئەۋەيە، كە ھەق دەزانى ۋ ھۆكۈمى يىدەكات، بەلام دوۋەكەي دىكە، كە ھەق دەزانى ۋ ھۆكۈمى يىتەكەن، يان ھەر لە ئەسلىدا لە ھەق يىتەگان، ئەۋە دۆزەخىن!

بەلام قورئان ۋ سۈننەت ۋوردەكارىيەكانى دادۋەرىي ۋەك: كى شايستەي دادۋەرىيە؟ ئايا دروستە، كە دادۋەرىي جۇراۋجۇر بىت، بۇ كاروبارى خىزان يەكەك، بۇ تاۋانەكان (جنايات) يەكەك ۋ... ھەت؟ ئايا دەكرى دادگەرىي پەلە

پلە و ئاست ئاست يىت: بەرايى (ابتدائي) تېھەتچوونەو (استثنا) و ھەتېرېن (تميز)؟ و... ھەتدىيان باس نە كەردەو بۇ گۇرپھانكارىيەكانى كات و شوئېن بەجىيەن ھېشتون.

٣- گىشتىگىرىي دەقەكان لەروەكا ھەلگىرتنى تىگەيشتن و بېرواكا جۇراوجۇرەوھ:

ئەمىش ھۇكارىكى دىكەى فراوانىي و گىشتىگىرىي شەرىعەتە بە زاراوى زانايانى پىسپۇرى بواى (أصول الفقه) زۇر لە دەقەكانى شەرىعەت، بەتايىبەت لە بواى ھەتسوكەوتەكاندا ماناى جۇراوجۇرگەيىن (متعددة الدلالة)، نەك يەك ماناگەيىن (قطعية الدلالة).

بۇ ئومۇنە: وشەى (قرء) لە پستەى: ﴿وَالْمُطَلَّقَاتُ يَرْجِعْنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ...﴾ (البقرة: ٢٢٨)، ھەم بە مازى پاكبوونەو لە خوئىنى ھەيزو، ھەم بە ماناى خودى ھەيزىش ھاتوھ.

٤- رەچاوكەردنى تىگىران و ناچارىي و ھالەتە ئاتاسايىيەكان:

شەرىعەتى دادگەر و كاربەجىي خوا، رەچاوى ھالەتە ناھەموار و ئاتاسايىيەكانى تاك و كۆمەلە و تىگىران و ناچارىيەكانى كەردەو، ئەمەش ھۇكارىكى دىكەى فراوانىي و گونجاويەتى، خواى بەبەزەيى لەو بارەوھ فەرمويەتى: ﴿...يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ...﴾ (البقرة: ١٨٥)، واتە: خوا ئاسانىي بۇتان دەوئە و نايەوئ سەغلەتتان بكات، وھ فەرمويەتى: ﴿...هُوَ أَجْتَبَكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ...﴾ (الحج: ٧٨)، واتە: ئەم (خوايە) ھەتلى بۇاردوون و لە تايىندا مايەى سەغلەت كەردەتتانى دانەناوھ، فەرمويەتى: ﴿إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنْ أَضْطَرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ...﴾ (البقرة: ١٧٣)، واتە:

يىڭىرمان خۇا بەس مەردارو خۇيىن ۋە گۆشتى بەرازو سەرىپاۋ بۇ غەيرى خۇا
 لىتەن قەدەغە كىردە، جا، ئەگەر كەسىك ناچار بو، بى ئەۋەي بە ئارەزۋەۋە، يان
 زىاد لە ئەندازەي پىۋىست بىخات، ئەۋە گۇناھى ناگاتى...
 پىيغەمبەرىش ﷺ فەرمۇيەتتى: {إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ أَنْ تُؤْتَى رُحَصَةٌ، كَمَا يُحِبُّ أَنْ
 تُؤْتَى عَزَائِمُهُ} (رواه أحمد وابن ماجه)، واتە: خۇا ۋەك چۇن پىي خۇشە فەرزەكانى
 جى بەجى بىرگىن، ئاۋاش ھەز دەكات مۇلەتەكانى ۋەرىگىرگىن.

۵- گۇرانى مەنۋا بەھۇكى گۇرانى كات ۋە شۇيىن ۋە عورفەۋە؛

ئەمىش كە ۋەك بىچىنەيەكى شەرىعىي، زانايانى ئىسلام لەسەرى پىككەۋتۇن،
 ھۇكارىكى دىكەي گىشتىگىيى ۋە فراۋانىي ۋە ئاسانكارىي شەرىعەتە ۋە شەرىئەتە نى
 زەبەدەستى ۋەك: (القرافي) ۋە (ابن القيم) ۋە (ابن عابدين)، كە يەكەمىيان مالىكى
 مەزھەب ۋە دوۋەمىيان ھەنبەلىي ۋە سىيەمىشىيان ھەنبەلىيە، باس ۋە خۇاسى زۇريان
 لەۋ بارەۋە نۇسىيۇن ۋە، ھەردوۋ مەزھەبى كۇن ۋە نۇيى (شافىيى) ۋە شەرىئەت لە عىراق ۋە
 مىسىر، زۇر باۋو ئاشكران ۋە بەلگەي گۇرانى بىرپاۋ فەتۋان^(۱)!
 ئىنجا خۇيىنەرى بەرپىز! بە پىۋىستى دەزائم بەرلەۋەي كۇتايى بەم بۈرەي سىيەمى
 خەلق ھاۋىسىنى جىياۋزەكلىكى تەۋھىدىي ئىسلامىيىتىمىز ۋە خەلق ھاۋىسىنى، لە باسى
 داھاتۇمەندا تىشكىك بىچىنەسەر چەمەك ۋە واتاي ۋە شەي ئايىن (دىن)، كە
 بەداخەۋە بەھەتەداچۇن ۋە ھالى نەبۇن لەۋ بارەۋە، كەسانىكى تۈۋشى ھەتەۋ
 چۇرتى زۇر بىرپەزاۋ كۈشەندە كىردە.

(۱) تىيىنى: بۇ نۇسخىنى ئەمەسە: ((ھۇكارەكانى نەرمىي ۋە گۇرغارىي شەرىعەتى
 ئىسلامىي)) سۇدۇم لە كىيى: (التطرف العلماني في مواجهة الإسلام) د. يوسف
 القرضاوي، ۋەرگىرە، ص ۶۴ تا ۶۹.

چەمكە ۋە واتاي ۋەشى ئايىن (دىن) ۋە ھەلەيەكى سەرلىشىۋېتىش :

خوتەنلەر بىرپەيز! يەكەنكە ئىمە ھەلە زەقانىي زۆرىي ھەلە زۆرى سىكۇلارىستەكان -، ئەگەر ئەلەيىن ھەمۇيان - گېزەلەي بون، بىرپەيە ئە خراب تېگەشتە ئە چەمكى ۋەشى (ئايىن) ۋە، پاشان بىناتنانى دىۋارى كۆمەلەك ئەنجامگىرىيە ھەلە سەيرو سەمەر || ئەسەر ئەو بىناغە لارە!

با بزانەن چۆن؟

جارى ئەوان ئە سەرەتاۋە پىيان ۋايە ۋەشى ئايىن (دىن)، ناۋونىشانىكە تەنیا بەرنامە ئاسمانىيەكان (الشرائع السماوية) دەگىتەۋە! پاشان ھەلەيەكى دىكەش دەخەنە پال ئەم ھەلەيان ۋادەزان، كە بەرنامە خاۋىيەكان (الشرائع الإلهية) ئە (ئايىن بون) دا ھەمۇيان ۋەك يەك ۋەكسان! ئىجا دوايى ئەسەر ئەم دوو تېگەشتە ھەلەيە، دىتن چەندان ئەنجامگىرىيە ھەلە سەقەت دەكەن، كە زۆر ئە ھەق ۋە راستىيە ۋاقىعەۋە دوورن، بۇ ئىۋنە:

كاتىك دەبىست، يان دەخوتەنەۋە، كە (ماركس) گوتۇيەتى: (ئايىن تىياكى گەلەنە)، يان دەبىست دەخوتەنەۋە، كە كاتى خۆي ئە سەدەكانى نېۋەراستدا كلىساۋ نەصرانىيەت ئەگەل زانست ۋە زاناياندا تىكگىراۋن، پىيان ۋايە شىتىكى راست ۋەك بى گىر ۋەك ۋە ۋايە، كە ھەم ھۆكەمەكى (كارل ماركس) ۋە ھەم ھەۋالەكى ئەگەل زانستدا تىكگىراۋى كلىساۋ نەصرانىيەت، بى قەيد ۋە ھەج بگىشتىنرەن، بەسەر ھەمۇ بەرنامەكانى خاۋا بەبى جىاۋازىي، بە بەلگەكى ئەۋە، كە ھەمۇيان ھەر (ئايىن)!!

بەلام بىگومان ئەو جۆرە ھەلەئىست نواندەنە ئەو تەرەزە ھۆكەم دانە، پەفتارىكى سادە ۋە سەركىلانەدە، ۋەك ئەۋ ۋايە، كە (كورد) يەك ھەلە ۋە تاۋانچىكى لى پىشكوتەۋە بابايەكى غەيرە كوردىش بىت ئەۋ ھەلە ۋە تاۋانە بىخاتە مىلى ھەمۇ كوردىكەۋە بەسەرياندا بېرى، تەنیا ئەبەر ئەۋەكى ئە (كورد بون) دا ئەگەل ئەۋ بابايەدا يەكەگەنەۋە!!

ئىستىش با كەمىك ئەبارەي چەمك و واتاي وشەي ئايىن (دىن) ھەۋە بدوئىن، تاكو دەربىكەۋى، كە وشەي ناۋىراۋ لە بەكارھىتەننى زمانو قورئاندا تايىت نىە بە بەرنامەكانى خواۋە، سەرجمە بەرنامە و سىستەمەكان (المناهج والأنظمة) دەگىتەۋە، پەرۋاش نىە وايزانرى، كە كۆيۈنەۋەي بەرنامە خوايىيەكان لەئىتەر ناۋونىشانى وشەي ناۋىراۋدا، بەلگەي ۋەك يەك بوۈن و يەكسان بوۈنيانە! ديارە وشەي (ئايىن) تەرجەمەي وشەي (دىن) ھەۋە وشەي (دىن) ىش، ھەم لە زمانى غەرىبى ۋە ھەم لە بەكارھىتەننى قورئاندا، چوار واتاي ھەن:

يەكەم: سزاۋ پاداشت (الجزاء):

ۋەك خوا ﷻ فەرمايەتتى: ﴿مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ﴾ (الفاتحة: ۴)، واتە: خواۋەنى پۇژى سزاۋ پاداشتە..

دوۋەم: گەردن كەچىيى (الخصوع):

ۋەك خوا ﷻ فەرمايەتتى: ﴿وَقَنِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ...﴾ (البقرة: ۱۹۳)، واتە: ۋە لەگەتلىاندا يەنگن، تاكو ئاۋاۋە ئازاردان -ى مسولمانان- نامىتىۋ، ملکہچىي تەنيا بۆ خوا دەيى...

سىيەم: بەرنامەۋ سىستەمى ژيان (منهج نظام الحياة) بەگشتىيى چ لە خواۋە ھاۋىيى چ لە غەيرى خوا:

ۋەك خوا فەرمايەتتى: ﴿قُلْ يٰٓأَيُّهَا الْكَافِرُونَ ﴿١﴾ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٢﴾ وَلَا أَنْتُمْ عٰبِدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴿٣﴾ وَلَا أَنَا عٰبِدُ مَا عٰبَدْتُمْ ﴿٤﴾ وَلَا أَنْتُمْ عٰبِدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴿٥﴾ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ﴾ (الكافرون)، واتە: ئەي كافرلەر! ئەۋەي ئىيۇ دەيىەرستىن

من نایبەرستم، ئێوەش ئەوەی من دەبیەرمستم نایبەرستم، لە داهاووشدا من ئەوەی ئێوە دەبیەرمستم نایبەرستم، ئێوەش لە داهاوودا ئەوەی من دەبیەرمستم نایبەرستم، بەرنامەی خۆتان بۆ خۆتان و بەرنامەی خۆشم بۆ خۆم. هەرەها فرمویەتی: ﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَىٰ الدِّينِ كُلِّهِ...﴾ (الفتح: ٢٨)، واتە: خوا ئەو کەسە، کە پێغەمبەری خۆی بە پێنمایی و بەرنامەی راستەوه پەوانەکردوه، تاكو بەسەر هەموو بەرنامەکاندا سەری بھات..

هەر ئەو بارەوه، کە وشە (دین) بە مانای بەرنامە و سیستەمی ژيانە، خوا فرمویەتی: ﴿كَذَٰلِكَ يُؤَسِّفُ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ...﴾ (یوسف: ٧٦)، واتە: ئاوا بەو جۆرە تەگبیرمان بۆ یوسف کرد (کە بنیامینی برای لای خۆی گل بداتەوه)، ئەگەرنا بەپێی بەرنامەی پادشا - میصر - بۆی نەبوو باریەکی بگێڕتەوه...

چۆنیەتی دەلالەتی ئەم نایەتەش لەسەر ئەوه، کە بەکێک لە مانایەکانی وشە (دین) بریتیە لە بەرنامە و سیستەمی ژيان و گۆزەران، چ لە خواوە هاتبێ، چ لە غەیری خوا، بەم شێوەیە:

أ- لە سوورەتی (الکافرون) دا خوا سبحانە وتعالی فرمان بە پێغەمبەرەکی دەکات، کە بە کافرەکان بڵێ: من ئەو نایبەرستم، کە ئێوە دەبیەرمستن... نایینی خۆتان بۆ خۆتان و نایینی خۆشم بۆ خۆم. جا لە سۆنگەی ئەوه، کە وشە (الکافرون) ئەلیف و لامی (تعریف) ی لەسەرە، تێکپرای کافران دەگێتەوه، کەواتە: سەرچەم کافرەکان هەر بەرنامە و پێبازێکیان هەبێ، مانای وایە نایینیکیان هەبێ، شوێن (دین) یەک کەوتوون، کە غەیری ئیسلامە، جادیارە، ئەگەرخواوەن کتێب بن وەك جوولەکەو دیانەکان، ئەوه بەرنامەیکە خوایی تێکدراو (عُرف) یان هەبێ، ئەگەرخواوەن کتێبی

ئاسمانىيىش نەبن، ئەمە ئايىنەكانيان ئەم بەرنامە و سىستەمانەن، كە زادەى بېرھۆشى مەۋقۇن.

ب- ئايەتەكەى (الفتح) یش، كە لہ (التوبة) و (الصف) یشدا ھاتوہ، خوا ﷺ تېیدا خستوویەتەرۋو، كە پىغەمبەرى كۆتایی خۆى (محمد) ﷺ ى بە رېتىمىي و بەرنامەيەكى ھەق و راستەمە ناردوہ، تاكو لەرۋوى ھەق و راست بوونەوہو، بە بەلگە بەسەر تېكراى ئايىنەكاندا زالى بكات، كەواتە: ئىسلام و بەرنامە و سىستەمەكانى ديكە ھەمۋويان لہ ئايىن (دين) بووندا، يەكن، ئەمەندە ھەيە ئىسلام ئايىنى ھەق و راستەمە ئەوانىش ناھەق و ناراست.

ج- لہ ئايەتەكەى (يوسف) یشدا خۋاى كارەجى پۋونى كەردۆتەوہ، كە، ئەگەر ئەمە تەگبەرەى بۇ يوسف ﷺ نە كەردبايە، ئەمە بەپىئى ئايىنى پادشاى مىصەر نەيدەتۋانى برايەكەى بە بارمە لەلای خۆى گل بداتەوہ، تەگبەرەكەش ئەمە بوو، كە (يوسف) بەپىئى شەرىعەتى (يعقوب) ﷺ و برايەكانى مامەلە ئەگەل بنىامىنى برايدا بكات، كە بەرۋالەت دزىي لى ئاشكرا بووہ، نەك بە كۆپرەى ئايىن و بەرنامەى پادشا (دين الملك)، جا ديارە بەپىئى شەرىعەت و ئايىنى يەمقوب ﷺ بۆى ھەبووہ برايەكەى لہ بەرانبەر دزىيدا، بە بارمە لەلای خۆى گل بداتەوہ، بەلام بەپىئى ئايىنى پادشا سزايەكى ديكەى ھەبووہ! وەك دەبىنەن خوا ﷺ سىستەم و بەرنامەى پادشا كافەرەكەى مىصەرى بە ئايىن (دين) ناۋېردوہ، كەواتە ھەمۋو بەرنامە و سىستەمىكى ژيان و گۈزەران جۆرە (تايىن) يەكە.

چۈارەم: ئىسلام، دوايىن بەرنامەى خۋا [المنهج] اللہي [الاخيار]:

بەلئ! ماناى چۈارەمى وشەى (دين) برىتتە لہ ئىسلام، دوايىن بەرنامەى خۋا بۇ مەۋقايەتتى، جا شايانى باسە، كە ھەركاتىك خۋا بەرزو مەزن

ۋەشەي (دەين)ى بۇ پېئاسە كەردنى ئىسلام بەكارھىتەيى، ۋەسفو بەند (قەيد)نىكى جىياكەرەۋەي خىستۇتەسەر، ۋەك:

۱- دەين اللە: ﴿وَرَأَيْتَ الْنَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا﴾ (النصر: ۲)،
ۋاتە: خەئكت بېنى كۆمەل كۆمەل دەھاتنە نىر بەرنامەي خواۋە..

۲- دەين الحق: ﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ..﴾ (الفتح: ۲۸)،
ۋاتە: خوا ئەۋ كەسەيە، كە پېغەمبەري خۇي بە رېئىمىي ۋە بەرنامەي
پاستەۋە پەۋانە كەردە..

۳- الدەين القەيم: ﴿فَأَقْمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَئِيمِ..﴾ (الروم: ۴۳)، ۋاتە: جا پەۋى
خۇت بەرانبەر بە بەرنامەي پىك ۋە پاست، پىك بەكە..

۴- دېنأ قېمأ: ﴿وَيُنَاقِشُكُمْ مُّلَكٌ كَرِيمٌ خَفِيفًا..﴾ (الانعام: ۱۶۱)، ۋاتە:
بەرنامەيەكى پاستە، رېبازى ئېراھىمە ھېچ لارىي تېدانيە..

۵- الدەين: ﴿إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ..﴾ (آل عمران: ۱۹)، ۋاتە:
بېئگومان بەرنامە -ى پەسند- لاي خوا، تەنيا ئىسلامە..

ئىنجا ديارە بە پېئى سىياقى ئايەتەكانىش بۆمان دەردەكەۋى، كە ۋەشەي (دەين)
بەكام ئەۋ مانايانە بەكارھاتەۋە، ھەركات ۋەشەي (دەين) بەماناي بەرنامەۋ ئايىن
بەكارھاتەۋە، ئەگەرھېچ ۋەسفو قەيدى لەسەر نەبۈۋن، ئەۋە مەبەست پېئى ئايىن ۋە
بەرنامەيە بە گشتىي، بەلام، ئەگەر بە ۋەسفو قەيدىك تايىبەت كرابۈ، كە مەبەست
پېئى مەدەخ بۈۋ، ئەۋە ئەۋ شۈئەدا مەبەست پېئى ئىسلامە.

كەۋاتە: ۋەشەي ئايىن (دەين) ئە بەكارھىتە نى زمان ۋە قورئاندا، مەبەست پېئى
بەرنامەۋ رېبازى ئايان ۋە گۈزەرانە بەگشتىي، جا چ ئەۋ بەرنامەيە خۋايى ۋە ئاسمانىي
بېت، چ بەشەرىي ۋە زەمىنى، ئەگەر خۋايى ۋە ئاسمانىيەش بۈۋ، چ بە ساغىي ۋە
دەستكارىي نە كراۋىي مابىتتەۋە، كە تەنيا ئىسلامە، چ دەستكارىي كرابى ۋە
گۆررابى، ۋەك: جۋايەتى ۋە دىانەتىي (اليهودية والنصرانية).

جا بىنا لەسەر ئەۋە، كە رابرد دەئىن:

يەكەم: ھەر فېكرە ۋە بېر دۆزەيەك، كرايىتە بەرنامە ۋە پىيازى ژيان ۋە گوزەران
سەرچاۋەكەي ھەرچىيەك بىت، ئە رۋانگەي ئىسلامە ۋە بە ئايىن (دىن)
دادەئى ۋە، بەۋ پىيە ۋەك چۆن بەرنامەكانى: ئىسلام ۋە جۋايەتى ۋە
دىانەتى، ئايىن (دىن)ن، بە ھەمان شىۋەش بەرنامەكانى ۋەك:
كاپىتالىزم ۋە سۆسالىزم ۋە لىبرالىزم ۋە سېكۇلارىزم ۋە... ھتدىش، ئايىن.
دوۋەم: ۋەك چۆن بەرنامە ۋە ئايىن بوۋى ھەركام ئە كاپىتالىزم ۋە سۆسالىزم
ئەۋە ناگىيەن، كە ئە ھەموو شىكدا ۋەك يەك ۋە يەكسان ۋە، بگرە ۋەك
يەكش دەچن! بە ھەمان شىۋەش ئايىن (دىن) بوۋى ئىسلام ۋە دىانەتى
(نصرانىيە)ش ۋە ئە ئەسلا، ئە خوا ۋە ئاسمانە ھاتىيان، مانا ۋەئە،
كە ۋەك يەك ۋە يەكسان ۋە، ھەر ھوكمىك يەككىيانى گرتەۋە، ئەۋى
دىكەشيان دەگرتەۋە!

ئاخر بەرپاستى سەيرە، كە بە بىانۋى ئايىن بوۋى ۋە ئاسمانى بوۋى ھەركام ئە
ئىسلام ۋە ئەۋرانييەتەۋە، بخرىتە تەرازۋىيەكەۋە بەيەك چاۋ سەير بگرتن ۋە، ھەموو
ئەۋ عەيب ۋە عار ۋە ئاتەۋىيەتەۋە، كە بەھۋى گۆرۋان ۋە شىۋىتران ۋە خراب
بەكارەتەن (استغلال) ۋە ئە ئەۋرانييەتەۋە پەيدا كراۋن، ۋەك: دژى عەقل ۋە زانست
بوۋى ۋە، ئە بەرەى ستەمكار ۋە چەۋىتەراندا بوۋى ۋە، دژايەتى كرنى ئازادىي
ۋە... ھتد پال بەرئە ئەۋرانييەتەۋە، ئىسلامى پاك ۋە بى خەۋش ۋە بەرنامەى
كۆتايى خوا بۆ مۆۋشايەتەۋە، باجى ئەۋرانييەتەۋە شىۋىتران ۋە بەرنامەيەكى ئە
ئەسلا بۆ قۆن ۋە ھەل ۋە مەرجىكى تايەتە نىتران، بدات! ئايا رەۋايە ئوۋسەرە
بۆرۋ ھەقىيەت ۋە ئۆزەكان، ھەر چۈنكە ئە (ئوۋسەر) بوۋندا، ئە گەل ئوۋسەرە
ھەلپەست ۋە دەھۆل كوت ۋە موخەننەتەكاندا بىك دەگەنەۋە، باجى ھەل ۋە پەلەكانى

نەوان بەدەن و بەیەك چا و تەماشایەك بکړین؟! ^(١)

کەواتە: لەمەودوا، با لایەنگرانی تەوژمی سیکۆلاریزم و خەلکی دیکەش، ئەگەر دەیانەوی شتوازی نووسین و ناخاوتنیا زانستییانە بێت، ئەك سەرکێل و دیاگوگییە نە، هەركاتێك بەگشتیی باسی ئایین (دین)یان کرد، ئاگاداری چەمك و واتایەكەى بن و، بزائن كە عەلمانییەتەكەى خۆشیان جوړە ئایینیكە، بەلام زەمینی و مرۆڤكرد، هەركاتێكیش باسی بەرنامە ئاسمانییەكانیان کرد، بەتایبەت ئیسلام و نەصرانییەت، با دیاریی بکەن، مەبەستیان پێ كامەیانە و یەك وشەو پێناسە بۆ هەموویان بەکارنەهێنن، چونكە بێگومان ئیسلام و نەصرانییەت - بەم حالەى ئیستایمۆه - نێوانیان ئاسمان و پێسمانەو، وەك گوتراو: (بەس خویان یەكە!).

خوێنەری بەرپێژ!

لێرەشدا كۆتایی بە توێژینەمۆمان لەبارەى: ((خالە ھاوبەش و جیاوازهكانى نێوان تەوژمی ئیسلامیی و عەلمانی لە بواری فیکرو زانستدا)) دێنێن، خوا یاریی لە ئالقەى داها تووماندایە لە بواری حوکم و سیاسەتدا، سەرفەجی خالە ھاوبەش و جیاوازهكانى هەردوو تەوژمی ئیسلامیی و عەلمانی دەدەین.

^١ یان ئایا پەروایە كە میدیای ئازاد و پەسەن و سەربەخۆ، لەگەڵ ئەوەدا كە پێى دەگوترێت (میدیای سیبەر) و من پێى دەلێم (میدیای پاشكۆ و وابەستە و دابەستە)، كە لەلایەن حیزبە پەرەدارەكانەو «تەمویل و ئاراستە (توجیه) دەکړین، بخرێنە تەرازوویەكەوه؟!

له بواړې د هوله تداريپي و حوكمرانييدا

خویشنمیری سانگین!

له باسه گانې پاپړدودا له هرسټك بولۍ: (پوونتاسي) او (پيوپړوا) و (فيگرو زانست) دا، باسي خاله هلوپه شو جيلوازه گانې نوموړي نيسلامۍ و عدلانييمان كړدو، به شتوپه كي گشتي خستمانوړو، كه له كوټو كوټو له چي و چيدا پټك ده گه نوه، يان له يه ك جيا ده بنوه، شاياني باسي شه، كه نيمه له پز كړدنې هرسټك بولۍ پاپړدوي پټكوه بولود كړلوي نو دوو نوموړه دا، په چلوي پز به نديي (كريب) ي مه تيقيمان كړدو، چونكه - ورك پشترش پوونمان كړدو نوه - جوري پوونتاسي و تپړوانيني مړۍ به خواښك و پوونوړو ژيانو دنياو دلوپوژ، كه پيوپړواپه كي دپلۍ ده كات و، پيوپړواش بناغدي پي كړدو نوه و كلويگريي مولاوي له سر حاله تي فيگريي و زانستي مړاف هيد.

ئىستاش راستەوخۇ دەچىنە سەر بەشى يەكەمى بابەتە كەمان:

به‌تڼي، هه‌ر‌کام له نيسلام و سيکولاريزم به سروشت، هه‌بوونی قه‌واره‌ی سياسي ده‌خوازن، چونکه وه‌ک له رابردودا خستمانه‌پروو، هه‌ردووکیان به‌رنامه‌(دين)ن و ده‌شيانه‌وې سهرجه‌م بوارو لايه‌نه‌کانی ژيان و گوزه‌رانی مړوڅ — بگرڼه‌وه و، ناشکراشه، که‌نایين و به‌رنامه‌يه‌کی وا گشتگير، ناگوښی به‌بی ده‌ولت و قه‌واره‌ی سياسي جوت‌به‌جوت بکړی.

(۲) چایی پیکه م/۲۰۰۷.

۳- ھەركەتلىك ھېمىيىتى ۋە ئاسايىشى خەلقى خىستە مەترىيىيە ۋە دەستىرىيىيى كۈندە سەرگىيان ۋە سامانىيان، بەگۈيرە ۋە تۈۋەنكەي، يەككىلە چۈر سزاي، كۈشتى، ھەلۋاسىن، دەستى راست ۋە پىتى چەپ بىرىن، دۈۋر خىستە ۋە لۈۋاتى، بەسەردا بېجەسىيىن: ﴿ إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خَلْفٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ۚ ﴾ (المائدة: ۳۳).

۴- ھەركەت دۈۋ كۆمەلە ۋە مەسۇلمانان پىنكەۋە بەشەرھاتىن، پىتۈيىستە ئاشتە ۋە اىيان لەنىۋاندا بىكەن ۋە، ئەگەر لايەكىيان ھەر ۋازى نەھىتتا ۋە لەسەر ئاۋاۋە سۈۋر بوۋ، پىتۈيىستە، ئەگەر بەجەنگ ۋە كۈشتارىش بوۋە، دەستى بىگرن ۋە لە سنۈۋرى خۇيدا رايگرن: ﴿ وَلَنْ طَافَيْنَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَقْتُلُوا فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَىٰ فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَقَّ نَفْسِي إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴾ (الحجرات: ۹).

۵- ھەركەت لايەنىك شەپرى پىن فېۋىشتى ۋە يەخەي پىن گىرتى ۋە دەستىرىيىيى كۈندە سەر، جەنگى لەدۇر بىكەن ۋە بەرپەرچى ستەم ۋە دەستىرىيىيە كەي بەدەنەۋە: ﴿ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ ۖ ۞ ﴾ (البقرة: ۱۹۰)، ﴿ ۞ فَمَنْ أَعَدَّىٰ عَلَيْكُمْ فَأَعِدَّوْا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا أَعَدَّىٰ عَلَيْكُمْ وَأَنْفُوا اللَّهَ وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴾ (البقرة: ۱۹۴).

بەللى، ئايا ئىسلامىكى ئاۋا، دەگۈنچى بەللى دەۋلەت ۋە قەۋارەي سىياسىي بەرپەرچە بېچىۋ، ھېچ كام لەم پىنچ نەركە گىرنگەي پىن جىۋىجىۋ بىكرىن، چ جاي ھەسرويان ۋ، چ جاي چەندان نەرك ۋە كارى دىكەي گەۋرە ۋە گىرنگ؟! پىنكەرمان نەخىر.

ئىنجا دەربارەي پىتۈيىست بوۋى قەۋارە ۋە دەستەلاتى سىياسىي بۇ سىكۇلارىزم، دەللىن:

كاتى خۆي - ۋەك پېشتەر باسماڭ كىرد - سىكۆلارىزم ئە كاردانەۋەي ھىكۆمەتى ئايىنى (تېۋىكراسى) ئە پۇژئاۋادا سەرى ھەلدا، دۋاى ئەۋەي نەصرانىيەت و كلىئىسايەكەي. بۇ ماۋەي چەندان سەدە بەناۋى خواۋ (مەسىھ) ۋە ھىكۆمپرانىيان كىرد، بەلام چ ھىكۆمپرانىيەك!

بە شىۋەيەك، كە كلىئىساۋ چىنى ئەكلىپۇس، خۇيان ئە خەلەك ۋە جەماۋەر كىردبۇو بە خاۋەنى مۆتلەقيان و، خەلەك ۋە جەماۋەر ئە بەرانبەرياندا، ئەك ھەر خاۋەنى مال و سامان، بىگرە رۇخ و ەقلى و وىژانىشيان نەبۇن!

جا ديارە شتەك ئە كاردانەۋە ۋە لەدۇ شتەك شىكەش پەيدابى، دەبىتە چىگرەۋە (بىدىل) ى و، بە كىردەۋە ۋە ۋەقەشدا سىكۆلارىزم، پاش بەزاندى و جى پىلېۋكردنى كلىئىساۋ چىنى ئەكلىپۇس، بەر ئە ھەر شتەك ئە دەۋلەتى نەۋەيى (الدولة القومية) و دەستەلاتى زەمەنىي (السلطة الزمنية) دا بەرجەستە بۇو.

كەۋاتە: بەلە سىرۇشتى ھەركام ئە ئىسلام و سىكۆلارىزم، ھەبۇنى قەۋارەي سىياسىي و دەۋلەت دەخۋازى، بەلام جياۋازى نىۋان سىرۇشتەكانيان و شىۋەي دەۋلەتدارىي و ھىكۆمپرانىيەكەشيان ئەيەك جىايە، ھەرچەندە خالى ھاۋىيەشيان ئە نىۋاندا ھەن، ۋەك تۇزىكى دىكە دەپخەينەرۇو.

(۲) ۋەردەكارىيەكان (تفصيل) ىا ھۆكۈم و سىياسەت ■ مىكانىزىمى پىكەيئانى دەۋلەت و دەزگايەكانى ۋە پىۋىست بۇونى قەۋارەك سىياسىي ئە ئىسلام دا، دۇو شەئى ئەيەك جىيان:

شتەكى ئاشكرايە، كە ئە دەقەكانى قورشان و سوننەتدا، ۋەردەكارىيەكانى چۆنىەتى بىئانتانى دەۋلەت ودام و دەزگايەكانى و، مىكانىزىمى بەرپۆۋەبىردنى نەخراۋنەرۇو، ھىكەمتى ئەۋەش - ۋەك ئە ئامىلكەي (سىياسەتى ئىسلامىي و چەند پۈۋنكردنەۋەيەك) دا باسكردو - ئەۋەيە، كەشەرىعەتى تىۋرۋەۋاى خواى كاربەجى، ئەبۋارى ھەلەسوكمۆتەكان (معاملات) دا - كە بىنگومان ھۆكۈم و سىياسەتەش بەشىكى گىرنگى ئەۋ بۋارەيە - ئە سۆنگەي ئەۋەۋە، كە گەشەكردن و گۇرپانكارىي زۇريان تىدا

رەو دەدات، تەنيا ھىلە گىشتىيەكان و بنەما سەرەككىيەكانى دانان و، نەچۆتە نېو
 وردە كارىيەكانەو، بەلكو ئەو مەيدانەى بە بۆشايى بۆ گۆرپانكارىيەكانى ژيان و
 گوزەران بەجى ھىشتەو، تاكو مرۆڭ — لەبەر پۆشنايى شەرەو پىداويستى واقىعدا
 كۆششيان بۆ بىكات و ئەو بۆشايىيە پى بىكاتەو.

بەلام پىويستە بزانى، كە نوختە لەسەر پىت دانەنانى ئىسلام لە بوارى ھوكم و
 سىياسەتداو، وازەينى بەدىيارىكردنى چوارچىوئەكى فراوان و ھىلە گىشتىيەكان،
 ئەو نەگەيەنى، كە ئىسلام ھەبوونى قەوارەى سىياسىي و بنىاتنانى دەوئەت، بە
 پىويست نازانى! چونكە ئەو دوو مەسەلەيە لەيەك جيان، چونكە ھەك پىشتەر
 گوتمان: سروشتى ئىسلام لە خودى خۆيدا ھەبوونى دەوئەت دەخوازى و، بەبى
 قەوارەو دەستەلاتى سىياسىي، مسوئلمانان ناتوانن زۆرەى ھەرەزۆرى ئەركەكانيان
 راپەرئىنن و، نامانجە مەزنەكانى ئىسلام بچەسپىنن، ھەر بۆيەش خەو كارىيەجى
 ھىتانەدى چوار نامانجى گەورەو سەرەكى: (نويۆ بەرپاكردن و زەكات دان و
 فرمان بەچاكەكردن و پى لە خراپەگرتن) پەيوەست كەردە بە ھەبوونى قەوارەى
 سىياسىيەو، ھەك فەرەمويەتى: ﴿...وَلْيَنْصُرُوا اللَّهَ مِنْ نَفْسِهِمْ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ
 عَزِيزٌ﴾ (الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا
 بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَاللَّهُ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ) (الحج: ٤٠-٤١).

بەلام لەبەر ھىكمەتەك - كە نامازەمان پىنكرد - ئىسلام چوونە نېو
 وردە كارىيەكانى ھوكم و سىياسەتى بەپىويست نەزانىو، ناوچەيەكى زۆرى لەو
 بوارەدا بەبۆشايى ھىشتەو، تاكو مسوئلمانان بە گۆيرەى گۆرپان و پەرەستانەدى
 زەمان و پىداويستى ژيان و گوزەرانىان، لەپىي بىركردنەو و كۆشش كەردن و
 بەرھەمى عەقل و ئەزمونى خۆيان و خەلكى دىكەو پى بىكەنەو.

كەواتە: نەبوونى وردە كارىيەكانى چۆنەتى بنىاتنانى دەوئەت و
 دامودەزگايەكانى ميكانىزمى بەرپۆھەردنى، بەلگەى پىويست نەبوونى قەوارەو
 دەستەلاتى سىياسىي نى، ھەك بەداخوئە ھەندىك كەس وائالى بوو و تووتىيانە ئەو

قسانەى (علي عبدالرازق) دووبارە دەكەنەۋە، كە ئە كىتەبى: (الإسلام وأصول الحكم) دا كىرەۋىنى، پاشانىش لىيان ژىۋان بۆتەۋە، دۋاى ئەۋەى ژمارەك ئە زانايان بەرپەرچىاندەۋەتەۋە (الأزهر) یش سزایدەۋە نازناۋى زانايى (العالمية) ى لى ستاندۇتەۋە^(۱)!

(۲۳)- ھەرچەندە شەرىئەت ۋە رەكارىيەكانى دەۋلەت ۋە ھۆكۈمەت باس ئەكردۈۋىن، بەلام چۈۋارچىۋەيەكى فراۋان ۋە ھىلە سەرەكەيەكانى دىارى كىرەۋىن:

دەتۋان ئەم ھەت خالەى خۋارەۋەشدا، بەكۈرتى ئامازە بۆ ئەۋ چۈۋارچىۋە فراۋان ئەۋ ھىلە گشتىي ۋە سەرەكەيەكانە بىكەين:

۱. ھۆكۈمەتتى باالا ھى خۋايە كە ئە سەرەۋەى شەرىئەتەكەيدا

بەرچەستە دەبى:

ئەم پاستىيە بەردى بناغەى سىياسەت ۋە ھۆكۈمەتتىيە ئە ئىسلامداۋ، مەبەستىش پىي ئەۋەيە، كەمسۇلمانان ئەسەريان پىۋىستە، خۋاى بەرزو مەزن، ۋەك چۆن تاكە بەدەيەنەرو پەرۋەردگارىانەۋ تاكە پەرسىراۋ (مەبۇد) يانە - بە چەمكى تايىبەتى خۋاپەرسىتى-، تاكە ھاكىم ھەكەمىشيان بىتۋ، بىجگە ئە بەرنامەۋ رېئازو ھۆكىمى ۋى، ھىچ بەرنامەۋ رېئازو ھۆكىمكى دىكە بۆ رېكخستەۋ بەرپۋەبەردى ژيان ۋە گۈزەرانىيان بەكارنەھىتن، ئەگەرنا ۋەك چۆن بە سەجەدەۋ رىكۋەۋ بەردى نۆيژ بەرپا كىردىۋ پۇژۋوگىرتىۋ قوربانى سەرپىن بۆ غەيرى خۋا، دوۋچارى ھەۋەل بۆخۋا دانان (الإشراك بالله) دەبىۋ ئە بازىئە ئىمان ۋە ئىسلام دەردەچىن، بە ھەمان

(۱) بىروانە كىتەبى: (حكم هيئة كبار العلماء ■ في كتاب الإسلام وأصول الحكم) ط ۲ ص ۳۱،

شېۋەش بەۋەرگرتنى بەرنامە ۋە ھۆكۈم لە غەيرى خاۋا شوۋىن نەكەۋتنى
شەرەۋ ئايىنى خواش، گىرۋەدى شىرك ۋە كوفر دەبن، چونكە خوا ﷻ ۋەك
چۇن فرمىۋىيەتى: ﴿...وَلَا يَشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾ (الكهف: ۱۱۰)،
فرمىۋىيەتى: ﴿...وَلَا يَشْرِكْ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا﴾ (الكهف: ۲۶).

ھەروھە بەرپاشكاۋىي رايگەياندە، كە ھەركەسىك مەلەكچى بەرنامە ۋە
ھۆكۈم غەيرى خاۋىي، ئەۋە دەچىتە پىزى ھاۋىيەشەندەران (مشرىكىن) ھە،
ۋەك فرمىۋىيەتى: ﴿...وَأَنَّ الشَّيَاطِينَ يُؤْخَذُونَ إِلَىٰ أُولَٰئِهِمْ لِيُجَدَّلُوهُمْ وَلِيُنَّظَرُوا
أَعْمَلُهُمْ إِنَّهُمْ لَشَرُّونَ﴾ (الأنعام: ۱۲۱)، ھەروھە خاۋى كارەجى كورت
ھەلەپەند نى ھۆكۈم لەخوادار تەنیا بەندايەتىكران بۇ خاۋى، ۋەك دوو پەۋى
يەك دراۋ داناون: ﴿...إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الَّذِي
أَلْقَيْتُمْ﴾ (يوسف: ۴۰)، ۋاتە: ھۆكۈم تەنیا ھى خاۋىيە، فرمانى كردە، كە
جگە لەۋ نەپەرسەن، ئانەۋىيە ئايىنى راست..

بۇيەش گوتۇۋمانە: ھۆكۈمپانئىتى بالا (الھاكىمىة العلىا)، چونكە
مەۋزۇئەكانىش لە سىبەرى ھۆكۈمپانئىتى خاۋا لەبەر پۇشنايى
شەرىعەتەكەيدا، ھۆكۈمپانئىتىيەكى بچوۋكىان ھەيە، بۇيان ھەيە بۇ ھەمەرو
ئەۋ مەسەلانە، كە شەرىعەت ياساۋ بېيارى بۇ دىيارى نەكردون، ياساۋ
بېيارى گونجاۋ لە چوارچىۋە شەرىعەتدا دابنپن.

بۇيەش گوتۇۋمانە: ھۆكۈمپانئىتى بالاى خاۋا لە سەۋرەرىتى شەرىعەتەكەيدا
بەرجەستە دەبن، چونكە خوا ﷻ فرمانى بەپىتغەمبەرى خۇي (ھەمد) ﷺ
پەيغەۋانى كردە، كە بەپىتى ئەۋ كىتەب شەرىعەتە ناردۋىيەتە خاۋىي،
ھۆكۈمپانئىتى ۋە دادۋەرىيى بكن:

﴿وَأَنِ احْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ...﴾ (المائدة: ۴۹).

کسانی شایستهی سپین:

(النساء: ١٣٥).

فەرمانتەن پێدەکات، کە سپاردەکان بە خەڵکی خۆیان بێسپێرن، توێژەرەوانی قورئانیش لێرەدا گوتووین: مەبەست لە سپاردەکان (الأمانات) نەرو بەرر سپاردتییەکانن.

كەۋاتە:

ۋەك چۈن ئە ئەسلىدا ھۆكۈمىيەتتىن ياسادانان (تشرىع) ھى خۋايەم، ھىچ كەس بۇ نىيە بەيى مۆلەتتىن ۋى، ئەبەر پۇشنىيە شەرىئەتتىن ئەۋ دانەبىن، ياساۋ دەستۈر بۇ خۇي، يان خەلەك دابىنى، دەستەلەتتىن سىياسىيە ۋە دانانى مشۈرۈر ھۆكۈمىيەتتىن، مافى پەۋاۋ بىن گىرۋى گۆلى خەلەك ۋە جەۋاۋەرە ۋە پىۋىستە خۇيان كاربە دەستە مشۈرۈر خۇيان خۇيان دىيارى بىكەن ۋ، ئەركى بەرپىسارىيەتتىن (مىسئولىيە) يان پىن بىسپىرنە شەرىئەتتىن ھۆكۈمىيەتتىن كىرگەن پىن بەدەن.

۳. رايۇت بىناغەي ھۆكۈم سىياسەتە ۋە ھەم ئەسەر كۆمەلگە بەگىشتىي ۋە ھەم ئەسەر كاربە دەستەلىش بەتايىبەت فەرزە:

ۋەك خۋاي كاربەجى ئە ۋەسفو پىنئاسەي كۆمەللى بىۋاداراندا فەرمۈيەتتىن:
﴿وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ﴾
(الشورى: ۳۸).

ۋاتە: ئەۋانەي ۋە ۋەلامى پەروەردگارىيەن داۋەتەۋە نوپۇيان بەرپا كەردەۋ كاروبارىيەن بە رايۇت ئە نىۋانىندا ۋە ۋەي پىمانداۋ دەبەخىش.

كەۋاتە: كاروبار بە رايۇت بەرپەۋەردنى مىسئولمانان ۋەك ئىمان ۋە نوپۇز زەكات، ئەسەرىيەن پىۋىستە!

ئەۋە بۇ كۆمەلگە بەگىشتىي، بۇ كاربە دەستەلىش بەتايىبەت، كە ئەسەرىيەن فەرزە رايۇت بىكەنە بىناغەي كاروبار راپەراندىيەن، خۋا رۋو بە پىغەمبەر ﷺ فەرمۈيەتتىن: ﴿وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ﴾ (آل عمران: ۱۵۹)، ۋاتە: ئە كاروباردا رايۇتيەن پىن بىكە!

جا بىگومان، ئەگەر ئەسەر پىغەمبەرى خۋا ﷺ پىۋىستە بۈيۈ رايۇت بە ھاۋەلانى بىكات، دىيارە بۇ خەلەكى دىكەي بەرپىس ئەپىشتەۋ پىۋىستە!

بەلگەش لەسەر ئەو زۆرن، کە ئەنجامی پاریژ بۆ بابای بەرپرس و کاربەدەست پابەندکەر (مُلزِم)ە، بەلام لێرەدا مەودای خستە پەرویاغان نیە، خواپاری بێ لەو لێکۆڵینەو تاییەتەدا، کە لەبارەی دەولەت و حوکمرانییەو دەیکەین، باسیان دەیکەین.

٤. خەلکی لە: بۆداین کرانی رێژ و ماف و نازادییەکانیاندا یە کسان:

بەلگەش لەو بارەو زۆرن، بۆ نمونە:

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَجَدَّوْهُ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً...﴾ (النساء: ١).

واتە: ئەی خەلکینە! پاریژ لەو پەرەردگارەتان بکەن، کە لەیەک نەفس هیناویەدی و هەر لەویش هاوسەرەکی هینایەدی، لەو دوانە پیاوان و ئافرەتانی زۆرو زەوێندی بلاوکردووە..

* ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾ (الحجرات: ١٣).

واتە: ئەی خەلکینە! ئێمە ئێوەمان لە نێرو مییهک دروستکردووە و گێڕاومان بە چەند گەل و تیرەیهک، تاکو یەکدی بناسن، بێگومان کێتان پاریژکارتر بێ لەلای خوا بەرێزترە، بەراستی خوا زانای شارەزایە.

■ ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ...﴾ (الإسراء: ٧٠).

واتە: بەراستی رێژمان لە وەجەدی ئادەم گرتووە..

* ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ! أَلَا إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ أَحَدٌ، أَلَا إِنَّ أباكُم وَاحِدٌ، أَلَا لَأَفْضَلُ لِعَرَبِيٍّ عَلَىٰ أَعْجَمِيٍّ، أَلَا لَأَفْضَلُ لَأَحْمَرَ عَلَىٰ أَسْوَدَ إِلَّا بِالتَّقْوَىٰ، أَلَا هَلْ بَلَّغْتُ؟ قَالُوا: نَعَمْ، قَالَ: لِيَبْلُغَ الشَّاهِدُ الْغَائِبُ﴾ (رواه أحمد في المسند بسند صحيح).

شایانی باسە، ئەمە بەشێکە لە وتارە میژوویی و مەزنەکی پیغەمبەری خوا ﷺ، کە لە هەجی مائناواییداو لەو رۆژە گەورەو میژووییەدا

فەرەمۇيەتتى: ئەي خەلىقكە! بىز ئىكەن پەرۋەردىگارتان ﷻ يەكە، بىز ئىكەن، كە بابتان يەكە، ئاڭدارىن، كە غەرىب ئە غەيرە غەرىب چاكتىر نى، بىز ئىكەن، كە سىيى پىيىست ئە پەش پىيىست چاكتىر نى، مەگەر بە پارىزكارىيى، ئاي گەيەندەم؟! گوتىيان: بەئى، فەرەمۇيى: دەبا ئەۋەي ئامادەيە بەۋە پارىگەيەن، كە ئىرە نى.

■ ھەرۋەھا پىيغەمبەرى ﷺ فەرەمۇيەتتى: {..اللَّهُمَّ رِنَّا وَرَبُّ كُلِّ شَيْءٍ أَنَا شَهِيدٌ أَنَّ الْعِبَادَ كُلَّهُمْ إِخْوَةٌ} (رواه أحمد وأبو داود عن زيد بن أرقم). واتە: ئەي خۋايە! پەرۋەردىگارى ئىمە پەرۋەردىگارى ھەمۇ شىئە! مەن شايەدەم، كە بەندەكان ھەمۇيان خوشك و بران. ديارە وشەي (إخوة) ئە زمانى غەرىبەيدا بۇ ئىر و مېيان بەكاردى، ھەرۋەھا وشەي (عباد) ىش مەبەست پىيى تىكراي مەۋقەكانە، بە ئىر و مې و برۋادار و بى برۋادە، مەبەستىش ئە برايەتتى و خوشكايەتتى و خوشك و برايەتتى، يان پەيۋەندى رەچەئەك (نەسب)ە.

۵. فەرمانبەرىيى ئە سنۋورى شەرىع دايە:

بەئى فەرمانبەرىيى خەلىقى و گوترايەتتىيان بۇ ھوكمپان و كارىدەستانىن، تەنيا ئە جوغزو بازىنە شەرىعت دايە، ھىچ ھوكمپاننىك بۇ نى ئەركىتك بىئە سەرشانى خەلىقى، كە پىچەۋەندى شەرىعت (عەقلا و نەقلا) بى، بەلگەش ئە بارەۋە زۆرن، كە خەلىقى ئە ھەر ئە سەريان پىيىست نى، بىرە بۇشيان پەۋاد و دوست نى، كە ئە ئاشەرىيەيدا بە قەسى ھوكمپان و كارىدەستانىيان بىكەن، مەل بۇ شتى ئاھەق و سەمەكارانە بەن، بۇ نمۇنە: ■ خۋاي بەرزو مەزن فەرەمۇيەتتى: {..وَلَا يَعْصِيَنَّكَ فِي مَعْرُوفٍ..} (الممتحنة: ۱۲)، واتە: ئافەرەتەنى مەسۇلمان (ئەي مۇھەممەد!) ئە شتى باشدا سەرىپچىيىت ئى ناكەن.

ۋەك دەيىنەن خۋاى كارىبەجى، بە قسە كەردەن ۋە فەرمانبەرىي نافرەتەنەن
مەسۇلمان بۇ پىئەمبەرى خۋا ﷺ مەرەجدارو بەندەدار (مەسروپ ۋە مەقىد)
كەردە بە چاكە (مەروپ) ۋە، تاكو بزانەن، كە گوپراپەئەنەن ۋە فەرمانبەرىي
مەسۇلمانان بۇ كارىبەدەستو ھوكمەرەنەكەنەن، تەنەنەن لە سەنۋورى شەرعو لە
جوغزى چاكەدەنەن، ئەگەرنا بىگومان پىئەمبەرى خۋا ﷺ جەگە لە چاكە ۋە
خېر فەرمان بە ھېچى دېكە ناكات!

■ {إِنَّمَا الطَّاعَةُ فِي الْمَعْرُوفِ} (مەتەق ەلەن ەن ەلى رەزى اللە ەنە).

ۋاتە: بىگومان فەرمانبەرىي بەس لە چاكەدەنەن.

■ {السمع والطاعة حق على المرء المسلم فيما أحب وكره، ما لم يؤمر
بمعصية، فإذا أُمِرَ بِمَعْصِيَةٍ فَلَا سَمْعَ وَلَا طَاعَةَ} (مەتەق ەلەن ەن ەبن ەمر
رەزى اللە ەنەنە).

ۋاتە: بىستەن ۋە فەرمانبەرىي كەردەن ھەقىكە، لەسەر مەۋقەسى مەسۇلمان
لەۋەدا، كە ھەزى لىئەكەت ۋە ھەزى لىئەكەت، مادام فەرمانى بە سەرپىچى
لە خۋا پى ئەكەرا، بەلام ھەركەت فەرمانى پىكەرا بە سەرپىچى خۋا، ئەۋە
ئەگوپراپەئەنەن دەرۋستە ۋە فەرمانبەرىي.

۶. ھەموو لایەك بەرپەسىارن لە بەرانبەر كۆمەلگە ۋە ۋەلەت دا:

ئەمىش پەكى دېكەنەن لە بىنەما گەنگەكان ۋە ھەلە گەشتىيەكانى سىستەمى
ھوكمەرانىي لە ئىسلامدا، لەو بارەشەۋە بەلگەنەن زۆر ھەن لە دەقەكانى
قورئان ۋە سۈننەتدا، ھەرچەندە ھەرشتەك ەدەلەتلى ساغ دەلالەتلى لەسەر كەردو
بە پىۋىستى زانى لە بواری مامەلەكان (المەمەلات)دا، پەكى لەسەر دەقە
نەقلىيەنە كەۋتە:

* ﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ

عَنِ الْمُنْكَرِ..﴾ (التوبة: ۷۱). ۋاتە: ۋە پىۋانى ئىماندارو نافرەتەنەن

ئىماندار، ھەندىكىيان دۆست ۋە پىشتىۋانى ھەندىكىيان، فەرمان بە چاگە دەكەن ۋە قەدەغەي خراپە دەكەن..

■ {كَلِمَتُكَ رَاحٌ وَكَلِمَتُكَ مَسْنُونٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ..} (متفق عليه عن ابن عمر رضي الله عنهما).

ۋاتە: ھەركامىيكتان چاۋدېرە، ھەركامىيكتىشىتان بەرانبەر بە كۆمەلگاگەي بەرپرسىارە..

* {الَّذِينَ النَّصِيحَةُ، قُلْنَا: لِمَنْ؟ قَالَ: لِلَّهِ وَلِكِتَابِهِ وَلِرَسُولِهِ وَ لَأَئِمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَعَامَّتِهِمْ} (متفق عليه واللفظ لمسلم).

ۋاتە: ئايىن دىئىۋىيە، گۇمان (ۋاتە ھاۋەلانىك كە گۇيىستى ئەم فەرمايشتە برون) بۆكى؟! فەرموۋى: بۆ خراۋ بۆ كىتەكەي ۋە بۆ پىقەمبەرەكەي ۋە بۆ پىشەۋايانى مەسۇلمانان ۋە بۆ تىكپرايان بەگىشتى.

دىيارە كەسىكىش دىئىۋىيە كەسىك يىت ۋە دىئىۋىيە شىتەك يىت ۋە بە خەمىيەۋە بى، ئە ھەلەۋ كەم ۋە كورپىيەكانىيەۋە پانامىنىۋ، چى بۆى باش يىت ئەنجامى دەدات.

■ {إِنَّ مِنْ أَعْظَمِ الْجِهَادِ كَلِمَةً عَذْلٌ عِنْدَ سُلْطَانٍ جَائِرٍ} (رواه الترمذي عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه، وصححه شعيب وعبدالقادر الأرناؤوط).

ۋاتە: گوتنى ۋەشەيەكى ھەق ۋە دادگەرەنە ئەلەي ھوكمپرايىكى ستەمكار ئە گەرەترىن جىھادە.

■ {إِذَا رَأَيْتَ أُمَّتِي تَهَابُ الظَّالِمَ أَنْ تَقُولَ لَهُ: أَنْتَ ظَالِمٌ!، فَقَدْ تَوَدَّعَ مِنْهُمْ} (رواه أحمد عن عبدالله بن عمر، وصححه الشيخ شاکر برقم: ۶۷۷۶).

ۋاتە: ھەركات تۆمەت بىنى نەيۋىرا بە ستەمكار بلى: تۆ ستەمكارى! ئەۋە كارىيان تەۋاۋ بۈۋە ۋە جىسابيان رۆيشتە.

۷. چەسپاندنى دادگەربى و دابىنكردنى بەرژەوہندى خەلك، گەورەترىن

ئەرك و بەرزترىن ئامانجى سىستەمى ھوكمرانىي ئىسلامىيە:

ئەم ئەسل و بىنەما گەورە و گرنگەش، وىراي ەھقل و فیتەپتى ساغ، چەندەن دەقى قورئان و سوننەتیش پشتگىرنى، بۆ غوونە:

■ ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ﴾ (النحل: ۹۰)، واتە: بىنگومان خوا فەرمان بە دادگەربى دەكات..

* ﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ﴾ (الحديد: ۲۵)، واتە: بە تەئكىد ئىمە پىتغەمبەرانى خۆمانان بە بەلگە پرونەكانمەو پەوانە كەردو، و، كىتیب و تەرازووشمان لەگەل ناردوونە خواری، تاكو خەلكى دادگەربى بچەسپىنن..

بەئى، دادگەربى، ەم خوا ﷻ زۆر بە جەخت كەردنەو فەرمانى پىكەردو، ەم سەرجەم پىتغەمبەرانى خۆشى - عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام - بە كىتیب و تەرازووەو بۆ چەسپاندنى پەوانە كەردو.

* دابىنكردنى خىرو چاكە و بەرژەوہندى خەلكىش، كە بەرەمى دادگەربى، ئامانجى گەورە پىتغەمبەرانى خوا بوو، وەك (شەيب) ﷺ فەرمويتى: ﴿..إِنْ أُبِيدُوا إِلَّا لِأَصْلَحَ مَا اسْتَطَعْتُ﴾ (هود: ۸۸)، واتە: جگە لە چاكسازى و ەپنانەدى چاكە و خىر، ەيچ مەبەستىكى دىكەم نى، ئەوئەندى بۆم بكرى..

■ ئىنجا وەك چۆن دادگەربى و خىرو بەرژەوہندى خەلكى، دوو شتى پىكەوە گرێدراون، بە پىچەوانەو سەمكارىي و خراپەكارىيش، دوو شتى پىكەوە پەيوەست و تىكەلەكىشن، وەك خواي كاربەجى لەبارەى گەلى (عاد) و (ثمود) و (فرعون) ەو فەرمويتى: ﴿الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ﴾ ﷻ ﴿فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفُسَادَ﴾ (الفجر: ۱۱-۱۲)، واتە: ئەوانەى، كە لە ولاتەكاندا سەركىشىي و سەمكارىيان كەرد، ئاشووب و خراپەى زۆريان تىدا پەيدا كەرد..

* ﴿.. الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّهْمُ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ ۗ وَاللَّهُ عَلَيْهُ الْأُمُورُ﴾ (الحج: ٤١).

واتە: - خوا کەسانێک سەردەخات- کە، ئەگەر دەستەڵاتمان پێدان، ئە زەویدا نوێژ بەرپاوە کەن و زە کاتێ دەدەن و فەرمان بە چاکە دەکەن و رێگری لە خراپە دەکەن، سەرهنجامی کارەکان بۆ لای خواپە.

شایانی باسیشە، کە نوێژ گەورەترین درووشمی مەعنەویی تاک و کۆمەڵی مسوڵمان و، زە کاتیش پایە یەکی گەرمی لایەنی ماددیی و ئابووری ژيان و گوزەرانیانە، و شە (المعروف) و (المنکر) ییش، کە ئە لێف و لامی (تعریف) یان لە سەرە، جینسی چاکە و خراپە بە تێکڕایی دە گەرنە، چ لە بواری عەقیدە و فیکردا، چ لە بواری کۆمەڵایەتی و، چ سیاسی و، چ ئابووری و.. هتددا. کەواتە: چە سپاندنی خێرو چاکەکان و دابین کردنی بەرژە وەندییەکان و، لابردن و ریشە کێشکردنی خراپە و شەرو دوورخستنی وە ی زیانەکان، هاوکات لە گەڵ ئەوەی، کە ئەرکی تاک تاک مسوڵمانان و سەرچەم کۆمەڵگاشە، ئەرکی سەرلانی دەوڵەتیشە.

خوێنەری بەرپێرا

لێرەدا کۆتایی بەم باسە دێتین، خوا یاریی لە باسی داها توواندا تیشکی زیاتر دەخەینە سەر سروشتی هەرکام لە ئیسلام و سیکۆلاریزم، لە بواری دەوڵەتداری و حوکمرانییدا.

سروشتی ئیسلام و عەلمانیەت

لە بواری حوکم و سیاسەتدا

خوێنەری بەرێژ!

لەباسی پێشودا تیشکمان خستە سەر چەند مەسەلەیەک، لەمەڕ سروشتی هەرکام لە ئیسلام و سیکۆلاریزم لە بواری حوکم و سیاسەتدا، ئەم بارسەش هەرتەواوەری باسی پێشویەو، هەول دەدەین تیشکی زیاتر بھێنە سەر سروشتی هەرکام لە ئیسلام و سیکۆلاریزم لە بواری دەولەتداری و حوکمرانییداو دەڵێین: سروشتی ئیسلام ژمارەیک لە دەقەکانی قورئان و سوننەت، مسوڵمانان ناچاردەکن، کەسیستەمی حوکمرانیی ئیسلامی لەسەر بناغەی ڕاویژ (شوری) بنیات بنێن، بەلام سیکۆلاریزم لە سۆنگەی ئەوەوە، کە سروشتیکی دیاری کراوی نیە، شوێنکەوتوانی ناچار ناکات، کە نە دیموکراسیی و نەھیچ سیستەمیکی دیکە ی حوکمرانیی دیاریکراو تەبەننی بکەن.

بۆ ئیسپاتی ئەوەش، کە ئیسلام، چ وەک سروشتەکی و، چ وەک دەقەکانی، مسوڵمانان ناچار دەکات ڕاویژ بکەنە بناغەی سیستەمی حوکمرانیی، هەر بەکورتی دەڵێین: ناشکرایە، کە بیرو بپروا (عقیدە) لە ئیسلامدا دەوری بناغە دەبینی و، کاکل و جەوھەری بیروپروای ئیسلامییش بریتییە لە خوا بەیدە گرتن (توحید الله)، بەتایبەت خوا بەیدە گرتن لەپەرستراویتیدا (توحید الله في الألوهية)، ئنجا خوا بەیدە گرتنیشت، سەرچەم مەژۆشەکان لەبەرەمبەر خوادا ﷻ یە کسان دەکات، چونکە تەنیا پەرستراویتی خوا، یە کسەر بەندە (عبد) بوونی تێکرای مەژۆشەکان و پێکەووە برا بوون و وەک یە کبوونیان دەخوازی، وەک پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: {أَللّٰهُمَّ رَبَّنَا وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ اَنَا شَهِيدٌ اَنَّ الْعِبَادَ كُلَّهُم اِخْوَةٌ}

(رواه أحمد وأبو داود عن زيد بن أرقم)، واتە: ئەي خۇايە پەرۋەردىگارى ئىمەم
پەرۋەردىگارى ھەممۇ شەيخ، مەن شاھىدەم، كە بەندەكان ھەممۇيان خوشك و بران...
ھەرۋەھا فەرەمۇيەتتى: {..وكونوا عباد الله إخواناً} (متفق عليه)، واتە:
..بەندەي خۇا پىكەۋە بران!

كەۋاتە: بىرۋى ئىسلامىيەت ۋە خۇا بەدەك گەرتەن ۋە تەنبا خۇاپەرستەن، مەسۇلمانەن
ناچار دەھەت، كە پىكەۋە بران تەبەن، بەھىچ جۇرەك بىر لە كۈتۈپخەتتى
بەسەرەكدا كەردن ۋە يەككى چەۋساندەنەن ۋە نەكەنەۋە، برانەن تەبەنەش پىكەۋە
دەندەرىيە ۋە دىئادارىيە بىكەن، بۇيە لەنئە كۆمەلگەيەكى مەسۇلمانەن ھەلگەرى
عەقەدەي ئىسلامىيەت، بەھىچ شەۋەيەك جەگە لە راۋىتۇۋ پەرس ۋە را پىكەۋە كەردن، بىر
لەھىچ مىكانىزىم ۋە سىستەمىيەت دىكەي كاروبار ھەلەسۋاپەندەن ۋە ھۆكۈمەتلىك كەردن
ناكەتتەۋە.

ھەر بۇيەش خۇا كارەبەجى ﷺ، ھاۋەت لە گەلەن راگەيەندەن ئەۋ پەستىيەدە،
كە ھەممۇ پىغەمبەرەننى خۇا - عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام - بۇ ئەۋە ناردەۋە، كە
(تەنبا خۇاپەرستەن) لە خەللى بىگەيەندەن ۋە پىيەن بلىن: بەس بەندەي خۇابەن، ھاۋەت
لە گەلەن ئەۋە، پەستىيەكى دىكەش دەخاتە رەۋ، كە برىتە ئەۋەي: خۇا ﷺ بە
پىغەمبەرەننى خۇا راگەيەندەۋە فەرمانى پىكەردەۋەن، كە بە خەللى بلىن: خۇتان لە
طاغۇت دەۋر بىگەن! طاغۇتەش برىتە لە ھەر پەرستەۋ (مەبۇد) ئەك، جەگە لە
خۇا، بە تەبەت ئەۋ ھۆكۈمەت سەمەكارەننى، كە بەزە رەزەك خۇا بەسەر
خەللىدا دەسەپىنەن، خۇا فەرەمۇيەتتى: ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ
اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ...﴾ (النحل: ۳۶).

كەۋاتە: ئىمان ۋە خۇا بەدەك گەرتەن ۋە تەنبا خۇا پەرستەيى، ۋەك چۇن گەيەن
برەپەتەي ۋە يەكەزىيەت تەبەي بەسەر برەۋادارەندە دەھەت، ۋەشەن ئەدەھەت، كە
ھەرچە كۆت ۋە پىۋەندە دەست ۋە پىۋە گەردەنەنە بىپەستەن، مەل بۇ ھىچ طاغۇت ۋە
سەمەكارەك دانەنەۋىنەن ۋە ئازادى پەستەقەنە ۋە دەست بىن! پىشترەش - لە باسى

هۆكاری نهوئش، كه سىكۆلاريزم، شوپنكهوتوانى ناچار ناكات، نهدهوكراسىيى و نههپچ سىستهمىكى دىكهى حوكمپانىي تهبهننى بكن، نهوهيه، كهعهلمانىيئهت خاوهنى سروشتو عهقىدهو بهرنامهيهكى دىيارىكراوو، بگره جيهانبىنييهكى دىيارىكراوئش نيه، وهك له باسهكانى رابردودا خستمانه پوو، بهلكو سىكۆلاريزم روهتئىكى فىكرىي و سىياسىي و كۆمهلايهتىي بوو، كه له كاردانهوى كلئساو نهصپانىيهتدا سهرى ههئداو، كرۆكهكەشى برىتيه له دوور خستنهوى خواو ئايينو وهحى، لهبوارى سياست و حوكمپانىي، واته: نهوى بهلاى عهلمانىيهتوه گرنه نهوهيه، كه(خوا) دهست وهرنه داته كارويارى دهولت و حوكمپانىي و، مرؤفـ بۆخۆي بهرنامهى ژيان و گوزهرانو سىستهمى حوكمپانىي خۆي دابنى، جا نهو بهرنامهيهو نهو سىستهمه ههرچى ههيه، بابىي، گرنه نهوهيه هى خوا نهبى و بهناوى نهوهو نهبى! شايانى باسيشه، كه سىكۆلاريستهكان بۆ ئهم مهسهلهيهى گوتمان، تعمبرى (دارپىنى پىپۆزىي له دهستهلآت) به كاردىنن، چونكه نهو كاتهى كه كلئساو چىنى نهكلپۆس بهناوى خواو ئايينه كهيهوه حوكمپانىيان كردوه، خۆيان و سياست و حوكمپانىيه كهيشيان به پىپۆزو پارىزراو له ههله (معصوم) داناوه، سىكۆلاريزمئش له كاردانهویدا ئهو تعمبرىهى بهكار هئناوه. ئنجا ههر بۆيهش ههر له بهره بهيانى سهر ههئدانى سىكۆلاريزم و دووركهوتنهوه له كلئساو ئايينه كهيهوه، ههتا ئىستا، تهوژمى سىكۆلاريسـت چهندان بهرنامهو رىيازى

تەبەئىي كىرىم، پەنەي بۇ چەندەن مىكانىزم سىستېمى ھۆكۈمەت بىرەر،
 يېتەلمەي ھەست بەھىچ جۈرە سەغەتتەك بىكەت، يان ھىچ كەس بىتۈن بىلەن: فلان
 رېئازو بەرنامەيە ۋە فېسارە مىكانىزم ۋە شىۋە ھۆكۈمەتتە، يېتەلمەي
 ئەلەمىيەتە ۋە بەلادان (ئىخراۋ) لېتەدەنەن! بۇ ئىۋەنە: ئە كۆتەي نېۋە يەكەمى
 سەدەي بېستى زىننەت، ھاۋىكەت ئەگەل ئەۋەي، كە ئە ھەندەك ئە ۋەلەنە
 رېۋىۋاد، ۋەك بەرەتەنە ۋە ۋەنەسەۋ ئەمەرىكە، رېۋىۋە سېكۆلارىستەكەن،
 دېۋىكراسىيە ۋەك سىستېمى ھۆكۈمەت تەبەئىي كىرىم، ۋەلەنە ۋەلەنە ۋەك
 ئەلەمىيەتتە، سىستېمى ئۆتۈكراسىيە (Autocracy) ۋە دېكتاتۇرىيە
 (Dectatorship) يان تەبەئىي كىرىم، ھىتەلە ۋەلەنە ۋەك دېكتاتۇرىيە
 زەبەلەك، جەلەي كارو بارى ئەۋ ۋەلەنە بەدەستەۋ گەتەۋ، ئەنجا ئەۋلەشەۋ
 ھەركام ئە چىنە يەكەتە سۆۋىت، سىستېمى (دېكتاتۇرىيەتە پېۋىتەرىيە) يان بۇ
 بەرپەۋەردىن خۇيان ھەلەۋەردەۋ ئە ھەلەكەدە، كە ھەركام ئە ھۆكۈمەت ۋە رېۋىۋە
 ئەۋ ۋەلەنە، خۇي بە سېكۆلارىستەكە تەۋەلە ۋەلەنە، ئەپەستەشە
 ھەمەۋىيەن ئەلەمىيەت بون، چۈنكە ئەھىچ كامىاندە كەۋ زۆر، ھىساب بۇ خەۋ
 ئەننەكە ئەدەكە!

بۇيەش پەۋىكەنەۋە ئەم مەسەلەم بە پېۋىست زانى، چۈنكە ئە رېۋىۋە
 ئەستەمەندە ھەندەك نەۋەسەرى سېكۆلارىستە ۋەلەنە - ئەگەرنەشەلەن زۆرەيەن، يان
 ھەمەۋىيەن! - پېۋىيە ۋەلەنە، يان دەپەنەۋى خەلەك ۋەلەنە، كە تەبەئىي كىرىم
 دېۋىكراسىيە ۋەك سىستېمى ھۆكۈمەتتە، زەدە بەرەمەي سېكۆلارىستەۋ
 دېۋىكراسىيە بە شىۋەيەكە ئۆتەمەتەكە ئە ئەلەمىيەتەۋە ھەلەكەتە! كە ۋەك
 پەۋىيەن كەدەۋ ۋەلەنە، ئەۋەي بۇ سېكۆلارىستە گەنگە ئەۋەيە، كەلە بەرنامەيە ۋەلەنە
 سىستېمى ھۆكۈمەتتە ھىساب بۇ خەۋ بەرنامەكە ئەكەي، بەشەر بۇخۇيەۋ
 بەيە گەپەنەۋە بۇلەي خەۋ مەشۋەرى كاروۋەرى خۇي بۇخەۋ، بەلەم ئەۋە، كە بەرنامەكە
 (كەپىتەلىزم)، يان (سۆسىيالىزم)، سىستېمى ھۆكۈمەتتە (ئۆتۈكراسىيە)، يان

(دېموكراسىي)، ئەۋە ھېچ پەيۋەندى بە سروشتى ئەلمانىيەتەۋا نىەۋ، بەيە كسانى تەماشايان دەكات، مەگەر دوايى مىزاج وىستى سىكۇلارىستەكان خۇيان، بەدەر لىە سروشتى سىكۇلارىزم، يەكپەك لىە بەرنامەۋ پىيازەكان، جۇرپەك لىە سىستەمەكانى ھوكمرانىي ھەلپۇزى. ئىنجا لىئەدا پەنگە پرسىيارپەك لىە دۆۋ مىشكى ھەندپەك كەسدا سەرەتاتكە بكاتو، بلى: جا خۇ ۋەك چۆن بەناۋى سىكۇلارىزمەۋە پۇتپانپەك دىكتاتۇرى - دىكتاتۇرىيەتى تاك، يان ھىزب، يان چىن، يان بىنەمالەۋ ەشپەت - ھەبۈۋ ھەن، لىە مىژۋى ئىسلامو مىسۇلمانانىشدا بەناۋى ئىسلامەۋە ھوكمى مىراتىي و تاكپەۋىي و خۇسەپپەنەر (مۇستەبەد) ەنە ھەبۈۋ! ئىمەش لىەۋەلامدا دەلپەن: بەلى، ئەۋە پاستىيەكەۋ نكوۋلپى لپناكرى، بەلام لىەۋ مەسەلەيەدا جىۋازىيەكى گەۋرە لىەنپۋان ئىسلامو سىكۇلارىزمدا ھەيە، ئەۋىش ئەۋەيە كە: لىە سۇنگى ئەۋەۋ - ۋەك پىشتر گومان - ئىسلام بە سروشتو بەپپى چەندەن دەقى رۈۋو پاشكاۋى قورئان و سۈننەت و سپەرەۋ ژيانى پىتەمبەر ﷺ چۈار خەلىفە سەرپاستەكانى: ئەۋبەكرو عومەر و عوسمان و ەلى، (خو لپان پازى بى)، لىەسەر پەپەرەۋانى پىۋىست دەكات، كە پاپۇژ (شۈرى) بىناغى كاروبارىان بى، دەبىنەن كاتپەك موعاۋىيە كۈرى ئەۋو سۈفیان بىناغى سىستەمى ھوكمرانىي لىە پاپۇژ ەلپۇاردن و بەيەتكردن ئازادانەۋە دەگۈرپ، بۇ سەپاندن (استىداد) و مىراتىي و بەيەتى زۆرە مىلپانە، لىەگەل ناپەزايى و پەخنى تۈندى مىسۇلماناندا، رۈۋ بەرۈۋ دەپپەتەۋە، بۇ ئەۋنە:

۱- کاتیک (مروان بن الحکم) والی موعاویہ لہ مہدینہ، لہ کوتابی تہ مہدی موعاویہ دا، داوا لہ خہلکی دہکات، کہ بیعت بہ (یزید)ی کوپی موعاویہ بدن، (عبدالرحمن بن ابی بکر الصدیق) خوا لہ خوی و بابی پازی بی، پرخہی لی دہگری و دہلی: {یا بنی اُمیّة! إنّ هذا الأمر کان لرسول الله وقد کان فی

أَهْلَهُ مَنْ لَوْ جَعَلَهُ فِيهِ لَكَانَ لَهُ أَهْلًا، فَلَمْ يَفْعَلْ، فَأَعْدَتُهَا يَابَنِي أُمَيَّةَ أَعْجَمِيَّةَ
كَلَّمَا هَلَكَ هِرَقْلٌ قَامَ هِرَقْلُ {^(١)}.
واته: ئەو بەنی ئومەییە! ئەم کارە -واتە حوکمرانیی- بەدەست

پێغەمبەری خواوە بوو، ئەنێو خزمەکانیشیدا، ئەگەر پێی سپاردیان، کەسانی وا
هەبوون، کە شایستەیی بن، بەلام شتی وای نەکرد، جا ئەو بەنی ئومەییە!
ئێوە ئەم کارەتان وەك عەدەتی بیانییەکان داناهو تەماشاتان کردووە، هەرکە
هیدەقلێک پوێی، هیدەقلێکی دیکە شوێنی بگریستەوه!

ب- کاتێک موعاویە داوای ئە (عبدالله بن الزبير) خوالییان پازی بێ، کرد، کە
پەیمان بداتە یەزیدی کۆری وەك (ولي العهد)، پەفری کردو پێی گوت: (یان
وەك سپەری پێغەمبەری خوا ﷺ مامە ئەمان لە گەڵ بکە، کە خەلکی
جێهێشت بۆخۆیان، کێیان پێباش بوو داوای وی دایبێنن، یان وەك نەبۆرە کر
بکە، کە پیاوێکی جێی پەزنامەندیی ئۆمەت پێشیار بکە، کە خزمی خۆت
نەبێ، یان وەك عومەر بکە، کە کردیە پاوێژ ئە نێوان کەسانێکی ناسراوی
چێگای پەزنامەندیی مسوڵماناندا، کە هیچ کامیان خزم و نزیکت نەبن،
باتۆش و ئێمەش ئەوان بکەینه سەر مەشق)^(٢).

ج- هەروەها هەر لەوبارەو (عائشە)ی دایکی برۆاداران (خوا لێی پازی بێ) بە
موعاویە دەلێ: (إِنَّمَا هُوَ مُلْكٌ بِيَاظِلٍ يَجْعَلُونَهُ بَنِي أُمَيَّةَ فَيَمْنُ تَهْوُونَهُ)^(٣).
واته: بێگومان ئەو بەنی ئومەییە! ئەو حوکمرانییەکی بەناهەقە،
بەئارەزووی خۆتان بەم بەوی دەسپێرن!

(١) برۆاته: (تثبیت دلائل النبوة) القاضي عبد الجبار، ج ٢، ص ٥٧٥، وە (الاسلام وفلسفة
الحکم) د. محمد عمارە، ص ٢٨٦.

(٢) برۆاته: سەرچاوەی پێشوو، ج ٢، ص ٥٧٦، وە (الاسلام وفلسفة الحکم) ص ٢٦٨.

(٣) برۆاته سەرچاوەی پێشوو هەمان بەرگ و لاپەرە.

ناشكراشه، كه نه و هه ئۆستەى مسوئلمانان له بهرامبەر موعاويەدا، هه ئقولاوى سىروشتى ئىسلام و ده قەكانى قورئان و سونەت و سپەر و ژيانى پيغەمبەرى خوا ﷺ و چوار چيشينه سەرراسته كانيەتى، به لام ييگومان عەلمانىيەت، نه سىروشته كەى وايه سىستەمىكى حوكمپرانى ديارىكراو بخوازيو، نه دهق (نص)ى واى هەن، كه ئەو باره وه به به لگه به پيترينه وه، ئەو پزيمانەش، كه له سەرى بنيات نراون، خواهنى چەندان جوړه بهرنامەو سىستەمى حوكمپرانى بوونو، هيچ كاميشيان نه يتوانيوه سيفەتى سىكۆلارىست بوون بۆخۆى قۆرخ بكات و له وانى ديكەى بسپيترينه وه، له حائىكدا، كه سىستەمى حوكمپرانى ئىسلامى، ته نيا تا ئەو كاته به ئىسلامى دادەنرىو له سەر ئىسلام حىساب ده كرى، كه له سەر بناغەى راويژ (شورى) بنيات دەنرى، نه گەرنا، كاتىك له سەر ئەو بناغەيه لاده برىو ده كرىته شتىكى مېراتىي و ديكتاتۆرى، ئەوه به هيچ شيوه يەك ره وانيه پال بدرىته لای ئىسلام، هەرچەنده ئەو كه سانهى ئەو جوړه حوكمپرانى به پتوه ده بن، خويان به مسوئلمان دابنن و به مسوئلمانيش له قەلەم بدرين، به لگەش بۆ سەلماندنى ئەم پاستيه زۆرن، بۆ نمونه:

أ- كاتىك (ابراهيم) عليه السلام له لايەن خواى كاربه جيۆه بۆ خەلكى به پيشهوا (امام) دادەنرى، داوا ده كات، كه وه چه كەيشى ئەو پله و پايدان پيبدرى، به لام خواى زانا و شارەزا به راشكاوى پيپرا ده گمىه نى، كه په پمانى وى - به هه ئبۆرران به پيشهوا - سته مكاران ناگرىته وه: ﴿وَإِذْ أَبْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ ۝﴾ (البقرة: ١٢٤).

جا زۆرى زانايانى ئىسلام، نه گەر نه ئين هه موويان، ئەم ئايەتەيان كر�ۆته به لگەى ئەوه، كه باباى سته مكار حوكمپرانىتيه كەى دروست نيهو شرعيهتى نيه، نه گەر له كاتى دائرانيدا داد گەر بووى، به لام دوايى سته مكارى كرديته پيشهوا راويژ كردنى پشتگوێخستى، ئەوه ديسان

شەرىئەت ئەدەست دەدات و پېۋىستە لادىرى^(۱).

ب- پېئەمبەرى خوا ﷺ بەرەنگاربونوۋەى ھوكمپرانانى ستەمكارى ئەلەين مسولمانانەۋە بە فەرۇ زانىۋە، بگرە ھەقىيىتى ئەبەرانبەر ھوكمپرانى ستەمكاردا بەگەرەترىن جىھاد دانائەۋە، كەسىكىش، كە ئەۋ پېئەۋەدا دەكوژى ۋەك (ھىزە)ى مامى - خوا لىي رازى بى- بەچاكتىن شەھىدى ناۋەد كىرەۋە، ۋەك فەرەموۋىەتى:

■ {إِنَّ مِنْ أَعْظَمِ الْجِهَادِ كَلِمَةً عَذْلٍ عِنْدَ سُلْطَانٍ جَائِرٍ} (رواه الترمذي).

■ {خَيْرُ الشَّهَدَاءِ حِمَاةُ رَجُلٍ قَامَ إِلَى إِمَامٍ جَائِرٍ فَأَمَرَهُ وَنَهَاهُ فِي ذَاتِ اللَّهِ تَعَالَى فَقَتَلَهُ عَلَى ذَلِكَ} (أَخْرَجَهُ الْحَاكِم).

ھەرۋەھا پېئەمبەرى خوا ﷺ بەر ھەتستى نەكردنى ھوكمپرانى ستەمكارو بەرەنگارنەبونوۋەى بەھۆكارى تۆئە سزای خوا دانائەۋە، بۆ ئەۋ خەلگەى، كە مل بۆ ستەم و پېئەدى رادەكىشن، ۋەك فەرەموۋىەتى:

■ {إِنَّ النَّاسَ إِذَا رَأَوْا الظَّالِمَ فَلَمْ يَأْخُذُوا عَلَى يَدَيْهِ أَوْشَكَ أَنْ يُعْمَهُمُ اللَّهُ بِعِقَابٍ مِنْهُ} (رواه الترمذي عن أبي بكر الصديق رضي الله عنه).

ج- پېئەمبەرى خوا ﷺ رايگەياندەۋە، كە ھەتا سى (۳۰) سال دواى خۆى سىستەمى ھوكمپرانى ئىسلامىيەت ھەسەر پېيازى ۋى دەپرات، بەلام پاش ئەۋە دەپتەۋە پادشاھەتى، ۋەك فەرەموۋىەتى: {خُلَافَةُ النَّبِيِّ بَعْدِي ثَلَاثُونَ سَنَةً ثُمَّ يَأْتِي اللَّهُ مَلَكُهُ مَنْ يَشَاءُ} (رواه أحمد والترمذي والنسائي وأبو داود).

ئەۋ سى سالەش ماۋەى ھوكمپرانى ھەرچۋار جېئىشەنە سەرپاستەكەيەتى، دواى ئەۋان سىستەمىكى دېكەى ھوكمپرانى ئەسەر دەستى موعاۋىە دەستى

(۱) بىروانە: (الجامع لأحكام القرآن)ى (القرطبي). ج ۲، ص ۲۴۹-۲۵۱، ۋە: (مفاتيح الغيب)ى (فخرالدين الرازى) ج ۳، ص ۱۲۰-۱۲۲، كە ئە بارەى ھوكمپرانىكەۋە كە پۋىژ ناكات گوتۋىانە: (كان عزله واجبا بلا خلاف)، واتە: بەبى رايىيى - ئەنىۋ زانىيان دا - لادانى پېۋىستە.

يېتىد، كە سىستەمى ھۆكۈمى پادىشاھىيەتتىن مېراتىيى ۋە خىلەكىي بىو، ۋەك ئەۋەي، كە لەۋ پۇزۇگاردە لەننۆ فارس ۋە پۇم ۋە لەنى دىكەدا باۋ بىۋە! ئىنجا پىتغەمبەرى خۇا ﷺ رايگە ياندۇ، كە يەكەمىن كەس، كە رېيازەكەي دەگۇرۇ يەكەكە لە تىرەي تومەيىيە (بنى أمية) ۋەك فەرمۇيەتتى: {أَوَّلُ مَنْ يُغَيِّرُ سُنَّتِي رَجُلٌ مِنْ بَنِي أُمِيَّةَ} (بروانە: (سلسلة الأحاديث الصحيحة) (الالبانى) ژمارە: ۱۷۴۹)، ئەلبانى (خۇا لىيى خۇش بى) گوتۇيەتتى: ((لعلَّ المراد بالحدیث تغییر نظام إختيار الخليفة وجعله وراثه وهو الظاهر)) واتە: پەنگە مەبەست لەم فەرمۇدەيە گۇرۇنى سىستەمى ھەلپۇاردنى خەلىفە گۇرۇنى بە مېراتىيى بىۋ، ھەر ئەۋەش دەردە كەۋى. ھەروەھا پىتغەمبەرى خۇا ﷺ زەمى ئەۋ لادان ۋە گۇرۇنى كەردەۋە ناۋى لىتاۋە پادىشاھىيەتتىكى بە چىنگ ۋە دان گىۋا (مُلْكاً عاصِماً) ۋەك لەۋ فەرمۇدەيەدا ھاتە كە (أحمد) ھىتاۋىيەتتى ۋە (الالبانى) يىش بەرپاست (صحيح) پىدانائە^(۱).

شاينى باسشە، كە ھاۋى ھۆكۈمى پادىشاھىيەتتى يەكەمىن خەلىفە پىتغەمبەرى خۇا ﷺ ئەۋ بەكەر (خۇالىيى پازى بى) (۲) سالۋ (۳) مانگو، ھى عومەر (خۇالىيى پازى بى) (۱۰) سالۋ (۶) مانگو، ھى عوسمان (خۇالىيى پازى بى) (۱۲) سالۋ، ھى ئەلى (خۇالىيى پازى بى) (۴) سالۋ (۹) مانگو بىۋە، ئىنجا، ئەگەر (۶) مانگى ھاۋى ھۆكۈمى پادىشاھىيەتتى (ھەسەنى كۇرى ئەلى) يىش بىخەينە سەرى، دەكاتە سى (۳۰) سالى تەۋا.

دىارە، كە دەشلىپ: ئەۋاۋى ھۆكۈمى پادىشاھىيەتتى چۈر جىنشىنەكانى پىتغەمبەرى خۇا ﷺ سىستەمى ھۆكۈمى پادىشاھىيەتتى ئەسەر سەكەي شەرىعىي ۋە ئاسايى خۇي تىرازۋە، مەبەست ئەۋە نىيە، كە لەۋ كاتەۋە دەۋلەتدارىيى ۋە ھۆكۈمى پادىشاھىيەتتى ئىسلامىي ئە ھەمۇ رۇۋىيەكەۋە ئىسلامىي ۋە شەرىعىي ئە ھاۋە! بەئكەر تەننى مەبەستمان ئەۋەيە، كەلە رۇۋى چۆنىيەتتى ۋە مىكانىزىمى دانانى دەستەلاتى سىياسىي ۋە كارىدەستەتتى دەۋلەتتى

(۱) بروانە: (سلسلة الأحاديث الصحيحة) (الالبانى) ژمارە (۵)، ۋە برۋانە كىتەبى: (ئىسلام ۋە مۇسۇلمانەتتى ۋە كارى ئىسلامىي...) لاپەرە (۲۲۷، ۲۲۸)، چاپى يەكەم / ۲۰۰۶.

ئىسلامىيەت، ئەسەر سىكەي شەرىع لايداۋە، ھۆكۈمەتەكان ئەسەر بىناغەي پراۋىژو بە ھەتتەردەن پەيمان پېندەنى ئازادەنى خەتتە ۋە ھەمەۋەرەۋە نەھەتۈنە سەركار، نەگەرنا بىگومان دەۋلەتتى ئىسلامىيەت دام دەزگاكەنى، ھەرچەندە كەم كۆپىيىۋە لاڭىشيان تېدەۋە، بەلەم ئەزۋر پۈۋە ھەر پايەندە بۈۋە بەشەرىيەتەۋە، كەم زۆر گۈتپايتە زانايەنى ئىسلام بۈۋە، بەگۈتپەي ياساكەنى شەرىع بەرپەۋە چۈۋە.

ئىچا لېرەدا پېۋىستە ئامازە بە مەسەلەيەكى گىرەك بىكەين، ئەۋىش ئەۋەيە كە: ئە سۆنگەي ئەۋە، كە كۆمەتگەي ئىسلامىيەت ئەسەرەتەۋە شەرەزاۋ بەرچاۋ پۈۋەتەر بۈۋە ئە قورئان سۈننەتەۋە نېزىكتەر بۈۋە، دەيىنە، كە ھەتتەۋىستى تۈندەتەر جىددەيتەي ئەبەرنەبەر ھۆكۈمەتەكانى لادەۋ خۆسەپپەنى تۈمەۋىيە ۋە ەبباسىيەدا نۈۋەدە، بەبەرەۋە ئەگەل چاخەكانى دۈيەدە، ئەمەۋەي كۈرتى ھۆكۈمەتەكانى تۈمەۋىيەگەندە، چەندەن پاپەرىنە شۆرەش پۈۋەندەۋە، ئەلەيەن چەندە كەسايەتپەيەكى بەرجەستە دىۋەي نېۋە مەسۇلمانەۋە پاپەرىيەتپەيەن كراۋە، بۇ نەۋە:

۱- (حسین بن علي بن أبي طالب) كە سالى (۶۰)ى كۆچى ئەدۋى (يەزىد بىن معاوية) راپەرى.

۲- (عبدالرحمن بن الأشعث) كە ئەسالى (۸۵)دا دۋى (عبدالملك بن مروان)ۋە ۋالى يەكەي (حجاج بن يوسف الثقفي) راپەرى.

۳- (زيد بن علي بن حسين) كە سالى (۱۲۲) ئە دۋى (هشام بن عبدالملك) راپەرى.

۴- (يحيى بن زيد بن علي) كە سالى (۱۲۶) دا ئەدۋى (هشام...) راپەرى.

۵- (عبدالله بن معاوية) كە ئەسالى (۱۲۷)دا ھەر ئەدۋى (هشام) راپەرى.

۶- (الحارث بن سريج) كە ئەسالى (۱۲۸)دا دىسان دۋى (هشام) راپەرى.

ھەرۋە ھا ئەدۋى ھۆكۈمەتەكانى بىنەمەلەي ەبباسىيەش، بەتاييەت ئەسەرەتەۋە كۆمەتتە شۆرەش راپەرىنە بەرپاكرەۋە، كە دەرەفەتتى سەرژمىۋە ئامازە پېكرەندەن نەۋە، تەنبا ئامازە بە يەكەتپەيەن دەكەين، كە گىرەكتەرىنەشيانەۋە بىرپەيە ئە راپەرىنى

به‌ئێ، هه‌تا کۆمه‌نگای ئیسلامیی له‌قورئان و سوننه‌دا شاره‌زاترو به‌رجاو
پوونتر بوو، له‌ به‌رانبه‌ر ئهو لادان (انحراف)ه‌دا، که‌ له‌سیسته‌می هوکمرانییدا کرا،
هه‌ستیارترو خاوه‌ن هه‌لئۆیستتر بوو، چهند شۆپش و راپه‌رینی یه‌ک له‌دوای یه‌کی
به‌ریاکردن، بۆ هه‌تانه‌وه‌ سه‌ر هه‌لئۆی شەرع و راستکردنه‌وی باری لاری ده‌سته‌لات و
سنووردانان بۆ سه‌تمکارانی خۆسه‌پێن، به‌لام به‌داخه‌وه‌ دوای ئه‌وه‌ی ورده‌ ورده‌
کۆمه‌نگای ئیسلامیی به‌هه‌موو پێکهاته‌کانییه‌وه‌، له‌ قورئان و سوننه‌ت دوور
که‌وته‌وه‌، ئهو حاڵه‌تی لادان و ترازانه‌ له‌جاده‌ی شه‌ریعه‌تیان - له‌پرووی سیاسیه‌وه‌ -
له‌لا به‌وه‌ شتیکی ناسایی و ده‌قیان پێوه‌گرت، هه‌تا سه‌ره‌نجام وای
لیه‌تات، که‌، نه‌گه‌ر له‌سه‌ره‌تاوه‌ تاکه‌ پێی شه‌ریعی چوونه‌ سه‌ر کورسی هوکمرانیی،
بریتی بوو له‌ هه‌لبژێرانی بابای هوکمران له‌لایه‌ن خه‌ڵکه‌وه‌ به‌یعه‌ت پێدرانی
له‌سه‌ر بناغه‌ی راویژ، له‌وه‌ودوا وێرایی ئهو تاکه‌ پێباز و شیوازه‌ شه‌ریعییه‌، دوو
میکانیزم و شیوازی دیکه‌ش له‌لایه‌ن ژۆریک له‌پسپۆرانیی بواری سیاسه‌تی
شه‌ریعییه‌وه‌، شه‌رع‌نران! که‌ بریتین له‌:

(ولایۃ العہد) و (ولایۃ المتغلب)، کہ مہ بہست لہ یہ کہ میان ثہویہ بابای
 حوکمران ہر لہ حالتی زیندویتی خویدا و ہصیت بکات و، کوپڑکی، یان برایہ کی
 پاش خوی لہ جیی خوی دابنی! مہ بہستیش لہ دووہ میان ثہویہ، کہ ہر کہ سیٹک
 بہزہبری ہیزو دہستہ لات خوی سہ پاند، ثہوہ شہر عیبت و ہر دہ گری و دہیتہ

(١) بروانه: (الأسلام وفلسفة الحكم) ص ٥٠٦-٥٦٦.

ھۆكۈمران!! ھېچ گومانىشى تېدا نىيە، كە ھېچ كام لەۋ دوو شىۋازو مىكانىزمەي بوونە ھۆكۈمران، كەم زۆر پەيۋەندىيان بە ئىسلامەۋ نىيە، چۈنكە:

أ- ئەگەر بۇ ھى يەكەمىيان ۋەھىيەت كەردنى (أبو بكر الصديق) بۇ (عمر بن الخطاب) خوا لىيان پازى بى، بە بەلگە بەيئەتتەۋە، ئەۋە راست نىيە، چۈنكە ۋەھىيەتەكەي ئەبۋەكەر بۇ عومەر تەنيا پىشنىار (إقتراح) بوۋە ۋەك (ابن تيمية) ۋە زانايانى دىكە گوتويانە: ، ئەگەر مەسۇلمانان پازى نەبۋىيان ۋە بەيەتتەيان پى ئەدەبىيە، تەنيا بە ۋەھىيەتە ئەدەبۋە بە ھۆكۈمران. (ابن تيمية) لەۋ بارەۋە گوتويەتتى: (وكذلك عمر لما عهد إليه أبو بكر إنما صار إماماً لما بايعوه وأطاعوه، ولو قدر أنهم لم ينفذوا عهد أبي بكر ولم يبايعوه ولم يصِرْ إماماً^(۱))، واتە: (ھەرۋەھا عومەر كاتىك ئەبۋەكەر ۋەھىيەتە بۇ كەرد، تەنيا كاتىك بوۋ بەيئەتتەۋە، كە بەيەتتەيان پىداۋ فەرمانبەرىيان بۇ كەرد، ئەگەر نا، ئەگەر گرىمان ۋەھىيەتەكەي ئەبۋەكرىيان جى بەجى ئەكەردبايەۋ بەيەتتەيان پى ئەكەردبايە، ئەدەبۋە بەيئەتتەۋە). ئىنجا ۋىپراي ئەۋەش ۋەھىيەتەكە پاش پەرس ۋە راۋىۋ كەردن بە مەسۇلمانان بوۋە، عومەرىش ھېچ خەمىيەتتەيەكى ئەكەل ئەبۋ بەكەردا ئەبۋە، خوا لىيان پازى بى.

ب- بەلەم ھى دوۋەمىيان ئەۋە ھەر زۆر پۈۋن ۋە ئاشكەرايە، كە فەتۋاۋ پىپارىتىكى بەزىۋانەي ھەلقۇلاۋى ۋاقىيە ھەلۋ مەرجى پى ستەم ۋە زۆرى ئەۋسايەۋ، پىچەۋانەۋ دۇى دەيان ئايەت ۋە فەرمودەشە، كە پىشتر - ئامازەمان بە ھەندىكىيان كەردە، بەتاييەت پەستەي: ﴿...لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ﴾ (البقرة: ۱۲۴) -، ئىنجا بەپاستى سەيرە كەسانىك، كە خوا لەمەنەتە لىيان كەردە ھەر لەبەر ئەۋەي زەبۋر زەنگ ۋە سەتەلاتيان ھەيە، بە گەۋرە ھۆكۈمران دابىرەن! ئاخىر خۋاى دادگەر فەرمودەتتەي: ﴿...أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ﴾ (هود: ۱۸)!!

جا ئايا بە چ عەقلۆ نەقلەك رەۋايە، كەسانىيەكى سىتەمكارى نەفرىن
 لىكراۋ (ملعون) بە پىشەۋاۋ گەۋرەۋ مشوور خۆرى ئومەتەك دابىرىن، كە نازناۋو
 پىنئاسەى پىنغەمبەرەكەى ﴿رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾ ھە، گەۋرەترىن ئامانجى بەرنامەكەى
 چەسپاندنى دادگەرىيە لەھەموو سەر زەمىندا: ﴿وَأْمُرْتُ لِأَعْدَلَ بَيْنَكُمْ...﴾
 (الشورى: ١٥)؟

لە كۆتايى ئەم باسەشدا دەلەتتەن:

بىنگومان ئەۋەى، كە بەئايىن (دین)ى خواى دادەنرىۋ، بۆ ئىمە پابەند كەر
 (مُلْزِم) ھە، تەنیاۋ تەنیا كىتیبى بى خەۋشى خواۋ سوننەتى ساغۋ راستى پىنغەمبەرى
 خوايمەۋ غەيرى ئەۋ دوو سەرچاۋە پروۋو بى چەندو چۈنە، ئەۋەى دىكە قەسەۋ
 فەتاۋا برپارو ئىجتىھادى ھەركەسىك بى، ھەر بە بەرھەم كەلەپوورى زانايانو،
 جۆرى تىگەشتىنى ئەۋان لەبارەى قورئانۋ سوننەتمەۋ دادەنرىۋ، بۆ ئىمە پابەندكەر
 (مُلْزِم) نىمە، ئىمە لە بەرانبەریدا نازادو سەرىشك (حُرّ و مختار)ىنۋ، عەقلمان برى
 ۋەرىدەگرىنۋ، عەقلمان نەپرى ھىچ.

جا ئەۋ بەرھەم كەلەپوورى زاناۋ پىشەۋايمانان (خوا لىيان خۆشەى) لەھەر
 بارىكەۋ بىۋ لەھەر بواریكدا بى، ھەر ئەۋ ھوكمەكەپەتى كە گومان.

ئەم مەسەلەيەشم بۆيە خستەروو، چۈنكە ھەندىك لە مسولمانان، ھەتا ئىستا
 ۋەك پىۋىست سنوورى نىۋان خودى (تايىن) ۋ (تىگەشتەن دەربارەى تايىن) لەپەك جى
 ناكەنەۋە سەرەنجام خۇيان گەۋدەى زۆر كىشەۋ گرفتۋ پرسىياری بىۋ ۋەلامۋ
 ئىشكالى بى چارەسەر دەكەن، بۆ ئەۋنە:

كاتىك لە بەرانبەر كىتیبىكى ۋەك (الأحكام السلطانية)ى (المأوردى)دا خۇيان
 دەيىننەۋە، دەيىنن زۆر شتى لەبارەى سىستەمى ھوكمرايى ئىسلامىي يەۋە
 تىدایە، كە بەھىچ جۆرىك لەگەل عەقلۆ مەنتىقۋ، پىشتىرىش لەگەل شەرعدا
 ناگوغى، توۋشى سەراسىمىدى دەبن! بەلام بىنگومان ھىچ حەپەسانو سەراسىمىدى
 ناۋىۋ، ئەۋەى بۆ ئىمە تايىنەۋ پابەندكەرە، بەس قورئانۋ سوننەتمەۋ، ديارە ھەر

شتیکیش لە زانیاری و حیکمەتی بێ سنووری خواوە ھەلبۆلۆی، مسۆگەر لە گەڵ ھەموو چاخ و پۆژگاریکدا دەگوفی و ھەر تازەییە، بەلام بەرھەمی بەشەر وەك خۆبەستی و گۆرانی کات و شوێن (زَمَان وَمَكَان) کاری تێدەکات و، مەرج نیە، تەگەرکاتی خۆی راست و گونجاویش بووبی، ئیستا وامابی، چ جایی، کە زۆر جاریش شت بەناوی ئیسلامو ھەراوە گوتراوە، کە دژو پیچەوانە ئیسلام بوو، بۆ نمونە: ھوکی میراتی و ھوکی زۆرە ملیی، کە بەداخو زۆر لە کتێبەکانی سیاسەتی شەریعی، تەنانەت ھاوچەرخیش نەك ھەركۆن -وەك پیشتر گوتمان- وێرایی ھوکی پادۆیی (الحُکْمُ الشَّوْرِي) کە تاکە پێوازو شیوازی سیستەمی ھوکمرانییە ئیسلام دا، بایە ئەو دوو شیوازو پێوازی ھەشیا ن کردو! لەژێر ناوونیشانی: (ولاية العهد) و (ولاية التغلب) دا، بە شێوەیەك کە بابای نەشارەزا و ھەست دەکات ئەو دوو شیوازو میکانیزمە نەفامییەش راست و دروست و لەسەدا سەد شەریعین و ھیچ خەوشیان تێدا نیە!! لێرەشدا کوتایی بەم بایە دینین و خوا یاریی لەبایسیدا ھاتو ماندا بەراوردیکی خێرایی نێوان ئیسلام و سیکولاریزم دەکەین ئەو خالانە کە تێیاندا پێك دەگەن و پەنجەیان دەخەینە سەر.

رێگەی بەدڵی مەکتەبی ھاوئێستا عەلی بابیر

archive.org/details/@alibapir

Alibapir

QR Codes

www.alibapir.net

English - عربي

عەل بابیر/Alibapir

عەل بابیر/Alibapir

رێگەی بەدڵی مەکتەبی ھاوئێستا عەلی بابیر

QR Codes

بەراۋردى نىۋان گرنگترين پىكھاتەكانى سىستەمى ھوكمپرانىي ئىسلام ۋە ئەلمانىيەت

ئەم بىسەمانداۋ ئەبەسەيدىھاتوۋشماندا بەراۋردىك ئەنىۋان گرنگترين پىكھاتەكانى سىستەمى ھوكمپرانىي ئىسلام ۋە سىكۇلارىزم دا دەكەين ۋە پەنجە دەخەينە سەر خالە ھەۋەش ۋە جىۋاۋزەكانى ن.

بەلام لىزەدا يەكەك بۇ ھەيە لىمان پىرسىۋ بلى: باشە ئەۋە زانىمان، كە (پاۋىژ) بىناغە سىستەمى ھوكمپرانىيە ئەنىسلامدا، بەلام ئايا سىكۇلارىزم ئەھالىكدا، كە سىروشتەكە داخۋازى ھىچ سىستەمىكى دىپارىكراۋ ناكات، تەنى مەرجى ئەۋەيە پىپۇزى (قدسىة) ئەدەستەلانى سىاسى داپىرىۋ، خۋاۋك ۋە ئايىنەكە دوور بىرەنەۋە، مەۋق خۇ بىپار بەدەست ۋە ھەمە كارەى خۇ بى، ئايا ئەسەر چ بىناغەيەك بەگۈرەى كام سىستەمى ھوكمپرانىي، بەراۋردى پى دەكەى ئەگەل ئىسلام ۋە سىستەمە ھوكمپرانىيەكەيدا!؟

ئەۋەلامدا دەلىن: ئەسۋنگەى ئەۋەۋە، كە ئەم رۇزگارەماندا، زۇرەى ھەرە زۇرى- ئەگەرنەلىن ھەمو- رۇئىمە سىكۇلارىستەكان بەپاست، يان بەدۇر، پاينانگەمىاندو، كە دىۋكراسىيان بۇ شىۋازى ھوكمپرانىي ھەلپۇاردو، ئىمە ئەسەر ئەۋ بىناغەيە ئەۋ بەراۋردە دەكەين، واتە: ئىمە بەراۋرد ئەنىۋان ئىسلام ۋە سىستەمە پاۋىژى (النظام الشورى) يەكەى ۋ، ئەلمانىيەتى دىۋكراسىي تەبەننى كەردا دەكەين.

سەرەتا با سەرنجى خالە ھەۋەش، يان پاستر بلىن: ئەيەكچۈۋەكانى ئىسلام ۋە ئەلمانىيەت ئەۋارى سىستەمى ھوكمپرانىيە بەدەين:

خاله هاوبهش و لهیه کچووهکانی
سییسته می دوکمرانیی ئیسلام و سیکۆلاریزم

یه‌کم: خەڵک و جەماوەر سەرچاوەی دەستەلاتە!

ئەم ئەسل ۋە بىنە ماھىيە، ۋەك چۆن يەككە لە چوار بىنە ماو پاھ گىرگە كانى
دېگىراسىيى، كە پىرىتىن لە:

۱- بالادہستی گول۔

۲- سدروہری یاسا۔

۳- داین کردنی مافو نازادیه ک ن.

۴- لميڪ جياڪرڻهه وي دهسته لائڪ ن.

بەھەمان شتووە بەر لەسەر ھەژدانی دیموکراسییش، یەکیك بوو لەپایەو بنەما
گرنەکانی سیستەمی ھۆکمرانیی ئیسلام (نظام الحکم الاسلامی)، بگرە بەدریژایی
مێژووی پێغەمبەرەکان - عَلَیْھِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام - ھیچ کاتێک یەکیك لە
پێغەمبەرانی خوا نەیتوانیوە قەوارەو دەستەلاتێکی سیاسی دا بەمەزنی، مەگر
پاش ھۆشیارکردنەوی خەلک و بەرچاو پوونکردنەو و تیگیانەو و پێگیانەو و
بنیاتنانی بنکەییەکی جەماوەری، واتە: تەنانت پێغەمبەرانی ھەڵبژاردەو پایە
بەرزی خواش - عَلَیْھِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام - بەتەنیا شەرعییەت پێدرانیان لەلایەن
خوای بەرزو مەزنەویان نەکردۆتە بەلگەو بناغەو پاساوی بنیاتنان و جاردانی
دەستەلات و قەوارەو سیاسی، بەلکو پاش وەرگرتنی شەرعییەتی خەلک و
جەماوەر، ئەوجار ئەو ھەنگاوەیان ناوە، وێرای شەرعییەتی ئاسمان، شەرعییەتی
سەر زەوییەشیان مسۆگەرکردووە، ئەوجار ئیعلانی قەوارەو دەوڵەتیان کردووە، بۆ
ئەوانە:

(موسا) ﷺ ھەتا گەلى (بنى إسرائيل) ى لەژىر نېرى سىتەم و ژۆرى فېرەمەن دەرەنەھىتەنەو نەمېردنە سەر زەمېنىكى ئازادو، نەبوونە خاوەنى ئىرادەى ئازادانەى خۇيان، خواى كارىەجى بەرنامەو پەيپەوېك، كە بەبى ئىرادەو ئىدارەى ئازادو سەرەخۆ بەرپۆە ناچى و جى بەجى ناکرى، بۆى نەنارد، كەمەبەستمان (توراة)ە، وەك خوا فەرەمۆيەتى: ﴿ إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ ... ﴾ (المائدة: ٤٤). بەلگەش لەسەر ئەوە، كە ئەئىسلامدا خەلك و جەماوەر سەرچاوەى دەستەلاتە، ژۆرن، بۆمۆونە:

١- دواندەكان (خطاب)ى قورئان ھەمۆيان راستەوخۆ ئاراستەى خەلك (الناس) و ئاراستەى بېرەواداران ﴿لِلَّذِينَ آمَنُوا﴾ كراون: ﴿يَتَأْتِيهَا النَّاسُ﴾، ﴿يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾.

٢- خواى كارىەجى راستەوخۆ قەسەى لەگەل كۆمەلگای مسوئلماناندا كەردەو فەرمانى پىكردوون، كە سپاردەكان (أمانات) بەكەسانى شایستەى خۇيان بىسپېرن: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا ...﴾ (النساء: ٥٨)، ديارە بەرپرسيارىتتى (مسؤولية) و كارىەدەستىتتى (ولاية)يش گەورەترین سپاردەيەو، (ابن تيمية)ش لەكتىبى (السياسة الشرعية في إصلاح الراعي والرعية)دا وشەى (أمانة)ى بەبەرپرسيارىتتى تەفسىر كەردەو، ھەروەھا ژۆر لەزانايانى دىكەش.

٣- پىغەمبەرى خوا ﷺ ھەرچەندە بىنگومان لەيەكەمەن پۆژى وەحى بۆ ئىترانىيەو پىغەمبەرى خوا بوو و شەرعىيەتى خوايى و ئاسمانىي ھەبوو، بەلام ھەتا نوێنەرانى شارى (يئرب)ى بەرجەستە لەھەردوو تىرەى (أوس) و (خەزج)دا ھەردوو پەيمانى يەكەم و دووەمى (عقبة)ى لەگەل نابەستەو، شەرعىيەتى خەلك و سەرزەمىنىش پەيدا ناكات، ھىچ ھەنگاوێك لەبوارى پىكەيتەنى دەولەت و قەوارەى سياسىدا نانئ، بۆ بەرچا و پوونى زياتریش

ئەۋ بارەۋە، دەتۋانى سەرنجى كىتەپى: (ئىسلام ۋە مەسئۇلىيەتلىك ۋە كارى ئىسلامىيەت...) بەدى، ۋانەى ھەۋتەم: (جۈنەتە سەھەتەتە ۋە بىنايەتەنە كۆمەتگەۋ دەۋلەتە ئىسلامىيەت) لاپەرە (۲۳۰) تاكو (۲۷۳).^(۱)

دەۋەم: كارۋ چالاكى سىياسەت، ماضى سەرجەم ھاۋەلەتەنە بەبى مەلۇۋاردە:

ئەمەش خالىكى دىكەى ھاۋىەش ۋە لەيەكچەۋى نىۋان ئىسلام ۋە غەلىمىيەتە، ھەردەۋكىيەن لەسەر ئەۋە كۆك ۋە تەبەن كە كارۋ چالاكى سىياسەت مافىكى كىشى خەتەكە لەسەر ھىچ كەس تاپۇۋ بۇ ھىچ كەس قۇرخ ۋە پەۋان نەكرەۋە.

بۇ زىاتە تىشەك خەتەنە سەر ئەم بەنەمەيە سىستەمە سىياسەت ئىسلامىيە، دەتەن: ئاشكەرىيە، كە لەئىسلامە مەسئۇلىيەتەنە ھەمەۋىيەن ۋەك يەكەن ۋە لەما ۋە ئازادەيەكەنە يەكەنەن - ۋەك پەشەر باسەن كەرد - ۋە بەبى ئەۋەش فەرمەيشەتە خەۋا ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ﴾ (الھەجرات: ۱۰)، نىۋەپۇكى خەۋى - لەۋىيەنە مەسئۇلىيەتەنە - لەدەست دەۋەت، ئەۋە بەنەسبەت پەۋادەنەۋە، بۇنامەسئۇلىيەتەنە كىشە، كە لەۋىر سەيە دەۋلەتە ئىسلامىيەتە دەۋىنە ھاۋەلەتەنە خەۋەن پەيەن (أهل الذمة) يەنە پە دەگەتە، ئەۋە ئەۋەنەش ۋەك مەسئۇلىيەتەنە خەۋەن مەقەن بەبى جىياۋە، مەگەر شەتەك بەدەقەنە شەرىئە پەۋەنە بىۋ چەندە ھاۋەلەتەنە، ۋەك لەبەندە (۲۵) ە دەستەۋرى مەدەنەتە ھەتە - كە بە (الصحيفة) ۋە (الوثيقة) ناسراۋە -، كە دەتە: (ۋان يەۋە بىنە عەۋف أمّة مع المؤمنين.. لىيەۋ دىنەم ۋەللىمەن دىنەم مەۋالىيەم ۋەنەسەم..) ۋەتە: جەۋەكەكەنە بەنە عەۋف كۆمەتەنە

(۱) ھەۋەتە ئالەكەنە سەرتەتە: (ئىسلام ۋە دەۋلەتەرىيە ۋە ھەكەمەرىيە) لە بەرنەمە (سەرنج) ە كەتەلى ئاسمەنىيە پەيەم دا.

همدروها زانایانی نیسلام لهبارهی ههئسو کهوت کردن لهگهڵ نامسوتمانانی
 هاوولاتی ژێر سایهی دهولەتی نیسلامیی، ئەم قسەیی (علي بن أبي طالب)یان
 -خوایێ پازی بێ- وهك بنچینهی کی شهرعی داناهه، که دهئێ: (إِنَّمَا قَبِلُوا عَقْدَ
 الذِّمَّةِ لَتَكُونَ أَمْوَالُهُمْ كَأَمْوَالِنَا وَدِمَاؤُهُمْ كَدِمَانِنَا)^(١)، واته: بۆیه گرتیهندی
 په پاندارتی هاوولاتییان قبولۆ کردوه، تاكو سامانیان وهك سامانیان و خویتیان
 وهك خوینمان بێ، که دیاره لێردها مه بهست یه کسانبوونیانه لهگهڵ مسوتماناندا
 لهباری مافو نازادییه کاندان. نمونه یه کیش لهوشتانهی که به ده قێکی شهرعی
 پروون لهو یاسا گشتیه ههلاویژرابو و تایبهت کرابی به مسوتمانانهوه،
 سهڕکایه تیکردنی قهواره و دهولەتی نیسلامیه، چونکه خواﷻ فەرموویهتی:
 ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ...﴾ (النساء: ٥٩)، واته:
 ئەو پرودارینه! فرمانبهری خوا بکهو و فرمانبهری پێغه مبهڕ بکهو، هه کار
 به دهستانیک که له خوێتان..

به لّام غمیری سهرۆکایهتی و پێشهواپهتی بالاى موستامانان و قهواره کهیان، زۆریه زانیانی ئیسلام به شەریعی و پەروایان زانیوه، که غمیری موستامانان له دام و دهزگاکی دهولتهدا کارو بهرپرستییان پێ بسپێری، مهگر شتێک، که تایبه نهندی ئیسلام و موستامانان بێ، وهك بهرپاکردنی دروشهکان (اقامة الشعائر)، که دیار له مهدا موستامانان و ناموستامانان یه کسانو، نابێ هیه کهس دهست وهربداته کاروباری ناینبی و تایبهتی تهوی دیکهوه⁽³⁾.

(١) پروانه: (مجموعة الوثائق السياسية في العهد النبوي) (محمد حميد الله).

(١) بروانه: (القانون والعلاقات الدولية في الإسلام) صبحی احمصانی ص ١١٤.

(٢) بروانه: (النظام السياسي الإسلامي مقارنا بالدولة القانونية) د. منير حميد البياتي،

(المساواة أمام وظائف الدولة) ص ١٥٣-١٥٥.

لەمىۋە، كە رابرد دەردە كەۋى، كە ئىسلام بەھىچ رەنگىك رى بەھىچ چىن و
توئۇ كۆمەل و دەستەپەك نادات، كە كارو چالاكى سىياسىي، يان ئەرك و
بەرپرستى بۆخۇ قۇرخ بىكات و، خەلەك و جەماۋەرى لى بېبەش بىكات، جا چ
بەناۋى ئايىنەۋە بى - بەچەمەك و اتا باۋەكەي، كە بەرنامە ئاسمانىيەكان
دەگرىتەۋە - ۋەك كاتى خۇى كلىسا چىنى ئەكلىپۇس (طبقة رجال الدين)ى كىردبوو
بە ھەمەكارەي خەلەك و ولات، چ بەناۋى جىزىمەۋە بى، ۋەك (دىكتاتورىەتى
پرۇلىتارىا)ى يەكەتە سۆڧىتى بېشوو، چ بەناۋى توئۇتەكى كۆمەلەيتەي و
ئابورىيەۋە بى، ۋەك چىنى ئەرىستۇكراسى (الطبقة الاستقراطية) ولاتانى رۇژناۋى
كاتى خۇى.

ئىسى يەم: ھۆكۈمەت مەدەنىيەت، ئەك ئايىنە ۋە، ھۆكۈمەت ئايىنە ۋەكىلى خەلەك
ئەك ھەي خۇا:

خۇيەنەرى بەرپۇز!

بۇ ئەۋەي چەمەك و ئىۋەپۇكى (ھۆكۈمەتى مەدەنىي) و (ھۆكۈمەتى ئايىنى و
تېۋكراسى) و (ۋەكىلى خۇا بوون) و (ۋەكىلى خەلەك بوون) چاكتەر بوون بېتەۋە،
پىۋىستە بەگورتى ئامازەپەك بەمىۋۇۋى دىاردەي دەۋلەت (ظاهرة الدولة) و ئەو
گۇرپانكارىيەنەي بەسەرىدا ھاتوون بىكەين:

ھەر لەرپۇزگارى زوۋەۋە لەنپۇ سەرچەم گەلانى دىيادا ھالەتى: ئاۋىتە بوونى
دەۋلەت لەگەل خۇدى ھۆكۈمەندا (امتراج الدولة بشخص الحاكم) باۋ بوۋە، لە
ئەۋرۇۋاۋا رۇژناۋاشدا ئەو ھالەتە درىۋەي كىشەۋە، ھەتا بەرپابوونى شۇرپى
فەرەنسا ئەسالى (۱۷۸۹)دا، كە لەۋساۋە ئەو ھالەتە ۋەدە ۋەدە گۇرپا، ھەتا
دەۋلەت بەم شىۋەپەي ئىستاي لىھات. بەلام پىۋىستە لىرەدا ئامازە بە دوو ھالەتى
تايىبەتى و ھەلاۋىرراۋ بىكەين لەمىۋۇۋى دەۋلەتى ئاۋىتە بوو بەكەسى ھۆكۈمەن،
كەمەكەمىيان: ئەزمۇۋى ھۆكىمى دىمۇكراسىيە راسىتەۋخۇ شارەكانى
يۇنەنە، لەچاخى ئىغرىقىيەكاندا، بۇ ئىۋەنە: ھەردوۋ شارى: (ئەتىنا) و

(ئەسپارطە)، دودەمىيان: دەۋلەتتى ئىسلامىيە بەتايىيەت ئەسەرەتاي دروستبۇنىيەۋە بەگىشتىي، ھەتتا كۆتايى تەمەنى، چونكى، تەننەت لەۋكەتەشەۋە، كە لادان لەۋچىنەتتى دانانى ھۆكۈمرانەۋە دروست بوو، كە لەۋچىزگارى ئومەۋىيەكانەۋە دەستى يېتىرد، بەللى، لەۋكەتەشەۋە ھالەتتى ئاۋىتتە نەبۇونى شەخسى ھۆكۈمران لەگەل دەۋلەتدا ھەر بەردەۋام بوۋە و، باباي ھۆكۈمران ھەر خۇي بەنۇيىنەرى خەلگەۋ چىيەجىكەرى شەرىعەت زانىۋە نەيتۋانىۋە بلى: بۇخۇم دەۋلەت و بەرنامەۋە ياسام! شايانى باسىشە، كەبىرۋكەۋى ئاۋىتتە بۇونى دەۋلەت و ھۆكۈمران، بناغەۋى بىنات نرانى ئىۋكراسىيە بەھەرسيك جۇرەكانىيەۋە، چونكى ھۆكۈمەتتى ئايىنى (Theocracy) بەگىشتىي سى جۇرە:

- ۱- بېرەۋزەۋى: بەخۇ زانىنى ھۆكۈمرانەكان (نظريۋە الطبيعۋە الإلهيۋە للحكام).
- ۲- بېرەۋزەۋى: نۇيىنەرى پاستەۋ خۇي خۇابوون (نظريۋە التمثيل المباشر لله).
- ۳- بېرەۋزەۋى: نۇيىنەرى ناپاستەۋ خۇي خۇابوون (نظريۋە التمثيل غير المباشر لله).

دىارە ئامانچ و مەبەستى ھەرسىك بېرەۋزەكەش ئەۋە بوو، كە خەلگەۋ جەماۋە بەھەمۇ شىۋەيەك گەردنكەچى ھۆكۈمرانەكان بنو، بەھىچ شىۋەيەك زات نەكەن نەپەخە بگرن، نەلامىلى بگەن، چونكى لەھاللىكدا ھۆكۈمران (خۇا) بىت - پاكىي و بەرزىي بۇخۇا - يان نۇيىنەرى پاستەۋ خۇ، يان ناپاستەۋ خۇي خۇابىت، ديارە ناگۇنجى ھەلە بگات و ھەمىشە ئەسەر ھەق دەبى، كەۋاتە: چۇن دەبى پەخەنى لى بگىرى، يان سەرىپچى لى بگىرى؟! نىجا پىۋىستە بشگوتى، كە ھەركام لە (نەمروود) سەردەمى (إبراهيم) و (فیرعون) پۇزگارى (موسا) سەردەمى، لەۋپادشاۋ ھۆكۈمرانە دىكتاتورانە بۇون، كەخۇيان بە (خۇا)، يان لانىكەم نۇيىنەرى خۇا زانىۋە، چونكى: ھەرچى نەمروودە، پاش ئەۋە ئىبراھىم پى: خۇاى من دەۋىيەنىۋ دەمىرىنى، نەۋىش دەللى: نەۋىش دەۋىيەنەۋ دەمىرىنىم! ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُعْبَدُ وَيُعْبَدُ﴾

قَالَ أَنَا أَخِي وَأُمِّيْتُ .. ﴿البقرة: ٢٥٨﴾، فیرعەونیش لەکاتى وتوێژ لەگەڵ موسادا دەئێ: هیچ پرایەکتان بۆ دانانن، جگە ئەوەى خۆم هەئى دەبۆژن، ئەوەى منیش دەبۆژن تەنیا پرای پاست پێشاندا: ﴿قَالَ فِرْعَوْنُ مَا أَرِيكُمْ إِلَّا مَا أَرَى وَمَا أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ﴾ (غافر: ٢٩).

لەمەشەو بەزمان دەرەدەکەوئ، کە پێغەمبەرانی خوا - علیهم الصلاة والسلام - هەر لەئادەمەو هەتا خاتەم، هەمیشە دوژمنى سەرەختى نەروودو فیرعەونەکان و حوکمرانە خۆبەخواو پەرەردگارو پەرستارو زانەکان بوون و، بانگەوازە خوا بەیەکگرتنەکەشیان، هەتتەکیئەرى بناغەى هەرسێک جۆرو بێردۆزەکانى (ئىوکراسى)بوو، چونکە ئەوان هاتوون، هەم بە حوکمرانەکان و هەم بەخەئک و جەماوەرەکانیش بۆ: کە ئیو هەمووتان وەک یەک بەندەى خوان و بەس خوا ﷻ بەدیپێنەرو پەرەردگارو پەرستارو حوکمرانى بالاو پەرەتانه، وەک خوا ﷻ لەبارەى حیکمەت و نامانجى پەرەوانەکردنى سەرچەم پێغەمبەرانییەو یەو فەرەموویەتى: ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ ...﴾ (النحل: ٣٦).

هەرەها فەرەموویەتى: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ﴾ (الانباء: ٢٥)، بەئى، سەرچەم پێغەمبەرانی پایەبەرزى خواﷻ علیهم الصلاة والسلام - بۆ ئەو پەرەوانەکران، کەخەئکى لەکۆیلايەتى بۆ طاغوتەکان قوتار بکەن و تێیان بگەیهنن کە جگە لەخوا هیچ کەس شایستەى پەرستارن و بەندایەتى بۆکران نیە.

هەر لێرەشەو ئەو پراستیەشمان بۆ دەرەدەکەوئ کە هەموو ئەوانەى سیستەمى سیاسى ئىسلام بە (ئىوکراسى) و حکومەتى ئایینى دەزانن، زۆر خراپ بەهەتەداچونە، جامن پێم وایە یەکێک لەهۆکارە گرنگەکانى ئەو بەهەتە داچوونەیان ئەوێ، کە لەسۆنگەى ئەشارەزایی یان بەئىسلام، و دەزانن کە وشەى ئاین (دین) و وشەى (اسلام) ھاو واتا (مترادف)ن و، کە زانیویشیانە (ئىوکراسى

Theocracy) بەمانای حکومەتی نایینی یە، یە کسەر ئەوەیان هەڵبەجێبەر کە دەوڵەت و حکومەتی ئیسلامیش کت و مت وەک (ئیکراسی) وایە هیچ پڕویان لەیە کدی وەرە گیراون! بەلام پێشتر لەباسیکێ سەر بەخۆدا پڕوومان کردەو کە وشە (دین) لەزمانی عەرەبی و لەقورتانیشدا بەچوار واتا بەکار هاتو، کە یەکیکی ن بەرنامە ی ژبان (منهج حیاة) بەگشتیی، چ لەخواوە هاتی و چ لەمرۆڤاوە سەری هەڵدای، کە بەم واتایەیان هەم سیکۆلاریزم و هەم سەرچەم سیستەمە مرۆڤکردەکانی دیکەش جوێرە نایین (دین) یکن! ئنجا ئاشکرایە کە وشە نایین (دین)، ئەگەر هەر بەچەمک و واتا باوە کەشی بەکاری ی کە مەبەست یی بەرنامەکانی خوا (شرائع الله) یە، ئەو هەر ناگۆنێ و پێچەوانە ی عەقل و زانستە، کە بەوشە ی نایین لەیە کات دا ئیسلام و جویاوەتی (یەهودیە) و گاوریەتی (نصرانیە) و یەزیدییاوەتی و مەجوسییەت مەبەست ی، چونکە هەرکام لەمانە لەگەڵ یە کەیدا زۆر جیاوازییان هەبو هەر خویان یە کە!

پاشان دەڵێن: چۆن دەگۆنێ دەوڵەت و حکومەتی ئیسلامیی بە حکومەتی نایینی (ئیکراسی) دا بنری، لەحالی کدا کە لەحکومەتی نایینیدا -وێک لەولاتانی پۆژشاداو لەژێر سایە ی کلێسا و چینی ئە کلێرۆس و کەهەنووت (Clergy) دا لەحکومەتی قەیسەر و پادشایە کاندای بەرجەستە بوو بوو- حال بەم شێوە یە بوو:

١- حوکمران خۆ ی بە سێبەری خوا وەکیلی خوا دەزانی و پیتی وابوو لەخوا ئاسمانەو شەرعییەتی پێدراو و پێویستی بە شەرعییەت وەرگرتن لەخەڵک و جەماوەر نیە^(١)!

٢- حوکمران قسەو بڕیارەکانی خۆ ی بەبێ هەڵە (معصوم) دەزانی و بە شێوە یەکی رەها (مطلق) حوکمرانیی دەکردو، پیتی وابوو هیچ کەس مافی رەخنە گرتن و تییینی و سەرغیی نیە^(٢).

(١) بڕوانە: (الأئظمة السياسية) د. محمد رفعت عبدالوهاب، ص ٢١، ٢٠.

(٢) بڕوانە: سەرچاوە ی پێشوو، ص ٢١.

۳- ھۆكۈمرانان چىنىڭكى دىيارىكراۋو تايىيەت بوون، كە بە چىنى ئەكلىپۇس ناسراۋە ۋە لە: (پاپا) ۋە (ئەسقىف) ۋە (كاردنىال) ھەكان پىڭكەتەبو، پىيان ۋەبو ئىرادەى خوا لەسەر زەۋى لەۋاندا بەرجەستە بوۋە، ھەرچى ئەۋان لەسەر زەۋى گىرتى بەدەن يان بىكەنەۋە، لەلىتى خواش گىرى دەدرىۋ دەكرىتەۋە.

۴- ئەۋ دەۋلەت ۋە ھۆكۈمەتە ھالەتتىكى دۆڭماۋ ۋەستەۋى ھەبوۋ ۋە، ھىچ جۆرە گۇپرانكارىيى ۋە گەشەكرىدىڭكى (تغىر ۋەتۇر) ۋەكى قىۋولۇ نەدەكرە.

۵- ھۆكۈمران ۋە دارو دەستەكەى بۇ سەپاندنى دەستەلەتتى خۇيان پەنپان دەبەردە بەر ترساندن ۋە تۇقاندن لەھەرسىك بوۋى فىكرىي ۋە پوۋىيى ۋە جەستەيىدا: فىكرىي بە قەدەغەكرىدى پەخەۋ، ۋە پوۋىيى بە ھەپەشە كىردى پىپەش بوون (ھىرمان) لەبەزەيى خوا بەھەشت، ۋە جەستەيى بەنازاردان ۋە ئەشكەنەيەك كە دادگاكانى پىشكەن (ھاكىم التفتىش) ناۋ بانگيان پىيەۋە دەركىرەبوۋ!

بەلام لەئىسلام سىستەمە سىياسىيەكەيدا راست بەبەراۋە ۋەۋەيە:

۱- جارى ھۆكۈمران لەدەۋلەتتى ئىسلامىيەت نەخۇى بەسپەرو ۋەكىلى خواﷻ دەزانىۋ، نەلافى ئەۋەش لىدەدات، كە لەئاسمانەۋ شەرىئەيەتى ھۆكۈمرانىي كىردى پىدراۋە، بەلكى ۋەك ھەموۋ خەللى دىكە خۇى بەبەندەى خوا دەزانىۋ، ۋەك خوا دەفەرموۋىيەتى: ﴿إِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا ءَاتِى الرَّحْمَنِ عَبْدًا﴾ (مىرىم : ۹۳)، ۋاتە: ھىچ كەس لەئاسمانەكان ۋە زەۋىدا نىە كە بە بەندىيەتتى نەيەتە لىتى خواى بە بەزەيى، ۋە ھۆكۈمران لەئىسلامداخۇى بە نۆتەرى مىسۇلماننىك دەزانىۋ كە لەسەر بناغەى پاپۇ ھەلىيان بۇاردەۋ، بەشىۋەيەكى ئازادانە پەمپان پىداۋە، تاكو شەرىئەتتى خۇيان بە سەردا جىۋ بەجىۋ بىكات، بۇيەش خواى كارىەجىۋ لەۋ تايەتەدا كە فەرمان بە مىسۇلمانان دەكات فەرمانبەرىيى كارىەدەستەكانيان بىكەن، پىش ئەۋە فەرمانيان پىۋ دەكات، كە مىلكەچى خواۋ پىتەمبەر ﷺ بن، ۋە پاشان فەرمان بە ھۆكۈمران ۋە خەللىش دەكات، كە ھەركات، كەۋتنە كىشەۋ مىشت ۋە مىپەكەۋە -

واته خه‌لك و حوكمران- بېگپر نه‌وه بۆلێتی كتیپی خواو سونه‌تی پیغه‌مبه‌ر:
﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِيَ الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَزَعْتُمْ فِي شَيْءٍ
فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ...﴾ (النساء: ٥٩).

نه‌وه كه ده‌بێ حوكمران له‌سه‌ر بناغه‌ی راویژو به په‌یمان پێدانی نازادانه‌ی
راسته‌و خۆی خه‌لك یان نوێنه‌رانی شه‌رعییه‌ت وه‌ر بگه‌ڕێ، قسه‌ی تێكه‌رای
زانایانی ئیسلامه، بۆ نمونه: هه‌ركام له: (الغزالي) و (الباقلائي) و
(الماوردي) و (البغدادی) و (ابن خلدون) و (ابن قدامة المقدسي) و (ابن تیمیة)
له‌كتیبه‌كانی خۆیاندا باسیان كردوه^(١).

٢- حوكمرانی مسوولمان، نه‌ك هه‌ر خۆی پێ حوكمرانی په‌ها نیه‌و قسه‌و
به‌په‌ره‌كانی خۆی هه‌موو پێ راست و ته‌واو نه‌ن، به‌لكو هه‌ول ده‌دات له‌هه‌موو
مسوولمانان پابه‌ندتر بێت به‌ شه‌ریعه‌ته‌وه‌و بۆ یاساو به‌په‌ره‌كانی ملكه‌چتر بێت،
وه‌ك خوا ﷻ به‌یه‌كه‌مه‌ین حوكمران و سه‌رۆکی ده‌وله‌تی ئیسلامیی پیغه‌مبه‌ری
خوا (رسول الله) ی فه‌رمووه: ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا...﴾
(الغاشية: ١٨)، واته: پاشان تۆمان خسته‌ سه‌ر به‌رنامه‌یه‌ك ده‌جا شویتێ
بكه‌وه..

حوكمرانی مسوولمان و سه‌رۆکی ده‌وله‌تی ئیسلامیی، نه‌ك هه‌ر به‌ره‌خه‌و
نامۆزگاری قه‌ئس نابێ، به‌لكو فه‌رمانیه‌شی پێده‌كات، وه‌ك یه‌كه‌مه‌ین
چێنشینی پیغه‌مبه‌ری خواو دووه‌مه‌ین به‌رپرسی ده‌وله‌تی ئیسلامیی (أبو بكر
الصديق) خوا لێی پازی بێ، پاش هه‌لبه‌ژێرانی و له‌یه‌كه‌مه‌ین وتاریدا به
مسوولمانانی گوت: ﴿إِنِّي قَدْ وُلِّيتُ عَلَيْكُمْ وَلَسْتُ بِخَيْرِكُمْ فَإِنْ أَحْسَنْتُ
فَاعِينُونِي وَأَنْ أَسَأْتُ فَعَوِّضُونِي﴾^(٢)، واته: نه‌وه من به‌ حوكمرانتان دانراوم،

(١) بڕوانه: (النظام السياسي الإسلامي مقارناً بالدولة القانونية) د. منير حميد البياتي،
ص ٢٠٩-٢٣٩.

(٢) بڕوانه: (الكامل في التاريخ) (ابن الأثير) ج ٢ ص ٢٢٥، ٢٢٤.

بەلەم چاكتىرىنتان نىم، جا ،ئەگەرچا كەم كىرد ھاۋكارىم بىكەنۋ ،ئەگەر خىراپەم كىرد پاستىم بىكەنەۋ .

۳- ھۆكۈمران ۋە كارىبە دەستان لەدەۋلەتى ئىسلامىيەتتا چىن ۋە دەستىيەكى تايىبەت نىن، بەلكى ھەممۇ تاكىكى كۆمەلگە ئىسلامىيەت بۇ ھەيە بە گۈيرە ھى شايستىيە خۇ ھەر كارو پۇستىك ۋە ھەر پىلەم پايدەك ۋە رىگرىۋ، لە ئىسلامدا بۇ نەرك ۋە كار پى سىپىران، تۈنۈ شايستىيە كەسەكان سەنگى مەھەك ۋە پىۋەرە، نەك پەچەلەك ۋە چىن ۋە تۈيۈ مەسلەك ۋە مەشپەيان، ۋەك خۇاڭكەن فەرمۇيەتتى: ﴿ وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَةً يَدْعُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ ﴾ (السجدة : ۲۴)، ديارە زانايانىش لەبەر پۇشنايى ئەم ئايەتەدا ۋەك بىنچىنەيەكى شەرىئىي لەبۈرىيە سىياسەت ۋە ھۆكۈمرانلىدا گوتۇرۇپانە: (بالصبر واليقين تُنال الأمامة في الدين)، ھەرۋەھا (يوسف) يىش ئەللىك كاتىك بە پادىشەيى مىصر دەلى بىكە بەرپىرىي ئابوورىي ولات، نالى لەبەر ئەۋەي پىغەمبەرمو بابو باپىرانم پىغەمبەرن! بەلكى دەلى: ﴿ قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلَيْهَا ﴾ (يوسف: ۵۵)، واتە: لەسەر خەزىنەكانى ولاتىم دابنى، چۈنكى مەن پارىزەرى زانام.

۴- دەۋلەتى ئىسلامىيە دەستى كراۋىيە بۇ ۋەرگىرتى ھەر بىرۈكە ھەر ھۆكارو ئامپازىك كە دەبىتتە مايە بەرەو پىشپىردى ولات ۋە دابىن كىردى بەرۋەندى زىاتر بۇ خەلەك ۋە ھىننەندى بەختەۋەرىي ۋە خۇشگۈزەرائىي چاكتىر، ئىنجا ئەۋەش كە وىي كىردە دەۋلەتى ئىسلامىيە دەستى كراۋەبى لە بەرانبەر گۇپانكارىي ۋە گەشە كىردەكانداۋ بەگۈيرەي بەرۋەندى خەلەك ۋە كۆمەلگە ھەنگاۋ بىنى، ئەۋەيەكە-ۋەك پىشپىرتىش گوتۇرۇمانە- ئىسلام لە بۈرى ھەللىس ۋە كەۋتەكان (مەمەلات) دا كە ھۆكۈم سىياسەت گىرگىرتىن بەشەيتى، چەند دەقەتلىكى كەمى ھىنۈن كە زىاتر پۇلى ھىلى گىشتىي ۋە چۈر چىۋەي

فراوان ده‌بینن، بۆیه مسوولمانان له‌بواری هه‌ئسو که‌وته‌کاندا که نه‌سل تێیاندا پشێدراڻ (إباحة) و ده‌ستکراوه‌یی یه، مه‌ودایه‌کی زۆریان هه‌یه بۆ کۆشش کردن و داهێنان (إجتهد و إبداع)، هه‌ر بۆیه‌ش پێغه‌مبه‌ری خوا فەرموویه‌تی: {أنتم أعلم بأمور دنياکم} (رواه مسلم عن انس عائشة رضي الله عنها برقم: ٢٣٦٣)، واته: ئێوه له‌کار و باری دنیا‌تاندا شاره‌زاتر، که وه‌ک له‌سیاقی فه‌مایشته‌که‌و هۆی هاتنی (سبب‌الورود) یه‌وه ده‌رده‌که‌وی، مه‌به‌ستی نمو کاروباراڻه‌ن که پشپۆپی و نه‌زمون ده‌وریان تێدا ده‌بینن، وه‌ک باب‌ه‌ته‌کانی: کشت و کال و پیشه‌سازی و بازرگانی و جه‌نگ و... هتد.

ئنجا له‌سۆنگه‌ی نه‌وه‌شه‌وه که بواری حوکم و سیاست گۆپاڻکاری زۆری تێدا ده‌بی، بۆیه پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ئاماژه‌ی به‌وه کردوه که بابای کار به‌ده‌ست و حوکم‌پاڻ پێویسته کۆشش (إجتهد) بکات و فەرموویه‌تی: {إذا اجتهد الحاكم فأصاب فله أجران، وإذا اجتهد الحاكم فأخطأ فله أجر واحد} (متفق علیه)، واته: حوکم‌پاڻ هه‌ر کات کۆششی کردو پێکیی دوو پادا‌شتی هه‌ن، وه هه‌رکات حوکم‌پاڻ کۆششی کردو نه‌پێکی پادا‌شتی هه‌یه.

٥- له ده‌وله‌تی ئیسلامییدا ماف و ئازادییه‌کان بۆ سه‌رده‌م هاو‌لاتیاندا‌بین ده‌کرێن، هه‌ر له‌مافی ژیاڻ و گوزه‌رائیکی سه‌ر به‌رزانه‌ی مرۆ‌ئانه‌وه، هه‌تا مافی ئازادی به‌ه‌ورا ده‌ر‌سپ‌ین و کارو‌چالاکی سیاسی و... هتد، وه به‌هه‌یج بیان‌وو پاساوێکه‌وه پێ به‌هه‌یج که‌سو ده‌زگایه‌ک نادری که په‌نا به‌رێته به‌ر هه‌ره‌شه‌و ترساندن و فشاریش چ جیی تازارو نه‌شکه‌نجه‌دان! جا هه‌لبه‌ته ئێمه لی‌ره‌دا ده‌رفه‌تی نه‌وه‌مان نیه به‌چینه ئێو درێژه‌ی ئه‌م باسه‌وه‌و خوا یاریی له‌ ئالقه‌یه‌کی سه‌ر به‌خۆی ئه‌م زنجیره باسه‌دا، به‌تایبه‌ت باسی هه‌لو‌بستی

ئىسلام ئەبارەي ئازادى بىرورائى عەقىدەۋە دەكەين، ۋە ئەكتىبى (چەند مەسەلەيەكى باۋى سەردەم) دا ئالغەي سىيەمان بۇ تۈيۈنەۋە ئەبارەي مافەكانى مۇۋەتە تەرخان كوردە بەناۋىنىشانى: (مافەكانى مۇۋەتە ئەنىۋان ئىسلام ۋە پۇۋتەۋادا)^(۱).

ئىنا ئەباسەكانى پىشۋودا باسما كره كە ئەئىسلامداچىنى كەھەنۋوت ۋە كەلپۇس نىيە، ۋە زانائى ئابىن (عالم الدين) جگە ئەرىنىمايى ۋە شارەزاكردىنى خەلگە ئامۇۋىگارى كوردىن، ھىي پەلەۋ پاىيەكى دىكەي نىيە، ئەۋەتا خۇاﷲ تەنەت بە پىغەمبەرى كۇتايىش دەفەرمۇي: ﴿فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ ۚ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ﴾ (الغاشية: ۲۱-۲۲)، واتە: بىريان بىغەۋە ئامۇۋىگارىيان بىكە! بىگومان تۇ بەس بىرخەرەۋە ئامۇۋىگارى ۋە ھىچ دەستەلات بە سەرياندا نىيە، ديارە ھەركەسىكىش ئەمسولمانان شارەزى قورشان ۋە سۈنەت يىتە كەم ۋەزۇر پىيانەۋە پابەند بى، بە زانائى ئىسلام دادەنرى ۋە جگە ئەزائىرىي بە شەرىعەت ۋە پىۋە پابەند بوۋى بۇ بە زانا (عالم) دانران، ھىي شىكى دىكەي ۋەك بەرگە ۋەشاكى تايىبەت ۋە... ھەتە بە مەرج نەگەۋە! (۲) ئەبارەي ئازار ۋەشكەغەدانىشەۋە ئەم فەرمائىشەي پىغەمبەر ﷺ بەسە كە (ھىام بن ھىكىم بن ھىزام) لىي گىراۋەتەۋە: ﴿إِنَّ اللَّهَ يُعَذِّبُ الَّذِينَ يُعَذِّبُونَ النَّاسَ فِي الدُّنْيَا﴾ (رواه مسلم برقم ۲۶۱۳)، واتە: بىگومان خۇا ئەۋانە ئازار دەدات، كە خەلگى ئەدىادا ئازار دەدەن.

(۱) بىروانە: چاپى پىنجەم/ نوسىنگەي تەفسىر- ۲۰۰۵. بەلام لىكۆلىنەۋەي تىۋوتەسەلتى ئەم بابەتە ئە زىغىرە باسى: (ئىسلام ۋە دەۋلەتدارى ۋە ھۆكمرانى) دايە ئە باسى: (بىنەماكانى سىستەمى ھۆكمرانىي ئىسلامىي) بىنەماي ھەۋتەم: دايىنكردى ماف ۋە ئازادىيەكان بۇ ھەمۋان، كە ئىستاكە ئە بەرنامەي (سەرنج) كەئالى ئاسمانى پەيام دا پىشكەش دەكرىن.
(۲) ئە كىتەبى: (زانائىي ئىسلام كىن ۋە چۆن؟! دا بەدرىتەي باسى زاناۋ پىشەۋايانى ئىسلامان كوردەۋە.

ئىستاش پاش خستنه پرووى ئەم سى بنەما گرنگەى حوكم و سياسەت، كە خالى ھاۋىەش و ئىكچووى نىۋان ئىسلام و ئەلمانىيەتن، ئەباسىداھاتوماندا سەرنجىكى گرنگترين خالە لەيدەك جيايەكانى ئەم دوو ئايىن و رېئازە دەدەين.

خالە جياۋازەكانى

سىستەمى حوكمپرانىي ئىسلام و سىكۆلارىزم

خۆتەرى بەرپۆز!

ئەم باسەمان كە باسى كۆتايى يە لەپرونكردنەۋى چوارەمىن بوارى بەراوردى نىۋان ئىسلام و سىكۆلارىزم دا، ھەولەدەين بەگوشراۋى گرنگترين خالە جياۋزەكانى نىۋان سىستەمى حوكمپرانىي ئىسلام و سىكۆلارىزم بھەينەپروو:

بەكەم: حوكمپرانىتى بالاۋ رەھا لەئىسلامدا ھى خوايەو

لەئەلمانىيەت دا ھى مەۋشە:

ئەمە يەكەمىن و سەرەكى ترين خالى جياۋازى نىۋان ئىسلام و سىكۆلارىزمەو، بەلگەش لەسەر ئەۋە، كە حوكمپرانىتى بالاۋ و رەھا (الحاكمية العليا والمطلقة) تەنى ھى خوايە، زۆرن، بۆ نمونە:

﴿...إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الَّذِينَ الْقَيِّمُ...﴾ (يوسف: ۴۰)،

واتە: حوكمپرانىي بەس ھى خوايە، فەرمانى كردو كە تەنيا ئەم بېەرستە، ئەۋەيە بەرنامەى راست...

* ﴿أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللَّهُ...!!﴾ (الشورى:

۲۱)، واتە: يان ئايا چەند ھاۋىەشكىيان ھەن كە بەرنامەيەكىيان بۆ داناون

خوا رېى پى نەداۋە!

لەم دوو ئايەتتە بەرپوۋىنى ديارە كە ھەركەسىك يىھەي بە خواپەرست دابىرى ۋە دىندارىكى راست ھېساب بىرى، دەبى تەنيا خواپەرست بە ھۆكۈمپان ۋە بەرنامە دانەرى خۆي ۋە خەلقى بىزنى، ۋە ھەركەسىك ئايىن ۋە بەرنامەي ژيان ۋە گۈزەرانى لەلەين غەيرى خواپەرست دابىرى، ئەۋە دوۋچارى ھاۋىيەش بۆ خوادانان بىۋە ۋە غەيرەي ۋەك خوا تەماشىا كىردە! بەلام راستىيەك ھەيە نابى لىنى بى ئاگابىن ئەۋىش ئەۋەيەك، ئەگەر ھۆكۈمپاننى پەرھاد بالا تەنيا ھى خواپەرست، ئەۋە مەۋەش لەبەر پۇشنىي شەرىعتى خوادا - كە بەرجەستە كەرى ھۆكۈمپاننى خواپەرست - ھۆكۈمپاننى بىچوك (الحاكمية الصغرى) بۆ دانراۋە كە ئەمەش لەكۆشش كىردى ۋە ياسادانان (اجتهاد و تشريع) زاناياندا خۆي دەپىنەتتە، ۋەك پىغەمبەرى خوا ﷺ فەرەمۇيەت: {إذا اجتهد الحاكم فأصاب فله أجران وإذا اجتهد الحاكم فأخطأ فله أجر واحد} (مەتفق عليه)، شايانى باسشە، كە كۆمەلگايەك ھۆكۈمپاننى بالىي خوا كە لەشەرىعتە كەيدا بەرجەستەيە، تىپىدا بەرقەرارە، زۆر جىياۋزە لەكۆمەلگايەك كە مەرجەسى سەرەتاۋ كۆتايى مەۋەش، چونكە پابەندىي بە شەرىعتى خواپەرست مایەي پارىژرانى كۆمەلگايە لەھەر جۆرە لادانىكى فەكرىي ۋە روھىي ۋە ئەخلاقىي ۋە سىياسىي ۋە ئابۋورىي، با بۆ روۋىيەتتە مەبەست چەند فەۋەدەك پىنەنەۋە:

أ- كاتىك شەرىعتى خۆي كار بەجى بە پوۋى ۋە راشكاۋى قەدەغە كىردى مەي (خەم) ۋە ھەمۇ ماددە سەرخۆشكەرەكان ۋە قومارو بىپەرستىي ۋە يانسىي، رادە گەيەن ۋە بە كىردەۋەي شەيطان ۋە بە شىتىكى پىسياندا دەن، ۋەك خواپەرست ﷺ فەرەمۇيەت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْمِرُ وَالْأَنصَابُ وَالْأَزْلَمُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ (المائدة: ۹۰)، ئەۋە بىنگومان چەند راستىيەكى گرنگ دەخاتە بەردەستى مەۋەش - كە عەقل ۋە فەيىرەت ۋە زانست ۋە واقىع ۋە ئەزمون، پىشتىگىرىيان دەكەن، كە بىرىتە ئەۋەي ھەركام ئەۋە

كارانە پىسو زىيان بەخشىن و دەردو نەخشىيىن، لەھەموو بوارەكانى فېكرىي و رەۋىشت و كۆمەلەيەتيدا.

ب- ھەرۋەھا كاتىك شەرىعەتى تېرە تەۋاۋو لەگەل عەقل و سەۋىيە دا گونجاۋى خواﷻ بى پېچ و پەنا رايدەگەيەننى كە بازەرگانى و مامەلە رەۋايە و سودا خۇرىي (رېا) قەدەغەيە، ۋەك خىوا فەرمۇيوتى: ﴿وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الزَّهْوَ﴾ (البقرة: ۲۷۵)، ئەۋە ماناى وايە لەبۋارىكى گزنگى ئابۋورىيدا چۈرچىۋەيەكى ديارىكردوۋە كۆمەلگەي لەدەردىكى كوشندەي ئابۋورى و كۆمەلەيەتى پاراستوۋە، كە بىرئىيە ئە كەلەكە بوۋو و پەزىمەندە بوۋنى مال و سامان لەدەست چەند كەسىكى كەم دا، لەسەر حېسابى ھەۋارىي و نەدارىي خەللىكى زۆر بە ھۆى سودا خۇرىيەۋە.

ج- ھەرۋەھا كاتىك شەرىعەتى خوا لەسەر مەسۇلمانان فەرز دەكەت، كە بەئى مؤئەت ۋەرگرتن و سالاۋكردن نەچنە مالى يەكەدى: ﴿يَتَأْتِيَ الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا...﴾ (النور: ۲۷)، ۋەكەتەك لەسەر ھەركام لەپىۋان و ئافەرەتەنى پىۋىست كردوۋە كە خۇيان لەبۇ يەكەدى رۋانىنى ھەرام و ئارەزوۋ بازانە پىارىزنو، خۇيان لەداۋىنپىسى پىارىزنو، لەسەر ئافەرەتەن پىۋىست دەكەت، كەسەرپۇش بكنە و جوانىي خۇيان دەرنەخەن، مەگەر ئەۋەي لەكەتى عىبادەت داۋىيە عادەت دەردەكەۋى، كە دەم و چاۋو ھەردوۋ دەستە ھەتا مەچەك: ﴿قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَعْزُبُ عَنْهُمُ ابْصَافُهُمْ وَيُحْفَظُونَ فَرُوجُهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لِمَنْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ﴾ ۋەلِّلْمُؤْمِنَاتِ يَعْزُبُ عَنْهُنَّ ابْصَافُهُنَّ وَيُحْفَظْنَ فَرُوجُهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُجُوبِهِنَّ...﴾ (النور: ۳۰-۳۱)، ئەۋە ماناى وايە پەرزىنىكى مەھكەمى مەنەۋىي و ئەخلاقىي بۇ كۆمەلگە داناوۋە لەداروۋخان پاراستوۋەتى.

دوھم: سىياسەت ۋە ھۆكۈم لەئىسلام دا بە عەقىدە و خوا پەرستىيى و ئەخلاىقە پەيۋەستە:

ئەمىش جىاوازىيەكى دىكەى گىرنگى نىۋان ئىسلام و سىكۆلارىزمە لەبوارى ھۆكۈمرايىدا، چونكە لەئىسلامدا ھۆكۈم و سىياسەت ۋەك ھەر جەم و جۆل و چالاكىيەكى دىكەى تاك و كۆمەل، بە ئىمان و عەقىدە پەيۋەستە ئىمان و عەقىدە بناغەى ھەموو شتەك، ھەروەھا كارو چالاكى سىياسى لەئىسلامدا مادام راست و سا (خالص و صواب) بى، بە جۆرىك لەطاعت و خوا پەرستىيەدەنرى، ۋەك لەم نايەتەدا دەردە كەمى: ﴿أَتَبَاتٌ مُّتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٢٦﴾ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءُ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الَّذِي أَلْقَيْتُمْ...﴾ (يوسف: ٤٠-٣٩)، واتە: ئايا چەند پەروردگار -خواھەن و سەرورە پەرستار- يەكى پەرەوازە باشتەن (پەرستەن) يان خواى تاكى مەلپەكەچكەر؟ ئىۋە ئەو شتانەى لەجىياتى خوا دەيانەستەن ھىچ نەن جگە لەچەند ناۋىك كە خۆتان و بابو باپىرانتان ناۋتان ناۋن و، خوا ھىچ بەلگەيەكى لەسەر نەناردوونەخوار، بىگومان ھۆكۈمرايى بەس ھى خوايە، فەرمانى كەردو كە جگە لەو -ھىچ شتەك- نەپەرستەن، ئانەو پە نايىنى راست و دروست..

لەبارەى پەيۋەست بوونى ھۆكۈم و سىياسەت بە خو و پەشتىشەو ئەم چەند دەقە بە ئىۋونە دىنەنەو:

* ﴿تِلْكَ الْأَمْثَلُ الْآخِرَةُ لِيَجْعَلَ الَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فِسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُنْقِذِينَ﴾ (القصص: ٨٣)، واتە: ئەو مەنزىلگەى دوا رۆژە دەدەينە كەسانىك كە خۆسەپاندەن و خراپەكارىي يان ناۋى لەزەوويىدا ۋە سەرەنجام بۆ پارىزكارانە. * ﴿مَنْ رَاعِ يَسْتَرْعِيهِ اللَّهُ رِعِيَةً، يَمُوتْ يَوْمَ يَمُوتُ وَهُوَ غَاشٌّ لِرِعِيَّتِهِ الْآ حَرَمٌ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةُ﴾ (متفق عليه)، واتە: ھەر بەرپرسيك خوا كارىكى بختە

دەستو ئەگەل ئەوانەي ئەبندەستيدان ناپاك بى، كاتىك كە دەمىرى بە تەئكىد خوا بەھەشتى لى قەدەغە دەكات.

❖ { مَا مِنْ أَمِيرٍ يَلِي أَمْرَ الْمُسْلِمِينَ ثُمَّ لَا يَجْهَدُ لَهُمْ وَلَا يَنْصَحُ لَهُمْ إِلَّا لَمْ يَدْخُلْ مَعَهُمُ الْجَنَّةُ } (رواه مسلم)، واتە: ھەر بەرپرستىك كارى مۇسۇلمانان بە ئەستۋە بگرى، پاشان خۇي بۇيان ماندوو ئەكات و بۇيان دىئۇز نەبى، ئەۋە ئەگەل ن ناچىتە بەھەشتى.

❖ { مَنْ وَكَّلِي مِنْ أَمْرِ الْمُسْلِمِينَ شَيْئاً فَوَكَّلِي رَجُلًا وَهُوَ يَجِدُ مِنْهُ هُوَ أَصْلَحُ لِلْمُسْلِمِينَ مِنْهُ فَقَدْ خَانَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ } (رواه الحاكم).

واتە: ھەر كەسىك ئەكارو يارى مۇسۇلماناندا بەرپرستىيەكى پى بەدرى و، ئەۋىش پىاۋىك بىكەتە بەرپرستى كارىك، ئەھالەكدا كە ھى ئەۋەۋىش شايستەترو چاگىرى بۇ مۇسۇلمانان پى شك يىت، ئەۋە خىانەتى بە خواۋ پىئەمبەرەكەي كىردە.

ۋەك ئەم ئايەت و فەرمايشتانەۋ دەردەكەۋى مەسەلەي ھوكمپرانىي ئەئىسلامدا پەيۋەندى بە ئىمان و ەقىدەۋ طاعەت و خواپەرستىي و خوۋرەۋىشتى بەرزو پەسندەۋە ھەيدە، بەلام شىكى ئاشكرايە كە ئەسىكۇلارىزم دا وانىۋ، سىكۇلارىستەكان پىيان وايە كە مەسەلەي سىياسەت و ھوكمپرانىي، پىۋىستە جگە ئەھىئانە دى ئامانجەكان و گەشتەنە مەبەست، ھىچ شىكى دىكەي تىدا پەچاۋ نەكرىۋ گوى بە ھىچ شىكى دىكە نەدرى! ھەر بۇيەش ئەلمانىيەكان (مىكىئائىلى) خاۋەنى كىتبى (ئەمىر) لەۋارى ھونەرى سىياسەت و ھوكمپرانىيدا بەسەر مەشقى خۇيان دەزانن و، پىشتىگىرى راۋ بۇچۈنەكانى دەكەن و بىنچىنەي: ئامانچ پاساۋى ھۇكار دەداتەۋە: (الغاية تُبَرِّرُ الوسيلة) كەنىۋەرۈك و كاكلى سىياسەتى مىكىئائىلىيانە بەرجەستە دەكات، ئەلىي سىياسەتمەدارانى تەۋھىدىي ئەلمانىي، يان زۆرىي ھەرە زۆريان، شىكى نەك ھەر ئاسايى بگرە پەسندە پىۋىستىشە!

بِأَمْرِ نَارٍ: به هیچ شیوهی که له نیسلامداله بوازی ههئسو کموت دا، تهنا نهت له گهه نیارو ناحه زانیشدا درپو په پمان شکاندن دروست نیه، بهئکو بیه کیل له تاوانه هه ره زله کانداده نری، وه ک خوا سبحانه وتعالی فرمویه تی: ﴿وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ﴾ ﴿٩١﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِي نَفَضَتْ غَرْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنْكَا تَتَّخِذُونَ أَيْمَانَكُمْ دَخَالًا بَيْنَكُمْ أَنْ تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبَى مِنْ أُمَّةٍ... ﴿٩٢﴾ (النحل: ٩١-٩٢).

وهك ده‌بينين خواي كار به‌جي و دادگهر زور به‌جه‌خت كردنه‌وه فرمان به
 تيمانداران ده‌كات، كه بۆ هيچ به‌رژه‌و‌ندي به‌ك خويان گه‌روده‌ي په‌يمان شكي‌ني‌ي و بۆ
 به‌ئي‌ني‌ي نه‌كمن، نه‌گه‌رنا ده‌چنه‌ پيزي نه‌و ئافره‌ته‌ گيل و نه‌فامه‌وه، كه هه‌تا ئيواره
 ته‌شي باده‌دات و خوري و سوو و تووك ده‌پي‌سي، به‌لام ئيوازي هه‌لي ده‌وه‌شي‌ني‌ته‌وه و
 ده‌يكاته‌وه خوري...هتدا!

سییهم: ئیسلام هەر لهبنهرهت دا سیاسهت و هوکمرانهکان به پیرۆز نازانی، تاکو پیرۆزیان لی دارنی:

سیکۆلاریستهکان زاراوهیهک بهکار دێنن که ئیمه پیشتر وهک لهگهڵداریشتن (مجاریه) بهکارمان هینا، که بریتیه له: (پیرۆزیی دارنیه لهدهسهلات)، مهبهستیشیان پیتی نهوهیه، که هوکمرانهکان و نههلی سیاسهت واسهیر نهکرتن که کهسانیکه پیرۆز (مقدس) و بێ ههلهو کهم و کورپی و پهخنه ههلهنگرن، جا دیاره نهم پیرۆز کهیهش شتیکی ههق و راسته و لهئهسلیشدا لهکاردانهوهی (ئيوکراسیی) و حکومهتی ئایینی لهلایهن کلتساوه تهبهننی کراو دا سهری ههلهدا، کهوهک پیشتر باسمان کرد، بهپیتی بۆچوونی سیستهمی ئيوکراسیی بابای هوکمران وهک خوا یان سیپهرو نوینهری خوا ﷻ تهماشدا دهکراو، لهسهپرووی نهوهوه بوو که نهک ههر پهخنه ی لی بگهڕی، بهلکو ههر پیشنیاریشی بۆ بکری!

جا ییگومان -وهک پیشتر خستمانه روو- نهم جۆره بیر کردنهوه ههر لهبنهرهتهوه لهگهڵ بناغه ی ئیسلامدا ناکۆک و نهگونجاوه لهنیو کۆمهڵگایهکی ئیسلامییدا جیتی نایتهوه.

چونکه لهئیسلام بهس خوا -تعالی و تقدس- بهبێ ههلهو پیرۆز (مقدس) دادهنری و، غهیری وی ههموو کهس بهههلهکار دادهنری، وهک پیغههمبهری خوا ﷺ فهرموویهتی: {کل بني آدم خطاءٌ وخیر الخطائین التوابون} (رواه أبو داود)، واته: ههموو وهچهی ئادهم ههلهکارن و چاکترین ههلهکارانیش (بۆ لیی خوا) گهراوانن. ههریویهش کاتیکی یهکیکی به خهلیفه ی دووهم (عمر بن الخطاب) ی خوا لیی پازی بێ، گوت: پارێز لهخوا بکه (إتق الله) و یهکیکی لهکۆره کهیدا پهخنه ی لیگرت، که چۆن وا به گهروهی مسوڵمانان دهلیی، عومهر گوتی: {دَعَا، لاخیر فیکم ان تقولوها، ولا خیر فینا إِنْ لَمْ نَسْمَعْهَا}، واته: لیی گهڕی (بایلیی) ئیوه، نهگهرنهلیین خیرتان پێوه نیه و، ئیمهش نهگهرنهییستین، خیرمان پێوه نیه.

بهلام پێویسته نهوهش بگوتری که ئیسلام هاوکات لهگهڵ نهوهی، کهسیاسهت و

ھۆكۈمرانەكان بەپېرۋوزو بىي ھەلە نازانى، ھەر لەپتوھش بە رەشېنى يان لەپشت پەردەي رەشەۋە تەماشايان ناكات!

بەلگە ئىسلام سەرپەرشتى كەردنى كارو بارى خەلگە ھۆكۈمرانىي كەردنى شەرئىيەنەۋ دادگەرەنە، بە طاعەت ۋە عىبادەتتىكى گەۋرەۋ گەرنەگ دادەنىۋ، ھۆكۈمرانى سەرپەرست ۋە دادگەرەۋ بۇ خەلگە ۋەلات دىئۆزۋ بە پەرۋش، بە گەسىك دەزانى كە چاكتىن پاداشتى ھەمىۋ شايستەي باشتىن پېرۋ تەقدىرى لېي خواۋ خەلگە! بەلگەش لەۋ بارەۋە زۆرن، بۇ ئىۋنە:

* خۋاى بەرزو مەزن لەسپاقى چەند ئايەتتەكدا، كە ۋەسفو پېئاسەۋ مەدھى بەندە چاك ۋە پەسندەكانى خۇبىيان پى دەكات ۋە بە (عباد الرحمن) ناۋيان دېتى، لەكۆتايى ۋەسفو مەدھىياندا فەرەۋىيەتى: ﴿وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْ لَنَا مَقَرًا﴾ (الفرقان: ۷۴)، واتە: ۋەئەۋەنى كە دەلېن: پەرەۋەردگارمان ھاۋسەرەن ۋە چەۋمان بۇ بگېرە بەمەيەي دىئۆشۋىي ۋە خەۋەرەيى ۋە بۇ پارىزكاران بمانگېر بەپېشەۋا.

كەۋاتە: پېشەۋەيەتى (إمامة) كەردنى پارىزكاران ۋە سەرپەرشتى كەردنى كارو بارى مەسۇلمانان بەشېۋەيەكى رېك ۋە پېك ۋە رەست ۋە شەرئىيەنە، شىتېكى ھېندە پەسندە چاكە كە بەندە ھەلپۇرەكانى خوا بۇي لەخوا پېارپېنەۋە كە بەقەسمەتەيان بكات.

■ پېئەمبەرى خواش ﷺ پېشەۋا ھۆكۈمرانى دادگەر (إمام عادل) كەردە بەسەر قافلەۋ يەكەمىنى ئەۋ ھەۋت، كەسەي كە خۋاى بەبەزەي لەپەرۋىك دا دەياغخاتە ژېر سېبەرى خۇيەۋە كە جگە لەسېبەرى ۋى ھېچ پەناۋ سېبەرنېن: ﴿سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمْ اللَّهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ: إِمَامٌ عَادِلٌ...﴾ (متفق عليه). (أبو حامد الغزالي) لەبارەي گەرنەگى ھۆكۈمرانىيەت ۋە پايەي ھۆكۈمرانانەۋە قەسەيەكى جۋانى ھەيە كە دەلى: ((إِعْلَمُ أَنَّ الشَّرِيعَةَ أَصْلُ وَالْمُلْكُ حَارِسٌ. وَمَا

واته: بینگومان خوا سی شتی بۆتان هه‌لبژاردوه: که بیه‌رستو هیچ شتیێک نه‌کهنه‌ هاویده‌شی، وه‌که توند ده‌ست به‌پێسمانی خواوه‌ بگرن و په‌رته‌واز نه‌بن، وه‌که دڵسۆزیی بنویتن بۆ هه‌رکه‌سیێک که خوا کاروبارتانی خسته‌ ده‌ست (مادام به‌پێی شەرع حوکمی گرتبێته‌ ده‌ست و به‌پێی شەرعیش حوکمرانیی بکات).

(١) بروانه: (السياسة الشرعية في اصلاح الراعى والرعية).

چۈنكى: راستىنلا ھەقىقەتتە ئىگىلىك دەستلەت ئىكەنلىكى
شەرىئەتتە نەك بەس ماف:

ئەمەش جىياۋزىيەتكى دىكەن ئىتوان ئىسلام ۋە غەلىمىيەتتە ئەبۋارى ھۆكۈمىيەتتە،
ۋە ئەپىستىدائەمەش ۋە ئەۋەلىي پىشۋوش سەرجەمىيەت پەس ئىمىتيازى ئىسلامىيەتتە
بەسە سىكۇلارىزم دا.

بەلى، ئەگەر بەسە سىكۇلارىزم ۋە دىموكراسىيە ۋە سىكۇلارىزم مافىيە ۋە ھەۋەلىيەتتە كە
پەخە ئەھۋال ۋە كەربەدەستان ۋە سىياسەتتە دارانى ۋەلات بىگىر ۋە، ھەلى ۋە كەم ۋە
كۆپىيەتتە كەنەنەنە بەرجاۋ پەنجە بەتتە سەرىنەكەن، ئەۋە ئەپىستىدائەمەش
ئىگىلىك راستىنلا ئەۋە ھەلى سۈرۈۋانى بۈرى ھۆكۈم ۋە سىياسەت، ۋەپا ماف بۈن،
ئىگىلىك شەرىئەتتە پىشۋوشە! ئاشكەشە، كەتەك (ۋەجىب) ماف (ھەق) ئەيەك
جىيان - بەتتە ئەپىستىدائەمەش دا -، چۈنكى مەۋە - دەتۈنە چەۋەشە ئەمەشە
بەكەت ۋە سەبەردارى بى، بەتتە ئەپىستىدائەمەش، ئەگەر بەزى سەرىنەكەن بى پەيدا بەكەت!
بەلام ئەكە چۈنكى ئەپىستىدائەمەش سەزى ئەۋە ۋە، مەۋە - سەرىنەكەن (مەتەر) نە
ئەكەن ۋە ئەپىستىدائەمەش، ۋە بەنەسەنە دەستە ئەپىستىدائەمەش! بەلگەشە ئەسە
ئەۋە، كەپىستىدائەمەش پەخە ئىگىلىك كەربەدەستان ۋە مەشۋەر خۇران
ئەپىستىدائەمەش سەرجەم ھاۋەلىيەتتە زۆن، بى ئىۋە:

■ ﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضُهُمْ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ
الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ
سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ (التوبة: ۷۱)، ۋە: ۋەپاۋانى بىۋادار ۋە
ئافەتەنە بىۋادار ھەندىكىيان دۈست ۋە پىشۋوشە ھەندىكىيان، فەرمەن بەچاكە
دەكەن ۋە پىگىرى ئەخەپە دەكەن، ۋە نەپەس بەرپە دەكەن ۋە زەكەت دەدەن،
ۋە فەرمەن بەرپە خەۋە مەبەكە دەكەن، ئائەۋە خەۋە بەزەپە پىياندە،
بىگۈمەن خەۋە زالى كەربەجىيە. ۋە دەپىنەن خەۋە پەۋەردىگەر فەرمەن بەچاكە
پىگىرى ئەخەپە كەدۈن بە دۈۋە خەلەتە سەركە بىۋادار ۋە كەدۈشە بە

مايەي بەزەيى پىدا ھاتنەۋەي خوا، كەۋاتە: بەبى فرمان بەچاكەو رېڭگىي لەخراپە
- كە يىڭومان راستكردنەۋەو رەخنە لىڭگرتنى دەستەلات، گىرنگىزىن جۆرىيەتى-
باباى مەسۇلمان چ پىاۋ چ ئافرەت، دوو خەسەلتى بىنەرەتى و گىرنگى مايەي بەزەيى
پىدا ھاتنەۋەي خواى كەم دەبن!

■ ﴿لَيْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ
مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿۷۸﴾ كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ
مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿۷۹﴾﴾ (المائدة: ۷۸-۷۹).

ۋاتە: ئەۋانەي كافر بوون لەبەنى ئىسرائىل نەفرىيان لىكرا لەسەر زمانى
داۋودو عىساي كوپى مەرىم، ئەۋىش لەسۆنگەي ئەۋەدە، كە سەرىپچىيان
كردو سنوور شىكىنىيان دەكرد. ئەۋەبوو كە يەكدىيان لەخراپەيەك، كە
دەيانكرد قەدەغە نەدەكرد، كە بەراستى ئەۋە خراپەتەن شت بوو دەيانكرد.
ۋەك دەبىنەن خواى بى ۋىتە، يەكدى لەخراپە نەگىرپانەۋەي بەنى ئىسرائىلى
بە خراپەتەن كەدەۋەو مايەي نەفرىن لىكرانىيان لەلايەن (داۋودو
عيسا)- عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام- ۋە، لەقەتەم داۋە!

■ رۆژنىكان (أبو بكر الصديق) خوا لىي رازى بى، لەكاتى ۋتارداندا بەخەلكى
گوت: ﴿أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّكُمْ تَقْرُونَ هَذِهِ آيَةً وَتُؤُولُونَهَا عَلَى خِلَافِ تَأْوِيلِهَا:
﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا أَهْتَدَيْتُمْ...﴾﴾
(المائدة: ۱۰)، ۋانى سمەت رسول الله ﷺ يقول: ان الناس اذا رأوا الظالم فلم
يأخذوا على يديه أوشك أن يعمهم الله بعقاب منه ﴿رواه الترمذي﴾.

ۋاتە: ئەي خەلكىنە! ئىۋە ئەم ئايەتە دەخویننەۋە، بەلام بە ھەلەو
پىچەۋانە لىكى دەدەنەۋە: ((ئەي ئەۋانەي بىراتان ھىتاۋە! لەخۆتان ۋىيا بن،
تەگەر رېي راست بگىر ئەۋانەي گومران زىانتان لىتادەن))، بەلام مەن
لەپىغەمبەرى خواﷺ بىستەۋە ھەفرمەۋ: ھەركات خەلكى، باباى
ستەمكارىيان بىنى و دەستىيان نەگرت و لەستەمىيان نەگىرپايەۋە، نىزىكە خوا

بە گىشىيى سزايان بدات. كەۋاتە: دەست نەگرتنى باباي ستمەكار - كە
 ديارە بەبى: ۋەستەلاش ستمە ئاكرى- مایە سزاۋ جەزەبەى دىۋاۋ دوا
 رۇۋشە، چونكە برىتە لەچۈندى ئەرگىكى شەرىعى گىگ.

پىنجەم: رايۇن جۈرچىۋەكە شەرىعتە، بەلام دىمۇكراسىيە ھىچ
 جۈرچىۋەكە نە:

جىۋاۋىيەكى دىكە نىۋان سىستەمى ھۆكۈمى ئىسلام دىمۇكراسىيە،
 ئەۋە، كەراۋىز (شۈرى)، شەرىعت جۈرچىۋەكە بۇ دىۋاۋ دەكات ۋە ھەتتە
 لادان ۋە خەلىق ۋە شۈرىكەتلى ئارەزۋەكان لەكۆمەلگە ئىسلامىدا رۇۋىدات، بە
 پىچمەۋە دىمۇكراسىيە، كە ھىچ جۈرچىۋەكە نە ھىچ بەرەستەك لەبەردەم
 لادان ۋە خەلىق ۋە سەركىشىيەكانىدا دانەنراۋ، بۇ رۇۋىدەۋە زىتەش دەتەن:
 يەكەك لەۋ بىچىنە شەرىعتە، كە تىكرە زانايانى ئىسلام لەسەرى پىكەتەۋن،
 ئەۋە، كە لەكاتىكدا دەق ھەبى بۈرى كۆشش كەن: (لا اجتهاد في معرض
 النص)، واتە: ھەر كاتىك دەقەكى شەرىعتە ھەبۈ لەسە مەسەلەك، كە
 نۇختە تىدا خرابۋە سەرىت، ئەۋە ئەۋ مەسەلە بۈرى قەسە كۆششەكەن
 تىدا نەۋە پىۋىستە بەۋ شىۋە مەسەلە لەگەلدا بىرى، كە دەقەكە
 فەرمۋەتە، بۇ ئىۋە: كاتىك دەزانەن خاۋا سودا خۇرى (رەب) قەدەغە كەۋە
 فەرمۋەتە: ﴿وَحَرَّمَ الزُّبْنَ﴾ (البقرة: ۲۷۵)، تىدى تازە مەسەلە مەسەلە كەن بە
 رىبا يەكەلەي كراۋەتەۋە جىتى قەسەكەن تىدا نەۋە، ھىچ زانايەكى كۆششەكە
 (عالم مەتەد) ۋە ھىچ ئەۋمەنەكى رايۇنكە (مەسەلە)، مافى ئەۋە نە
 قەسە لەسە مەسەلەك بىكات، كە خاۋا كەبەجىۋ زانا قەسە لەبارەۋە كەۋە
 يەكەلەي كەۋەتەۋە.

ھەۋە ھە سەرجەم ئەۋ مەسەلەۋ بابەتەنە دىكە، كە دەقەكانى قورئان ۋە
 سۈننەت، قەسە رۇۋى ۋە كۆتايىيان لەبارەيانەۋە كەۋەن ۋە ھەتتە بىرىن، ھىچ كەس
 بۇ نە قەسەيان لەبارەۋە بىكات، بۇ ئىۋە: فەزىۋى ھەركام لە:

خوا بەدەك گرتن، نوێژ، پۆژوو، زەكات، ھەج، يادی خوا، جەنگ و جیھاد،
فەرمان بەچاکو ڕێگویی لەخراپە، ھاوکارییە کدی کردن لەسەر چاکە کاریی و
پاریزکاریی، چەسپاندنی دادگەریی.
و ھە دەغەبوونی ھەرام لە:

ھاوبەش بۆ خوا دانان، قەتل، ستم، سوود خۆری، مەپھۆری، قوماڕ،
ڕێگویی، دزی، داوێن پیسی، نازاردانی دلی باب و دایک، پچپاندنی پەییوەندی
خزمایەتی، جادووگەریی، پەیمان شکێنیی.

ئەجا ھەك ئەپێشەوھش ئاماژەمان پێدا، نوختە تێدا خزانە سەر پیت و ھەڵبەرائی
ئەم مەسەلانەو ھاوێنەكانیان، شیرازەو چوارچێوھەك پێكدیئێ، كە كۆمەلگاو
نێوەندودام و دەزگا بریار بەدەستەكانی، لەلادان و سەرەڕۆیی و خلیسكان پیاڕێژێ.
بۆ نمونە: ئەكۆمەلگایەكی ئیسلامیی و لەنێو خەلکیکی مسوولماندا، ھەرگیز
ناگوفێ قسە لەسەر پەوایی سوود خۆری و زینا و مەپھواردنەوھو قوماڕکردن بکری،
و ھەك ئەكۆمەلگایەكانی پۆژناوادا دەپینین، بەلکو خراپتر لەوھش لەپەرلەمانەكانی
ولاتانی پۆژناوادا، زۆر بەئاسایی قسە لەسەر پەوایی دیاردەو نەخۆشییەکی ھەك
نێربازیی (الذکوریه) دەکری، كە لەپراستیدا بریتیە لەھەلگەرانەوھ لە فیطرەت و
مایە تەشەنەکردنی چەندان نەخۆشی پیسو کوشندە، كە یەکیکیان (ئایدز) ھو
مایە قەرەبەر (إنقراض) بوونی بەشەریشە!

ئەجا ھەرلێرەشدا، كە گەورەیی و گرنگیی و پێویستی ھوكمپرائیتی خوا
(حاکمیه الله) لەژیانی بەشەردا دەردەكەوێ، كە ھەك پێشتریش گومان نەو
ھوكمپرائیتیەش لەسەر ھەر بوونی بەرنامەیی خوا (سیادة شریعة الله) دا بەرجەستە
دەبی، بەلێ، لێرەدا، كە ھوكمپرائیتی پەھاو بالائی خوای پەرورەدگار، فریای
مرۆڤ — دەكەوێ، لەبۆاری ھوكمپرائیتی گچكە (الحاکمیه الصغرى) دا دەستی
دەگری و ڕێنمایی دەكات، ناهیتلی تووشی بریاری ھەلەو لادان و ھەلدێران ببێ،
كۆتایی ئەم باسەش بەم دوو تێبینی و سەرئەجە دیئین:

ئىنجا ئاشكراشە، كە كەلەپوورو ئەزمونىسى بەشەر لەھەموو بواریه كانی فیکرو زانست و سیاسەت و ئەدەب و ھونەر و... ھتددا، ھى ھەموو گەلاندو ھەمرویان پشك و بەشیان تیڤدایەو، كەس لەكەسى زیاتر بەش پتوہ نیەو، لەئەنجامى پۆل تیڤدا گۆپران و ھاوكارى پتیکەو کردنى ھەمووشیاندا، ھەركامیکیان لەچاخو قۆناغیكددا، بەرھەم ھاترە.

ب- ۋەك چۇن كاتى خۇي دېموكراسىيى - كە ئەگەل كەم ۋ كورپىيە كانىشىدا، چاكتىن سىستەمى ھوكمپرانىي نىو سىستەمە بەشەرىيەكانە - بەشەۋورۋىتىك ئەم قالىۋ شىۋەيەي نىستاي ۋەرنەگرتو، ۋەك لەكتىبى (چەند مەسەلەيەكى باۋى سەردەم) دا باسما كوردو، بەلكو بەچەندان ھەۋرازو نشىۋدا تىپەرىپو، راۋىژ (شورى) ىش بە سەبرىك ۋ دوو فوان لەو پرىنسىپ ۋ مىكانىزم ۋ دىزگايانەدا بەرجەستە نابى، كە ۋوۋى ئىسلام ۋ نەفەسى دەقەكانى شەرىعت ۋ ھوكمى عەقل ۋ پىداۋىستى ۋ اقىع دەياغۋازن، بەلكو پىۋىستى بەكارو چالاكى ۋ مشوور خواردن ۋ كۆل نەدان دەكات، گومانىشى تىدا نى، كە گەشەكردنى راۋىژى ئىسلامىي لەچاۋدېموكراسىدا زۆر جىياۋزە بەراۋرد ناكى، چۈنكە ۋىپراي ھەۋونى ھاندەرى ئىمانىي ۋ ۋوۋىي ۋ قىامەتىي ۋ پشتىۋانەي ئەخلاىي، چۈرچىۋەيەكىشى ھەيە، كە ھەر لەرپۆە لەھەلەۋ ھەلدىران دەپپارىژىۋ، سەربارەش دەستبارگرو ئاسانكارىكى چاكىشى دەبى، بەلام نابى لەۋ راستىيەش بى ئاگا بىن، كە گەشەكردن ۋ بەرەۋ پىشچۋونى ھەر گەل ۋ كۆمەلگايەك لەۋارى ھوكم ۋ سىياسەتداۋ، پەيۋەستە بەبەرەۋ پىشچۋون ۋ گەشەكردىيەۋ لەھەۋو ۋارەكانى دىكەي ژيان ۋ گوزەرائىدا، بۆيە بۆ ھىند نەدى گۆرانكارىي ۋ چاكسازىي سىاسى لەنىۋ ھەر گەل ۋ كۆمەلگايەكدا، پىۋىستە بىر لەپاكسازىي ۋ چاكسازىي ۋ گۆرانكارىي كورد لەسەرجەم لايەن ۋ ۋارەكانىدا بگىرىتەۋ، لىرەشدا كۆتايى بەم ۋارى چۈرەمەي بەراۋردى نىۋان ئىسلام ۋ ئەلمانىيەت دىنن ۋ، لە ئالغەي داھاتوۋماندا خوا يارىي، لەۋۋى: ئابۋورىي ۋ ژيان ۋ گوزەرائەۋ نەۋ بەراۋرد كوردنە درپۆە پىدەدەين.

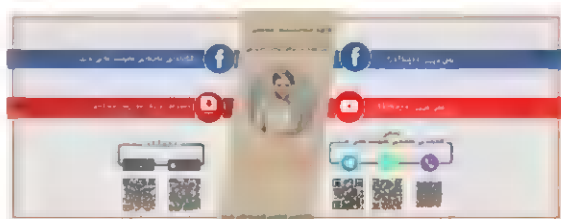
شايانى باسشە، كەبۇ تۋىژىنەۋى بابەتى : (دەۋلەتدارىي ۋ ھوكمپرانىي لە ئىسلامدا) لەداھاتوۋدا پىۋژەيەكى فراۋانم بەدەستەۋەيە، خوا يارىي لىكۆلنەۋەيەكى خەست ۋ خۆلى لەبارەۋە دەكەم.

ئالاقى پىنجەم:

لە ھۈر ئابۋورىيە ۋە ژيان ۋە گۈزەراندا

خوتۇنلار سەنگىن!

پاشا ئىمىرى ئە بەشەكانى پىشۋودا
 ھەۋەردىكى ئىتۈن ئىسلام سىگۇلارنىمان كىرد
 ئە ھەر چۈر بولۇ: (ئىتۈن ئىسلامىيەت) ۋە (ئىتۈن ئىسلامىيەت)
 (ئىگى زانىست) ۋە (ھۈكۈم سىياسەت) دا، خۇ
 پىشۋىلان بىن تەجەۋە ھەۋەردىكى خىتەي ئىمىرى
 ئابۋورىيە تەۋرە دەكەپن ئە بولۇ (ئابۋورىيە)
 ژيان ۋە گۈزەراندا.

دېد و بۇچوۋنى سىكۇلارىزم لەمىر ئابوورىيى ۋە ئىيان ۋە گوزەرانەۋە

سەرەتا دېيىنەسەر باسى خستىنە پروۋى ھەلۋىستى سىكۇلارىزم لەمىر ئىيان ۋە گوزەرانەۋە ئابوورىيى دەللىپ:

سىكۇلارىزم ۋەك چۆن لە بۈرەكانى (بۈرەكانىيى) ۋە (بۈرەپۈا) ۋە (ھۈكۈم سىياسەت) دا ھاۋەنى ھەلۋىستىكى پروۋى سەرەخۇ نىيە - ۋەك پىشتەر پروۋىمان كىرەۋە - لە بۈرى (ئىيان ۋە گوزەرانەۋە ئابوورىيى) ىشدا بە ھەمان شىۋە دېدو بۇچوۋنى ھەلۋىستىكى پروۋى سەرەخۇ نىيە، ھىچ بەرنامە پروۋىيەكى ھىلى گشتىيى بۇ دانراۋ چۈرچىۋە دىيارىكرۋى نىيە، كە شۈيىنكەۋتۋانى كەم ۋەز لەسەرى پىك بىكەۋنى لىك تىگەشتىن (تفاهم) پان لەبارەيەۋە ھەبى!

ھەر بۇيەش ھەر لەم كاتەۋە، كە خەللى ئورۇپاۋ پۇژناۋا پاش سەمىنەۋە ۋە تىگىرلىيان لەگەل كلىساۋ نايىنە شىۋىنراۋ لە ئەفسانە ھەلۋىستەۋە كەيدا، ھەلۋىستە (Secularism) پان ۋەك نايىن بەرنامە ئىيان ۋە گوزەرائىان پەسند كىرە، شۈيىنكەۋتۋان پەپەرۋانى ئەم نايىنە چەندەن جۆرە سىستەم بەرنامە ئابوورىيان تەبەننى كىرە، كە ھەندىكىيان راست دۇر پىچەۋەنى يەكن، بۇ ئورۇن: ھاۋىيەشتى (Socialism) ۋە سەرمەيەدارىي (Capitalisme) ئىنجا ئاشكراشە، كەم ۋەلۋانە سىستەمى ئابوورى سۇسىيالىزم (الاشتراكىيە) پان تەبەننى كىرە، ئەۋەنى، كە سىستەمى كاپىتالىزم (الراسمالىيە) پان تەبەننى كىرە، خۇيان كەمىر بە سىكۇلارىست نازان ۋە پىچەۋەۋەش.

جا نىمە پاش تۈزۈكى دىكە پىناسەيەكى كورنى ھەركام لە (سۇسىيالىزم) ۋە (كاپىتالىزم) دەكەين، كە ئاۋدارترىن سىستەمى ئابوورى تەبەننى كراۋن لەلەين

ته گهرسه رنجی پیتناسهی (Secularism) بدهین، زور به پرونی هه لوستی له باره ی ژیان و گوزهرانی دنیاوه ده زانین، که بریتیه له چرکردنه وهی بایه خدان به ژیان دنیاو، زیاتر به ره پیشبردنی و خوشکردنی به گه وهترین ئامانج و مه به ست دانان!

ئیدی بدو جوړه پروکردنه (Secularism) بډر دهوام له گه شه کردندابو، له ماوهی میژووی هاوچه رخدا به گشتیی، وهك جوړلانه ویه کی دژی نایینو دژی نه صرا نیسه.))^(۱).

کهواته: سیکۆلاریزم واتمه‌شای ژيانو گۆزه‌رانی دنیا ده‌کات، که تاکه ده‌رفه‌تی ژيانه و یتووسته مرۆڤ هه‌موو تواناو وزه‌ی خۆی له‌بێناویدا ته‌رخان

(۱) پروانہ: (العلمائۃ) سفر بن عبدالرحمن الحوالی، ص ۲۲، کہ لہ: (دائرة المعارف البريطانية) (Encg.Britannica Vol.IX P.19) ودری گرتوہ و منیش دہقاودہق و درم گیراوتہ سمر کوردی.

بکاتو، بێجگە لە ژبانی دنیا و خوێ و ئارەزووەکانی، بایەخ بەهیچی دیکە نەدات!

ئێستاش با پێناسەیەکی کورتی ھەرکام لە کاپیتالیزم و سۆسیالیزم بکەین، کە تەوژمی سیکۆلاریزم بە گشتیی ئەو دوو سیستەمی لە بوارێ ئابووریدا تەبەننی کردوون:

یەکەم: کاپیتالیزم، (الموسوعة العربية) بەم شێوەیە پێناسە (Capitalisme) دەکات:

((نظام إقتصادي-إجتماعي تكون فيه معظم وسائل الإنتاج ملكية خاصة، ويكون دافع الربح والمنفعة فيه محرك النشاط الإقتصادي))^(١).

واتە: سیستەمی ئابووری کۆمەڵایەتی، زۆری ھۆیکانی بەرھەمھێنان خاوەندارێتی تایبەتیان دەبێ، پالێری قازانج و بەرژووەندی (تاک) تێیدا، بزۆنەری چالاکی ئابووری.

ھەرھەا بپوانە (الموسوعة الميسرة في الفكر الفلسفي والإجتماعي، عربي-إنجليزي) د. کەمیل الحاج^(٢)، کە بە ھەمان شێوە پێناسە کردووە.

دووەم: سۆسیالیزم: ھەمان سەرچاوەی پێشوو لەبارە (Socialism) ھە گوتوویەتی:

{ نظام إقتصادي إجتماعي يقوم على الملكية الإجتماعية لوسائل الإنتاج الأساسية من أجل تلبية حاجات المجتمع على الوجه الأمثل، والقاعدة الإقتصادية الأساسية في هذا النظام هي إلغاء التقسيم الطبقي وإلغاء إستغلال الإنسان للإنسان }^(٣).

(١) بپوانە: ج ٩، ص ٧١٤.

(٢) ص ٢٥٥ و ٢٥٦.

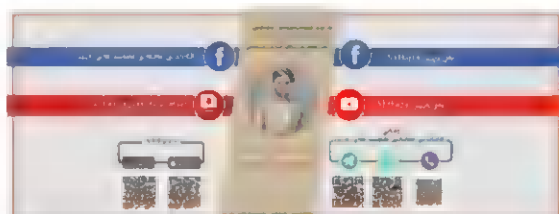
(٣) ج ٢، ص ٥٢٦.

وائے: سیستہ میکی نابوردی کڑمہ لایہ تیہ، کہ لہسر نموہ بنیات دہری،
ہزیہ سرہ کپیہ کانی برہہ مہیتان بہ دست کڑمہ لگاوبن، تاکو بہ باشترین شیوہ
پیداویستیہ کانی کڑمہ لگا دابن بگرتن، بنہ مای بنیچینہی نابوردی لہم
سیستہ مہدا، بریتہ لہ نہ ہشتنی دابہ شگردنی چہناہ تیو نہ ہشتنی
چوساندنموہی مرؤف بز مرؤف۔

ہمروہا پروانہ: (الوسوعۃ المیسرة فی الفکر الفلسفی والاجتماعی، عربی-
انجلیزی)^(۱)، کہ پیتاسیہ کی تریک لہوی بز وشی نابوراو کردوہ۔

لہ پیتاسی کاپیتالیزم سوشیالیزمیشموہ برہوونی دیارہ، کہ پتچوانوہ دژی
بہ کدین و، بہ کہ میان لہسر حیسابی کڑمہ لگا (مجمع) بہ لای تاک (ہرد) دا
شکاوہ نموہ و، مادام تاک قازانچ بگات بہ کی بہ زہروہ زبانی کڑمہ لگا
نہ کموٹوہ! دوہ میشیان لہ کاردانوہ یاداو بز برگری کردن لہ برزوہندی
گشتی، بہ لای کڑمہ لگادا دایشگانوہو، تاکی لہ مافیتی پوراو نارزوہیہ کی
خولپسلو پیشہی، کہ خلوندریتی (الکیمیہ) دلوہ تاندوہو پتہش کردوہ۔

نیتاش با سورج بدین داخو نیسلام دیدو تیپوانینی بز زیانو گوزوان
چونو، لہ ہرامبر (نابوردی) شدا، ہہ توستی چپیہو ہیلہ گشتیہ کانی
سیستہ می نابوردی نیسلامی چرو چین!

دېدو تېرۋانىنى ئىسلام بۇ ژيان و گوزەران

دەتۋانن ئەم ھەت خالەي خوارىدا بەكورتى و گوشراوى، دېدو تېرۋانىنى ئىسلام بەرامبەر بە ژيان و گوزەرانى مەژف ئە دنىادا بھىنەپروو:

۱- مەژف جىنشىنى خۋاى بەرزو مەزەنە لەسەر زەھى:

ئەم پاستىيە مەزەنە ئە چەندان ئايەتى بەپىزى قورئانى بەپىزدا خراۋەتەپروو، بۇ ئىۋونە:

﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَكِ إِنَّ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً...﴾ (البقرة: ۳۰)،
واتە: ياد بگمە، كاتىك پەرۋەردگارت بە فرىشتەكانى فەرەموو: مەن جىنشىنىك لەسەر زەھىدادەنىم...

((القرطبي)) ئە لىكەدەھەي ئەم رستە قورئانىيەدا گوتۇويەتى^(۱):
((والمعنى بالخليفة هنا في قول ابن مسعود وابن عباس وجميع أهل التأويل، آدم عليه السلام وهو خليفة الله في إمضاء أحكامه وأوامره...)).
واتە: مەبەست ئە (خليفة) لىزەدا بەپاى عەبدوللاى كورى مەسعودو
عەبدوللاى كورى عەبباسو سەرچەم تويۇرەروان، ئادەمە ئالەم، واتە: ئەو جىنشىنى خۋايە ئە جىبەجىي كەردنى ياساۋ فەرمانەكانىدا.

دىيارە خەلىفەي خۋابسونى ئادەم ۋە چەكەشى لەسەر زەھى، ماناي ئەۋەيە، كەخۋا ﷺ دەستى مەژقى ئاۋەلا كەردە بۇ ھەلسۈكەت كەردن دەست تىۋەردان (تصرف) ئە زەھىدا ۋ، ئەمەش پاستىيەكە ئە دنىاي واقىعدا بەرجەستەيەم، ئەگەر بەلگەي ۋەھى (دليل نقلي) شى لەسەر نەبۋايە، بەلگەي

(۱) پروانە: (الجامع لأحكام القرآن) ج ۱، ص ۲۵۸.

عمقل و واقع بهس بوو بۆ ئیسیات کردنی. (١)

٢- ژيانی دنیا بشوینی ئیدا تاقیکرانوهی مرۆشه:

به‌ئێ، خوا ﷻ به مه‌بهستی تاقیکردنه‌وه (امتحان) مرۆقی له‌سه‌ر زه‌وی داناووه‌ ئهرکی جێنشینایه‌تی خۆی و هه‌لگرته‌ی سپارده (أمانه‌)ی خۆی پێ سپاردوه.

ئهو سپاره‌ده‌یه‌ی، که ته‌نیا مرۆڤ شایسته‌یی هه‌لگرته‌ی هه‌بوو له‌ بوونه‌وه‌رداو هیچ کام له‌ ناسمانه‌کان و زه‌وی و شاخه‌کان نه‌و ناماده‌یی و شایسته‌یییه‌یان نه‌بوو، وه‌ک خوا فەرموویه‌تی: ﴿ إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ﴾ (الاحزاب: ٧٢).

به‌لگه‌ی قورئانی‌ش له‌سه‌ر ئه‌وه، که مرۆڤ بۆ تاقیکرانوه‌ هێنراوه‌ته‌ ئهم ژيانه‌ زه‌مینیه‌وه، زۆرن، بۆ نمونه:

﴿ الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ ﴾ (الملک: ٢)،
واته: (خوا) ئهو که‌سه‌یه، که مه‌رگ و ژيانی هێناوه‌ده‌ی، تا‌کو تاقییتان بکاته‌وه، کامه‌تان کرده‌وه‌ی چاک‌تره، ئهو زاتی لی‌بورده‌یه.

٣- مرۆڤ بوونه‌وه‌ری بۆ مه‌بهسه‌ر کراوه‌ و ئاوه‌دانکرده‌وه‌ی سه‌ره‌مه‌ینی له‌سه‌ر پێو‌یست کراوه:

به‌ئێ، له‌ روانگه‌ی ئیسلامه‌وه، ئهم بوونه‌وه‌ره هه‌مووی شانۆیه‌که بۆ تیدا تاقیکرانوه‌ی مرۆڤ سازکراوه، وه‌ک خوا فەرموویه‌تی:

(١) له به‌رگی یه‌که‌می کتیی: (خواپه‌رستی ئیسلامیی...) دا به‌دریژی باسی مانا و چه‌مک و چۆنیه‌تی خه‌لیفه‌ی خوابوونی ئاده‌م و وه‌جه‌که‌یمان کردوه‌ به‌رپه‌رچی ئه‌وانه‌شمان داوه‌ته‌وه، که ئهو رایه‌یان پێ هه‌له‌یه.

﴿ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ۖ ﴾ (ھود: ۷)، واتە: خۇدا ئەمەس كەسەيە، كە ئاسمانەكانو زەھى لە شەش پۇژاندا (واتە بە شەش قۇناغ) ھېتوانەدى، ئەمە كاتە بارەگاھى لەسەر ئاۋ بوو، تاكو تاقىتتان بىكەتەمە كامەتان كەردەھى باشترە..

شايانى باسشە ئىمە لە بەشى (بۇنناسىي)دا بەدريژى باسى ئەمەسەلەيەمان كەردەھ، ئەمە ئايەتەشمان بەوردىي تويژيۋەتەھە.

بەلگەش لەسەر ئەمە، كە ئاۋەدان كەردەھى زەمەن ئەركىكە خراۋەتە ئەستۈي مەژۇمە، زۆرىك لە ئايەتەكانى قورئانى بەپىژن، بۇ ئىمە:

﴿..أَعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ هُوَ أَشَأْكُمْ مِّنَ الْأَرْضِ وَأَسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُّجِيبٌ ﴾ (ھود: ۶۱)، واتە: ...خۇدا پەردەست جگە لە، ھېچ پەردەستراتان نەن، ئەمە لە زەھىدا پىي گەيانەدونو ئاۋەدان كەردەھى پىي سپاردون، دەجا داۋاي لىبوردنى لىبەكنو بگەپىنەھە لاي، بەپاستى پەردەدگارم نىكى ۋە ئەمەدەھەيە.

۴- مەژۇف لە دوو پىكەھەتەن پىكەھەتەن كە گەيانىكى خەۋاپى ۋ جەستەيەكى خەۋاپى:

ئەمەش پەستىيەكە لە زۆر شەرتى قورئاندا خراۋەتەپروو، بۇ ئىمە:

﴿ إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّىْ خَلَقْتُ بَشَرًا مِّنْ طِينٍ ﴿٧١﴾ فَاِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيْهِ مِنْ رُّوحِىْ فَقَعُوْا لَهٗ سٰجِدِيْنَ ﴿٧٢﴾ ﴾ (ص: ۷۱، ۷۲)، واتە: ياد بگەۋە كاتىك پەردەدگار بە فرىشتانى فەرموو: مەن بەشەرىك لە قور دەروست دەگەم. جا ھەركات پىكەم خەستو لە گەيانى خۆم فەرمو بەدەدا كەرد، كەپنوشى (پىژگرتن)ى بۇ بەرن.

دیارە پىكەھەتەن مەژۇش لە جەستەيەكى خەۋاپى ۋ گەيانىكى خەۋاپى ئەمە دەخەۋا، كە مەژۇف پىيەستە ئاگادارى ھەردووك پىكەھەتەكەي پىتو، ئە

ۋەك دروستكراۋىتىكى ماددىي ۋە جەستەي رېۋوت ۋە، ئەۋەك گىيائىكى تەنھاش لە خۇي نەپۋانىۋ، ۋىيائى تەۋاۋى ھەبى لە پاراستنى ھاۋسەنگىي (توازن)ى نىۋان رېۋوھە خۋاييەكەي ۋە جەستە خاكىيەكەيدا.

۵- خۋا ھەمچى شىئى پاك ۋە چاكەۋ ئىيائى مەۋش لە دىيادا پەككى لەسەمچى كەۋنەۋە بۇكى رەۋا كەردەۋە ھىچ كەس بۇكى نىيە بەناۋى خۋاۋ ئاييىنەكەيەۋە نىيەمەنەكەي خۋا لە بەندەكەي قەدەغە بىكات:

لەۋ بارەشەۋە نايەتى قورپاننى بەرزو بەپىز زۇن، بۇ ئىۋنە:
﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُونُوا مَتَّعِينَ فِي الْأَرْضِ حَتَّىٰ طَبَعًا...﴾ (البقرة: ۱۶۸)، واتە: ئەي خەلىكىنە! ئەۋەي لەسەر زەۋى ھەيە لە بۇيۋى ھەلەل ۋە بەتام ۋە چىۋ، بىۋن...
﴿قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ...﴾ (الأعراف: ۳۲)،
ۋاتە: بلى كى ئەۋ جۋاننىيەي خۋا بۇ بەندەكەي ھىيائىيەتەدى ۋە بۇيۋە خۇش ۋە سوۋدەخەشەكەي، قەدەغە كەردەۋە؟

بەللى ھىچ كەس مافى ئەۋەي نىيە شىئىك لە بەندەكەي خۋا - بەھىچ پاساۋىك ۋە لەۋىر ھىچ ناۋونىشانىكەدا - قەدەغە بىكات، چۈنكە خۋا نىيەتەكەي خۇي ھەر بۇ بەندەكەي بەگشتىي دروست كەردەۋە، كەۋاتە چۈن شىئىكىان لى قەدەغە دەكەت، كە لە بەنەتەدا بۇ ئەۋاننى دروست كەردەۋە؟

۶- لە سۈنەكەي ئەۋەۋە، كەخۋا ﷺ پەرسىئەي خۇي كەردەۋە ھىكەمەتە تامالچى دروستكراننى مەۋش ۋە جەند، بۇيە سەرجەم چالاكىيەكەي مەۋش بە خۋاپەرسىئەي دادەنرىن، بە مەرجىك لەسەر ھەمچەۋەك پايەك: بەپىي بەرنامەي خۋا بۋون ۋە، خۋا پى مەبەست بۋون، بىيات ئرابن:

ۋەك خۋا كەربەجى لەبارەي ھىكەت ۋە نامانچى دروستكراننى جەند ۋە مەۋشەۋە فەرمۋىيەتى: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ (الذاريات: ۵۶)، ۋاتە: جەند ۋە مەۋش بەس بۇ ئەۋە دروست كەردەۋە، كە بەمەرسەت.

به لگهش له پرووی عه قلییهو ■ له سهر نهوه، که هه جوؤلو چالاکییه کانی مرؤف سهرجهه به خواپهرستی دانه نرین، نه گهریته و له بازنه ی شه ریعت دهر نه چن و ته نیا خوی پی مه به ست بن، و پیرای چندان دهقی قوربان و سونته، نه وه یه که: مادام خوا ﷺ مرؤقی بهس بۆ پهرستنی خوی هیناوه ته دی، که واته: هه رکه سیك بیه وی حیکمهت و نامانجی دروستبوونی خوی به ته وایی بینیته دی، ده بچ هه میشه و بهرده وام سهرگهرمی خواپهرستی (عبادة الله) بیت، دیاره نه مهش مه یسه ر نابی، مه گهر چه مک و واتای خواپهرستی هینده گشتگیرو فراوان بی، که سهرجهه هه جوؤلو چالاکییه کانی مرؤف به پهنه نو رواته تی و تاکیی و خیزانی و کۆمه لایه تی و سیاسی و ماددی و سعه نه ویه و ■ بگریته وه.

که واته: نه و پهرستق (عبادة) هی له نایه تی ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ دا باسکراوه، هه ر نه و کرده وه چاکه (العمل الحسن) یه، که له نایه تی: ﴿الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ﴾ دا هاتوه.

٧- ژبان و گوزهرانی دنیا و سه یله و هه ده سه ته یانی ژبانی هه نه هه نایی به هه شهت و زهانه ندیی خوا به له به هه شهت دا:

وهك خوا ﷺ له سهر زمانی گه لی (قارون) له کاتی نامۆژگاریی کردیدا، فهرمو یه تی:

﴿وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا..﴾ (القصص: ٧٧)، واته: مه نزلگای دواړۆ به وه و هه ده ست بیته، که خوا پیدای و، به شی خۆشت له (پیداویستییه کانی) ژبانی دنیا له بیر مه که!

هه وه ها خوا له مه دح و پیناسه ی نه وانه دا، که له خزمهت پیغه مبه ره که ی (محمد ﷺ) دان، که و پیرای ها وه لانی به پیرۆ دلسۆزی سهرجهه شوینکه و توانی راسته قینه شی ده گریته وه، فهرمو یه تی: ﴿يَتَّبِعُونَ فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا..﴾ (الفتح:

۲۹)، واتە: بەخشىش ۋە زامەندىي پەرۋەردگارىيەن داۋا دەكەن ۋە ھەۋلى ۋە دەستەيەن نەن دەدەن.

بەلى، ئە ئىسلامدا ژيانى دىنيا مەنزىلگەي كۆتايى ۋە ئامانچى ھەربەرز نە، بەلكى دىن كىلگەي دۈرۈۋە ۋە ئامپاز ۋە ھۆكۈرى ۋە دەستەيەننى بەختەۋەرىي ۋە سەرفەزىي پاستەقىنە، كە بىرىتە ئە گەيشتەن بە زامەندىي خاۋ نىشتەچى بون ئە بەھەشتە پاراۋە ۋە نەپراۋەكانى خاۋ بەخشەرو بەبەزەيىدا. لىرەشدا كۆتايى بەم باسەمان دىنن، خاۋارىي ئە باسى داھاتوماند تىشك دەخەينەسەر ھەلۋىستى ئىسلام لەمەر ئابورىي ۋە لايەنى ماددىي ژيان ۋە گۈزەران.

ھىلە گىشتىيەكانى ھەلۋىستى ئىسلام لەبارەي ئابورىيەۋە

خوینەرى بەرپىزا!

لەباسى پىشۋوماند ۋە پىراي خىستەنەروى دىدو بۆچۈن ۋە ھەلۋىستى سىكۆلارىزم لەمەر ژيان ۋە گۈزەران ۋە ئابورىي، تىشكەن خىستە سەر تىپروانىنى ئىسلام لەبارەي ژيان ۋە گۈزەرانەۋە، خاۋارىي لەم باسەشدا، ھەلۋىستى ئىسلام لەمەر ئابورىي ۋە لايەنى ماددىي ژيان دەخەينە روو، بەلام يىگۈمان زۆر بەكورتى ۋە گوشراۋىي، ئەۋىش بەخىستەنە روو كۆمەلەك بەماۋ ھىلى گىشتىي، كە بەراي بەندە چۈرچىۋەي فراۋانى سىستەمى ئابورىي ئىسلامىي پىك دىنن:

۱- خاۋارىي بەس خۇي خاۋەننى پاستەقىنە ھەمەۋىشلىكە:

ئەم پاستىيە ۋەك خۇر لەكاتى نىۋەرۇدا لەنايەتەكانى قورئاندا دەدرەۋىشتەۋە، بۇ نمۇنە:

﴿ قُلِ اللَّهُمَّ مَلِكُ الْمَلِكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ... ﴾ (آل عمران: ۲۶).

ۋاتە: بلى ئەي خاۋايە! خاۋەنى مولىك، ھەر كەسىنىك بىتەۋى مولىكى دەدەيدە، ھەر كەسىنىكىش بىتەۋى، مولىكى لەدەست دەردىنى!
* ﴿ قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ... ﴾ (الرعد: ۱۶).

ۋاتە: بلى: كى خاۋەن ۋە پەرۋەردگارى ئاسمانەكان ۋە زەۋىيە؟ بلى خوا..
دىيارە زانىن ۋە بىۋا پىتەۋى ئەم پاستىيەش، كاريگەرىيەكى گەۋرە ھەيە لەناراستە كەردنى سىستەمى ئابورىيەدا، لەبەردنەۋەي مەسۇلمانان لەبەۋارى ژيان ۋە گوزەرانى ماددىيەندا، كە ھىچ كات پىيان ۋەنەبى خۇيان خاۋەنى پاستەقىنە ۋە سەربەخۇي دارايى ۋە سامانەكانىيان ۋە ئازادەن لەچۈنەتى ھەئس ۋە كەۋت تىدا كەردىيەندا، ۋەك گەلى (مەدىن) بە پىغەمبەرەكەي خۇيان (شەيب) ﷺ گوت: ﴿ قَالُوا يَنْشَعِبُ أَصْلُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ تَتْرَكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ؟! ﴾ (ھود: ۸۷).

ۋاتە: گوتيان: ئەي شەيب! ئايا نۆۋەكەت فەرمانت پىدەكات، كە ئەۋە ۋاز ئىپتىن، كە باب ۋە باپىرانمان دەيانپەرست، يان بەۋ جۆرەي، كە كەيفمان لىيەتى ھەئس ۋە كەۋت لەمال ۋە سامانەكانماندا بىكەين؟!

بەلى، ئيمان بە خوا ﷻ ۋە خوا بەپەرۋەردگار ۋە خاۋەن ۋە ھەمەكارەي بونەۋەر زانىن، بەردى بناغەي سىستەمى ئابورىيە ئەتىسلامدا ۋە بىگومانىش كەسانىك بىروايان ۋەبى، كە خوا لەسەر زەۋى كەردونىيە جىنشىنى خۇي ۋە ئەۋ مال ۋە سامانەي پىيداۋن، سىپاردە (ئامانە) يە، كە بەشپەۋەيەكى كاتىي خستەۋىيەتە ژىر پىقىيان، ۋەك خوا فەرمەۋىيەتى: ﴿ أَمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَأَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلِفِينَ فِيهِ.. ﴾ (الحديد: ۷)، ۋاتە: بىۋا بەخوا پىغەمبەرەكەي بىتن ۋە لەۋەدا، كە كەردونى بەجىنشىن، بەخشن..

كەسائىتىكى ئاۋا، ھەتتە كەۋتياڭ لىبۇرى ئابۇرىيدا زۆر جىياۋز دەپى
لەھى كەسائىتىكى، كە پىيان ۋايە خۇيان خاۋەنى پەھەۋ سەربەخۇي مالىۋ
سامانەكانىان!

٢- خۇا نازو نىعمەتەكانى سەر زەۋى ۋە نىۋو پۈۋنەۋەرى بۇ ھەمەۋو
مىۋشەكان ۋەك يەك دروست كىرۋون ۋە، ھىچ كەس ۋە لايەك لىۋو پۈۋەۋو
ئىملىياز ۋە پەلى بەسەر كەس دانىە:

ئەم پاستىيەش چەندان ئايەتى قورئان داکۇكىيان لەسەر كىرۋە، بۇ ئىۋنە:
■ ﴿وَالْأَرْضُ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ﴾ (الرحمن: ١٠)، ۋاتە: ۋەزەۋى بۇ خەلگىدانۋە.
■ ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا...﴾ (البقرة: ٢٩)، ۋاتە: خۇا
ئەۋ كەسەيە، كە ئەۋەي لەزەۋىدايە بۇ ھەمەۋانئاننى دروستكىرۋە...^(١)
بەئى، ھىچ كەس لە ھىچ كەس بەشى زىياترى بە نىعمەتەكانى خاۋە نىە،
مەگەر كەسەك زىياتر خۇي مەندوۋ بىكات كۆشى پىر بىكات، ئەۋ كاتە
ھەركەسە بەگۈيرەي پەنج ۋە كۆشى خۇي بەخشى پى دەپى، ۋەك خۇا
فەرەۋىيەتى: ﴿وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَى﴾ (النجم: ٣٩)، ۋاتە: مىۋشە—
ھىچى دەستگىر ئابى، مەگەر ئەۋەي ھەۋلى بۇ بدات.

٣- ئەۋ شەئانەكى خەلەك بەگىشتىي پىۋىستى پىيانە ئابى بىرئە مولىكى ئايەت:
پىغەمەرى خۇا ﷺ چار شتى، كە لەرۋىگارى ئەۋدا خەلگى بەگىشتىي
بۇيان ئاتاج بوۋ، دىارى كىرۋە، كە خەلگى بەگىشتىي ۋەك يەك تىياندا
ھاۋىەشەۋ، ئابى بىرئە مولىكى ئايەت، كە بىرئە: لە:

(١) ئەم رىستە قورئاننىيە مانايەكى دىكەشى ھەيە، بەمچۆرە: خۇا ئەۋ كەسەيە كە ھەمچى لە
زەۋىدايە بۇي دروست كىرۋون.

لەوەرگا و ناوو ناگرو خوی (الکلا والماء والنار والملح) وەك فەرموویەتی:
 {المسلمون شركاء في ثلاثة: في الکلا والماء والنار} (رواه أبو داود)، واتە:
 موسولمانان لە سێ شتاندا ھاویەشن: لە لەوەرگا و ناوو ناگردا.

(أبو داود) گێژاویەتمو، کە پیاویک پرسیاری لە پیغەمبەر ﷺ کردو،
 گوتیەتی: {يا نبي الله ما الشيء الذي لا يحمل منعه؟ فقال: الماء. قال:
 يا نبي الله ما الشيء الذي لا يحمل منعه؟ قال: الملح}، واتە: ئەو پیغەمبەری
 خوا ئەو شتە چییە، کە پەوا نیە قەدەغە بکری؟ فەرمووی: ناو، گوتی: ئەو
 پیغەمبەری خوا ئەو شتە چییە، کە پەوا نیە قەدەغە بکری؟ فەرمووی:
 خوییە.

هیچ گومانیشی تێدا نیە، کە هۆی دیاریکرانی ئەم چوار شتە لەلایەن
 پیغەمبەرەو ﷺ هەر ئەو بوو، کە ئەو پۆژگارەداو ئەو ژینگەو
 کۆمەلگایەدا خەلکی بە گشتیی، بۆ ئەو چوار شتە ئاجاج بوونەو، لە پۆژگاری
 نێستاشدا هەر شتێک وەك ئەم چوارە بوو پێتە پێداویستی گشتیی، بۆ وێنە:
 کارەباو ئەوت و غاز... ئەو هەمان حوکمی ئەو چوار شتە هەیەو، پەوا نیە
 بکریتە مۆلکی تایبەتو، پێویستە هەر بەحالتی مۆلکی گشتیی بپننەو،
 هی کەس دەستیان بەسەردا نەکریو، بە زاراوەی ئەمڕۆ نەکریتە کەرتی
 تایبەت!

شایانی باسیشە، کە شەرەزائان (الفقهاء) وردەکارییەکانی ئەم بابەتیان
 بەروونیی باس کردو، بۆ نمونە: بڕوانە: (المغنی) (ابن قدامة)^(١).

٤- پارێزگاریی لیکردنی سەرچاوەکانی ئابووریی:

خوای کار بەجێ ئەچەندان نایەتدا رایگەیاندو، کە خراپەکاریی کردن
 (إفساد) لە زەویدا تاوانەو زۆر بەتوندی سەرزەنشتی خراپەکاران

(مفسدىن)ى كىردۈ، بۇ ئىۋىنە فەرمۇيەتتى: ﴿وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُشْرِكِينَ﴾ (الشعراء: ۱۵۱-۱۵۲).

ۋاتە: بەقسەي زىدە پۇيى كەران مەكەن، ئىۋانەي ھەر سەرگەرمى خرابەكارىن لە زەۋىداۋ چاكسازىيى ناكەن. پىتغەمبەرى خۋاش ﷺ لە چەندان فەرمۇدەيدا قەدەغەي كىردۈ، كە يىتھۇدە سامان ۋە سەرچاۋە سىۋىتىيەكان بەكار بەيتىرىن ۋە بە فېرۇ بدىرىن، جا ديارە فەرمۇدەكان باسى ھەندىك شت دەكەن، كە لەو پۇرۇگارەداۋ لەو كۆمەلگايەدا بىۋىۋى، بۇ ئىۋىنە:

ا- لە بارەي كەلك لىۋەرگىرتنى زەۋى بەكار نەھىتراۋ، كە (إحياء الموات)ى پىي دەگوتى، فەرمۇيەتتى: {مَنْ أَحْيَا أَرْضًا مَيْتَةً فَهِيَ لَهُ...} (رواه أحمد وأبو داود والترمذي عن سعيد بن زيد).

ۋاتە: ھەرگەسىك زەۋىيەكى مىردۇۋ زىندۇۋ بىكاتەۋە، ھى خۇيەتتى.

ب- لەبارەي يىتھۇدە نەپرىنى درەختى سەۋز، فەرمۇيەتتى: {مَنْ قَطَعَ سِدْرَةً صَوَّبَ اللَّهُ رَأْسَهُ فِي النَّارِ} (رواه أبو داود عن عبد الله بن حَبْشي).

ۋاتە: ھەرگەسىك پىرگە سىدىرىك بېرى، خۋا سەرەۋ خۋار دەپتاتە ئاگرەۋە! ج- لەبارەي پاراستنى ئاۋەل لەدەردۈ نەخۇشى فەرمۇيەتتى: {لَا يُورَدَنَّ مَرْضٌ عَلَى مُصْحٍ} (متفق عليه عن أبي هريرة)، ۋاتە: با ئاۋەل نەخۇش تىكەللى ھى ساغ نەكرى لەكاتى ئاۋداندا.

د- لەبارەي خەسارنەكردن ۋە بەفېرۇ نەدانى خۇراكمەۋە، فەرمۇيەتتى:

{إِذَا سَقَطَتْ لُقْمَةٌ أَحَدِكُمْ فَلْيَأْخُذْهَا وَلْيَمِطْ بِهَا الْأُذَى وَلْيَاكُلْهَا وَلَا يَدْعُهَا لِلشَّيْطَانِ} (رواه مسلم عن أنس)، ۋاتە: ھەركات يەكىكتان پاروويەكى لىكەۋتە خۋارى، با ھەللى گىرىتەۋە پاكى بىكاتەۋە بىخۋات ۋە بۇ شەيطان لىي نەگەپرى. بەللى، ئىسلام قەدەغەي كىردۈ، تەنانەت پاروويەكى لە دەست، كەۋتۈۋە

خوارىش، زايە بېي، چ جاى ئەو ھەممۇ خۇراكى، كە ئەم رۆزگاردە خەسار دەبىۋ دەكرىتە (زىل)!

۵- گىرگىيدان بەكار ۋە كاسىيىيەت ۋە سەرزەننىتى كىرگىنى سۈۋال ۋە چاۋ لەدەسىلى خەلك بۈۋەن:

بۆمۈمە: خۋاى پەرۋەردگار بۆ ھاندانى خەلك لەسەر ئىش ۋە كارو كەسابەت فەرەمۇيەتى: ﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذُلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِن رِّزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ﴾ (الملك: ۱۵)، واتە: خۋا ئەو كەسەيە كە زەۋى بۆ دەستەمۇ كىرەۋەن، دەجا بە شىۋە قەدىپالە كانىدا بېرەۋە، ئە بۆيۈى خۋا بېغۇۋەن بۆلەى وىش دەچنەۋە.

■ ﴿فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِن فَضْلِ اللَّهِ...﴾

(الجمعة: ۱۰)، واتە: جا ھەركات نۆيۈى - جۈمە - تەۋاۋ بۈۋە، بەزەۋىدا بىلەۋىنەۋە ئە بەخەشى خۋا داۋا بىكەن... پىغەمبەرى خۋاش ﷺ فەرەمۇيەتى:

* ﴿لَأَن يَأْخُذَ أَحَدُكُمْ أَحْبَلَهُ ثُمَّ يَأْتِيَ الْجَبَلَ فَيَأْتِي بِحُزْمَةٍ مِّنْ حَطَبٍ عَلَى ظَهْرِهِ فَيَبِيعُهَا فَيَكْفَىٰ اللَّهُ بِهَا وَجْهَهُ، خَيْرٌ لَّهُ مِمَّنْ أَن يَسْأَلَ النَّاسَ أَعْطَوْهُ أَوْ مَنَعُوهُ﴾ (رواه البخاري عن الزبير)، واتە: ئەگەر يەككىتەن پەتەكانى خۋى ھەلگىرىۋ بېچى ئە چىا كۆلە دارىك يىنىۋ بىفروشىۋ خۋا پۈۋى پى پىارتىۋى، چاكتە ئەۋەى، كە داۋا لەخەلك بىكات دەيدەنى، يان نايدەنى. ■ ﴿لَا تَزَالُ الْمَسْأَلَةُ بِأَحَدِكُمْ حَتَّى يَلْقَى اللَّهَ تَعَالَى وَلَيْسَ فِي وَجْهِهِ مُزْعَةٌ لِّحْمٍ﴾ (متفق عليه عن ابن عمر)، واتە: يەككىتەن ئە سەر سۈۋال كىرەن بەردەۋام دەبى، ھەتا كاتىك، كە دەگاتە خۋاى بەرز، پارچە گۆشتىك بەرۋىيەۋە نەماۋە.

■ ﴿إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُحِبُّ الْمُؤْمِنَ الْمُحْتَرَفَ﴾ (رواه الحكيمة الترمذي والبيهقي والطبراني عن ابن عمر).

واته: بیگومان خوی بهرز، پرواداری خاوهن پیشه‌ی خوش دهوی.

۶- کارامه‌ی و دست‌پنجه‌ی له کار و پیشه‌ها:

پنجه‌مبهری خوا عَلَيْهِ السَّلَام لهو باره‌وه فدرموویه‌تی:

- {ان الله كتب الإحسان على كل شيء...} (رواه مسلم عن شداد بن أوس)،
واته: بیگومان خوا پیوستی کرده، که همو شتیک به‌چاکی و ریکی
نه‌جام بدری.
- {ان الله يحب إذا عمل أحدكم عملاً أن يتقنه} (رواه البيهقي عن عائشة،
وحسنه في صحيح الجامع الصغير))، واته: خوا حه‌زده‌کات، نه‌گه‌ریه‌کیکتان
کاریکی کرد به کارامه‌ی بی‌کات.
- {ان الله يحب من العامل إذا عمل أن يحسن} (رواه البيهقي عن كليب،
وحسنه في صحيح الجامع الصغير))، واته: خوا پی خوشه هدرکامیکتان
کاریکی کرد به‌چاکی بی‌کات.

۷- ده‌وله‌مندی و مال و سامانی حلال نیعمه‌دهو، هه‌زاری و نه‌داری به‌لایه و له‌کوه‌روه نیزیکه:

خوی پهره‌ردگار له‌چهندان نایه‌تدا مال و سامانی به‌وشه‌ی چاکه
(خیر) و به‌خشش (فضل) ناو‌برده، بۆ نمونه ﴿يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا
أَنْفَقْتُ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّهِ دَيْنٌ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَى وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ...﴾ (البقرة: ۲۱۵)،
واته: لی‌ت ده‌پرسن: چی ببه‌خشن؟ بلای: هدر چاکه‌یه‌کتان به‌خشی، با
بۆ بابو دایک و خزمان و هه‌تیوان و هه‌ژاران و پیوار بی... خوا له‌باره‌ی مال و
سامان و ده‌وله‌مندییه‌وه، وهك نیعمه‌تیکی خوی، که به‌پنجه‌مبهری
به‌خشیوه، فدرموویه‌تی:

- ﴿وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَى﴾ (الضحی: ۸)، واته: خوا توی به‌نه‌داری بی‌نی،
به‌لام ده‌وله‌مهندو بی‌نیازی کردی.

پېئەمبەرى خواش يەككەك لە درعايەكانى ئىمە بوو كە خوا بى ئىيازى بىكات:
 {اللهم إني أسألك الهدى والتقى والعفاف والغنى} (رواه مسلم والترمذى
 وابن ماجه عن ابن مسعود)، واتە: ئەي خاۋايە! مەن رېئەمىي ۋە پارىزكارىي ۋە
 پاكيى ۋە بى ئىيازىيەت ئىدەكەم.

■ ھەروەھا بە (سعد بن أبى وقاص) ى فەرموۋە:
 {إِنَّكَ أَنْ تَذِرَ وَرَثَتَكَ أَغْنِيَاءَ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَذَرَهُمْ عَالَةً يَتَكَفَّفُونَ النَّاسُ}
 (متفق عليه عن سعد)، واتە: بېگومان تۆ، ئەگەر خەزىمەكانت بە دەۋلەت مەندىي
 بەجى بېيلى، باشقە ئەۋەي، كە بەنەدارىي جىيان بېيلى ۋە دەست لەبەر
 خەلگى پان بىكەنەۋە!

■ ھەروەھا بە (عمرو بن العاص) ى فەرموۋە: {ياعمرو نِعِمَّ الْمَالُ الصَّالِحُ
 لِلْمَرْءِ الصَّالِحِ} (رواه أحمد عن عمرو بن العاص وصححه ابن حبان وأحكام على
 شرط مسلم وصححه الذهبي)، واتە: ئەي عەمر: باشقىن شت مالى چاكە
 بۆ مەۋقەي باش.

* پېئەمبەرى خوا ﷺ پەناي بە خوا گرتەۋە ئە ھەۋارىي ۋە ئە گەل
 كوفرىشدا جوۋتى كردۋە: {اللهم اني أعوذ بك من الفقر والكفر} (رواه
 الأحكام والبيهقي عن أنس).

واتە: ئەي خاۋايە ئە ھەۋارىي ۋە كوفر پەنات پى دېئەم!

۸- زىدە رەۋىيى نەكردن ۋە خۆشگوزەرانىي نەكردنە پېئەشە:

خوای كاربەجى لەبارەي قەدەغەكردنى زىدەپۇيى (إسراف) ۋە
 فەرموۋىەتى: {وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ} (الأعراف: ۳۱)،
 واتە: بېخۆن ۋە بېخۆنەۋە، بەلام زىدە پۇيى مەكەن، بېگومان خوا زىدەپۇيى كەرانى
 خۆشناۋىن.

لەۋبارەۋە، كە خوا ھەز لە چارەي ئىوانە ناكات، كە خۆشگوزەرانىي
 (إتراف) دەكەنە پېشە - كە مەگەر چۆن، دەنا خۆشگوزەرانىي لە پادەبەدەرو

بەردەۋام لەسەر جىسابى خەلكى رەش ۋە پووت ۋە بەشخوراۋە - ئايەتى قورئان زۆرۈر ھەركەسىڭ سەرئىجى ئەو ئايەتتە بىدات، كە لەو بارەۋە ھاتون دەزانى كە خۆشگوزەرانىي ۋە ھەمىشە لە نازو نىعمەت ۋە راباردندابون، پىشەى طاغوتتە ستەمكارە چەۋسەننەرەۋەكان ۋە ستەۋدايەرەۋە ۋە ابەستەۋ دابەستەكانى دەۋرو بەريانە، بۇ نمونە:

﴿ وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّنْ نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴾ (سبا: ۳۴).

ۋاتە: لەھىچ ئاۋەدانىيە كەدا ترسەننەرەۋەكان رەۋانە نە كەردە، مەگەر خۆشگوزەرانەكانى گوتتويانە: ئىمە بەرامبەر بەۋەى پىي نىراۋن بى پراۋىن. ﴿...وَأَتَّعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أَتَرَفُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ ﴾ (ھود: ۱۱۶) ۋاتە: ئەوانەى ستەميان دە كەرد، سەرگەرمى ئەۋە بوون، كە تىيدا خۆشگوزەران كرابوون ۋە تاۋنبارىش بوون.

پىغەمبەرى خواش ﷺ لەو بارەۋە فەرەمۋىيەتى: ﴿شِرَارُ أُمَّتِي الَّذِينَ غَدُوا بِالنَّعِيمِ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَلْوَانَ الطَّعَامِ وَيَلْبَسُونَ أَلْوَانَ الثِّيَابِ وَيَتَشَدَّقُونَ فِي الْكَلَامِ﴾ (رواه الطبراني والبيهقي وابن أبي الدنيا وحسنه الألباني في صحيح الجامع الصغير وزیادته).

ۋاتە: خراپترینى ئوممەتم ئەوانەن، كە بە خۆشگوزەرانىيەۋە پراھاتون، ئەوانەى خواردنى جۆراۋ جۆر دەخۆن، پۇشاكى رەنگاۋ رەنگ دەپۆشن، بە فیزو كەشخەۋە دەدۆين.

۹- ئىسلام ھاۋكات لە گەل ئەۋەدا كە دان بە مەۋكايەتتە تاك دادىنە، بەھۋى دانان چەند بەندو مەرج [قید و شرط] كەۋە نىنۆكى دەكات ۋە ناھىيە زىان بە بەرئەۋەندىي گشتىي بگەيەنە:

ئەمىش ھىلەتتىكى دىكەى گشتىي گەنگى سىستەمى ئابوورىيە لە ئىسلامدا، لەم رەۋەۋە ئىسلام ھالەتتىكى ميانجى (وسطى) لە نىۋان

سىستەمى سەرمايەدارىي و ھاوبەشىيى (الراسماليە والأشتركية) دا ھەيە، چونكە لە لاىەكەو» بە پىچەوانەى سۆسيالىزمەو شت ھەبوون (تملكى) بۆ تاكەكان بەرھەو دانائە، وەك خوا فەرموويەتى: ﴿...فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ﴾ (البقرة: ۲۷۹)، واتە: با سەرمايەكەتتان ھى خۆتان بن، نە ستم بەكن و نەستەمىشتان لى بەكرى.

بەلام لە لاىەكى دىكەشەو، كۆمەلەك بەند و مەرجى خستۆتە سەر مۆلكايەتى تاك (الملكية الفردية) و چەندان بەرەستى واى لە بەردەمدا دانائە، كە پىگىرى نەو ەى لىدەكەن - وەك لە ساىەى سىستەمى كاپىتالىزم و لىبرالىزمدا دەبينرى - خاوەن مال و سامانەكان بۆ كۆمەلگا ببە دىو ەزمەو بەربە خۆين مۆينى!

بەئى، ئىسلام بە قەدەغەکردنى رىبا و ئىحتىكار و بازرگانىکردن بەشتى ھەرام و نەھىشتنى کردنە مۆلكى تايبەتى پىداويستىيە گشتىيەكان و... ھتد لە لاىەكەو، دانانى: مېرات بۆ پرژو بلاوکردنەو ەى سەرمايەكان و، پىويست کردنى زەكات و، ھاوکارى تويۆ ناتاچەكان و... ھتد.

لە لاىەكى دىكەو، بەرەستىكى مەھكەمى لە بەردەم دەوڵەمەند و ساماندارەكاندا دانائە، كە نەھىلى ببە ملۆزمى كۆمەلگا و مايەى پۆژ بۆ پۆژ نەدارتربوونى چىنە كەمەستەكان و، سەرەنجام ئەو ئامانجە لە كۆمەلگای ئىسلامىيدا دىتە دى، كە ئەم پستە قورئانىيە بەپوون و راشكاوى پايدەگەينى، كە برىتيە لە: (بەزمەندە نەبوونى مال و سامان و كەلەكە نەبوونى لە دەستى دەوڵەمەندەكاندا) وەك خوا فەرموويەتى: ﴿...كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ...﴾ (الحشر: ۷).

ئىستاش با ئامازەيەك بە چەند دەقيكى قورئان و سوننەت بەكەين لەسەر قەدەغە بوونى ھەركام لە: (رىبا) و (ئىحتىكار) و (بازرگانى كردن بە شتى ھەرام) و

پىشتىش باسى مەسەلە: (تەھىشتىنى كىرىنى مەلۇكى تايىتە پىداۋىستىيە گىشتىيەكان) مان كىرى:

۱- لەبارەى سود خۆرىيەۋە خەلۋە مەروۋىيەتە:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ (البقرة: ۲۷۸، ۲۷۹).

ۋاتە: ئەى ئەۋەنى بىۋاتان ھىتەۋە! ئەگەر بىۋادارن ۋەز لەۋ رىبەيە بىتنى كە (لەسەر قەرزدارەكان) مەۋە، ئەگەر ۋەنەكەن، ئەۋە ئاگادارىن بە جەنگ لەگەن خەۋە پىتەمبەرە كەيدا.

ب- پىتەمبەرى خەۋە ﷺ لە بارەى (ئىحتىكار) ھەۋە مەروۋىيەتە: {من احتكر فهو خاطيء} (رواه مسلم وأبو داود والترمذي وصححه وابن ماجه)، ۋاتە: ھەركەسىك ئىحتىكار بىكات گۇناھبارە.

(ئىحتىكار) پىش بىرىتە لە پاشكەۋە كىرىنى كەلۋە پەلۋە ئەھىتەنى بۇ بازار، تاكو نىخى بەرزىتەۋە بەگەن بىرۋەشە، پەي پاستە بەلگەدار ئەۋە، كەئىحتىكار تەنىيا بۇتە (قوت) ئاگىتەۋە، ۋەك ھەندىك لە زانىيان گوتۇۋەنە، بەلگە ھە شىك، كە خەلگە پەكىيان لەسەرى بىكەۋە بۇ ئاتاج بىن، دەگىگىتەۋە.

ج- ھەۋە پىتەمبەرى خەۋە ﷺ لە بارەى قەدەغە بۋەنى بازارگانىكەن بە شى پىس ۋە زىانەخەشەۋە، مەروۋىيەتە:

{إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى حَرَّمَ بَيْعَ الْخَمْرِ وَالْمَيْتَةِ وَالْخَنزِيرِ وَالْأَصْنَامِ} (متفق عليه عن جابر). ۋاتە: بىگەۋەن خەۋە بەرز فروشتىنى شەپاب ۋە مەردار ۋە بار ۋە بىتەنى ھەرام كىرەۋە، بەمۇرە سىستەمى ئابورىيە ئىسلام لایەنە چاكەكانى ھەركام لە كاپىتالىزم ۋە سۇسىالىزمى لەخۇدا كۆ كىرەۋەۋە، لە كەم ۋە كۆرۋە ۋە غەبەكانىشىيان سەلامەت ۋە پارىتەۋە.

۱۰- مەشھۇر خۇرىي كۆمەلەيەننى (التكافل الإجتماعي):

نەمىش بىنەمايەكى دىكەي گىرنگى سىستەمى ئابورىيە ئە ئىسلامداۋ، مەبەستىش ئە مشورخۇرىي كۆمەلەيەتتى، ئەۋەيە، كە كۆمەلگاۋ دەۋلەتى ئىسلامىي ئە ھەمو ئاستەكاندا، ئە خەمى چىنۋ توۋىژە كەمدەستۋ ئاتاجەكانى ۋەك:

ھەژارۋ نەدارۋ ھەتىۋ قەرزدارۋ مىۋانۋ پىۋارۋ سۋالگەرو... ھەتدا دەبىۋ تىيائەۋە رانامىنىۋ بەتەنیا جىيان ناھىلى! ئەمەش چەند دەقەكى قورئانۋ سۈننەت لەۋ بارەۋە:

* ﴿أَرْأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالْإِيمَانِ ﴿١﴾ فَذَلِكَ الَّذِي يَدْعُ الْيَتِيمَ ﴿٢﴾ وَلَا يَحْضُ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ ﴿٣﴾ فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ ﴿٤﴾ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ﴿٥﴾ الَّذِينَ هُمْ يُرَاءُونَ ﴿٦﴾ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ ﴿٧﴾﴾ (الماعون).

ۋاتە: ئايا ئەۋ كەسەت بىنىۋە، كە سزاۋ پاداشت بە درۋ دەزانى؟ ئەۋە كەسىكە، كە بەتۈندى پائە ستۋى ھەتىۋان دەدات. ئەسەر خواردن دان بەنەدار خەلگى ھان نادات. دەجا سزاۋ سەخت بۆ نۆيۋ كەرانىك، كە لەنۆيۋە كەيان يىتەگان. ئەۋانەي پۈپامايى دەكەن ۋ، ھاۋكارىي ئە خەلگى دەگىرنەۋە.

■ ﴿إِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ ﴿٣٢﴾ وَلَا يَحْضُ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ ﴿٣٣﴾﴾ (الحاقة: ٣٢، ٣٣).

ۋاتە: ئەۋ (كافر) ھە بپۋاي بەخۋاي مەزن نەبۋ ۋ ھانى خەلگى نەدەدا بۆ خواردن دان بەنەدار.

* ﴿...يَسْأَلُونَ ﴿٤١﴾ عَنِ الْمُجْرِمِينَ ﴿٤٢﴾ مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرٍ ﴿٤٣﴾ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ ﴿٤٤﴾ وَلَمْ نَكُ نَطْعُمُ الْمَسْكِينِ ﴿٤٥﴾﴾ (المدثر: ٤٠-٤٤).

ۋاتە: ئە تاۋانباران دەپرسن: چى ئىۋەي خستە سەقەرەۋە؟ گوتيان: ئىمە لە نۆيۋكەران نەبۋىن، خواردنشىمان بە نەدار نەدەدا.

﴿إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٥﴾ يَخِذْنَ مَا أُتِيَهُمْ مِنْهُمْ رِيشًا ۖ وَكُنُوفًا يُشَدُّونَ عَلَيْهَا بِأَكْمَامٍ ۖ يَخِذْنَ أَيْدِيَهُمْ إِنْهُمْ يَخُفُّونَ أَلَّا يَرَوْا كَلِمَةَ فَاحِشَةٍ ۚ وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَةً ۖ فِي هَؤُلَاءِ مَا يَحْكُمُونَ ﴿١٦﴾﴾
﴿وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ﴾ (الذاريات: ۱۵-۱۹).

ۋاتە: يىگۇمان پارىژكاران لەنىۋ باغۇ سەرچاۋاندان. ئەۋەي، كە
پەرۋەردىگارىي پىيداۋون ۋەريان گرتۈە. چۈنكە لەمەۋ بەر چاكەكار بون.
شەۋى كەمىك نەبى نەدەخوتن. پىش بەرەبەيان داۋاي لىبوردنيان (لە خوا)
دەكرد. لەمالۋ سامانياندا سۈلگەرو بىبەش، خاۋەن پشك بون.

كەۋاتە: بە تەنگ ھەژارو نەدارو ھەتيرو لىقەۋماۋانەۋە نەبۈونو مشور
لىقەخواردنيان، بەلگەۋ نىشانەي بى بپوايى ۋ دور لە خوايىەۋ، باباي دلىق ۋ
بى بەزەيى ۋ بى ھەست ۋ نەست ۋ بى ھەلۋىست بەرامبەر بە توۋزە كەمدەست ۋ
ئاتاجەكانى كۆمەلگا، تەگەرگريمان بەروالت نوۋزۋ خوا پەرستىيەكىشى
ھەبى، ئەۋە ھەر شتىكى رۋالەتتى ۋ بۆشەۋ زياتر بەھاندەرى رۋوپامايى
تەفجامى دەدات.

پارىژكارانى خواپەرست، وپراي شەۋ نوۋزۋ خوا پەرستىي، مالبەخشىن ۋ
چاكەكاريى ۋ خەلك دۋستىيشيان ھەيە، نىجا با بەخىرايى چاۋنىكىش بە
سەرچاۋەكانى بە تەنگ يەكدييەۋە برونى كۆمەلايەتتى (التضامن
الإجتماعي) دا بىخشىن:

أ- زەكات:

كە خوا ﷻ لە بارەيەۋە فەرمۈيەتى: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ
وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا...﴾ (التوبة: ۱۰۳).

ۋاتە: لە مالۋ سامانەكانيان (لە ھى دەۋلەتمەندان) زەكاتىك ۋەربگرەۋ
بەھۆيەۋە پاكىيان بكمەۋە تەزكىيەيان بكمە..

يېغەمبەرىش ﷺ فەرمۇيەتى: {تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيائِهِمْ فَتَرَدُّ عَلَىٰ فَقَرَائِهِمْ} (رواه البخاري).

ۋاتە: لە دەۋلەتمەندەكانيان ۋەردەگىرىۋ دەگىرپرېتمەۋ بۇ ھەژارەكانيان. لەم ئايەت ۋ فەرمۇدەيەشەۋە، بە پوۋن ۋ راشكاۋىي ديارە (زەكات) ھەقىكى شەرىعىي توپۇزە ئاتاجەكانى كۆمەلگايەۋ، ئەركى سەرشانى دەستەلاتى شەرىعىيە، كە لە خەلكى خۇي ۋەرى بگىرىۋ يېشى گەيەنى بەخاۋەنەكانى، پىژەۋى ۋەرىگىرەنى زەكاتىش بەگىشىي بەم شىۋەيە:

أ- مالىيە نەمغىنەۋ بازرگانى: (۵%).

ب- ئاۋەل (ۋىشتەۋ پەشە ۋ لاخ ۋ مەپرو بىزىن) كە پىژەكەي لە پىژەۋى مالىيە بازرگانى ۋ پارەي نەمغىنەۋ نىزىكە.

ج- بەرۋوبومى كىشت ۋ كالا: (۵%)، ئەگەربە ئامىر ئاۋدرايى ۋ (۱۰%) ئەگەر بەيى ئامىر ئاۋدرايى.

د- خەزىنەۋ كانزاپىيەكان پىنج يەك (۲۰%).

ب- خېر كەردن ۋ بەخشىنى خۇ بەخشىنە (صدقة التطوع):

كە لە زۆر ئايەتى قورئاندا باسىكراۋە، بۇ نمونە: ﴿مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةٌ حَبَّةٌ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ (البقرة: ۲۶۱).

ۋاتە: ۋىتەنى ئەۋانەي سامانەكانيان لەپىتى خاۋادا دەبەخشىن، ۋەك ۋىتەنى دەنكىكە، كە ھەمەت گولان دەپوئىنى، ھەر گولە، سەد دەنكى تىدايە، خاۋا بۇ ھەر كەسىك بىيەۋى، پاداشت چەند قات دەكاتەۋە، خاۋا فراۋانى زانايە.

ج- وەقف کردن:

ئیسلام زۆر هانی مسوڵمانانیداوه، که خێرو چاکە و ابکەن، پاش مەرگیشیان هەر بەردەوام بێت، وەک پیغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: {إذا مات الإنسان انقطع عمله إلا من ثلاث: صدقة جارية، أو علم ينتفع به، أو ولد صالح يدعو له} (رواه مسلم عن أبي هريرة).

واتە: مەرۆش، که مرد، مەگەر لە سێ پێیانەوه، ئەگەرنا، کردەوهی چاکێ دەبێ: خێریکی بەردەوام، یان زانیارییەکی بەهەرە ئێوەرگیراو، یان مەندالێکی چاک که بۆی دەپاریتەوه. دیارە ئەمەش وای کردو، که مسوڵمانان لە بواری وەقف کردنی زەوی و زارو باغ و خانوو کتیبخانەو... هتەدا، ژمارە و پێوانەیی ئەنێو گەلاندا بشکێتن.

د - هەركات مسوڵمانان پێویستیان بوو و زە کاتیش بەشی نەکرد، پێویستە دەولەمەندان مال و سامانەکانیان خەرج بکەن:

ئەمیش مەسەلەیه که هەموو زانیانی ئیسلام لەسەری یەکدەنگن، وەک (قرطبي) گوتویەتی: ((واتفق العلماء على أنه اذا نزلت بالمسلمين حاجة - بعد أداء الزكاة - يجب صرف المال اليها))^(١).

١١ - رۆژی دەستەلانی سیاسیی لە بواری ئابوورییدا بریتیە لە چاودیری کردنی کۆمەڵگا و پشنگگیری کردنی توێژە ئاڵاچەکان و رێگرتن لە ستم و سەرکێشانی سامانداران:

بەئێ، خۆیتەری بەرێژ! هەرچەندە سیستەمی ئابووری ئیسلامیی لەبەر ڕەچاو کردنی فێطرەت و سڕوشتی مەرۆش، خەلکی ئازاد کردووە لەسنووری

(١) پروانە: (الجامع لأحكام القرآن) ج ٢ ص ٢٣٣.

فراوانی شهریه تدا، که به کهمی خویانو سدر به ستانه کارو کاسبی حه لال بکه نو، ئه وه ندهی ده توان پاره و سامان پهیدا بکه ن، به لام له لایه کی دیکه شه وه ئیسلام له بواری نابوری و ژیا نی ماددی کۆمه لگادا، دهسته پاچه ئیه و دهسته و نه ژنۆ دانانی شی و، وه ک کۆمه لگا سه رمایه دارییه کان لیبگه ری، به پیتی یاسای (داروین) ((مانه وه بۆ به هیتزه)) توژی وه که مده ست و ناتا جه کان له بهر پیتی سامانداره کان پیلشینه وه یاسای ده ریا (ماسی گه وه ه ی گچ که قوت ده دات) حاکم بیت! به سه رمجدا نی ئه م چه ند ده قه ش، ئه و راستیه ی گوتمان وه ک مانگی چواره ده دره وشیتمه وه:

■ ﴿الَّذِينَ إِن مَّكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ...﴾ (الحج: ٤١).

واته: ئه وه نی کاتی که له زه ویدا دهسته لایمان دانی، نوژی به ریا ده که نو، زه کات ده ده نو، فه رمان به چاکه ده که نو، رینگری له خراپه ده که ن.

کهواته: دهسته لاتی سیاسی له ئیسلامدا له سه ری پیتیسته سه ره ره شتی نوژی به ریا کردن و زه کات دان بکات، هه ولتی چه سپاندنی هه رچی چاکه وه ریشه کیش کردنی هه رچی خراپه به بدات، که بینگومان پاش ئیمان و خوا به به کگرتن، دادگه ری (عدل) گه وه ره ترین چاکه وه، پاش کوفرو شه رکیش، سه م و قه ری و پهری گه وه ره ترین خراپه به!

■ ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٧٨﴾ فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ...﴾ (البقرة: ٢٧٨، ٢٧٩)،

واته: ئه ی ئه وه نی به رواتان هیتا وه! پارێز له خوا بکه نو ئه و سه وده ی ما وه ده ستی لی به لگرن، ته گه ره بر وادارن، ته گه ر وانه که ن، ئه وه ناگادارین به جه نگ له گه ل خوا و پیغه مبه ره کهیدا...

کهواته: وه ک چۆن ده ولته ی ئیسلامیی به نه رکی خۆی ده زانی، که زه کات له سامانداره کان وه ر بگری و به سه ر ناتا جه کانی دا به ش بکات، هه ربۆیه ش

(أبو بكر الصديق) يەكەمىن خەلىفە پىغەمبەرى خوا (خوا ئىسى پازى بى) ئىعلانى جەنگى لە دۆى زەكات نەدەران (مانعي الزكاة) كىدو گوتى: {والله لو منعوني عقلاً كانوا يؤذونه لرسول الله ﷺ لقاتلتهم عليه} (رواه البخاري ومسلم)، واتە: بە خوا، ئەگەر تەنەنەت پەيتىكەم نەدەنى، كە كاتى خۆى داۋىانە بە پىغەمبەرى خوا ﷺ لەسەر ئەۋە لە گەلىان دەجەنگەم! بەھەمان شىۋەش پىگرتن لە سوود خۆرى (رىيا)ش، كە پىرەزاترىن جۆرى سىتەم ۋە خۆيتەمىنى ساماندارانە بۆ ھەژارو نەداران، ھەر ئەركى سەرشانىەتى.

■ پىغەمبەرى خوا ﷺ فەرموۋىەتى: {أنا أولى بكل مؤمن من نفسه، مَنْ ترك مالا فلورثته، وَمَنْ تَرَكَ دِينًا أَوْ ضَيَاعًا فَالِيَّ وَعَلَيَّ} (متفق عليه عن أبي هريرة). واتە: مەن بۆ ھەر بىۋادارىك لە خۆى لەپىشتەم، ھەر كەسىك سامانىكى بەجىتەشت - پاش مەرگى - ئەۋە بۆ مىراتگرانىەتى. بەلام ھەر كەسىك قەرزىك، يان مىنەتلى وردى بەجىتەشتەن، ئەۋە بابىتە لای مەن ۋە لەسەر مەنە.

* {عن أبي سعيد الخدري قال: بينما نحن في سفر إذ جاء رجلٌ على راحلةٍ له فجعل يصرفُ بصره يميناً وشمالاً، فقال رسولُ الله ﷺ: مَنْ كان معه فضلٌ ظهرَ فليعُدْ به على مَنْ لا ظَهَرَ له، وَمَنْ كان معه فضلٌ زادَ فليعُدْ به على مَنْ لا زادَ له... فذكر من أصنافِ المالِ ما ذكر حتى رأينا أنه لاحقٌ لأحدٍ مِنَّا في فضلٍ} (رواه مسلم وأبو داود).

واتە: لە كاتىكدا لە سەفەرىك بىۋىن، پىۋىك بە سۋارى حوشترىك ھات، ھەر چاۋى بەلای پاست ۋە چەپدا دەگىرا، پىغەمبەرى خواش ﷺ فەرموۋى: ھەر كەسىك ۋەلاخى زىادى پىيە، با بىگىرپىتەۋە بۆ ئەۋەى ۋەلاخى نىە، ھەر كەسىك خۆراكى زىادى پىيە، با بىگىرپىتەۋە بۆ كەسىك، كە خۆراكى پى نىە... ئىدى بەمچۆرە چەند شىكى دىكەى باسكرد، ھەتا پىمان ۋەبو، كە ھى كەسمان بۆى نىە شتى زىادەى ھەبى!

وەك دەبينین سیستمی ئابووری ئىسلامی، لە زۆر پووهوە لە سیستمی ھاوبەشییەوێ نزیكە، بەلام ئاشکرایە، کە لەکەم و کوورپیەکانیشی دوورە، وەك چۆن هەندێك خالی پێکگەشتنیشی لەگەڵ سیستمی سەرمایەداریدا هەن، وێرای جیاوازی گەرەو زۆریش.

لێرەشدا کۆتایی بەم بابەتە دینین، بابەتی داھاتوومان بریتی دەبێ لە بەراوردی تەوژمی ئىسلامی و عەلمانی لە باری کۆمەڵایەتیدا.

مەکتەبی مەلۇمات

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

www.alibapir.com

QR codes for mobile apps and website

لە نۆزگەدا پەڕووەکان ئەمەڵێن

ئەمەڵێن

ئەمەڵێن

عەل

AliBapir/عەل

عەل

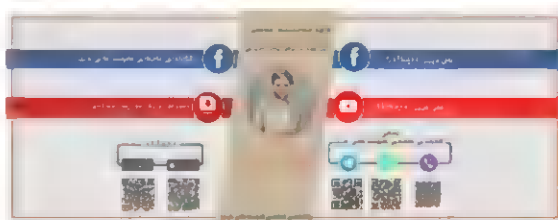
QR codes for social media and website

ئالغى شەشەم:

لەبۋارى كۆمەلەيەتتىدا

خوتىنەرى سەنگىن!

خو يار بىن ئەم ئالغى شەشەمەدا بە كورتىيە ۋە گۈشراۋىيە
ئېشەك دەخەينە سەر بولۇپكى دېگەن بەلۋارد كوردى ئىۋىسى
ئېسلامىيەت ۋە خەلق ھاۋىيەتلىك ۋە جىۋاۋزىمەتلىك
لە بولۇپ كۆمەلەيەتتى (الجمال الاجتماعى) خەلق
كۆپۈنچە مەۋقەگە، چەكلىۋالغۇچى: خەلق، چەكلىۋالغۇچى
گەل، چەكلىۋالغۇچى پېشەۋىيەت ۋە مەدەنىيەت، چەكلىۋالغۇچى
سىياسىيەت، چەكلىۋالغۇچى دېلۋىگراۋ، چەكلىۋالغۇچى
مەۋقەيەتتى.

تېرۋانىنى ئىسلام ۋە سىكۇلارىزم لەبارەى مەۋقەۋە

جا ئېمە سەرەتا ئامازە دەكەين بە ھەئۆستى سىكۇلارىزم لەمەر ھەركام لەۋ شەش بازەمەى تېدا گەردبۈنەۋەى مەۋقەكان، پاشانىش ھەئۆستى ئىسلام دەخەنە ۋە، خالە ھارۋىش ۋە جىاۋازەكانىش دەستىشان دەكەين، بەلام سەرەتا بەپۆستى دەزائىم تېرۋانىنى ھەركام لەئىسلام ۋە سىكۇلارىزم لەبارەى خەۋى مەۋقەۋە ۋەخەنە ۋە، چۈنكە بېگومان جۆرى تېرۋانىنە بۆ ھەرشەتەك، كە چۆنەتى مامەلەكەردن لەگەئېدا ديارى دەكات، با لە پېشەۋەش سەرئەى دېدى سىكۇلارىزم بەدەين لەبارەى مەۋقەۋە:

ۋەك لەباسەكانى پەردودا خەستمانە ۋە، سىكۇلارىزم لەبەۋارى (بۈنناسى) ^(۱) دا خاۋەنى تېرۋانىنىكى سەرەخۆۋ ديارىكراۋ نە، چۈنكە ۋەك پېشەرش گۈتۈۋمانە (secularism) زىاتە ھەئۆستەكى كاردانەۋەى (مەۋقە رد فعلى) ۋە، نەك فەلسەفەىكى فەكرى ھەئەقۇلاۋ لە تېنەكرىن ۋە پامان ۋە لېكۇئېنەۋە!

ھەر بۆيەش سىكۇلارىزم لەۋۋى بۈنناسى ۋە دىئابىنىيەۋە، چەندان جۆرە تېرۋانىنى جىاۋاز، بگەرە پېكەۋە دژى تەبەننى كەردەۋ، لەۋ پەرى ماددىگەرىيەۋە، ھەتا ئەۋ پەرى ئايدىاگەرىى ھاتەۋە چۈۋە!

بەلام لەبەۋارى تېرۋانىنىدا بۆ مەۋقە، ئەلمانەت بەكەردەۋە بەلەى تەۋھى ماددىگەرىى ۋە بەجەستەى ۋەۋوت دانانى مەۋقەدا شكاۋەتەۋە، ھېچ ھېسابى بۆ لايەنى مەنەۋىي نەكەردەۋە، ۋەك چۆن لەبەۋارى چۆنەتى بەپۆتەبەردن ۋە ژيان گۈزەراننىدا، كەم ۋەز ھېسابى بۆ خاۋ ۋەخى ۋە ئايىنى خاۋ نەكەردەۋە، لە ئېۋان

(۱) (بۈنناسى) ۋە لە بەرامبەر ئەتەۋۇژى (Antology) دا بەكارھېتارەۋە پېم لە (جېھانىنى) ۋە (دىئابىنى) راستەرە، كە ھەندەك نۈۋەر بەكارىان ھېتارەۋە ۋە پېشەرش ئەم مەسەلەم شېكەردەۋە.

دنياۋ دۈرۈشۈشدا بەس ئىتائىتى دىئاي بەچار ئەنگاۋتوۋە، ئىتائىتى دۈرۈشۈش دۈرۈشۈش بەنەبوۋ (ئەدەم) دانەۋە، ھېچ ھېسايىتىكى بۇ ئەنگاۋتوۋە پىشت گۈتتى خىستە!

بەئى، مەۋقە — ئە پۈانگەئى سېكۇلارىزم (secularism) ھە زىندەۋەرىكى ماددىي ۋە يەككەلىيە، كە ئەجەستەۋ غەرىزەكانىدا بەرجەستە بۈۋە پىچكەئى؛ مەۋقەگەرى (Humanism) ىش، كە سەرەتا ئە ئىتائىتى سەرپەئەدا پاشان تىكراي ئەۋرۈپاۋ پۈژناۋاشى گەۋە، بۈۋ بەيەككە ئە بەنەما ھەرە گەۋرە گەنگە فېكەرىيەكانى سېكۇلارىزم، ئە كاردانەۋەئى كلىئساۋ جەختەكەندىدا ئەسەرلەينى رۈۋىيە ۋە مەنەۋىيە پەيداۋە (۱).

جا ھەرچەندە پىچكەئى (ھېۋمانىزم) پىژۋ ئىعتىبارى زۆرى بۇ مەۋقە دادەنا، بەلام يەكەم؛ ئەنئەنە ۋەك زىندەۋەرىكى ماددىي رۈۋت تەمەشاي دەكەرد، دۈۋەم؛ جەخت كەندەۋەشى ئەسەر پىژۋ حورمەتتى مەۋقە، زىاتەر لەرقو كاردانەۋەئى پىرى خواناسىيە ۋە خەۋەرستىيە كلىئسا دابۋ، ئەك ئەبەر خەۋدى مەۋقە خەۋى!

بەلگەشمان ئەسەر ئەۋە، كە مەۋقە — ئە تىپۋاننى سېكۇلارىزمدا بىرىتە ئە زىندەۋەرىكى ماددىي رۈۋتتى ئەجەستەۋ غەرىزەكانىدا بەرجەستەۋ، زۆرن، بەلام ئىمە بەس ناماۋە بۇ دۈانئان دەكەين:

أ- ئەلەمىيەت ھەرلەسەرەتاي سەرەلەئەنئەۋە، بە خەۋشەئەۋە سەرچەم ئەۋ پەردۈزەۋە پىرو بۇچۈنەنەئى تەبەننى كەدۈۋ، كە مەۋقە — ئە جەستەۋ غەرىزەۋ نازەۋەكانىدا كورت ھەئەنن، ۋەك: ئەبېقۇرىزم ۋە دارىۋىنىزم ۋە ماركسىزم فرۆيدىزم.

ب- تەۋھىمى ئەلەمىيەت بەرجەستە ئە پىكخاۋو پۈژمەكاندا، چ ئەۋارى تىۋرىي (نەزىرى)ۋ، چ ئەۋارى پىراكتىك (تەبىق)دا، ھەر لەجۈغزى لايەننى ماددىي ئىتائەت جەستەۋ غەرىزەكانى ئىنساندا دەخەلەتەۋەۋ ھەمىشە سەرى بەرەۋ زەمەن

(۱) پۈۋانە: (موسوعة السياسة)، ج ۴ ص ۱۸۰، ۱۷۹، عبد الوهاب الكيالي، ۋە: (الموسوعة العربية) ج ۳ ص ۸۸۱-۸۸۳.

شۆڭر كۆردۈتمەۋە، مەگەر بەدەگمەن، ئەگەرنا بەرەو ئاسمان سەرھەندە ھېنى!

لەبارەى ھەلۋىست و تېرۋانىيى ئىسلامىشەۋە بۆ مۆڭ، لەسۆنگەى
 ئەۋەۋە، كەپشترىش لەۋ بارەۋە دۋاۋىن، ھەر بەگورتى دەلېن: مۆڭ — لە رۋانگەى
 ئىسلامەۋە جېنشېنى خوايە: ﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ
 خَلِيفَةً...﴾ (البقرة: ۳۰)، لەلايەن خواۋە پېرۋورمەتى ئېگىراۋە: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي
 آدَمَ...﴾ (الإسراء: ۷۰)، لەچاكتىن شېۋەى ماددىي و مەعنەۋىيىدا خولقېتراۋە:
 ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ﴾ (التين: ۴)، سەرتاپاى بۈۋنەۋەرو كانېناتى بۆ پامو
 مەيسەر كراۋە: ﴿وَسَخَّرْنَا لَكُمْ مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ...﴾ (الحاجية:
 ۱۳)، مۆڭ — تەنيا بەمەبەستى تاقىكرانەۋە لەم ژيانە كەم و كورتەى دنيادا
 دانراۋە: ﴿الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا...﴾ (الملك: ۲)، ئەگەرنا،
 مۆڭ — بۆ ژيانىكى ھەمىشەيى و نەپراۋە ھېتراۋەتەدى، چ لە ناگرى دۆزەخى
 بلىسەدارو بەتىندا، ئەگەر بەندايەتى خۆى بۆ خوا ئىسپات نەكاتو،
 لەتاقىكرانەۋەى ژيانى دنيادا بكمۆى، چ لەبەھەشتى پاراۋو نەپراۋەدا، ئەگەرلە
 تاقىكرانەۋەى ژيانى دنياسەرگەتوۋو و سەررەزى:

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أُولَٰئِكَ هُمْ
 شَرُّ الْبَرِيَّةِ﴾ ﴿إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحٰتِ أُولَٰئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ﴾ ﴿وَجَزَاءُ
 هُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَزَاءٌ جَدِيدٌ مِّنْ تَحْتِهَا لَا يَأْتِرُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَّضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ
 وَرَضُوا عَنْهُ...﴾ (البينة: ۶، ۷، ۸).

ۋاتە: بېگومان ئەوانەى بۆ پۋان لە خاۋەن كىتېبەكان و ھاۋىەشدانەرەكان لە
 ناگرى دۆزەخدان بەھەمىشەيى تېيدا دەمېننەۋە، ئەوانە خراپترىن دروست كراۋن.
 بېگومان ئەوانەى پۋايان ھېناۋەو كۆدەۋە باشەكانيان تەنجامداۋە، ئەوانە چاكتىن
 دروستكراۋن. پاداشتيان لە لای پەرۋەردگاريان چەند باغىكى ھەمىشەيىن،
 پۋوباريان بەبندا دەرۆن، بۆ ھەتا ھەتايە تېياندا بە ھەمىشەيى دەمېننەۋە. خوا
 لىيان پازىمەو ئەوانىش لەۋى پازىن...

خالىق ھاۋىيەتلىك ئىتۋان ئىسلام ۋە سىكۇلارىزمىش لىق بىۋارى پىئاسەي مەۋقۇدا تەۋەيە، كە مەۋقۇدا — شايستەي رېئىزى ھۆرمەتە، خالىق جىياۋازلىق تەۋەيە، كە سىكۇلارىزم مەۋقۇدا — بىق سەرۋەرى بىۋەنەۋەر (سىيىد الكون) دادەنئى، بىلەم ئىسلام مەۋقۇدا — بىق جىئىشەن ۋە كىلىق خىۋا (سىيىد الكون) دادەنئى لىق سەر زەۋى ۋە بىۋەنەۋەرلىقدا» ھەر بۇيەش سىكۇلارىزم، يان ھەر خىۋا ئاناسى، يان ،ئەگەرلىقاسى، ھەقى دەست تىۋەردان (تەخل)ى رىئانى مەۋقۇسى پىئادات! بىلەم ئىسلام دەئى: مەۋقۇدا — ،ئەگەرلىقەۋى بىق خەتەۋەر سەرۋەزى ئىۋەرە ئەۋلى بىت، پىۋىستە پابەندى ئاينىۋ بىقنامەي خىۋا مەۋلى بى!

ئىجا لىۋەرە پىۋىستە ئامازە بىق راسىيەش بىقەن، كە رېزگرتى ئىسلام لىق مەۋقۇدا، زۆر قىۋىتەرە رىشەدارتەرە لىق ھى سىكۇلارىزم، چىقكە ئىسلام ئىق رېزى ھۆرمەت گرتە، پەيۋەست دەكات بىق ئىمان ۋە قەيدەۋەر بىق خىۋى مەۋقۇدا، بىلەم سىكۇلارىزم دەگىرپىتەۋەر بىق ھەندىك ئىعتىبارى دىقە، ۋەك: دۇايەتى كلىسار چىنى ئەكلىۋىس، يان بىق ۋەندى كۆمەلەيەتى ۋە سىياسىي! بىق ئىۋە: لىق پىشەكى ۋە دىباچەي (جىقنامەي جىق نىق مافەكانى مەۋقۇدا) دا شەۋر كىشتار ۋە سەقامگىرى ئاشتى ۋە تەبىي لىق ئىۋەرە گەلانى جىقاند، كراۋەتە بىقگەۋ پاساۋى ھىئانەدى ۋە ئىمازگەردى ئىق جىقنامەيە! بىلەم ئىسلام رېزى مافەكانى مەۋقۇدا — دەبەستىتەۋەر بىق خىۋى مەۋقۇدا — خىۋەۋەر، بىق رەچاۋ كەردى ھىق ئىعتىبارىكى دىقە^(۱).

(۱) بىۋانە: (چەند مەسەلەيەكى باۋى سەردەم) ئالغەي سىيەم: (مافەكانى مەۋقۇدا لىق ئىۋان ئىسلام رېزى ئاۋادا) لاپەرە (۱۳۳-۱۹۰)، چىق پىئىجەم: ئىۋىسنگەي تەفسىر، ۲۰۰۵.

تېرۋانىنى سىكۇلارىزم لەمەر: خېزان ۋە تېرەۋ گەل ۋە رېكخراۋى مەدەنىي ۋە حېزىبى سىياسىي ۋە كۆمەلگەۋ مەۋقايەتى بەگشتىي

۱- خېزان:

ئەۋەندەى سەرنجى بەرھەمى سىكۇلارىستەكانم داۋە، ھەستم نەكردۋە، نە بېرە
بۆچۈنىتىكى تايبەت ۋە سەربەخۇيان بەرانبەر بە خېزان (أسرة) ھەبىتتە، نەگرنىگى ۋە
بايەخىتىكى ئەۋتۇشيان پىدەبى، ئەمە ۋەك (تېۋر)، ۋەك (پراكتىك) ىش ئەۋە ۋەك
مانگى چۈاردە ديارە، كە خېزان لە كۆمەلگەۋ دەۋلەتە سىكۇلارىستەكاندا، تا
پاددەيەكى زۆر بەرەۋ پۈۋكانەۋە ھەلۋەشان چۈۋەۋ، رېۋەى مەندالانى زۆل لە
ھەندىك ئەۋلاتى ئەلمانىي پۇژئاۋادا لە ھى ھەلۋەۋ باب ناسراۋ زىاترە، ئەۋزۋرەى
ۋلاتانى پۇژئاۋادا باسكردنى خېزانى يەك رەگەزىي (الأسرة الأحادية)، واتە: دوو
پىاۋ، يان دوو ژن، بۆتە شتىكى ناسايى!

۲- تېرەۋ گەل:

لەۋبارەشەۋ ئەمزانىۋە سىكۇلارىزم بۆچۈنىتىكى تايبەت ۋە سەربەخۇى ھەبى،
بەلام ۋەك ئەمەرى ۋاقىع، ھەمىشە ئەلمانىيەت لە ھەۋلى ئەۋەدابۈۋە، كە
مامەلەيەكى براگماتىيانەۋ سوۋد ۋەرگرانە لەگەل دياردەى ھەبۈۋنى تېرەۋ
گەلەكاندا بىكاتە، سەردەمىك دەۋلەتە سىكۇلارىستەكانى پۇژئاۋا، دەمارگىرىي
تېرەگەرىي ۋە ئەتەۋايەتتىيان كەردبۈۋ بە دايەمۆى تالان ۋە بېۋۋ جەنگ ۋە ھەراۋ
پاۋاغۋازىي ۋە كۆلۋنالىزم (Colonialism) بەسەربەرشتى ۋەلاخى ناسىۋنالىزم
(Nationalism) ۋە، ھەر غارغارىن ۋە رېمبازىنىي بۈۋ!

۴- پىكىر خاراكتېرى پىشەيى، مەدەنىي، خىزىپ ۋە پىكىر خاراكتېرى سىياسىي:

ھەرچەندە ھەبىۋى پىكىر خاراكتېرى پىشەيى ۋە سىياسىيەتچى، دىيار دەيەكى كۆنى شارسىنى كۆمەلگەۋ دەۋلەتەكانە بەدىئىي مېتروۋى بەشەر، بەلام بەپراستى لەسايەي ئەۋ كۆمەلگەۋ دەۋلەتەكانە پۇژىۋادا، كە سىكۇلارىزىمىيە تەبەئىي كىردە، ئەۋ دىيار دەيە زۆر گەشەي كىردەۋ بەرەۋ پىشە چىۋەۋ، بۆتە پايەيەكى گەۋرەۋ گرنگى ژيان ۋە گۈزەرانى خەلكى پۇژىۋاۋا، لەھەمۇ بىۋارەكانى سىياسىي ۋە گەشە كىردى ئابورىيى ۋە كۆمەلەپەيىداۋ، كارىگەرىيەكى گەۋرەۋ ھەبۋە بۆ ھىتە نەدى سەقامگىرىيى سىياسىي ۋە گەشە كىردى ئابورىيى ۋە ژيان ۋە گۈزەران ۋە توندوتۇلىي كۆمەلەيەتى.

۵- كۆمەلگەۋ:

تەۋھىد سىكۇلارىزىم ئەۋلاتىنى پۇژىۋادا، پۇلچى گرنگى كىپراۋە دەگىپى ئەبۋارى چەسپاندى بىپۇكەي ھاۋۋىيەت (فكره المواطنه) ۋە كۆكردەۋ سەرجەم تاكەكانى كۆمەلگەۋ لەسەر بناغەي بەرۋەۋەندىيە ھاۋىيەشەكان (المصالح المشتركة) ۋە خۇپاراستى لە دەمارگىرىي ئايىنى ۋە ئىدۇلۇژىي ۋە نەتەۋەيى ۋە طايەفەي... ھتە

۶- مەۋقايەت:

ھەرچەندە سىكۇلارىستەكان ئەبۋارى دىئەۋىي ۋە پەۋش بۆ مەۋقايەت بەقسەۋ پراگەياندە قەرسىلىيان، ھەتا چۆكان ھىناۋەۋ، دىنيان پىكردەۋ لەقسەۋ قال! بەلام بەپراستى لەسەر ئەرزى ۋە قىيەۋ بەكردەۋ شىتچى دىكەيەۋ، كۆمەلگەۋ پۇژىمە سىكۇلارىستەكان، ھەتا بىنانگۈيىيان بەخۇپەرىستىي (أنانية) دا چۈۋەتە خۋارىۋ، ھەتا ۋا ۋەسەر ماددە پەرسىتىي گەۋرەۋ، كە، نەگەر ھەرچى بۇيۇ گەلانى ژىر دەست ۋە چەۋساۋەيە، بىكەنە پاروۋىيە ۋە قۋۋىيە بەۋەۋ ۋە تۇۋىيە دىكە بەۋەۋ غەزى

خۇزىيانى پىي زىدە بىكەن، ئىستى پىيان ۋانىيە شىتەكەن كىرەپ مەيە رەخەنە گەلىيى
يىتە ۋىژدانى سىكۇلارىستەيان نەۋرەچەكەيان ئىتەگەن!

سالانە بىرگە مانگانەش مەردىنە مىليونان خەلگى يىچەنە رەش ۋە پەش، لە
تەنچەمى بىرەپەتە ۋە دەردە تەخۇشەنەدا، كە لەنەدارىيە ۋە ھەژەرىيە پەيدا دەپنە،
لەبەر چاۋو گەپ زەھىزەنە دىئەدا، كە بەلگەرتەنەۋە چەندە مىليارتكە لە خەرجىيە ۋە
مەسەرەفە چەك ۋە جەنەنە بەشەر قەكرەۋ، ژىانە گەۋزەرانى زىدەپەۋىيە ۋە
خۇشگەۋزەرانەيان، گەرتە كەشەكەنەيان، چەرەسەر دەپنە ۋە مەرگە دەريازىان دەپنە،
باشتەن بەلگە ۋە فەشەلە شەكستە تەۋژىمى غەلمەنىيە لەپەۋە مەنەۋىيە ۋە
ئىنسانىيەۋە! بۇ نەۋنە: ئەمەرىكا، كە زەھىزەنە سىكۇلارىستە دىئە پەكرەۋە لە
دەۋشە بىرەپەدارى ۋەك: مەفە مەۋە، نازادىيە، دىۋەكراسىيە... ھەتتە.

(نەۋم تەشۋەمسەك) نەۋسەرى نەۋدارى ئەمەرىكا لە كەتەپە (الدول الفاشلة:
إساءة استعمال القوة والتعدي على الديمقراطية)^(۱) كە لەسەلى (۲۰۰۶)
ۋە گەپەراۋە چاپ كراۋە، لە لاپەرە (۱۳) دا دەلە: ((خەرجىيە ئەمەرىكا لەبەۋەرى
سەريازىيە ۋە بەرەمەپەنە نە چەكدا، بەتەنە ئىزىكە لە خەرجىيە ھەمەۋە دەۋلەتەنە
دىئە ۋە كەپە! پاشان لە لاپەرە (۲۷) دا دەلە: ئەمەرىكا لەنەۋە ھەمەۋە دەۋلەتەنە
دىئەدا نەمەدەنە پەبەندە يىتە بە رەكەۋتەنەمە (كىۋەتەۋە)، كە دەپەۋە رەكە بەگە
لە زىاتە پەسەۋەنە ژىنگەۋ، كەنەۋەنە چىنە ئۆۋزەن، بەھۋە دۈۋەكەۋە گازى
گەرمە كارخانەكانەۋە!))

(۱) ۋاتە: (دەۋلەتە شەكستەۋەدەۋەكان: خەپ بەكارەپەنەنە ھەپ ۋە دەستەرىۋەپە كەرنە سە
دىۋەكراسى)

تېرۋانين و ھەلۋىستى ئىسلام دەر بارەى: خېزان و تېرەو گەل و رېكخراۋى مەدەنىيەت و خېزىبى سىياسىيەت و كۆمەلگەۋ مەۋقايەتەى

۱- خېزان:

خېزان (أسرة) ئەلەلەمەتە گەلگىيە ۋە بايە خېكى يەكجار زۆرى دراۋەتەى، چۈنكە خېزان يەكەمەن خىشتى بىناتاننى كۆمەلگەيە، ئەۋ گەلگىيە ۋە بايەخ پىدائەش ئەزەر شتەل خۇي دەنۋىنەى، بۇ مەۋنە:

أ- خۇي پەرۋەردگار ديار دەى ژنەۋ مېردايەتەى ۋە ھۆگرى يەكەدى بۈۋى ژنەۋ مېردەۋ، يەكەدى خۇشۈستەۋ بەزەيى بەيەكەلە ھاتنەۋەيانى، بەيەكەلە ئەنەشەۋ بەلگە گەۋرەكانى نېسپاتەى پەرۋەردگار تەى خۇيدانەۋ: ﴿وَمَنْ ءَايَتَهُۥٓ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ (الرۋم: ۲۱).

ب- مەسەلەى ھاۋسەرگىيەى ۋە ھەبۈۋى ژنەۋ مەندالە، بەيەكەلە ئەسۈنەتەۋ خەسەتەكانى پېغەمبەرەن - عليهم الصلاة والسلام - دانراۋە: ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً...﴾ (الرعد: ۳۸).

ج- پېغەمبەرەى خۇا ﷺ رەبەنىي قەدەغە كەدەۋ: ۋەك فەرەۋىيەتەى: {...أما والله إنني لأخشاكم لله وأتقاكم له، لكنني أصوم وأفطر. وأصلي وأزكو، وأتزوج النساء، فمن رغب عن سنّتي فليس مني} (رواه البخاري)، واتە: ئاگادارىن! بەخۇا مەن ئە ھەمۈۋەتەن ئەخۋاتەرستەۋ پارىزكارترەم، بەلام بەرۋۆۋە دەبەۋ (رۋۆۋى سۈننەت) جارى ۋاش ھەيە نايگەم، شەۋنۋىژ دەكەم دەشخەۋم، ژنانەش دېنەم، جا ھەركەسەك ئەپىبازى مەن لائەتەن ئەمەنە.

د - ئىسلام پەيغەمبەرى نىۋان ژن و مېردى، بە گرىبەستىكى گەورە موبارەك دانائە ژنى لاي مېرد بە ئەمانەت ئە قەلەم داۋە، كە دەبىي پىپارىزى، ۋەك پىغەمبەرى خوا ﷺ فەرموۋىيەتى: ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ فِي النِّسَاءِ فَإِنَّكُمْ أَخَذْتُمُوهُنَّ بِأَمَانِ اللَّهِ وَاسْتَحْلَلْتُمْ فُرُوجَهُنَّ بِكَلِمَةِ اللَّهِ﴾ (رواه مسلم عن جابر)، واتە: جا لەبارەى ژنەكانتانە ۋە پارىژ لەخوا بكن، چونكە ۋەك سپاردەى خوا ۋەرتان گرتوون و بەوشەى خوا بۆتان حەلال بوون.

ه - پىغەمبەرى خوا ﷺ پايگەياندە، كە ئافرەت چ بۆتەژن بى چ كچ، دروست نىە بەبى ۋەزەمەندىي خۆى بەشو بەرى: ﴿لَا تَنْكِحُوا الْأَيِّمَ حَتَّى تُسْتَأْمَرَ وَلَا تَنْكِحُوا الْبُكَرَ حَتَّى تُسْتَأْذَنَ﴾ (رواه البخاري عن أبي هريرة)، بۆتەژن بەشو نادى هەتا پايۋى پىنەكرى، كچىش بەشو نادى، هەتا مۆلەتى لى ۋەرنەگىرى.

و - ژن و مېرد لە ئىسلامدا بۆ يەكدى، ۋەك بەرگ و پۆشاك وان ھاۋتاو ھاۋكوفى يەكن لە ھەموو رويىكەۋە ئەرک و مافەكانىيان بارتەقاي يەكن، جگە لە ئەرکى مشوورخۆرى و بەرپۆ بەردنى مال و خىزان، كە لەنەستوى پياو داىە، ۋەك خوا فەرموۋىيەتى: ﴿...هُنَّ لِيَأْسَ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِيَأْسَ لَهُنَّ...﴾ (البقرة: ۱۸۷)، ۋە فەرموۋىيەتى: ﴿...وَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ...﴾ (البقرة: ۲۲۸)، ديارە مەبەستىش لەو پلەيە ئەرکى سەرپەرشتى كردن و بەرپۆ بەردنى مال و خىزانە، ۋەك خوا فەرموۋىيەتى: ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ...﴾ (النساء: ۳۴)، ديارە بە پياو سپىررانى ئەرکى بەرپۆ بەردنى خىزانىش، چەندان ھىكمەتى گەورەى تىندان، كە يەكيان بارسوۋكردنى ژن و ھاۋكارى كردنەتى، لەو بارە ۋە دەتوانى سەرئى كىتبى (ئافرەت و خىزان لەسايەى شەرىعەت دا) بەدى^(۱)، لە كۆتايى ئەم باسەدا بە پىۋىستى دەزائىم ئامازەيەكى كورت بە مەسەلەيەك بگەم، كە بەداخەۋە

(۱) پروانە: چاپى دوۋەم / ۲۰۰۵، نووسىنگەي: تەفسىر.

ھەندىك نووسەر بەنەشارەزايى و لەسەر بناغەى لاسا كۆرەنەۋەى كۆپرانە قەدىان لەسەر كۆردە، ئەۋىش ئەۋەيە، كە گۋايە ئىسلام ئافرەت بەسەر چاۋەى گوناھو خراپە دادەنى، بەبەلگەى ئەۋە، كە دەلى: (ھەوا) كاتى خۆى (ئادەم) ى فرىودا، كە لەدرەختە قەدەغە كراۋە كەى بەھەشت بھۆن! بەلام بېگومان ئەم بېرۆكەيە، جگە لە ئەفسانە شىتېكى دىكەى نىيە، ئىسلام ئافرەت و پىاۋ بەخاۋەنى يەك جۆرە ئەفس و سىروشتى ۋەك يەك دادەنى، ۋەك خوا فەرموۋىيەتى: ﴿...خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا...﴾ (الروم: ۲۱)، ۋە ئافرەتان بە ئەك (شېئى) پىاۋان پىئاسە دەكات، ۋەك پىغەمبەرى خوا ﷺ فەرموۋىيەتى: ﴿إِنَّمَا الْأَنْسَاءُ شَقَائِقُ الرِّجَالِ﴾ (رواه أبو داود).

قورئان بە پىچەۋانەى تەۋرات و ئىنجىلى گۆرۈۋە، رايگىياندە، كە ئادەم و ھەۋۋا (سەلامى خاۋيان لى بى) پىكەۋە و پىكرا لە درەختە قەدەغە كراۋە كەيان خواردە: ﴿فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَّتْ لَهَا سَوْءٌ ثُمَّ...﴾ (طه: ۱۲۱)، ديارە ماكو سەرچاۋەى ئەۋ جۆرە خلىسكان و ساقە بىردەنى ئەۋ چەشەنە نووسەرەنەش، و پىراى پىئاكايى لە ئىسلام و قورئان، لاسا كۆرەنەۋەى كۆپرانەى رۆژئاۋايىيەكانە.

۲- تىرەۋ نەتەۋە:

لەپۋانگەى ئىسلامەۋە، ھەبۋونى تىرەۋ گەلەكان شىتېكى ئاسايى و خوارپسكى ھەلقولۋى ئىرادەى كارىبەجىيەنى خۋاى پەرۋەردگارەۋ، ھىكمەتەكەشى جۆراو جۆر (مىتۋ) بۋونى مەۋقايەتتى و ھاۋكارىبەردنى يەكەدى و دەستبار پىكەۋە گرتىيەتى، ۋەك خوا ﷻ فەرموۋىيەتى: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا...﴾ (الحجرات: ۱۳)، كەۋاتە: دابەش-بۋونى مەۋقايەتتى بۆ سەر چەند گەل و تىرەيەكى جىيا جىيا، شىتېكى ئاسايى و سىروشتىيەۋ، و پىراى ئەۋەش جىياۋازى رەنگ و زمانە جۆراو جۆرەكان، بەلگەۋ نىشانەى پەرۋەردگارىتى خۋايە، ۋەك فەرموۋىيەتى: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ

وَالْأَرْضِ وَأَخْلَفُ السِّنِينَ وَالْوَنُكْرُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ ﴿٢٢﴾ (الروم: ۲۲)،
 واتە: ئەبەلگەمۇ نىشانەكانى دوستکردنى ئاسمانەكان و زەۋى و جىاۋازى زمان و
 رەنگەكانتانه، يىگومان لەۋەدا بەلگەمۇ نىشانە ھەن بۆ زانايان - لەسەر
 پەرۋەردگاريتى ۋە كاربەجيتى خوا -.

دىيارە خۆشويستنى گەل و نىشتىمان و بەتەنگەمۇ بوونىشيان، كە شىتېكى
 خوارسك و سروشتىيە، لەگەل دەمارگېرى (تعصب) و رەگەزو رەچەك پەرسىيىدا
 زۆر لەمەك جىاۋازن. ۋەك ئە كىتېتى: (سۆزى نەتەۋايەتى و بېرى ئاسىئونالېزم لە
 روانگەمۇ ئىسلامەۋە) دا پروغان كردۆتمە^(۱). ھەر بۆيەش لە ئىسلامدا چەندە
 خۆشويستنى گەل و نىشتىمان و بەرگىرى لىكردنيان رەۋاۋ پەسندە، بگرە پېۋىستە،
 بە پېچەۋانەۋە تېرەگەرى و نەتەۋەپەرسىيى و رەگەز پەرسىيى و خۆبەسەر خەلگىدا
 ھەلگىشان و چاۋ لەستەمكارى و مافى خەلگ پېشپىل كردن بوون، ھېندە ناپەسندو
 نارەۋاۋ قەدەغەمە، بۆ ئمۇنە: پېتەمبەرى خوا ﷺ فەرموۋىتەتى: {وَمَنْ قَتَلَ تَحْتَ
 رَايةِ عُمَيَّةٍ يَغْضَبُ لِلْعَصْبَةِ وَيُقَاتِلُ عَلَى الْعَصْبَةِ، فَلَيْسَ مِنَّا} (رواه مسلم برقم:
 ۱۸۴۸)، واتە: ھەر كەسك لەژىر ئالايەكى نەفامىيدا بكوژى، كە لەسەر
 دەمارگېرى توۋرەبى و لەپىنناۋى دەمارگېرىدا بچەنگى، ئەۋە لە ئومەتى من نىە.
 كاتىكېش پىرسىار لە پېتەمبەرى خوا كراۋە لەبارەى (عَصْبِيَّة) ۋەو گوتراۋە:
 (يارسول الله مالعصبية؟) نەى پېتەمبەرى خوا دەمارگېرى چى يە؟!
 فەرموۋىتەتى: {نَصْرُكُمْ قَوْمُكَ عَلَى الظُّلْمِ} (رواه أبو داود)، واتە: پىشتگېرى كردنى
 گەلەكەتە لەسەر ستم و خراپە.

۳۰- رېڭخراۋى پېشەيى و مەدەنىي رېڭخراۋ و حىزبى سىياسىي:

ۋەك پېشتىرىش باسما كىرد، ھەبوونى رېڭخراۋى پېشەيى و مەدەنىي و حىزبى
 سىياسىي، ھەر لەدېر زەمانەۋە لەنىۋ كۆمەلگەكانى بەشەردا بەجۆرىك لەجۆرەكان

(۱) برۋانە: چاپى سى يەم، نوسىنگەمۇ تەفسىر (۲۰۰۵).

ھەببۇھو، ئەم مەسەلەيە شىتېك نىيە تازە سەرى ھەلدايى، بەتايىبەت لە مېژۋى سىژدە سەدەي دەۋلەت ۋە كۆمەلگەي ئىسلامىيەدە، ئەم دياردەيە زۆر گەشەي كوردە ۋە زەق بۆتمە، بەلام يىگومان بەشىۋەيەكى گونجاۋ لەگەل قۇناغەكانى گەشەكردن ۋە بەرەو پېشچوۋنى كۆمەلگادا.

ديارە خۇرپىكخستى ۋە خۇ جەم ۋە جۆركردنى چىن ۋە تويۋەكانى كۆمەلگاش لەچەند رېكخراۋىكى پېشەيى ۋە مەدەنيەدە، بۇ بەرەو پېش بردنى كاروبارەكانيان، داكۆكىي كوردن لەسەر دەستەبەركردنى مافەكانيان، يان خۇ رېكخستى ۋە دەۋرى يەككى كۆبۈنەۋەي كۆمەلە خەلگىك بۇ پاكسازىي ۋە چاكسازىي كۆمەلگا لە ھەمەو بوارەكانى فېكرىي ۋە سىياسىي ۋە كۆمەلەيەتتى ۋە ئابورىيى ۋە فەرھەنگىي... ھتەدا، شىتېكە، نەك ھەر عەقل ۋە نەقل پىيان لېئەگرتە، بەلكى فەرمانىشى پىدەكەن، چونكە ھەم عەقل ۋە ھەم ۋەھىش، فەرمان بە مرژدە دەكەن، كە قازانجەكان (المنافع) دابىن بىكات ۋە زىانەكان (المضار) یش ۋەدوۋر بھات، بگرە پىسپۇر شارەزايانى شەرىعەت لەسەر ئەۋە يەكەدەنگن، كە خۋاي كار بەجى ئايىن ۋە بىرنامەي خۇي، جگە لە دابىن كوردنى بەرژەۋەندىيەكانى خەلك (تحقيق مصالح الناس) لە دىۋاۋ دۋارژۇدا، بۇ شىتېكى دىكە نەناردەۋە، ھەر بۆيەش ۋەك بىچىنەيەكى شەرىعى (قاعدة شرعية) گوتۇۋيانە: (أينما وجدت المصلحة فثم شرع الله) بەرژەۋەندىيە لە كۆي بى، شەرىعى خواش لەۋىيە!

ئىنجا ديارە ئىنسانىش بەتەنيا تۋاناۋ بېستى ئەۋەي نىيە، كە قازانجەكان دابىن ۋە زىانەكان ۋەدوۋر بھات، بۆيە ھەركاتىك بويستى بەرژەۋەندىيە گشتىيەكان (المصلحة العامة) چىن ۋە تويۋىت، يان كۆمەل ۋە كۆمەلگايدە دابىن بىكرىن، پىۋىستە پەنا بېرىتە بەركارى ھەرۋەزىي ۋە رېكخراۋىي. ديارە ئەم بارەشەۋە چەندان دەقى قورئان ۋە سۈننەت ھەن، كە دەگونجى ھەم بۇ رەۋاۋ، بگرە پىۋىست بۈۋنى كارى رېكخراۋە پېشەيى ۋە مەدەنيەكان، ھەم بۇ حىزب ۋە رېكخراۋە سىياسىيەكانىش بەبەلگە بەيتىرئەۋە، بۇ ئمۇنە:

- ﴿وَلَتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ (آل عمران: ۱۰۴)، واتە: با كۆمەلىكتان لەنىتودا ھەبىن، بانگەواز بۆلای چاكە بکەن، ھەرچى پەسەندە فەرمانى پېىبکەن، ھەرچى ناپەسەندە قەدەغەى بکەن، ۋە ھەر ئەوانەشن سەرەرازان.
- ﴿...وَتَمَآوُؤْا عَلَىٰ آلِبَرِّ وَالْأَنْقَوٰى...﴾ (المائدة: ۲)، واتە: ھاۋكارى يەكدى بکەن لەسەر چاكەكارى ۋە پارىژكارى...
- ﴿عليكم بالجماعة وإياكم والفرقة﴾ (رواه أحمد والترمذي وابن ماجه)، واتە: لەگەل كۆمەل دابى ۋە خۆتان لە پەرتەوازەى دور بگرن.
- ﴿الجماعة رحمة والفرقة عذاب﴾ (رواه أحمد)، واتە: كۆمەل بوون ماىەى بەزەى خواپەو، پەرتەوازەى ماىەى سزايە.
- ﴿المؤمن للمؤمن كالبنيان يشد بعضه بعضاً﴾ (متفق عليه)، واتە: برۋادار بۆ برۋادار، ۋەك دىۋار وايە، ھەندىكى ھەندىكى مەحكەم دەكات. ھەرچەندە - ۋەك جارى دىكەش گوتوومانە - ھەر شتێك عەقڵ ۋە واقع پېوىستى بکەن ۋە ھېتەندى بەرژە ۋە ھەندىيەك، يان زياتر پەكى لەسەرى بکەو، پېوىستى بە بەلگەى ۋە ھى ۋە نەقڵ ناکات، كە مەترىش وايە خواى كارىەجى ئەو شتەنە لە ھەرىعەتدا بھاتە پوو، كە عەقڵ خۆى پەريان پى دەبات ۋە تواناى بەسەرياندا دەشكى.

۵- كۆمەلگا:

ئىسلام گەنگىيەكى زۆرى بە كۆمەلگا داۋە، ھەم لەپرووى بنیاتنانىيە ۋە لەسەر بناغەىيەكى پتەو قايىم، ھەم لە پرووى پاراستنىيە ۋە ئەو ھۆكارانەى بەرەو بېھىزى ۋە دارۋوخانى دەبەن، ھەم لەپرووى گەشە پېدان ۋە بەرەو پېشەردىيە ۋە لە ھەموو بوارەكاندا، ھەم لەپرووى زياتر پېكەمە جۆشەدانى رېزەكانىيە، بەھۆى چەند شتێكەمە، كە لەژىر ناو نىشانى: بەتەنگ يەكدييە ۋە بوونى كۆمەلەيەتى

۲- بۆ پاراستو ساغو سەلامەت راگرتنى كۆمەلگاش، تىسلام دەستدرىزىيى
 كوردنە سەر ھەركام لە: دىنو ژىنو وەچەو ئاپروو و عەقل و سامان و ئاسايشى
 خەلكى، بەتاوانىكى گەورە داناوو سزاو جەزەبەو ئىبرسىنەو ھى دنيايى و

دوا پۇرۇشى بۇ بېرىلگەن، ۋەك ئەھمەتكام ئەكتىپى: (ئىسلام ۋە مۇسۇلمانەتتىكى ۋە كارى ئىسلامىيەت)^(۱)، ۋە ناملىكى (سىياسەتتىكى ئىسلامىيەت ۋە چەند پۈتۈنلەش ۋەك)^(۲) دا ئەلەم بارەيە ۋە دواوين.

۳- ئەلەم ۋە گەشەپىدەن ۋە بەرە ۋە پىشېردى كۆمەلگەۋە، ئىسلام ئەسەر مۇسۇلماننى پىشېست كىرگە، كە ھەمىشە بە ۋەقە ۋە چاۋو گۈپى كراۋە ئەگەل دەرۋە بەرىدەن ۋە قەتەر بىكەن، سىستى نەكەن ئە ۋەرگەن ۋە قۇستەۋە ۋە ھەر زانىرى ۋە بىرەكەيەكى بەسۈدە، ۋەك خا ۋە مەۋىيەتتى: ﴿...فَبَشِّرْ عِبَادِ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ﴾ (الزمر: ۱۷، ۱۸)، پىشەمبەر ﷺ ۋە مەۋىيەتتى: {الحكمة ضالة المؤمن فحيثما وجدها فهو أحق بها} (رواه الترمذى)، ۋە: ھىكەت بىرۋى بىرۋادەر، ئەھەر كۈيەك چىگى بىكەن، ئە ھەمۈكەس پى شىستەتەر.

۴- ئەلەم ۋە زىاتىر پىكەۋە جۇشەننى رىزەكانى كۆمەلگەۋە ئەمىيەت: بەتەنگ يەكەيەۋە بۈننى كۆمەلەيەتتى (التضامن الإجتماعي) دا، ئىسلام بەھۋى دانانى: زەكەت ۋە ۋەقە ۋە مەرات ۋە ۋەسىيەت پىشېست كىرگە مەسەر ۋە خەرجى كىشەننى باب ۋە دايەك خەزەننى نەدار، ئەسەر بابى ھەبۈ، كارىكى ۋە كىرگە، كە ھىچ كەس ئە كۆمەلگەۋەكى مۇسۇلمان ۋە پەندە بەشەرىيەتدا پەكى نەكەۋى ۋە بى سەلە نەبى!

ئىستاش باتىشكىكى خىرا بىھىنە سەر ھەركام ئەلەم پىشېستە، كە ئىسلام بەھۋىيەۋە چىن ۋە تىۋىزەكانى كۆمەلگەۋە جۇشەدەت ۋە پىشېستە ۋە قەۋەتەن ۋە پۈكەنەۋە خەلەكە كەمەست ۋە بىچارەكە ۋەكەت:

(۱) چاپى يەكەم (۲۰۰۶).

(۲) چاپى يەكەم (۲۰۰۷).

ا- زەكات: كە ئەلئالھى پېشۋودا بەكورتى باسما كىردو، ئەبەرگى سىيەمى كىتېبى (خۇا پەرستى ئىسلامى)دا بەدرىئى باسما كىردو، پۇلىكى گەرە لەدەستبار بۇگرتنى خەللى گىفتارو ئاتاج دا دەگىپى.

ب- ۋەقە: ئەمىش، كە برىتتە لەھىشتەنەۋە ھەپس كىردنى زەۋىيەك، يان خانوۋىيىك، يان كىتېبخانەيەك يان..يان...ھتە، بەجۇرىك، كە سود لىۋەرگرتنىيان، بەرھەمەكەى بۇ خەللى بەگىشتى، يان تۈپۈر كۆمەللىكى دىيارىكراۋ تەرخان بىرى، ھۆكارىكى دىكەى گىرگى توندو تۈللى ۋە تۆكەمى كۆمەلگايە، بەلگەش لەسەر پەۋا بوۋنى ۋەقە ۋەپراى ۋەقە، فەرمودەى خۇايە، كە دەفەرمۇى: ﴿...وَأَفْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ (الحج: ۷۷)، ۋاتە: ۋەچاكە بىكەن بەلگەر سەرفرازىن.

ھەرۋەھا ئەۋىيە، كە (بىخارى ۋە مىسلىم) گىپراۋىيەنەۋە، كە (عمر بن الخطاب) خۇا لىپى پازى بى، دەچىتە لاي پىغەمبەر ﷺ لەبارەى ئەۋ زەۋىيەۋە، كە لەدەستكەۋتى (خىيەر) پىتى بىراۋە ۋە چاكتىن سامانى بوۋە، پراۋىئى پىدەكات چى لىپىكات؟ ئەمىش دەفەرمۇى: ﴿إِنْ شِئْتَ حَسِبْتَ أَنَّهَا وَتَصَدَّقَتْ بِهَا﴾، ۋاتە: ھەز دەكەى ۋەقەى بىكە بەرھەمەكەى بىكە بەخىرو چاكە.

ج- مىرات: ئەمىش كارىگەرىيەكى زۆرى ھەپە لەپاستكىردنەۋەى بارى لارى زۆرىك ئەۋ مىراتگەر نەدارانە، كە مىراتى بابايەكى ھەبۋ دەگىن، ۋەپراى ئەۋەى، كە سامانە زۆرو لەسەرىيەك كەلەكەبۋەكانى دەۋلەمەندەكانىش پىرۋو بىلاۋ دەكات ۋە پى ئەزۆر دەۋلەمەند بوۋن، دەگىپى!

د- ۋەسىيەت: ئەمىش ھۆكارىكى دىكەى گىرگى ئە فرىھاتنى خەللى كەمدەست ۋە ئاتاجە، چۈنكە باباى نىزىك مەرگ، بۇ ھەپە لەسەپەكى مائەكەيدا ۋەسىيەت بىكات ۋە ھاۋكارى باباى ئاتاجى خىز، يان بىنگانەى

پى بىكەت، ۋەك خۇا فەرمۇيەتى: ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ إِذَا أَحْضَرَأَحَدَكُمُ الْمَوْتُ
إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ...﴾ (البقرة: ۱۸۰).

ھ- خەرجىي كېشەنى بابو دايىك ۋە خۇمى نەدار: لەسەر باباى ھەبۇر -
ئافرەت يان پىاو - پىۋىستە، كە ھەۋكەرى بابو دايىك ۋە خۇمانى بىكەت ۋە
مەسەرەفەن بىكەشە، مادام ئاتاج ۋە نەدار بىن، ديارە نەمەش كەلەتەنەكى
گەۋرە لە ھەۋارى (بەتەنگ يەكەدەيەۋە بۈۋى كۆمەلەيەتى) دا پەردەكەتەۋە،
بەلگەى قورئان ۋە سۈننەتەش لەۋبارەۋە زۆرەن، ۋەپراى دەلەلەتى ەدەقل ۋە
ۋەۋدان ۋە فەطەرەت، بۇ نەۋنە: خۇا ﷻ فەرمۇيەتى: ﴿وَأَعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا
تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَاللّٰهُ دِينٌ أَحْسَنُا وَيَذِي الْقُرْبٰنِ...﴾ (النساء: ۳۶)، ۋاتە:
خۇا پەدەستەۋ ھەچ شەتەك مەكەنە ھەۋبەشى ۋە، چاكە لەگەل بابو دايىك ۋە
خۇماندا بىكەن...، ديارە چاكە كەدەش لەگەل بابو دايىك ۋە خۇمى نەدار،
بەر لە ھەر شەتەك مەسەرەف كېشەنىيەنە! پەنغەمبەرى خۇاش ﷺ
فەرمۇيەتى: ﴿يَدُ الْمُعْطِي الْعُلْيَا وَابْدَأُ مِنْ تَعُولُ: اَمَّكَ وَأَبَاكَ وَأَخْتِكَ وَأَخَاكَ
ثُمَّ أَدْنَاكَ فَادْنَاكَ﴾ (رواه النسائي عن طارق بن الهاربي)، ۋاتە: دەستى بەخشەر
بەرزە، لەۋ كەسانەۋە دەست پى بىكە كە بۇيۇ بۇ دابەن كەدەنىيەت لەسەر
پىۋىستە: دايىك ۋە باۋەك ۋە خۇشەك ۋە برات، ئىجا كى لىت نىزىكەترە پى
بەپى...

۶- مەۋھەپەيەتى:

ئىسلام ۋە تەمەشەى مەۋھەپەيەتى دەكەت، كە زادەۋ بەرھەمەى خەتەنەكەۋ
ھەمەۋەيان خەۋەنى يەك پەشەۋ بىنەكەنەۋ، ھەچ كەس ۋە كۆمەلەۋ تەدەۋ گەلەك پەلەۋ
ئەمەتەزەى بەسەر يەكەنەى دىكەدا نەيە، ۋەك خۇا ﷻ فەرمۇيەتى: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ
اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا
وَنِسَاءً ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ (النساء: ۱)،

واتە: ئەي خەلىكىنە! پارىژ لەو پەرۋەردگارەتان بىكەن، كە ئەيەك نەفس دروستى كىردۈن، ھەر لەخۇشى ھاۋىيەكەي ھىناۋەتەدى، پىساۋان و ئافرەتەنى زۆرى لى خستۈنەۋەو بلاۋى كىردۈنەۋە، پارىژ لەو خاۋىيە بىكەن، كە شتى پىلى ئەيەك داۋا دەكەن، پارىژ بىكەن لە خىزمایەتى - كە پىپىچىرىتن - يىنگومان خوا بەسەرتانەۋە چاۋدېرە. پىئەمبەرى خواش ﷺ فەرموۋىتە: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ رَبَّكُمْ وَاحِدٌ وَإِنَّ أباكُمْ وَاحِدٌ، كُلُّكُمْ لَأَدَمٌ مِنْ تَرَابٍ، لَا فَضْلَ لِعَرَبِيٍّ عَلَى أَعْجَمِيٍّ وَلَا لِأَبْيَضٍ عَلَى أَسْوَدٍ إِلَّا بِالتَّقْوَىٰ﴾ (رواه أحمد والبخاري وقال الهيثمي: رجاله رجال الصحيح). واتە: ئەي خەلىكىنە! يىنگومان پەرۋەردگارتان يەكە، بابتان يەكە، ھەمورتان لە ئادەمەن و ئادەمىش لە گەلە "يىنگومان ئەمەتەن لەلای خوا بەرپىزترە، كە پارىژكارترە".

بەلام پىۋىستە بزانرى، كە ئەو جۆرە تىروانىنەي ئىسلام بۆ مرۆڭايەتى لەسەر ھىسابى تايبە ئەندىيەكانى تىرەو گەلان نىيە، چونكە ئىسلام ھاۋكات لەگەل ئەۋەي، كە مرۆڭايەتى دەگىرپىتەو بۆ يەك بەنەپەت و رەچەلەك، راشى دەگەيەنەي، كە مرۆڭايەتى لەرېشەو رەچەلەكدا يەكە، دابەش بوۋە بۆ چەندەن تىرەو گەلى جۆراو جۆر، تاكو پىك ئاشنابىن و لەگەل يەكدا ھاۋكارو تەبابىن، وەك خوا فەرموۋىتە: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾ (الاحزاب: ١٣)، واتە: ئەي خەلىكىنە! نىيە نىۋەمان لە نىرو مېيەك وەدى ھىناۋەو، گىرپاومانن بە چەندەن گەلو تىرە، تاكو پىك ئاشنابىن، يىنگومان بەرپىزترتان لەلای خوا پارىژكارترتانە، بەراستى خوا زانای شارەزايە. ھەرۋەھا پىۋىستە ئەۋەش بزانرى، كە ھەرچەندە ئىسلام ئايىن و بەرنامەي تىكراي مرۆڭايەتییەو لە جوغزو بازنەي تەسكى ھېچ تىرەو گەلەكدا كورت ھەلنەھاتە، وەك خاۋى بەرزو مەزن بە پىئەمبەرى كۆتايى خۆي (مەھمۇد) فەرموۋە: ﴿قُلْ يٰأَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا...﴾ (الأعراف: ١٥٨)، واتە: بلى ئەي خەلىكىنە! يىنگومان مەن رەۋانە كراۋى خوام بۆلاتان بە

تېكىرپا....، بەلەم لەگەن ئەۋەشدا ئىسلام رېتى بەشۋىتەكەوتۈرۈپ نەداۋە، كە بۆ گەياندنى بەھەموو بەشەر، ھىزۋ زەبرو زەنگو فشار بەكار يېتىن، بەلكو ۋەك راستىيەكى مەشتو مې ھەلەنگەر رايگەياندۋە، كە نابى تۆزىكرەندۈ سەپاندن لە دىندارىيدا بەكار يېت: ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا فِي الدِّينِ...﴾ (البقرة: ۲۵۶)، ئىنجا ھەر ئىترەشدايە، كە جىھانگىرىي رېژىمە طاغۋوتەكانو، جىھانىيتى ئىسلام لە يەك جىا دەبنەۋە، چونكە ھەرچى جىھانىيتى ئىسلام (عالمية الإسلام) ە، لە ميانەي بېروا ھىتەنى ئازادانەي مۇرۇشەكانو گەلو تېرەكاندا بە جىھاندا بلاۋدەيىتەۋەو دىنا ■ تەنەيتەۋە، بەلەم جىھانگىرىي طاغۋوتەكان (عولمة الطواغيت) لە تەنەمى داگىركارىي (احتلال) ۋ سەپاندن زەبرو زەنگدا بالى پەشى بەسەر دىنادا دەكىشى، ۋەك لە رېژگارى ئەمۇرماندا لەسەر دەستى ئەمىرىكا ۋ ھاۋىيەپانەكانى پۈۋدەدات! دەشتۈرۈپ بۆ بەرچاۋ پۈۋىنى زىاتر ئەۋ بارەۋە سەرغى: (چەند مەسەلەيەكى باۋى سەردەم) بەدەي، ئالغەي چۈرەم: (جىھانگىرىي رېژناۋاۋ جىھانىيتى ئىسلام ۋ چەند سەرغىنىك)^(۱).

ئىستاش زۆر بەسەتەي دەتۈرۈپ بەراۋردى نىۋان ئىسلام سىكۇلارىزم بەكەين لە بوۋى كۆمەلەيەتەدا، بەھەرشەش جوغزو بازەنەكەيەۋە:

۱- جارى لە بوۋى خىزاندا لە ھالىكدا، كە ئىسلام (خىزان) بەخشتى يەكەمى بىياتەننى كۆمەلگە دادەنىۋ، تەنەي يەك جۆرە خىزانىش بەرەۋا دەزانى، كە بىرىتە لە يىكەۋە كۆپۈنەۋەي (ژنو مىرد) يىك - يان زىاتر لە ژنىك ھەتا چۈر - لەسەر بىناغەي گىرىبەست (عقد) يىكى ئاشكرى شايەتەي لەسەر دراۋ، ئەلمانىيەت بە يىچەۋانەۋە، نەخىزان ھىندە بەشتىكى گىرنگ دەزانى، كە بەپىۋىستى بزانى پارىزگارىي لى بىكات، بەلكو زۆر جار كار لەسەر تىكەدانو نەھىشتەنى دەكات! نەھەبۈۋى خىزانىش بە (ژنو مىرد) ۋ گىرى بەستو چىۋ

چىيەۋە دەبەستىتەۋە، بەلكى ھەردوۋ كەسنىك، چە ۋەگەزىيان يەك يىت ۋەك دوو پىاۋ يان دوو ژن، چە جىا يىت، بەھەر شىۋەيەك كۆبىنەۋە بەخىزان دەزانى!
۲- لەبارەي تىرەۋ گەلەكانەۋە، ۋەك باسماۋ كىرد، ئىسلام ھەرچەندە ۋەك دىاردەيەكى خوارسك ۋە سىۋىتى كۆمەلەيەتى دانىيان پىدادىنى، بەلام نەك ھەر ھەۋل نادات، بەلكى ھەر پىگاش نادات، كە بىرئىنە زەمىنەي دەمارگىيى (تەۋبە) ۋە دىنەمۇ بىرئىنە شەۋ ئاۋاۋە، ۋەك سىكۇلارىزم لە مېۋى رۇژناۋادا كىردۈيەتى، ئىستاش لە زۆر شۈبھى دىادا دىكات!

۳- لەبۋارى پىكخراۋە پىشەيى ۋە مەدەنىي يەكان ۋە خىزب ۋە كۆمەلە سىياسىيەكاندا، كە ۋەك گۇمان لەسايەي كۆمەلگاۋ دەۋلەتە سىكۇلارىستەكاندا زەمىنەي گەشەكردن ۋە بەرەۋ پىشچۈۋى باشيان بۇ ۋەخساۋ، ئەمە يەككە لەۋ خالە ئىجابىيەنەي، كە بۇ غەلىمىيەت خىساب دەكرىن، بەلى، ئىسلام لەم بۋارەدا دەيەۋ پىكخراۋە ۋە خىزبەكان ئامپازى پاكسازى ۋە چاكسازى ۋە گەشەپىدانى كۆمەلگابن، بەھۋى فەرمان بەچاكۋ پىكرتن لەخراپە تىدا نەفامدانىدا، چە ھەرچەندە سىكۇلارىزمىش بەشىۋەيەكى تىۋرى ھەمان ئامانچى ھەيە، بەلام ھىچ گۇمانى تىدا نەي، كە ئىسلامىي پىش بەستۋە بە ئىمان بەخۋاۋ ۋە ۋى دۋايى، پىش نەستۋر بەلەيەنى خۋاپەرسىتى ۋە ۋەشت، لەم مەيدانەدا چەندان قۇناغ، سىكۇلارىزم بەجى دىلى.

۴- لەبۋارى كۆمەلگادا لەسۇنگەي نەۋەۋە، كە ئىسلام لەلەيەكەۋە بناغەيەكى پىمۋى غەقىدەيى ۋە مەنەۋىي بۇ كۆمەلگاۋ دادەپىۋى، لەلەيەكى دىكەشەۋە ۋەك نەركىكى ئىنىنى دىيى ۋە دۋاۋىي لەسەرھەر تاكىكى كۆمەلگاي فەرز دەكات، كە دىسۋى كۆمەلگايەكى يىت ۋە بەتەنگىيەۋ يىت ۋە بۇ بەپەرۋى يىت، ۋەك پىغەمبەرى خۇا ﷺ فەرمۈيەتى:

■ {الدين النصيحة، قلنا لمن يارسول الله؟ قال: لله ولكتابه ولرسوله ولأئمة المسلمين وعامتهم} (رواه مسلم).

■ {كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ...} (متفق عليه).

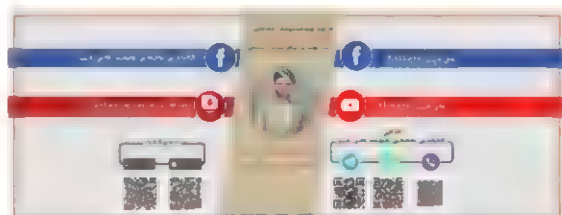
بەئى، لە سۆنگەى ئەۋەۋە، كە پابردو لە سۆنگەى گەلنىك ھۆكارى دىكەشەۋە، ھىچ كاتىك ئىسلام سىكۆلارىزم لە ھىتەنەدى كۆمەلگايەكى ساغ و سەلىم و تۆكەم و پتەۋو بەختەۋەردا، ناگۇنجى بۇرئىنە دوو تاي تەرازوۋىيەكەۋە.

۶- لەبازنەى فراۋانى مەۋقايەتەدا، لە سۆنگەى ئەۋەۋە، كە ئىسلام دەزانى مەۋقەكان خوا بۇ تاقىكرەنەۋە دروستى كردوون، لە ھەلباردن ئىمانو كورفدا ئازادو سەرىشك (خەتار)ى كردوون، دەزانى، كە دابەشبوونى مەۋقايەتى بەچەند گەلو تىرەى جۇراو جۇر، خواستو وىستى خۋاى كارىبەجىي لەسەر بوۋە، ھەرچەندە سەرچەم مەۋقايەتى لە پروى بنەچەكەۋە رەچەلەكەۋە بەزادەۋە بەرھەمى خىزانىك ۋە ھەلقولەۋى سەرچاۋەيدەك دادەنى، بەلام ھەرگىز رىنگا نادات بەھىچ بىيانو و پاساۋىكەۋە، ھىچ سىياسەت و فەلسەفەۋە ئاينىكىيان بەسەردا بەسەپىنرىۋ، ئىرادەيان پىشپىل بىكرىۋ، تايىبە ئەندىيەكانىيان لى زەۋت بىكرىن، ۋەك سابوون لەيدەك قالىب بىكرىن، با ئەو قالىبە قالىبى سۈپەرمان (Superman)، يان مەۋقى كۆتايى (خاتم البشر)ەكەى (فەرەنسىس فۇكۇياما)ش بىت، كە لە كىتەبى (كۆتايى مېژووۋ مەۋقى كۆتايى)دا باسى دەكات!!

بەلام سىكۆلارىزم بەجۇرىكى دىكە تەماشائى دىياۋ مەۋقايەتى دەكات، لەسەر بنەماى بىردۆزەكانى نىتەشەى ئەلمانىي و دارىۋونى بەرىتانى، كە دەلئىن: مانەۋە بۇ بەھىزترە! (البقا ■ للاقوى)، سىكۆلارىزم، گەلۋالبازەشەن (Globalization)، كە لەمەرەبىيدا بە (عولە)ۋ لە كوردىيدا (جىھانگىرىي) تەرجەمە كراۋە، ئەمىرىكاۋ زەھىزەكان دەيانەۋى ئەژىر ناۋو نىشانەكەيدا، دەست بەسەر ھەمۋە دىيادا بىگرن، ھەرچى دىن و ژىن و خىرو بىرى گەلان ھەيە، بىخەنە

YAA

لېږمندا کڅځایي بهم بابه ده دټیټو، خوا یلویږی بابه تی داهاتومان بریتی ده چی
له بهروردی نیوان نهوژمی نیسلامیریو عثمانی نی بولوی: ته باییو پیڼگه وژیان
(التسامح والتعایش) داو شایانی باسیشه، بابه تی داهاتومان نالقی دی حوتو هم و
کڅځایي هم زنجیره باسه مانه.

ئالقی دەوتەم:

لە باواری تەبایی و پیکه‌وه‌ژياندا

خۆتەری بەرێژ!

ئەم باسەمان - ھەرۆھا باسی داھاتووو ھی دوايشی- ئالقی دەوتەم و کۆتایییە لەبابەتی پیکه‌و بەراوردکردنی تەوژمی ئیسلامیی و عەلمانی، خوا یاریی ھەوڵدەدەین بەشیوەیەکی پوخت و گوشارو، بۆچوون و ھەلۆیستی ھەرم کام لە ئیسلام و عەلمانییەتی تێدا بھەینە پوو، لەبارەتی تەبایی و پیکه‌و ژیان (التسامح والتعايش) ھو.

سەرەتا بەپێویستی دەزائمی تیشک بھەینە سەر چەمک و واتاو گزنگی و پێویستی تەبایی و پیکه‌و ژیان:

The banner is divided into three main sections. The top section features a central portrait of a man in a turban, flanked by Facebook icons and the text 'Alibapir'. Below the portrait is a red banner with a YouTube icon and the text 'Alibapir/Alibapir'. The bottom section contains two QR codes on the left and right, with the text 'Alibapir' and 'Alibapir' above them. The central part of the banner has a red banner with a YouTube icon and the text 'Alibapir/Alibapir'. The bottom section also includes a red banner with a YouTube icon and the text 'Alibapir/Alibapir'.

چەمەك ۋە واتاۋ گىرنگىيى تەبىيى ۋە پىكەۋەژيان

مەبەستىمان لە (تەبىيى) ئەۋەيە، كەتاكەكان ۋە پىكەتەكانى كۆمەلەۋ كۆمەلگايەك پىكەۋە گونجاۋو رېك ۋە پىك بىن ۋە ھاۋكارو دەستبارگى يەكدى بىن، لەسەر بناغەى دۆستايەتتەكى ھەلغولەۋ لەرېز لەيەكدى گىرتن ۋە بەزەيى پىكدا ھاتنەۋە بۇ يەك بەپەرۋىش بوۋن، پىكەۋە مامەتە بىكەن.

مەبەستىشمان لە (پىكەۋە ژيان) ئەۋەيە، كەپىكەتەكانى كۆمەلگايەك بەشپەۋەيەكى ئاشتىيانەۋ بەتەبىيى پىكەۋە بژىن، لەسەر بناغەى يەكدى تەخەمۇلكرىد ۋە جىياۋازىيەكانى يەكدى سەلماندن ۋە مافى (بوۋن ۋە ژىن) يەكسان ۋەك يەك بە يەكدى رەۋا بىنن، رېزەكانىيان پىكەۋە جۆش بەدەن ۋە كۆمەلگايەكى تۆكەۋە شاد ۋە بەختەۋەر بىيات بىنن.

گىرنگىيى ۋە پىۋىستى تەبىيى ۋە پىكەۋە ژيانىش بۇ ھەر كۆمەلەۋ كۆمەلگايەك گەۋرە بى يان بچوۋك، لەۋەدايە، كە جىنگرەۋە (بىدلى) تەبىيى ۋە پىكەۋە ژيان، جگە لەناكۆكىي ۋە دوۋبەرەكىي ۋە شەپو ئاۋاۋە شتېكى دىكە نىە، دىيارە ھىچ كاتېكىش كۆمەلگايەكى پىكەۋە ناكۆك ۋە نا تەبا، ناتاۋنى تۆكەۋە توندو تۆل بىت ۋە ئاشتى ۋە بەختەۋەرىي تىدا سەقامگىر بىت، ئاشكراشە، كە ئاشتى ۋە ھىمىنىي ۋە ئاسايش، مەرجىكى گەۋرە سەرەكى گەشەكرىد ۋە بەرەۋ پىشچوۋنى ھەر كۆمەلگايەكەۋ، بەپىچەۋانەۋ ئاشوۋب ۋە ئاۋاۋە، كۆسپ ۋە لەمپەرىكى گەۋرەۋ بىرەۋاۋە لەبەردەم ھەمۇ خىر ۋە خۆشپەكدا، ھەر بۆيەش خۋاى كاربەجى لەكاتى رۋونكرىدەۋى ئەۋە پاستىيەدا، كە: سىلەيى ۋە بى ئەكىي بەرانبەر بە چاكەۋ نىعمەتەكانى خۋا شتېكى زۆر خراپە، ۋلات ۋە ئاۋەدانىيەكمان بۇ بەغۋونە دىنئىتەۋە كە خەلگەكەي پىشتەر لە ھىمىنىي ۋە ئاسايش ۋە ئاشتى بەرخوردار بوۋە لەرۋى ژيان ۋە گۈزەرائى ماددىيەشەۋ تىرۋ پىر بوۋە، بەلام بەھزى سىلەيى ۋە بى ۋە فاييانەۋە بەرانبەر بەخۋا ۋە چاكەۋ نىعمەتەكانى، خۇيان گىرۋەدى سزاۋ تۆلەي دادگەرائەي

خوا كرده، كەلە برسیدتی و قات و قری و ترسو بیمو نا نارامییدا، بەرجەستە بوو، وەك فەرموویەتی: ﴿وَصَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرِيَةً كَانَتْ ءَامَنَةً مُّطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِّنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ﴾ (النحل: ۱۱۲)، واتە: خوا وینەى بە ولایتیک هیتایەو - بۆ خستە پرووی یەکیك لە یاساكانی خۆی - كە پڕ هێمنیی و تاسایش بوو، لە ھەموو لایەكەو بە فراوانی بژێوی بۆ دەھات، كەچی سەلەیی بەرانبەر بە نەعمەتەكانی خوا كرد، خواش برسیدتی و ترسو بیمی پێ چێژتن و وەك پۆشاكێك پێیانەو نووسا، لە سۆنگەى ئەو وەو، كە دەیانكرد! دیارە لەم ئایەتە قورئانییە بەپێژەش دەفامریتەو، كە گەورەترین بەلاو كۆست، كە بەسەر گەل و كۆمەلگایەك بێ ئەو یە، كە دوو چاری گرانی و قات و قری و ترسو بیم و دڵپراوکی و ناھێمنیی بین.

بەلێ، هیچ كۆمەلگایەك بەبێ ناشتی و تاسایش هێچی بۆ ھی ناكری و، بەھێ كام و مورا دێك ناگات و، ھەمیشەش ناشتی و تاسایش زادەو بەرھەمی تەبایی و پێكەو ژیانەو، بە پێچەوانەشەو ناشووبو ئازاوەو دوو بەرەکی، زادەى نا تەبایی و یەكدی ئەخوێندنەو و خۆ بەسەریەكدیدا فەرز كردن و مل لەبەر ملی یەكدی نانە!

رۆژانە بەدوێنە مەكتەبی ھاوئێستا ئەلى بابەر

archive.org/details/@alibapir

AliBapir

www.alibapir.com

رۆژانە بەدوێنە مەكتەبی ھاوئێستا ئەلى بابەر

مەلى بابەر AliBapir

مەلى بابەر AliBapir

رۆژانە بەدوێنە مەكتەبی ھاوئێستا ئەلى بابەر

دېدو ھەلۋىستى سىكۇلارىزم لەبارى تەبائىي ۋە پىكەۋەژيانەۋە

جا ئىستا با سەرەتا سەرنىچىكى سىكۇلارىزم يەنە، داخۇ چۆن چۆنى دەپروانىتە مەسەلە (تەبائىي ۋە پىكەۋە ژيان) ۋە ھەلۋىستى لەبارەنەرىدا چۆنەۋ، دواترىش دېدو بۆچۈن ھەلۋىستى ئىسلام لەۋ بارەۋە دەخەينە پروو:

ۋەك چەند جارىكى دىكەش - لەم زەغىرە باسەدا - ئامازەمان بۇ كىردە، پەنا بىردىنى خەلگى ئەۋروپا بە سىكۇلارىزم، زىاتىر بەرەمى كاردانەۋە بوو، نەك بىر كىردەۋە پامان، جا ئەم مەسەلەيە لەۋبارى سەرنەلەنى ھالەتە تەبائىي ۋە پىكەۋە ژيان (التسامح والتعايش) لە پۇژناۋادا زۆر جوان ديارو درەۋشاۋە، بابزانەن چۆن؟ يەكەك لە ئىكۆلەرەۋان لەۋژىر ناۋونىشانى: (جەنگە ئايىنى يەكان ۋە چارەسەرى غەلىمىيەت) (ئەۋروپا بەدرىۋايى سەدو سى (۱۳۰) سالى نەپساۋە (۱۵۵۹-۱۶۸۹) واتە ھەرلەكاتى سەرنەلەنى بىزوتنەۋە پىرۆتستانىيەۋە لەباكوورى ئەۋروپادا پەلۋاۋىشتىنى بەرەۋ ئىۋەرەست، كۆمەلەك گىچەلۋ ئاشۋوبى سىياسىي ۋە جەنگى ئايىنى ترسناكى تىدا ھاتنە دى، بۇ ۋىتە: فەرەنسا جەنگە ئايىنى يەكانى دەۋرى سى ۋە شەش (۳۶) سال درىۋەيان كىشا (۱۵۶۲-۱۵۹۸)، بەرلەۋە لەسەدە ھەقەشدا جارىكى دى دۋىبارە ھەلگىرەستەۋە، كە ژمارەيەكى زۆر كۈشتۋ وژانكارىي ۋە تۆلەي بەرەنەلە سەر يەك كەلەكەبۋى لەنىۋان (كائۇلىك) ۋە پىپرى (پىرۆتستانى كالىنى) دا بەجى ھىشت! ھەرۋە جەنگى ئايىنى لە ئەلەمىياش لەسالى (۱۶۱۸) تا (۱۶۴۸)، كە ئەۋ كاتە بەجەنگى سى سالە ناسرابو درىۋەي كىشا، ھەرۋە لەھەركام لە بەرىتانياۋ ئەسپانياۋ نەمساۋ زۆرىي ۋەلاتانى دىكەي پۇژناۋاش، ئەۋ جۆرە جەنگ ۋە كۈشتارە ھەبۋونو، بەجۆرە جۋولەۋە پىرۆتستانى كالىنى، لەۋەي كەمتر لە

سى (۳۰) سالتدا، تۋانى ھەركام ئە سىكۆتلەندەۋ باكورى ولاتانى ئەسكەندنافىي
بجائە ژىر پىكىنى خۇيەۋە، بەشپەۋىيەكى كاتىيش ئە بەرىتانيا جەۋى ھۆكمپرانىي
بەدەستەۋە بگرى، ھەروەھا ئەھەركام ئە فەپەنسەۋ ئەلمانىاۋ پۆلۇنىاۋ ھەنگارىاشدا
چەند ھەۋلىكى ئەۋ بۋارەدا دا، ديارە ئەبەرانبەرىشدا كلىتساي كاشۋلىكى ھەر
لەنپەۋە پاستى سەدەي شازدەۋە، ھەتا نپەۋەپاستى سەدەي ھەقدە، زۆر ھەۋلى بى
ۋچانىدا، بۇ گىپرانەۋەي يەكپەتەي مەسىحى بۇ ژىر پىكىنى پاپاۋ، ئەۋ پىناۋەشدا
درىغى نەكرد ئە ھۆكارو شىۋازى ۋا ئە كۈشتەۋ تۆلەۋ ئەشكەنچەدان، كە ئە
ھەۋمەتەنى مندالى شىرە خۇرە سەرى سىپى دەبى!

ئىدى سەرەنجام ئەۋە پۋویدا، كە دواتر بەكۈشتارو ئەشكەنچەدانى دادگاكانى
پشكىن (حاكم التفتيش) ناسراۋە... بەلام سەرەنجام ئەۋ ھەمەۋ كۈشتارو زەبىرو
زەنگەي كاشۋلىكەكان، نەك ھەر نەيتۋانى ئەۋ لىكترازانەي كلىتسا چارەسەر بىكات ۋ
بەرى پى بگرى، بەلكو بەپىچەۋانەۋە لىك ترازانو دوۋبەرەكپەكەي نپوان
پروئتستانت ۋ كاشۋلىك قوۋلۇرۋ فراۋانتر بوۋ، ھەتا سەرچەم ئاستەكانى ژيانى
سىياسىي ۋ كۆمەلەيەتتى خەلكى ئەۋروپاي گرتەۋە، شۇپۇۋە بۇ نپو سەرچەم
شارو لادىۋ تېرەۋ بىنەمالەكان! ئىنجا ئەگەر مەۋ گىپراۋى ئەم كىشمە كىش ۋ شەپرو
كۈشتارە ئايىنىيەدا، بىپۇكەي پىكەۋە ژيانو ئەيەك بوردنو پىكەۋە تەبابوون،
لەدايك بوۋ، ئەۋىش بەلەيەك جىا كىرەنەۋەي كلىتسا ئە دەۋلەت ۋ دوۋر خستەۋەي
ئايىن ئەژىن!

یوخته‌ی قفسان:

سیکۆلاریزمی سیاسی که بریتی بوو له: (لهیهك جیا کردنهوهی کلێسا له دهولت) زیاتر ههنگاو و ههولێکی ناچاری و چارهسهریانه بوو، نهك ههلبژاردنێکی ئیدۆلۆژیانه، وهبۆیه پهنای پی برا تاكو بپیته ههتوان و چارهسهری تهوهموو برین و زامانهی كه شهرو كوشتاری ناینییانهی نیوان پیرو تاقمه نهصرانییهكان لهجستهی خهلكی ولاتی ئهوروپادا پهیدی كردبون⁽¹⁾!...

له مەوه كەرابرد بۆمان دەردەكموێ كە يەكێك له هاندەرە گەورەو كاریگەرەكانی پەنا بردنی خەلكی ئەوروپا بە سێكۆلاریزم، بریتی بوو له خۆ دەربازکردنیان لەوشەپرو هەراو جەنگ و كۆشتارانەي كە ناگرەكمی له ریشی ئایینی شیۆتیزم و ئیسرائیلی و دام و دەزگا دوا كەوتووێكانی كلێساو هەلساوه! بۆیە، ئەگەر بێلێن: (عەلانییەت دەزمان و چارەسەرێكی ناچاری یانە پۆژناوایی یەكەنە بۆ چەند دەرد و نەخۆشی یەكی پۆژناوایی (یانە) شتیکی زۆر راست و پر بەپیستی واقیعمان گوتوێ.

ئەو ھەبارەي چۆنەتە پەنا پى برانى سىكۆلاريزمەو ھەلەين خەلگى
ئەو پوپاۋە بۇ دەرباز بوون ھە دىۋەزمەي شەپو كوشتارى نىۋخۇو پەيدا كەردنى
پىچارەيەك بۇ سەقامگىر كەردنى ئاشتى و ئارامىي و ئاسايش و سەھە فجام ھىنەنەدى
كەش و ھەوايەكى وا كەتەبايى و پىكەو ڭيان بەرقەرار بىكات، بەلام:

يەكەم: ئەو تەبائىي و پېنگەۋ ژيانە تەنبا زادەو بەرھەم و بەرى درەختى سىكۆلاريزم نىيە، بەلكو كۆمەلنىك ھۆكۈرى دىكەش پۇلئان لە ھىنانە دىدا گىتراۋە، كە گرنكتىرنيان پەندو عىبەرەت وەرگرنتى پۇژناۋاييەكانە ئەۋھەموو زەرەرو زيانانەى كە بەھۆى جەنگو شەرو كوشتارەۋە لىيان كەۋتوۋە، ئەگەرنا ئەگەرھاتباۋ

(١) پروانه: (الدين والسياسة في الغرب الحديث) د. رفيق عبدالسلام، له (المجلة العلمية للمجلس الأوروبي للأفتاء والبحوث)، العدد: ١٠، ١١، الجزء الأول ص ٤٤٤-٤٤٦.

بهرقەرار بوونی ناشتی و تهبابیی و پیکهوه ژیان، زاده و بهرهمی سیکولاریزم بوايه، ده‌بوو هەر له‌سه‌ره‌تاوه، له‌و‌پۆژه‌وه که ولاتانی پۆژتاوا ئه‌و ئایینه‌یان ته‌به‌ننی ده‌کرد، ئه‌و بهره‌م و شۆینه‌واره‌ی لی پیدایا بباويه.

دووه‌م: هه‌رچه‌نده خه‌لکی پۆژتاوا، پاش هه‌لبژاردنی ئایینی سیکولاریزم به‌ به‌رنامه‌و پێبازی ژیا‌نیان، دره‌نگ یان زوو له‌نیۆ خۆیاندا تا راده‌یه‌ك ده‌ستبه‌رداری ده‌مارگێری ئایینی (التعصب الديني) بوون، به‌لام ئه‌و ئایینه به‌شه‌رییه‌یان نه‌یتوانی پێیان لی بگه‌ڕی له‌ چه‌ندان جو‌ره ده‌مارگێری دیکه، به‌تایبه‌ت ده‌مارگێری نه‌ته‌وه‌یی (التعصب القومي)، که هۆکاری هه‌لگه‌ڕسانی هه‌ردووک جه‌نگیه‌که‌م و دووه‌می جیهانی بوو، که سووته‌مه‌نییه‌که‌یان ده‌یان ملیۆن که‌سی پۆژتاوا‌یی و خه‌لکی دیکه‌ش بوو! تنجا ئه‌وه هه‌مووی بۆ سیکولاریزم له‌ زێدی خۆیدا، به‌لام کاتێک له‌و بازنه‌یه ده‌ینه‌ده‌ری و سه‌رنجی په‌ریزو شوینه‌واری سکولاریزم و سیکولاریسته‌کانی ولاتانی ئیسلامیی ده‌ده‌ین، ئه‌و به‌ده‌گه‌من نه‌بی له‌سه‌ر نه‌رزی واقع هه‌چ کام له‌ دروشمه به‌تێوری به‌رزکراوه‌کانی، وه‌ک: مافه‌کانی مرۆڤ (human rights).

نازادیی بېه‌را (freedom of expression).

ده‌نگ و په‌نگی جیا جیا (التعددية) (pluralism).

مافه‌کانی هاو‌لاتیتی (citizen rights).

له‌هه‌لس و که‌وت و په‌فتاری هه‌زب و پۆژمه سیکولاریسته‌کاندا به‌ به‌رجه‌سته کراویی نایه‌نن، به‌ پێچه‌وانه‌وه له‌ جیاتی ئه‌وه: پێشێل کردنی که‌رامه‌ت و مافه‌کانی مرۆڤ، زه‌وتکردنی نازادییه‌کان، دیکتاتۆریی، په‌که‌ه‌نگ و په‌نگ کردنی خه‌لک به‌زه‌بری ترس و ته‌ماع، پۆلێن کردنی نه‌یاره‌کانی هه‌زب و کو‌مپان - به‌تایبه‌ت، نه‌گه‌رنی‌سلامیی بن - بۆ هاو‌ولاتی پله‌ دوو و سێ، زۆر به‌زه‌قی ده‌بینن! ئێستاش به‌رله‌وه‌ی کو‌تایی به‌خسته‌نه‌ رووی دیدو هه‌لو‌یستی سیکولاریزم بیه‌نن له‌مه‌ر مه‌سه‌له‌ی (ته‌بابیی و پیکه‌وه ژیان) یان (سینگ فراوانیی و پیکه‌وه

مەداركردن)دا، بەپىۋىستى دەزائىم سەرىجى خوتەنەرى بەپىۋىز بۇ دوو راستىيان رابكىشىم:

يەك: ھەلۋىستى سىكۇلارىزم لە زىدى سەرھەلەندىدا لەبەرانبەر نەصرانىيەت دا دوو جۆز بوو:

۱- ھەلۋىستىكى پەرگىرانەى توندرەوانە: كە لەسىياسەت و پەفتارى ھەركام لە دەۋلەتى فەرەنساو، پۇتتە كۆمۇنىستەكاندا بەگشتىي خۇى دەنۋاندو، دەۋلەت ھەر بەۋەندە لىتەدەگەرا كە ئايىنى نەصرانىي بېھىزىكات و لە كوجى كلىساكانى بىناخنى! بەلكو زۆر شىلگىرانەش كارى لەسەر نەۋە دەكرە كە بەرنامەكانى خوتىندو پۇشنېرىي و كلتور، لەھەموو جۆرە كارىگەرىي يەكى ئايىن پاك بىكاتەموو گىانى بى پرواىي و ئىلحاد بەبەر ھەموو شتىك دا بىكات و، بەھەموو شىۋەيەك دىنيا بىنىي ماددىگەرىي يانەمو، بەھاو پەفتارو ئاكارە لىھەقۇلىۋەكانى، ەك كالايەك بەبەر بالىي سەرجم تاكەكانى كۆمەلگادا بىكات.

۲- ھەلۋىستىكى نەرمو خۇگۇنجىنەر ھاۋسەنگانە: ەك ئىستاكە لە بەرىتانياو ئىطالىا و ئىرەندو يۇنانو تا راددەيەك ئەمىرىكاشدا باۋە، كە دەۋلەت جۆرە پەيۋەندىيەكى بە كلىساۋە ھەيمو، دەرەفتى پىدەدات، كە لە كەشو ھەۋىي فىكرىي و كۆمەلايەتى و ژيانى سىياسىيدا پۇلى خۇى بگىپى، بە تايبەت لەبۋارى جم و جۇلۇ چالاكى پىكخراۋە مەدەنىيەكانو خىرخۋازەكاندا، ھەلەبەتە لەدەستورى وىلايەتە يەكگرتۋەكانى ئەمىرىكادا ھاترە كە كلىساۋ دەۋلەت لە يەك جىان! بەلام بەكرەۋە ئايىن لە ژيانى فىكرىي و سىياسىي و كۆمەلايەتى ئەمىرىكايى يەكاندا پۇلىكى بەرچاۋ دەگىپى^(۱)!

دېدو ھەلۋىيىتى ئىسلام

لەبارەى تەبائىي ۋە پېكەۋە ژيانەۋە^(۱)

خوتىنەرى بەرپۇز!

دوای ئەۋەى لەباسى پېشۋودا دېدو ھەلۋىيىتى سېكۇلارىزىمان لەبارەى مەسەلەى تەبائىي ۋە پېكەۋە ژيانەۋە خستە پروو، ئەم باسەمان ۋە باسى دواترىشدا كە دواین باسى سەرجم باسەكانى ئەم لېكۇلېنەۋەيەمانە، دېدو ھەلۋىيىتى ئىسلام لەۋ بارەۋە دەخەينەپروو، ئەۋىش لە دوو خالاندا، كە يەكەمیان تەرخان دەكەين بۇ پروۋنكرەۋەى بنەماكانى تەبائىي ۋە پېكەۋە ژيان لە ئىسلام دا، ۋە لە دوۋەمىشاندا ۋەلەمى چەند ئىشكالېك دەۋەينەۋە چەند گرېكۇرەيەك دەكەينەۋە كە بوۋنەتە مايەى دوو دۇى ھەندېك كەس لەۋ بواردەدا.

خالىي يەكەم: بنەماكانى تەبائىي ۋە پېكەۋە ژيان لە ئىسلام دا

سەرەتا دەلېتېن: ئىسلام ۋەك دواین ئاينىۋ بەرنامەى خوا ﷻ بۇ پىشاندانى ئىنسان ۋە پىكەۋەنى ژيان ۋە گوزەرانى، ھەتا ئەۋ پەرى سنوۋر بېۋاۋ قەناعەتى بەۋە ھەيە، كە پېۋىستە مۇۋەكەن چ لەسەر ئاستى مۇۋەكەيەتى بەگشتىيى ۋە لەسەر ئاستى ھەركام لە كۆمەلگەيەكان، پېكەۋە تەباۋ گۇنجاۋىن، ژيانىكى ھېمانەۋ ئاشتىيانە پېكەۋە بەسەرەرن، تاكو ھەموۋىان بۋارى تاقىكرانەۋەۋ جېنشېنایەتى كەردنى خۋايان بە باشتىن شېۋە بۇ بېرەخسى.

(۱) ستائىش بۇ خوا بەشى يەكەمى كىتېبى: (چەند بابەتېكى سىياسىي ھاۋچەرخ لەبەر رۇشنائىي عەقل ۋە ۋەجى دا) بە ئاۋۋىشائى: (تەبائىي ۋە پېكەۋەژيان) بۇ تۋىۋىنەۋەى ئەم بابەتە تەرخان كراۋە، بېۋانە چاپى يەكەم/۲۰۱۰، كە سەرجم شازدە بنەماى گرنگمان لە قورئان ھەلېنجاۋن، بۇ تەبائىي ۋە پېكەۋەژيانى مۇۋەكەن لە چۋارچېۋەى كۆمەلگاۋ دەۋلەتى ئىسلامىيى دا.

۱- خوا ۱۰ تاکه به دیهینهرو په روږدگارو په رستراوهو، مرځه کان تیځرا دروستکراوو په روږده کراوو به ندهی وین، بهی نیمتیاو جیاوازی:

واته: خوا نهو که سیه که شهوگاری بۆ گێژاون به مایه ی ئیسراحت تێدا کردن و پۆژگاریشی پووناک کردوه - تاکو کارو کاسبی تێدا بکهن- بینگومان خوا خاوهن به خششه به سهر خه لکه وه، به لām زۆری خه لکی ناسپاسن. ئانهو خوا به تان پهروه ردگار تانه، به دیه پهنه ری هه موو شتی که جگه له ی هیچ په رستراو نهن، به رهو کوی لاده درێن؟!

ئىنجا ديارە بەدپەينەر و پەرورە دگار و خاوەن و پەرستار و بونى خوا - تبارك و تعالى - بۆ ھەموو مەزھەبەکان بەبى جىاوازی و، يەكسان بوون و ھەك يەك بوونیان لە دروستكراویتي و بەندايەتیدا، بەردى بناغەى تەبایی و ناشتی و پێكەو ژيانپێكى ھێمنانە و دۆستانە، چونكە پێگومان سەرچەم شەرو ھەراو تێكگىران و مەلبەملەى مەزھەبەکان لە ھەموو ناستەكاندا، دەگەڕێتەوھ بۆ دەمارگىرى و خۆپەسنیدی و خۆپەزلىگى و ئىمتىياز بۆ خۆدانانى ھەندىكىان بەسەر ئەوانى دىكەياندا.

۲- مەۋقەدەكان جىنشىنى خۇا ئەسەر زەۋى ۋە خۇا پىزى ئەھمەۋىيان گوتە بى جىياۋزى:

ۋەك فەرمۇيەتى: ﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً...﴾ (البقرة: ۳۰)، واتە: ۋەياد بىكەۋە كاتىك پەروەر گارت بەفرىشتەكانى فەرمۇ، مەن جىنشىنىك ئەسەر زەۋىدەنەم...

ھەروھە فەرمۇيەتى: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ...﴾ (الإسراء: ۷۰)، واتە: ۋە بەپراستى ئىمە پىزىمان ئەۋەچەى ئادەم گوتە...

لە كاتىكىشدا جەنازەيەكىان بەلای پىغەمبەرى خۇا ﷺ دا ھىنا ئەبەرى ھەئسا، جا كاتىك پىي گوترا: ئەى پىغەمبەرى خۇا ئەۋە تەرمى جۈۋلەكەيەكە! فەرمۇي: ﴿أَلَيْسَتْ نَفْسًا؟﴾ (رواه مسلم)، واتە: ئەدى ھەر نەفس نە؟!

۳- مەۋقەيە ئەيەك خىزان (أسرة) ۋە ھاتەۋە بە مەبەستى ئاشنايى ۋە ھاۋكارى پىكەۋەردن بۆ چەند گەلۋ تەيەك دابەش كراۋە:

ۋەك خۇاى كارەجى فەرمۇيەتى: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا...﴾ (الاحجرات: ۱۳)، واتە: ئەى خەلەكەنە! ئىمە ئىۋەمان لە ئىۋە مەيەك ۋەدى ھىناۋە گىۋراۋمان بە چەند گەلۋ تەيەك تاكو پىك ئاشەن بن...

كەۋاتە: ھىچ كەس ۋە ھىچ گەلۋ تەيە بىنەمالەيەك بۆى نە بەھىچ بىانۋو پاساۋىكەۋە، خۇى بەسەر كەس ۋە بىنەمالەۋ تەيە گەلىكى دىكەدا ھەلەكىشى ۋە خۇى پى چاكترۋ بەرزتر بىت. ھەر بۆيەش كاتىك پىغەمبەرى خۇا ﷺ بىستى كە (أبوذر الغفاري) بە (بلال الحبشي) خۇا لىيان رازى بى، گوتە: (يا ابن السوءاء!) واتە: ئەى كۈپى ئافرەتىكى رەش! تۈۋرە بوۋ بەسەر زەشتكردنەۋە بە (أبوذر) فەرمۇ: ﴿إِنَّكَ أَمْرٌ فِىكَ جَاهِلِيَةٌ!﴾ (رواه البخاري ومسلم)، واتە: بىگومان تۆ بابايەكى نەفامىتىت تىدەيە! ھەروھە پىغەمبەرى خۇا ﷺ لەبارەى يەكسان بوۋى مەۋقەكانەۋە لە يەكىك لە وتارەكانى حەجى مائىناۋى (حجة الوداع) دا

فەرمۇيەتى: {يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَلَا إِنَّ رَبَّكُمْ وَاحِدٌ وَأَنْ أُبَاكُمْ وَاحِدٌ، لَا فَضْلَ لِعَرَبٍ عَلَى عَجَمٍ، وَلَا لِعَجَمٍ عَلَى عَرَبٍ وَلَا لَأَحْمَرَ عَلَى أَسْوَدَ وَلَا لَأَسْوَدَ عَلَى أَحْمَرَ إِلَّا بِالتَّقْوَى} (رواه أحمد). واتە: ھۆ خەلىكىنە! ئاگادار بىن يەك پەرۋەردگار تان ھەيۋە يەك بابتان ھەيۋە! نە غەربەب لە غەيرە غەربەب ۋە نە غەيرە غەربەب لە غەربەب، ۋە نە سېسى پېست لە پەش پېست ۋە، نە پەش پېست لە سېسى پېست چاكتە نە، مەگەر بە پارىزكارىي.

۴- ژيانى دىنيا شوپىنى تېدا تاقىكرانەۋەي مەۋقەكانە:
 ۋەك خۋاي زاناۋ شارەزا فەرمۇيەتى: ﴿الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾ (المك: ۲)، واتە: خۋا ئەو كەسەيە كە مەردن ژيانى ھەتتەنەدى تاكو تاقىيتان بىكانەۋە داخۇ كامەتان كەردەۋەي باشتە، ۋە ئەو زالى لىبۇردەيە.

شايانى باسېشە، كەنەغامى تاقىكرانەۋەي مەۋقەكان لە ژيانى دىيادا، لە پۇژى دۋايىدا ۋەردەگەيتتەۋە، ۋەك خۋاي بالادەست فەرمۇيەتى: ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أَجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ...﴾ (آل عمران: ۱۸۵)، واتە: ھەمۋو كەس مەردن دەچىژى ۋەتەنەيە لە قىيامەتېش پاداشتەكانتەن دەدەيتتەۋە...
 كەۋاتە: ھېچ كەس بە ھەي پاساۋىكەۋە بۇي نەيە كە:

أ- پىي تاقىكرانەۋەيەكى نازادانە لە ھېچ كەس بگىرى ۋە جۇرە ۋە لامدانەۋەيەكى دىياري كراۋى لەسەر فەزىكەت، بەلكو ھەمۋو مەۋقەيەك نازادو سەربەستە لە چۆنەتەي نىمىتىخاندان ۋە جۇرى ۋە لامدانەۋەي پەرسىيارەكاندا، ۋەك دۋاترىش دەپچىنەپروو.

ب- تەسقىدى ھېساب لەگەل ھېچ كەس دا بىكات لەسەر جۇرو چۆنەتەي ئەو نايىن ۋە پىيازەي ھەلىدەبۇژىرى، چۈنكە ئەو تەنەيا تەنەيا ھەقى خۋاي پەروەردگارە، ۋەك فەرمۇيەتى: ﴿إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ ﴿۱﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ ﴿۲﴾﴾

(الغاشية: ۲۵، ۲۶)، واتە: بېگومان گەرانبەھەيان تەنيا بۆلىنى ئىمەيمو،
لېكىن سىنمەۋەشيان بەس عايدى ئىمەيە.

۵- مادام ئىسلام تاقە ئايىن و بەرنامەى پەسندىكرائى خۋابى بۆ ھەموو بەشەر،
كەواتە دەبى ھەموويان بتوان لە ژىر سايەيدا ژيانىكى ئازادانەى بەرپىز بگوزەرىتنن؛
خو ﷺ لەو بارەوہ كە تەنيا (ئىسلام)ى بە بەرنامەو ئايىنى ژيان و گوزەرانى
مرۆڭەكان لەلا پەسندو قىوولە، فەرموويەتى: ﴿وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا...﴾
(المائدة: ۳)، واتە: ۋە ئىسلام بە بەرنامە بۆ پەسند كىردوون...، ھەروەھا
فەرموويەتى: ﴿إِنَّا أَلَدِينَا عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ...﴾ (آل عمران: ۱۹)، واتە: بېگومان
بەرنامە لەلىنى خوا بەس ئىسلامە...، تاشكراشە، كەمەبەست لە (بەرنامە) لېرەدا
بەرنامەى راست و پەسندو شايستەى لېنى خوايە، ھەروەھا فەرموويەتى: ﴿وَمَنْ
يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ (آل عمران: ۸۵)،
واتە: ۋە ھەر كەس جگە لە ئىسلام بەرنامەيەكى دىكە بخوازى، لېنى ۋەرنەگەيى ۋە
لەدوا پۆزىشدا لە زىانبارانە. بەللى، مادام ئايىن و بەرنامەى راست و شايستە لەلىنى
خوا بەس ئىسلام بى، ۋە خواش تىكپراى مرۆڭەكانى بۆ ئەو ەدروست كىردىن كە
تاقىيان بىكەتەو لە ژيانى سەر زەويدا، كەواتە: دەبى تىكپراى مرۆڭەكان بتوانن
لە ژىر سايەى قىوارەو دەولەتتىكدا، كە لەسەر بناغەو بۆ پىيادە كىردنى ئەو ئايىن و
بەرنامەيە پىك دى، ژيانىكى ئازادانەو پىر حورمەت و پىزانەى وا بگوزەرىتنن، كە
شىاۋى مرۆڭسانىك بى كە خوا بە جىنشىنى خۇيدايانەو حورمەت و پىزى لىتەوان.

۶- پىغەمبەرى كۆتايى (مۇھەممەد ﷺ) خوا نازناۋى (رحمة للعالمين)ى پىداۋە، بۆيە
دەبى تىكپراى خەلگى جىھان لە فەپو بەرەكەتى خۆى و بەرنامەكەى بەرەمەندىنن؛
بەللى، (مۇھەممەدى كۆپى عەبدوللېنى كۆپى عەبدولمۇطە لىب) ﷺ كە خوا
كىردوويەتى بە كۆتا پەوانە كراۋى خۆى ۋە ھەلگىرى دوايىن پىيام و بەرنامەى خۆى بۆ
تىكپراى مرۆڭسايەتى، ۋەك خوا فەرموويەتى: ﴿مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ
وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ...﴾ (الأحزاب: ۴۰)، واتە: مۇھەممەد بابى ھىچكام

لە پىياۋتاتان نىيە بەلگۈر پەۋانە كراۋى خواۋ كۆتايى پىيغەمبەرئانە، خوا ﷺ بە (بەزەيى خوا بۇ تىكراي جىيەنلىك) پىتئاسەي كىردە، ۋەك فەرمۇيەتتى: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾ (الانبىاء: ۱۰۷)، واتە: ۋە تۆمان تەنيا بۇ ئەۋە پەۋانە كىردە كە بەزەيى بى بۇ تىكراي جىيەنلىك، ئىنجا ھېچ گۇمانىشى تىدا نىيە كە (پەھمەت بونى) پىيغەمبەرى خوا ﷺ بۇ ھەمۇ بەشەر كاتىك دىتەدى، كە تىكراي مۇۋەكەن بىتوانن ژىيانىكى مۇۋەكەن لەۋىر سايەي ئايىن ۋە بەرنامە كەيدا بىيەنەسەر، ۋە پىيغەمبەرى خوا ﷺ ھاۋەنى ئەۋە پەرى سۆزۈ بەزەيى ۋە پەۋەش بۈۋە بەرانبەر ئەك تەنيا مۇۋەكەن ۋە مۇۋەكەن، بەلگۈر سەرچەم دروستكراۋانى خوا، ئەۋە بارەشەۋە فەرمائىشت زۆرن بۇ ئەۋە، فەرمۇيەتتى:

● ﴿مَنْ لَا يَرْحَمَ لَا يَرْحَمَ﴾ (متفق عليه)، واتە: ھەر كەس بەزەيى نەۋىتتى، بەزەيى بەرانبەر نەۋىتتى.

● ﴿الرَّاحِمُونَ يَرْحَمُهُمُ الرَّحْمَنُ، إِرْحَمُوا مَنْ فِي الْأَرْضِ يَرْحَمَكُم مِّنَ السَّمَاءِ﴾ (رواه الترمذي وقال: حديث حسن صحيح)، واتە: بەرەھمان خواي بە بەزەيى پەھمان پى دەكەت، بەزەيىتەن بە خەلگى سەر زەۋىدا بىتەۋە، ئەۋە لە ئاسمانە بەزەيى پىتەن دى.

● پىيغەمبەرى خوا ﷺ رايگەياندۇ كە ئافرەتەك بەھۋى ھەپس كىردن ۋە برسىۋ تىنۋ كىردنى پىشلىيەكەۋە ھەتتا مەردن، چۆتە دۆزەخەۋە،^(۱) ئافرەتەك خىراپەكارىش لە سۆنگەي بەزەيى ھاتتەۋە بە سەگىكى تىنۋ ۋە ئاۋىتەندىدا، چۆتە بەھەشتەۋە! ۋەك (بخاري و مسلم) گىۋاۋىيەنەۋە.^(۲)

۷- فشارو تۆۋىيى كىردن لە دىندارىيەدا، ئاپەۋاۋ قەدەغىيە: ۋەك خوا ﷺ فەرمۇيەتتى:

(۱) بخارى بە ژمارە: ۳۴۸۲ ۋە مسلم بە ژمارە: ۲۲۴۲، لە (ابن عمر) ۋە گىۋاۋىيەنەۋە.

(۲) بخارى بە ژمارە: ۶۰۰۹ ۋە مسلم بە ژمارە: ۲۲۴۴، لە (ابودر) ۋە گىۋاۋىيەنەۋە.

* ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ...﴾ (البقرة: ۲۵۶)، واتە: تۆۋزى كىردىن لە ئايىندانىە...

■ ﴿وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلَّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّى يَكُونُوا

مُؤْمِنِينَ؟﴾ (يونس: ۹۹)، واتە: ۋە، ئەگەر پەرۋەردىگارت ويىستىتى - زۆر لە خەلكى بىكات - تىكپراي خەلكى سەر زەۋى ھەموۋىيان بېروايان دىتىنا، دەجا ئايا تۆ خەلكى ناچار دەكەي كە بىنە پىروادار؟!

■ ﴿وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ...﴾ (الكهف: ۲۹)، واتە: ۋەبلى ھەق بەس لەلىي پەرۋەردىگارتانە، جا كى ھەزدەكات بابروا بىتىنىۋ كىش ھەزدەكات بابى بېروابى.

ۋەك لەم ئايەتە بە پىزانەۋە دەردەكەۋى، خۋاي كاربەجى نەۋىستۋە كە مەۋزۇئەكان ناچار بىكات ئىمان بىتىن، بەلكى ويىستۋىيەتى ئازادىيان بىكات ۋە سەرىشك بن لە نىۋان ھەلپۇردنى ئىمان ۋە كوفردا، تاكو دوايىش لەدۋاپۇژدا لە بەرانبەر ئىمان ۋە كوفرىك دا كە بەخواست ۋە ھەزى ئازادانەي خۇيان ۋە دەستىيان ھىتاۋە، شايستەي پاداشت ۋە سزابن. شايانى باسشە، كەئىمان چاكتىن طاعت ۋە چاكەۋ، كوفرىش خراپتىن سەرىپچى ۋە خراپىيە، جا ، ئەگەر خوا ﷻ خەلك لەسەر ئىمان ھىتان ۋە كوفىر نەكردن ناچار نەكات ۋە سەرىشكىيان بىكات ۋە ئازادىيان بىكات، ديارە لەسەر شتەكانى دىكەي، كە لەخۋار ۋانەۋەن، چاكتىر پى بە بەكارھىتەنى فشارو ناچار كىردن نادات.

۸- كۆمەلگاۋ دەۋلەتى ئىسلامىي يەكەم، كە لەسەر دەستى پىغەمبەر ﷺ دامەزرا، ۋىپراي مەسۇلمانان، ھەركام لە جۈۋلەكەۋ ھاۋىيەش دانەرو موناڧىقەكانىش تىيدا بەشدار بۈۋن، لە ئەرك ۋە مافە سەرەككەكانى ھاۋىيەتتىدا (المواطنة)دا ۋەك يەك بۈۋن:

بەلى، يەكەمىن ئەزمۈنى ھۈكۈمپرايى لە ئىسلام، كە لەكۆمەلگاۋ دەۋلەتى ئىسلامىي پۇژگارى پىغەمبەرى ﷺ ۋە خۋادا بەرجەستە بو، بەشىۋەيدەكى پلۇراليزمىي (تعددي) دەستى پىكرد، كە ۋىپراي مەسۇلمانانى كۆچكەرو پىشتىوان -

كە ئەوانىش بۇ چەندەن تېرە دابەش دەبوون - سى تېرە سەرەكى جوولەكەكان (بنو النضير، بنو قينقاع، بنو قريظة) و، ژمارەيك لە ھاۋىيەشەندەرەكان (مشرکين) و كۆمەلئىك لە مونافىقەكانىش تېدا بەشدار بوون.

پىغەمبەرى خوا ﷺ بۇ رېڭخستى و ئىدارەكردنى ئەو كۆمەلگاۋ دەۋلەتە (صحيفة) ھەكى نووسى، كە بە (وثيقة) ش ناۋبراۋەو، ۋەك دەستورئىك ناۋونىشان و ئەرك و مافەكانى ھەركام لە پىڭكەتەكانى و چۆنىەتى ھەئس و كەوت پىڭكەۋە كەردىيان و، چارەسەركردنى گرفت و كېشەكانىيانى تېدا پوون كەردەۋە، شايانى باسېشە، كەئەو (صحيفة) يە سەرجم لە (۴۶) بېگە پىڭكەتەۋەو، ھەموو ئەو بىنەماۋ ھېلە گشتىيە نەي، كە بەرپۆەبەردنى كۆمەلگاۋ دەۋلەتى ئىسلامىي يەكەم، كە پايتەختەكى شارى مەدىنە بوو، پەكى لەسەريان كەوتبوو، پوون كرابوونەۋە^(۱).

۹- دادگەرىي و چاكەكارىي بناغەي ھەئس و كەوتى مسولمانانە لە گەل غەيرى خۇياندا، مادام دژى دىن و ژىنيان نەبن:

بۇ ئىۋونە: خوا ﷻ فەرموۋىەتى:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلّٰهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلَيْكُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا اَعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللّٰهَ إِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾

(المائدة: ۸)، واتە: ئەي ئەۋانەي پىرواتان ھېئناۋە! لەبەر خوا بەرنامە پىيادە بىكەن و دادگەرەنە شاھەدىي بەن، با رى ھەئسانتەن لە كەسانىك واتان لىئەكەت دادگەرىي نەكەن، دادگەرىن، ئەۋە لە پارىزكارىيەۋە نىزىكتەۋە پارىز لەخوا بىكەن، يىڭومان خوا شاھەزايە بەۋەي دەيىكەن.

﴿لَا يَنْهٰكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِّن دِيَارِكُمْ أَن تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ (المتحنة: ۸)، واتە: كەسانىك، كە لەسەر

(۱) پىروانە: (مجموعۃ الوثائق السياسية) محمد حميدالله، ص ۴۱-۴۷، ۋە (السيرة النبوية الصحيحة) د. أكرم ضياء العمرى، ص ۲۸۲-۲۸۵.

ئايىن ئەگەتتەن ناچەنگىز ئەھالە مائىتان دەرتان ناكەن - ئە ئەھلى كوفەر - خوا
لېتى قەدەغە ئەكرىدون، كە ئەگەتتەن چاكەكارىن ۋە ھاۋىيەت ماددىيەت بىكەن،
يېڭومان خوا بەخشەرانى خۇش دەۋىن.

دىارە مەن لېرەدا رىستەي (وَتُقْسَطُوا إِلَيْهِمْ) مەۋ تەفسىر كىردە، كە مەبەست پېتى
بەخشىن ۋە ھاۋىيەت ماددىيە، چۈنكە (أَقْسَطَ) واتە: دادگەرىي كىرد، بەلام (أَقْسَطَ
إِلَيْهِ) واتە: (أَعْطَاهُ قِسْطًا مِنْ مَالِهِ) ئەندازەيەك ئە سامانى خۇي پېتدا.

كەواتە: مەسۇلمانان چ ئەچارچىۋەي كۆمەلگايەكى دىارىكراداو،
ئەچارچىۋەي سەرجەم مەۋقايەتتە، پېتۋىستە بناغى مەلەۋ ھەتسەكەۋىيان
ئەگەل غەيرى خۇياندا - مادام دۇ دىن ۋە ئىنيان ئەبن -، چاكەكارىي (بىر) ۋە بەخشىن
ھاۋىيەت (أَقْسَطَ) بېت، بەۋاتايەكى دىكە چ ئەروۋى مەنەۋىيەۋە، چ ئەروۋى
ماددىيەۋە، ئەگەتتەن تەۋ چاكەكارو ھاۋىيەت دەستبارگىن.

۱۰ - سەرجەم يېڭىھەتەكانى كۆمەلگاۋ دەۋلەتى ئىسلامىي پېتۋىستە شەش شتە
پېتۋىستەكانىان كە: (دىن ۋە ئىن ۋە ھەۋ سامان ۋە ئاسايش ۋە ئاپروۋ)ن، بۇ دابىن بىكرىن:
بەلى، سەرجەم ھاۋىيەت (المواطنین) نېۋ كۆمەلگاي ئىسلامىي ۋە ئىز سايەي
دەۋلەتى ئىسلامىي، ھەقى خۇيانەۋ ئەسەر دەۋلەت ۋە دام ۋە دەرگاكانى پېتۋىستە، كە
زۆر بەجىددىي بەتەنگ (دىن ۋە ئىن ۋە ھەۋ سامان ۋە ئاسايش ۋە ئاپروۋ)ى يەك يەكى
ھاۋىيەت ئەۋە بىۋ، پى بەھىچ كەس ۋە لايەنەت ئەدات، كە دەستدرىۋىيى بىكەتە سەر
ھېچ كام ئەۋ مافە سەرەكى ۋە بىنەپەتتەيەنەي، كە بەبى پارىزگارىي لېكرىيان ھې
مانايەك بۇ ئىيانى مەۋقائەۋ ئىيانى ئازادانەۋ پى رېۋو ھورمەت نامىتتەۋە، دىارە
ئىسلام كۆمەلە ھۆكارو مىكانىزىمىكى جۇراۋىشى رەچاركرىدون بۇ پاراستنى شەش
شتە پېتۋىستەكان (الضروریات الستة)ى يەك يەكى ھاۋىيەت بەبى جىۋاۋىيە، كە
گرىنگەتتەن دانانى سزا (عقوبة)ى دىيائى يە بۇ ھەركەسىك ئەۋ قەدەغانە بىكىتتى،
سزايەكانىش بەم جۆرەن:

۱- بۇ پاراستىنى ئاين: ھەرچەندە ئىسلام بەگىتى سزايەكى دىيارىكرائى بۇ ئەوانە دانەناۋە، كە دەستىرىۋى دەكەنە سەر ئاينى خەلگى، چۈنكە دەستىرىۋى كۈرۈنە سەر ئاينى ۋە قەيدە خەلگى، زىاتر لە (زمانىرىۋى) دا خۇي دەنۋىنى! بەلام ئىسلام مەسۇلمانانى قەدەغە كۈرۈنە لە قەسە گۈتۈن بە پەرستراۋ پىرۋىيەكان (مەقسەت) ى خەلگى دىكە، تاكو ئەوانىش ئەۋ قەسە پىگۈتۈنە نەكەنە بىيانوۋ پاساۋى قەسە گۈتۈن بە خوا سىبھانە وتعالى: ﴿وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ...﴾ (الانعام: ۱۰۸)، دىيارە دەشگۈنچى دەۋلەتى ئىسلامىيە سزاي پىر بەپىست و گۈنجاۋ بۇ ھەمۋو ئەوانە دابنى، كە بەدەر لە شىۋازى عىلمىيانەۋ بابەتتىانە، قەسە ساردو سوۋ بەنئايىن ۋە قەيدە پىرۋىيەكانى خەلگى دەلئىن.

كەۋاتە: شەرىعت سزايەكى تايىبەتى دانەۋە بۇ پارىزگارىي لىكۈرۈنى (ئاينى) ى ھاۋولاتيان، بەلام بىگۈمان دەستەلاتى شەرىعى دەستى ۋالايە لىبۋارى سىياسەتى شەرىعىدا، بۇ ھەر ئىجرائاتىك، كە ئيان و گۈزەران و بەرۋەۋەندى خەلگە كۆمەلگە بىخۋازى.^(۱)

۲- بۇ پاراستىنى ئاين: سزاي تۆلە (قصاص) بۇ ھەر كەسىك بەناھەق كەسىك بكوۋى، دانراۋە: ﴿وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ...﴾ (البقرة: ۱۷۹).

۳- بۇ پاراستىنى ۋە ھەم كەرامەت: سزاي سەد قەمچى بۇ ھەر كەسىك زىنا بىكات، دانراۋە: ﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ...﴾ (النور: ۲).

(۱) لە ئالغەكانى (ئىسلام و دەۋلەتدارىي و ھۆكۈمرانىي) دا، تۈۋىرىنەۋەيەكى خەست و خۆلىمان لەبارە ئازادىي پىرۋا دەرىپىن و دىندارىي يەۋە كۈرۈۋ مەسەلە ھەلگەپانەۋ (ارتداد) ىشمان باش شىكۈرۈتەۋە ئەۋ رايەمان پەسەند كۈرۈۋ، كە ئىسلام سزايەكى دىيارى كراۋى بۇ لە ئاين ھەلگەپانەۋ، دانەناۋە، مەگەر وپراي ھەلگەپانەۋ، سەنگەرگۈتۈن و دژايەتتىشى لەگەل بى.

۴- بۇ پاراستىنى سامان: سزاي دەستېرىن بۇ باباي دز، دانراۋە: ﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا...﴾ (المائدة: ۳۸).

۵- بۇ پاراستىنى ئاسايىش: چوار جۆرە سزاي: كوشتىۋ، ھەلۋاسىنۇ، دەستى راستو پىتى چېپ بېرىۋ، نەفى كىرىد، بۇ ھەركەتلىك ھېمىيى ۋە ئاسايىشى خەلىكى بىشۋىتىنى، دانراۋە: ﴿إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خَلْفٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ...﴾ (المائدة: ۳۳).

۶- بۇ پاراستىنى نابىرو: سزاي ھەشتا قەمچى بۇ باباي بوختانچى، دانراۋە: ﴿وَالَّذِينَ يُؤْمِنُ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَا يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شَهَدَةٍ فَلَاحِدُهُمْ ثَمَنَيْنِ جَلْدَةٍ...﴾ (النور: ۴). بەللى، ئىسلام لەسر ئەم بناغەيمو بەپىتى ئەم دە بنەمايە، باشتىن تەبایی ۋە چاكتىن جۆرى پىكەمە ژيان لە كۆمەلگادا دىنىتەدى.

لە باسى داھاتوشدا خالى دوۋەمى ئەم بابەتە دەتۈيىنەۋە كۆمەللىك نىشكالو گرېكۆرە، كە سەرو دلى ھەندىك كەسىان گرتە، وپراي ۋە لامەكانىن دەخەينەرۋو.

خالى دوۋەم: چەند ئىشكال ۋە گرې كۆپرەبەك:

۱- وشەى (أهل الذمّة)، بۇنى بەكەم سەپىرگىردى ئى دى:

شىتلىكى ئاشكرايە، كە لەفەقى ئىسلامىيە ۋە مېژۋى ئىسلامىيەدا، وشەى (أهل الذمّة) بۇ ھەموو ئەو كەسانە بەكار ھېنراۋە لە نا مسولمانان، كە لەژىر ساپەى دەۋلەتى ئىسلامىيەدا ژياۋن، جا ھەندىك كەس، كە باش لە چەمك ۋە واتاى وشەى (أهل الذمّة) خالى ئەبۋن، پىيان وايە، كە ئەم وشەيە بۇنى ژىر دەستەيى ۋە زەبۋنى لىدى! ئىمەش لەم بارەۋە دەللىن:

أ- وشەى (أهل الذمّة) يانى: خاۋەن بەللىن پەيمان، چونكە وشەى (الذمّة) لەزمانى غەربەيدا بەماناى (الضمان والعهد) بەكاردى، مەبەست لەم

ب- وشەى ناوبراۋ خواۋ پىغەمبەرى ﷺ لەسەريان فەرز نەكردووين، كە بەكارى بىتئەن، بەلكو ئەم وشەىيە ۋەك گەلىك وشەو زاراۋەى دىكە، شەرعزان (فقهاء) بەكارىان هيتاۋەو دەتوانەن بىگۆرەن بە وشەىەكى دىكەى ۋەك: ھاۋولائىيان (المواطنون)، چونكە زانايان وشەى (دار الإسلام)يان بۆ سەرزەمىنى ئىسلامىي بەكار هيتاۋەو، ديارە غەيرە مسولمانەكانىش پەيمانو بەلتىنى ھەمىشەىيان لەگەل دەۋلەتى ئىسلامىيدا ھەىە، كە لەنىشتەمانو سەرزەمىنى ئىسلامىيدا بۆين، كەۋاتە: ئەۋانىش خەلكى نىشتەمانى ئىسلامىي (أهل دار الإسلام)ن!

دەربارەى مەسەلەى سەرانە (جزية)ش دەلىل:

۱- به سهرنج دانی سیاقی نمو نایه تهی، که ته نیا لمودا و شدی (جزیه) هاتوه، بۆمان دهرده کموی، که ده ولته تی ئیسلامیی یه کهم، سهراندی بهس لهو خاوهن کتیبانه وهرگرتوه، که له دژی ده ولته تی ئیسلامیی جهنگاونو پاشان شکستیان خواردوهو، نامادهش بوون، که له ژیر سایه ی ده ولته تی ئیسلامییدا بینه نهوه، ته مهش دهقی نایه ته کهیه: ﴿ قَنِیْلُوا الَّذِیْنَ لَا یُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْیَوْمِ الْآخِرِ وَلَا یَحْرِمُوْنَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ وَرَسُوْلُهُ وَلَا یَدِیْنُوْنَ دِیْنَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِیْنَ اَوْثَرُوا الْکِتٰبَ حَتّٰی یُعْطُوا الْجِزْیَةَ عَنْ یَدٍ وَهُمْ صٰغِرُوْنَ ﴾ (التوبة: ۲۹)، واته: له دژی نهوانه بیهنگن، که بروایان به خواو بهروژی دواپی نیهو، نهوهی خواو

پېتەمبەرە كەي قەدەغەيان كىردۈە بە ھەپرامى نازاننۇ، مەلەكەچىي ئايىنى ھەق نېن لەۋانەي كىتېيان دراۋەتې، تاكو بە مەلەكەچىي سەرانە دەدەن.

كەۋاتە: ئەۋانەي، كە لەگەل دەۋلەتەي ئىسلامىيەدە بەشەر ئەھتەۋن، نابى سەرانەيان لىۋەرىگىرې، ھەر بۆيەش پېتەمبەرى خۇا ﷺ سەرانەي لەۋ تېرە جوۋلەكانەي نىۋ شارى مەدېنە ۋەرنەگرتۈە، لەۋ (سەھىفە) يەشدا، كە ۋەك دەستورىك كاروبارى سەرچەم پېنكەتەكانى نىۋ كۆمەلگەي ئىسلامىيە ۋىتر سايەي دەۋلەتەي ئىسلامىيە رېنكەستە، كەم زۆر باسى سەرانە ئەكرەۋە!

ب- ئىنجا زانايانى ئىسلام، كە باسى ھۆۋ ھىكەمەتەي ۋەرىگەنەي سەرانەيان لە ھاۋولائىيانى نامسۇلمان كىردە، ھەندىكىيان پېيان ۋايە، كە سەرانە (جىزىە) قەرەۋو (تەۋىيى) جىھاد نەكردە، بەزاراۋى ئىستا (سەربازىيە نەكردە)، ھەر بۆيەش دەلېن: ھەركەت ئەۋ جۆرە كەسانە نامادەي سەربازىيە بوۋن، سەرانەكەيان لەسەر لادەچى. ھەندىكىش لەزانايان پايان ۋايە، كە ئەۋ سەرانەيە لەجىياتى (زەكەت) مىسۇلمانانە، ديارە دەۋلەتەي ئىسلامىيە ھەقى لەسەر ھاۋولائىيە نى ھەيە، كە لەبەرەنەسەر ئەۋ ھەمۇ خەزمەتگوزارىيەنەي پېشكەشىان دەكەت، ئەۋانېش لەپروۋى دارايىيەۋە ھاۋكارىيە بىكەن، چۈنكە زانايانى ئىسلام لەسەر ئەۋە يەكەدەنگەن، كە ھەركام لە (أهل الذمة) ئەبەر پېرىي، يان نەخۇشىيە، يان ھەرۋەيەكى دىكە نەيتۋانى پېداۋستىيەكانى ژيانۋ گوزەرەننى دابېن بىكەت، لەسەر دەۋلەتەي ئىسلامىيە پېۋىستە بۆيان دابېن بىكەت، ۋەك (أبو يوسف) لە كىتېبى (الخراج) دا بەسەرھەتېكى (عمر بن الخطاب) خۇا لىۋى پاۋى بى، لەۋ بارەۋە ھېنناۋە، كە جوۋلەكەيەكى ھەژارى بېنىۋە سۋالى كىردە، ئەۋىش زۆر ناپەھەت بوۋە، پاشان فەرمانى بەبەرپرسى خەزىنەي دەۋلەت كىردە، كە سەرانە لەسەر ئەۋ جۆرە كەسانە ھەلگەرنە موۋجەدەكىشىان بۇ بېرەنەۋە، كە بەباشى پېتى بېژىن.

ھەندىكىش ئە زانايان پىيان وابوۋە، كەسەرەنە سزايە كە بەھۆى لەسەر كوفىر مانەۋە بەسەر نامسولمانانى ژىر سايەى دەۋلەتى ئىسلامىيە سەپىنراۋە! بەلام ھىچ گومانى تىدا نى، كە ئەم قەسەيەى سىيەم ھەلەيمو ھىچ پىي تىناچى، چونكە خۋاى كاربەجى ژيانى دىنەى كەردۆتە تاقىگاۋ شۋىنى سزاۋ پاداشت نى، پاشان شتىكى نەگۈنجاۋە، كە خۋا پىي خەلكى بدات، كەلە نىدا كافرېن، كەچى ھەر لەدىنەسزاىان بدات لەسەرى!!

ۋاش پىدەچى ئەۋ راپە پاستو بەجى بىت، كە دەلى: (سەرەنە) قەرەبۋى بەشدارىي نەكەرنە لەجەنگو جىھادو بەرگىرى كەردندا لە ۋلاتى ئىسلامىيە، چونكە (سەرەنە) بەس لەپىۋانى بائغو ساغو خاۋەن تۋانەى ماددىي ۋەردەگىرى، دىارە جىھادىش ھەر لەسەر ۋان فەرزە.

ج- بەكارھىنە نى ۋەشەى سەرەنە (جزية) ش، ۋەك بەكارھىنەنى ۋەشەى (أهل الذمة) ، نەگەربىتتە مایەى ناپەھەتتىۋ ھەست برىندار كەردنى ھاۋولاتىيانى نامسولمان، دەگۈنچى بەۋشەيەكى دىكە بگۈرپى، ۋەك چۆن (عمر بن الخطاب) خۋا لىي رازى بى، كاتىك تىرەى (بنى تغلب)، -كە نەسپانىي بۋن- داۋايان لىكەرد، كە ھەرچەندى لىيان ۋەردەگىرى بەناۋى زەكاتو ۋەدەقەۋە، باۋەرى بگىرى، بەلام بەناۋى سەرەنەۋە نا، ئەۋىش لىي قەۋل كەردن گۈتى: ئەمانە خەللىكى نەفامەن، نىۋەپۇكىان قەۋلەۋ ناۋيان قەۋل نى: (هؤلاء قوم حمقى رضوا المعنى وأبوا اللفظ)^(۱).

د- ھەرچەندە زۆرىەى زانايانى پابردۋو رايان وابوۋە، كە سەرەنە بەس لەۋانە ۋەردەگىرى، كە بەخاۋەن كىتەپ (أهل الكتاب) ناسراۋن، ۋەك جۋولەكەۋ دىانەكان، بەلام راي پاستو درۋستو بەلگەدار -بەرەى بەندە- ئەۋەدە، كەسەرەنە ۋەرگىران تايبەت نى بەخاۋەن كىتەپە ناسمانىيەكانەۋە

(۱) پروانە: (فتوح البلدان) للبلاذري، ج ۱ ص ۲۱۷، ۋە: (كتاب الأموال) لأبي عبيد، ج ۱ ص

تېكرى ئىمانى، كە نامادەن لەكۆمەلگەي ئىسلامىيەت لەئۆز سايەي دەۋلەتتى ئىسلامىيەت بۆلۈن، خاۋەن ھەر بىر پائىدە بەرنامەيەك بىن لەو مەسەلەيەت يەكسان، بەلگەشمان لەوبارەۋە زۆر، بەلام لېرەدا ھەر بەكورتى ناماۋە بەھەندىكىيان دەكەين:

يەك: **خَا ۛۛۛ** لەچەندەن ئايەتدا مەۋزەكانى سەرىشك (مختار) كەدوۋە لەنىۋان ئىمان و كوفردا، كە پېشتەر ناماۋەمان بەھەندىكىيان كەد.

دو: نەگەرقەبۇل نەكەرى خەلگى لەسەر كوفەر بېنەنەۋە ناچار بىرېن، كە لەنىۋان مەسۇلمان بۇۋە كۆزئاندا يەكەيان ھەلېۋېن، ئەۋە لەۋ ھالەتەدا: **أ- زۆر لېكران (اكرە) بەكار ھاتە، كە خَا ۛۛۛ قەدەغەي كەدوۋە: ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ...﴾ (البقرة: ۲۵۶).**

ب- باباي زۆر لېكران، ناچار كراۋە بېتە مۇنافىق، چۈنكە مۇنافىق كەسەكە لەدەۋە بېۋاي بەئىسلام نەبىۋ، بەرۋالەتەش خۇي بەمەسۇلمان پېشان بەدات، ئىنجا ديارە، كە ئىسلام رەقى لە نىفاق زىيارە ۋەك لەكوفەر، ھەربىيەش مۇنافىقەكان لەپەلەي ئۆرەۋەي دۆزەخ دان: **﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ...﴾ (النساء: ۱۴۵).**

سى: كاتىك مەۋزە — لەنىۋان مەسۇلمان بۇۋە پۋالەتەي و كۆزئاندا سەرىشك دەكەرى، ماناي ۋايە ئەۋ ھىكەتەي، كە خَا مەۋزەكانى بۇ خۇلقانەۋە كە تاقىكەرنەۋە (ابتلاء) يە فەۋتەۋە، چۈنكە بەزۆر مەسۇلمان كران، پېچەۋەنەي ئەۋ نازادىيەيە، كە دەبى باباي تاقىكرەۋە (مُتَحَنِّ) ھەبىي! چۈر: لەچەندە فەرمۇدەيەكى پېغەمبەردا **ﷺ** ھاتە، كە سەرانە لە ھاۋىيەشەنەران (مشرىكەن) ۋە ئاگر پەرستان و (مىجوس) ېش ۋەردەگىرى، بۇ ئۈنۈن: ئەۋ فەرمۇدەيەكى (مەسۇلم) لە (بۇرەدە) ۋە گېرۋايەتەۋە، كە تېيەدا ھاتە:

{وإذا لقيت عدوك من المشركين فادعهم إلى ثلاث خصال أو خلال فأتيتهم ما أجابوك فاقبل منهم وكف عنهم، ثم ادعهم إلى الإسلام فإن أجابوك فاقبل منهم وكف عنهم، ثم ادعهم إلى التحول من دارهم إلى دار المهاجرين... فإن هم أبوا فسلهم الجزية، فإن هم أجابوك فاقبل منهم وكف عنهم، فإن هم أبوا فاستعن بالله وقتلهم...} (صحيح مسلم، رقم: ۱۷۳۱).

ۋاتە: -- ھەركات بەرەنگارى دوزمنەكەت بوى لە ھاۋىيەش دانەران، داۋاي يەكەك لە سى شتيان لى بكو، ھەركامىكيان قبول كرد، لىين ۋەرىگرە ۋازيان لى يىنە:

بانگيان بكة بۇ ئىسلام، جا، ئەگەر پازى بون، لىيان ۋەرىگرە ۋازيان لى يىنە، نىجا بانگيان بكة بۇ گواستىنەۋە لە شوپنەكانيانەۋە بۇ شوپنى كۆچكەران... جا، ئەگەر مليان نەدا - بۇ ئىسلام - داۋاي سەراندەيان لى بكة، جا، ئەگەر دايان، لىيان ۋەرىگرە ۋازيان لى يىنە، بەلام، ئەگەر سەراندەيان نەدا پشت بە خوا بىستەۋ لەگەتيان بىدنگە..

ئەۋ فەرمۇدەيە كە (بخاري) لە (مغيرة بن شعبه) ۋە گىپراۋىيەتەۋە، كە ئەمە دەقەكمىيەتى: {قال مغيرة بن شعبه لعامل كسرى بين يدي معركة (نهاوند): أمرنا نبينا رسول ربنا ﷺ أن نقاتلكم حتى تعبدوا الله وحده أو تؤدوا الجزية..}، ۋاتە: موغىيرەى كورپى شوغبە بە كاربەدەستى كىسرەى گوت لەپىش جەنگى نەھاۋەندەدا: پىغەمبەرمان پەۋانەكراۋى پەرەردگارمان فەرمانى پىكرەدووين، كە لەگەتتان بىدنگىن، ھەتا يان تەنيا خوا دەپەرستىن، يان سەراندە دەدەن.

ئەۋەى، كە (بخاري) لە (عبدالرحمن بن عوف) ۋە گىپراۋىيەتەۋە، كە ئەمە دەقەكمىيەتى: {عن عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه أن رسول الله أخذها - أي الجزية - من مجوس هجر}، ۋاتە: پىغەمبەرەى خوا ﷺ سەراندەى لە مەجوسىيەكانى ھەجەر ۋەرگرتەۋە.

پېنج: ژمارەيەك لە زانايانى رابردوو، وەك: (مالك وأزاعي وصنعاني و شوكاني وابن القيم) و زۆرىك لە زانايانى ھاۋچەرخ، ھەمان پايان ھىيە^(۱).

۳- مەسەلەى بەئەستۆۋەگرتىنى ئەركەكانى دەۋلەت (تۆلى رىئائىت الدولە)

لەو بارەشەو پېۋىستە چەند شتېك روون بگەينەو:

أ- ئەرك و كارەكانى دەۋلەتى ئىسلامىي بەگشتىي دوو جۆرن:

جۆرىكىيان مۆركىكى ئايىنيان پېۋەيەو بۇ مەسۇلمانان نەبى نەشېن، وەك چۆن ئەركە ئايىنىيەكانى جۈايەتى (اليهودية) و ديانەتى (النصرانية) يش بۇ غەيرى خۇيان نەشېن، جۆرىكى دېكىيان مۆركىكى مەدەنىيان ھەيە تاييەت نېن بە مەسۇلمانانەو، جا ديارە ئەركە ئايىنىيەكانى وەك: پېشەۋايەتى (إمامة) و وتاردان (خطابة) و بانگ دان (أذان)، تاييەتن بە مەسۇلمانانەو، بەلام ئەركە مەدەنىيەكان، جگە لە ئەركى سەرۋكايەتى دەۋلەت (رئاسة الدولة)، كە دروست نىيە بەغەيرى مەسۇلمانان پىپىررى، چۈنكە يەكېك لە ئەركەكانى گەۋرەو سەرۋكى كۆمەلگاۋ دەۋلەتى ئىسلامىي پارىزگارىي لىكرەنى ئىسلامە بەغەقىدەو شەرىعەتەكەيەو، ئەركىكى دىكەي پېشەۋىي كىرەنەو، ئەركىكى دىكەي بەرپىسارىيتىي، ھىزى سەربازىي و جەنگ و جىھادەو... ھەتد، كە بېگومان ئەم ئەركانە بەسەرۋكىكى مەسۇلمانان نەبى نەنجام نادىن، بەلئى، ئەركە مەدەنىيەكان جگە لەسەرۋكايەتى دەۋلەت، ھىچ كاميان بەلگەيەكى شەرىي روون نىيە رېنگىرى بىكات، كە بەغەيرى مەسۇلمانان پىپىررىن، مادام دىسۆز شايستەبن.

(۱) پروانە: (چەند مەسەلەيەكى باۋى سەردەم) چاپى پېنجەم، لاپەرە: ۱۶۷ تا ۱۷۷، كە باسېكى تېرەتەسەلمان لەو بارەو كىرەو.

ب- له میژووی ئیسلامیی و له فیهمی ئیسلامییدا، هه‌ندیک شت له‌بواری مامه‌ته کردن له‌گه‌ڵ هاوولاکیانی نامسوتماندا له‌جووله‌که‌وه نه‌صرپانیی و غمیری و انیش پوویداوه نووسراوه، که هیچ بناغه‌یه‌کی له قورئان و سوننه‌دا نیه‌وه، پیوسته حیسابی که‌له‌پوروو جوړی تیځه‌یشتنی ته‌وان بۆ ئیسلامی بۆ بکری، نه‌که حیسابی شه‌ریعت و تاین، بۆ نمونه: پۆشینی به‌رگیکی تاییه‌ت، هه‌لنه‌گرتنی چه‌که، پرنگرتن له‌به‌رزکردنه‌وه‌ی خانوو و به‌ره‌یان به‌سه‌ره‌ی مسولماناندا، سلاو لێنه‌کردنیان، پیشگیریکردن له‌دروست کردنی شوینی خواپهرستی، نه‌مانه‌وه‌هاوینه‌کانیان، زیاتر زاده‌وه به‌ره‌می ببو بۆچوونی زانایان و په‌نگدانه‌وه‌ی واقعی سیاسی و کۆمه‌لايه‌تی خۆیان‌وه، هی به‌لگه‌یه‌کی وایان له‌سه‌ر نه‌^(۱)!

(١) بروانه: (تقسيم المعمورة في الفقه الأسلامي) عبدالله بن يوسف الجديع، ص ٧٦.

مسلوتمانانو بالا دهستیانه به گشتیی، نه مهش به سه بو هاتنه دی و چه سپانی چه ملک و اتای نهو رسته قورپانییه و هاووینه کانی.

۴- جیبه جی کردنی یاساگانی شهریه تی ئیسلامیی به شهر هاوولاتیانی نامسلوتماندا،

نه میش له لای هندیك كهس گرفت و گرپكویزه کی بپره زایه و ده ئین: کۆمه لگا و ده وله تیکی ئیسلامیی، كه شهریه تی ئیسلامیی و ده ستورو یاسا گشتگیو جۆراو جۆره کانی تپداپیاده ده کرین، چۆن چۆنی ماف و نازادییه کانی نا مسلوتمانانی تپدا په چاوو دابین ده کرین؟! ئیمهش له وه لامدا ده ئین:

أ- جارئ له پوو نازادی بیروپا و راده برپینه وه، مادام خوی کاریه جی به پوون و راشکاوی فرمووییه تی: ﴿...فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ...﴾ (الكهف: ۲۹) واته: جاکئ هه ز ده کات بابوایینی و کیش هه زده کات بابی پربوایی، که واته: نامسلوتمانانی نیو کۆمه لگای ئیسلامیی به هه موو جۆره کانیانه وه نازادی ته وایان هه یه له خسته نه پوو و راگه یاندنی بیرو پراو بیروپا و بۆچوونه کانیاندا، (أبو الأعلى المودودي) خوا لیی خۆش بی، له وباره وه گوتوویه تی: ((فالذي يظهر من هذا بوجه قاطع، أن كل طائفة من طوائف البلاد إذا كانت لاتوافق آراؤها آراء الأمة الإسلامية، لاتحول الدولة الإسلامية دون إظهار آرائها، وأما إذا حاولت نشر أفكارها وحمل الجمهور عليها بالطرُق الإرهائية والعمل على قلب نظام البلاد بالقوة، فهناك تؤاخذها الدولة وتجازيها على أعمالها)^(۱).

که ماناکه ی به گورتی ناوایه: ده وله تی ئیسلامیی به هیچ جۆریك پئی له وانه ناگرئ، که بیرو پاکیان له گه ل ه ی مسلوتماناندا ناگوئجی، بیرو پای خۆیان

(۱) پروانه: (نظرية الإسلام وهدیته) ص ۳۰۷.

ج- بەللام بېگومان لەبوارى ياسا مەدەنىيەكاندا، كە ھەموو لاىەك تىياندا ۋەك
يەكنو جياۋزى ئايىن ۋە عەقىدە، كاريگەرىي لەسەريان نىيە، ئەۋە پىۋىستە
سەرچەم ھاۋولاتيان بە مسولمان ونامسولمانەۋە، ملكەچى دەۋلەت ۋە پابەندى
ياساكانى بن بەبى جياۋزىي، ۋەك چۆن مسولمانان تىكىش ۋەك لەژىر سايەي
دەۋلەت تىكى نا ئىسلامىيەدان، لەسەريان پىۋىستە، كە ملكەچى ياساكانى بن.
شايانى باسىشە، كە لەبوارى ياسا مەدەنىيەكانىشدا، ديسان شەرىعەت
رەچاۋى تايىبە قەندىيەكانى نامسولمانانى كردە، بۆ نمونە: مەي (خمر)، كە
بەھەموو جۆرىك لە مسولمانان ھەرامە ۋە لەسەرمامەلە پىۋە كەردن ۋە
بەكارەيتنى سزا دەدرىن، نامسولمانان ھەلاۋىرراۋن ۋە ھوكىيان جيايە،
ھەروە ۋە بەكارەيتنانى گۆشتى بەرازو ئەۋ جۆرە شتانە، كە لەلەي ھەندىك،

يان زۆرىي نامسولمانان بەكار ھىنانىيان رەۋايە، دەرلەتى ئىسلامىي ھەقى
بەسەريانەۋە نىيە.
لېرەشدا كۆتايى بەم باسە دېتىنەۋ، بەمەش كۆتايى بە دوايىن ئالغەۋ بۋارى
بەرۋردى نىتوان تەۋھىدى ئىسلامىي و عەلمانىي دېتىن.

* * * * *

The banner is divided into several sections:

- Top Left:** A blue bar with the Facebook logo and the text "دېگەنلەندى مەكتەپنى مەۋسۇئا غەلى بابىر".
- Top Right:** A blue bar with the Facebook logo and the text "غەلى".
- Middle Left:** A red bar with the YouTube logo and the text "archive.org/details/@alibapir".
- Middle Right:** A red bar with the YouTube logo and the text "غەلى بابىر/ AliBapir".
- Center:** A portrait of a man in a turban, with text above it: "لە ئۆزە كۆمەلەنەۋەتەنلىك لىكەۋەتەنلىك" and "بىش مەكتەپ غەلى مەۋسۇئا غەلى بابىر".
- Bottom Left:** A section titled "AliBapir" showing a smartphone screen with the app icon and two QR codes.
- Bottom Right:** A section titled "غەلى" showing a smartphone screen with the app icon and three QR codes.
- Bottom Center:** A small text line: "دېگەنلەندى مەكتەپنى مەۋسۇئا غەلى بابىر".

دوهم: پښگومان خاله هاوېه شه کانی نیوان ئیسلام و سیکولا ریزم، نهو شتانه، که عملانییهت ههقی تیدا پیکاونو، خاله جیاوازه کانیشیان نهو شتانه، که تیپاندا گیرۆده ی هه لهو ناههقی بووه، هه ربویشه ههقی و راستیی ره ها (مطلق) له هه مرو روویکه وه بهس له ئیسلام دایه، که دوا یین نوسخه ی هیدایه تی خواو

تاكە سىرۋىش (وحى) يېڭى خۇيى پارىزىراۋ دەستكارىيى نەكرەۋى بەردەستى
 مەۋقەيەتتە ئەم رۇڭگارەماندا، بەلام ئايىنۋ بەرنامەكانى دىكە، كە زادەى
 ئەۋ ھىدايەت ۋە رۇۋناكىيە نىسبىيەن، كە خۇا ﷻ لە ئەقلى ۋە فەتۋەتەى
 مەۋقەكاندا دىناۋە، ھەم ۋە ھەقىقان تىدا تىكەل ۋە ئاۋىتتە بىرۋە، ۋەك خۇا
 فەرمۇر: ﴿يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْسُونَهُ الْحَقَّ بِالْبَطْلِ وَتَكْفُمُونَ الْحَقَّ وَأَنْتُمْ
 كَعَمُونَ؟﴾ (آل عمران: ۷۱)، ۋاتە: ئەى خاۋەن كىتەبەكان! بۇچى ھەقىقەت تىكەلەى
 ھەم دەكەن ۋە راستىي دەشارنەۋە ئە ھالەكدا، كە دەشزان؟!

سەي يەم: ھەلۋەمەرجى تىدا سەر ھەلەدانى سىكۇلارىزم ۋەقىيە پىر كېشمەكېش ۋە
 شەۋر كۈشتارى ۋەلاتانى رۇڭتاۋا بىۋە، ئە سۇنگەى شىۋىتەران ۋەگۇرەرانى ئايىنى
 (مەسىھ) ۋەە ﷺ ۋە كرەنى بە ئامراۋىك بۇ تىۋىركەندى ھەزۋ ئارەزۋەكانى
 سىكۇچكەى (پاپا، پادشا، دەرەبەگ) ئەسەر ھىسابى خەلەك ۋە جەمەۋەر،
 ھاتۇتە كايەۋە، ھەربۇيەش شىۋىكى ئاسايى ۋە چاۋەپۋانكرەۋە، كە ئەلەمىيەت
 خاۋەنى (بۇئەنسىيە) ۋە (بىرۋە بىرۋە) يەكەى رۇۋن ۋە دىيارىكرەۋە نەبىۋ، ئەزۇر
 مەسەلەى گەۋرە ۋە چارەنۋەسساۋا خاۋەنى دىدو ھەلۋىستىكى سەربەخۇۋ رۇۋن
 نەبىۋ، چۈنكە رېچكەيەكى بە پائەنرى كاردانەۋە (رە فعل) پەيدابۋى ھەلەقۇلاۋ
 ئە ھەلۋەمەرج ۋە ۋەقىيەكى بىۋ سەرۋ بەرۋە ئاسايى، ئاگۇنچى ئەۋە زىاتى
 ئە ھەگبەدا ھەبىۋ.

ھەر بۇيەش ھەمۋە ئەۋ سىكۇلارىستانەى، كە بەشىۋەيەكى عاتىفىيانە ئە
 سىكۇلارىزمەۋە پادەمىتەنۋ، پىيان ۋەيە كانگاۋ سەرچاۋەى ھەمۋە خىۋر
 خۇشى ۋە بەرۋەندىيەكە، ھەۋجىۋى چاۋ بەخۇدا گىۋانەۋەيەكى جىددىيەن، چۈنكە
 ۋەك ئەدۋە تۇيى ئەم زىجىرە باسەدا رۇۋغان كەردەۋە، ھىچ كەس ناتۋانى
 بىسەلمىتەن، كە بۇ ئىۋنە: ئەلەمىيەت ۋەك خۇدى خۇى، سىستەمى دىموكراسىي
 دەخۋازىۋ ئەگەل دىكتاتورىي ۋە ھۈكىمى تاكىيدا ئاگۇكە، چۈنكە ھەر
 ئەسەرەتەى سەرھەلەمىيەۋە، ھىزب ۋە رېژىمە سىكۇلارىستەكان چەندەن

دەۋلەت ۋە قەۋارەي دىكتاتۇرىيەلىك بىنا تەنەۋى، بىئەۋەي خۇيان ھەست بەسەلەتەي (ھىج) بىكەن، يان ھىچ كەس بىتەۋى گەلەي ئەۋەيان لى بىكەت، كە بىچەۋەلەي سىكۇلارىزم رەفتارىان كىرەۋە!

كەۋاتە: جۇرەك لە چەۋاشەكارىيە، كە سىكۇلارىزم ۋا رابىئەتەي، كە خاۋەن ۋا كانگەۋ ھۇكارى ھەمەۋ ئەۋەتە كىنۇلۇش ۋا بەرەۋ پىشچەۋەنە ماددىي ۋە گەشە كىرەنە رەۋائەتەيە، كە مەۋقەيەتەي لەم رەۋزگەرەدا بەخۇيەۋە بىنەۋە، چەنكە تە كىنۇلۇش ۋا بەرەۋ پىشچەۋەنە شارستەنەي ۋە گەشە كىرەنە مەۋقەيەتەي، بەرەمەۋ زادەي كۆمەلەك ھۇكارى ۋا كەتەرىي خەۋىي ۋە بابەتەيە، ئەگەرنا، بۇچى سىكۇلارىستەكانى ئەمە پاش چەندەن سالا تەبەنەنە كىرەنە سىكۇلارىزم ۋا بانگەشە بۇ كىرەنە، ھەر لەشەۋەنە خۇيانەنەۋ، لەمەۋارەدا ۋا لات ۋە كۆمەلەكەيەنە قەۋلەنچەك بەرەۋ پىش نەبەردەۋە، بىگەر لە زۇر رەۋەۋە بەرەۋ دۋاشەيان كىرەۋەتەۋە؟!

چۈرەم: سىكۇلارىزمىش ھەمەن ۋەك ھەر ئەيەن ۋە بىرەۋكەيەكى دىكەي زادەي بىرەۋ ھۇشى مەۋقە، سەرەنچام پىرەۋەيەۋ دەفەۋەۋە شەۋەنە خۇي بۇ رەبازەۋ بىرەۋكەيەك، يان چەندەن رەبازەۋ بىرەۋكەيەكى دىكە چۆل دەكەت.

ئەنچا دىارە ھەمان ياسا (سەئە) ۋە خەۋا بەسەر ئىسلام ۋە مەۋلانەنىشدا دەچەسەي، بەلەم لەم رەۋەي دىندەرىيەنەۋە، كە زادەي بىرەۋ ھۇشى خۇيانەۋ، لە ئەنچامى ئەزەمەۋ ۋە ئىجتىھادەكانىيەۋە پەيدا دەيە، بەلەم ئەۋ رەۋەي دىندەرىيەۋ مەۋلانەتەيەنە، كە لە شەرىئەتەي خەۋا ۋە ھەي بى ھەلەۋ پەلەۋ پارىزەرەۋ دەستكارىي ئەكرەۋىيدا بەرەسەتەيە، ئەۋە بىگەرەۋەنە گەرە، چەنكە ھەقى رەھەيەۋ لەدەرەۋەي جەۋزى كەتەۋ شەۋەن (زەمان ۋە مەكان) ۋە ھاتەۋ، بۇيە بەسەرچەۋەنە كەتەۋ گەرەۋەنە شەۋەنە كەرى تەنەكەتەۋ، ۋەك خەۋا فەرەۋەيەتەي: ﴿ مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ... ﴾ (النحل: ۹۶)، ۋاتە: ئەۋەي لەي ئەۋەيە دەيەۋ، بەلەم ئەۋەي لەي خەۋەيە دەمەيەۋ...

پىنچەم: ھەركەسىڭ بەۋىۋدانەۋە سەرنجى مېۋىۋى ئىسلام ۋە مەسۇلمانان بەدات، دۇنيا ۋە مەسۇگەر دەۋى، كە ھەمىشە غەيرى ئىسلام ۋە مەسۇلمانان لەكۆمەلگەي ئىسلامىيە، لەسايە دەۋلەتتى ئىسلامىيەدا جىيان بۆتەۋە ۋە بەرپىۋ حورمەتەۋە ھەۋىتىرانەۋە، ھەر لە جۋايەتتى ۋە جۋولەكەكان ۋە دىيانايەتتى ۋە دىيانەكانەۋە بىگرە، ھەتتا سەرچەم دىن ۋە بەرنامەكان ۋە شۋىتەكەۋتەۋەكانيان، ۋەك ئاگر پەرست (مىجوس) ۋە بىتپەرست (ۋىنى) ۋە مانگا پەرست ۋە بودايى ۋە... ھەتد.

كەۋاتە: باھىچ كەس ترس ۋە بىمى ئەۋەى نەبى، كە لەپەنەي مەسۇلمانان ۋە لەۋىر سايە ئىسلامدا ناۋى ۋە ناھەۋىتەۋە، مەگەر مەسۇلمانان، ناھالىي ۋە لە ئىسلام بەجىماۋ، ئىسلامىيە گۆرۋاۋ شىۋىتىراۋ بى، بەلام ئەۋەى جىڭگەي بىم ۋە مەترسىيە ۋە دۆلە ۋە كۆيىپە ئەۋەىيە، كە ئىسلام ۋە ئەھلى ئىسلام لەپەناۋ سىبەرى غەيرى خۇياندا جىيان نەبىتەۋە ۋە نەھەۋىتەۋە، ۋەك لەم رۆۋزگارەدا دەبىنەن، كە ئىسلام ۋە مەسۇلمانان لەسايە ھىزىب ۋە رۇتەمە ئەلمانىيەكاندا، دوۋچارى گەرت ۋە كىشەۋ سەغەلەتتەۋە كى پەكجار گەۋرە ۋە پىپەزا بۈۋە.

ئىدى بەھىۋە ئەۋە، كە ھەمەۋ لايەك عەقۇل ۋە دۆلى خۇمان گەۋرەترو فراۋاتىرەكەين، ۋە خۇمان ۋەلى بىكەين، كە بىتۋانەن لەگەل ھەمەۋ ئەۋەدا بۇين ۋە ھەۋىتەۋە، كە لەگەلەمان جىۋاۋزىيەن ھەيە، چۈنكە ۋەك گوتراۋە: (وَمَنْ ضَاقَ بِهِ الْعَدْلُ فَاجْعِرْ عَلَيْهِ أَضْيَقُ)، ۋاتە: ھەركەسىڭ بەدادگەرىي سەغەلەت ۋە تەنگەتاۋ بىي، ئەۋە بەستەم ۋە بىددايى سەغەلەتترو تەنگەتاۋتر دەۋى.

بەھىۋە ئەۋە، كە لەگەل ئەۋەدا، كە ئايىن ۋە بەرنامەمان لىك جىايە، خال ۋە نامانجە ھاۋىيەكەئان بىكەينە بناغەى ھاۋكارىي ۋە تەبايى ۋە پىكەۋە ژيان، ھەركەمىكىشمان جىۋاۋزىي ۋە تايىبەتەندىيەكانى ئەۋە دىكە بىسەلەتتى ۋە تەھەمەل بىكات، لەگەل يەككىدا پشۋو دىۋىۋ خۇ رەگرىن، ۋەك (شەيب) الْحَقَّ بەگەلەكەي خۇي گوتەرە: ﴿وَلَنْ كَانَ ظَلُوفُهُ مِنْكُمْ ؕ اَمْتُوا بِالَّذِي اُرْسِلْتُ بِهِ ؕ وَطَافُهُ لَرَّ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ﴾ (الأعراف: ۸۷)، ۋاتە:

ئەگەر كۆمەللىكتان بىر پىرەيان بەۋە ھىنا، كە پىتى پەۋانە كراۋم كۆمەللىكىش بىر پىرەيان
ئە ھىنا، ئەۋە لەگەل يەك پىشۋو درىۋو خۇراگىن، ھەتا خا ھوكم دەكاتو ئەۋىش
باشتىن ھوكمپانە.

سبحانك اللهم وبحمدك أشهد ألا إله إلا أنت
استغفرک وأتوب إلیک
۲۸ ذي الحجة ۱۴۲۸
۲۰۰۸/۱/۷
ھەملىر

بەلگە ياندى مەكتەپى مەۋىستە غالى باپىر

مەل

archive.org/details/@alibapir

مەل باپىر AliBapir

بەلگە ياندى مەكتەپى مەۋىستە غالى باپىر

بەھرىمەكەنى دائىرىسى

- ۱- پوختەيەك دەرياسى ئىسلام. چاپى ۲ / ۲۰۰۶.
- ۲- دەبەرلىك راجوۋى ئىسلام ۋە رېچكان. چاپى ۳ / ۲۰۰۶.
- ۳- يادى خوا، گرنگى يادى خوا لە ژيانى مەۋقۇدا. چاپى ۱ / ۱۹۸۷.
- ۴- گۆمەتلى خوا. چاپى ۱ / ۱۹۸۸.
- ۵- يېشمەرىگە ئىسلام، يان مەسئۇلمانى مۇجەھىد كىيەۋچۇنە؟ چاپى ۳ / ۲۰۰۱.
- ۶- دەردو دەرمانى بزوۋتەۋە ئىسلامى. چاپى ۱ / ۱۹۸۹.
- ۷- رېبازى يېغمەبەر ﷺ گامەيە؟! چاپى ۱ / ۱۹۸۹.
- تېببىيىتى: دواتر خرايە نىۋە كىتەبى (مەسئۇلمانى كامىل: بەشى يەكەم: بىرۋېرۋى مەسئۇلمان) ۋە دواتر ئەمەش خرايە نىۋە كىتەبى (ئىمان ۋە ئەقىدە ئىسلامىيە) يەۋە .
- ۸- رېگىيى صالح بوۋى ۋە بەرەۋە خوا چوۋى. چاپى ۵ / ۲۰۱۲.
- تېببىيىتى: ۋە رېگىيىدراۋە بۇ ئەپەندى ۋە لەژىر چاپە .
- ۹- كوردستان بۇ ۋېران بوۋى چوۋى ئاۋەدان دەپتەۋە؟! چاپى ۱ / ۱۹۸۹.
- ۱۰- حەكەمى گەرانەۋە ژىر نىرى تاغۋوت. چاپى ۲ / ۲۰۰۵.
- ۱۱- سۆزى نەۋەۋايەتى ۋە بىرى ناسىۋىنالىزىم لە تەرازوۋى ئىسلامدا. چاپى ۳ / ۲۰۰۵.
- ۱۲- مەسئۇلمانى كامىل/بەشى يەكەم: بىرۋېرۋى مەسئۇلمان. چاپى ۱ / ۱۹۹۷.
- تېببىيىتى: ((دواتر خرايە نىۋە كىتەبى (ئىمان ۋە ئەقىدە ئىسلامىيە) يەۋە)).
- ۱۳- چارمەسەرى كىشەى كورد لە نىۋان ئىمان ۋە بەرلەماندا. چاپى ۱ / ۱۹۹۲.
- ۱۴- بزوۋتەۋە ئىسلامىيە لە دوۋرپاتى مان ۋە نەماندا. چاپى ۱ / ۱۹۹۳.
- ۱۵- بزوۋتەۋە ئىسلامىيە ۋە ئايندىمەكى گەش ۋە پوۋى. چاپى ۱ / ۱۹۹۵.
- ۱۶- پىرۋەزى بەرنامەى فېكەرى كارى ئىسلامىيە. چاپى ۱ / ۱۹۹۶.
- ۱۷- جەند رېۋوۋىيەك بۇ ئىسلامىيەكەنى كوردستان. چاپى ۱ / ۱۹۹۶.

- ۱۸- ئىسلام ۋە كېشە ھەنۋو كەببەكان.
- چاپى ۱ / ۱۹۹۵
- ۱۹- با وريا بين! دارووخانى رەۋشەت كۆمەلگەكەمان بەرمو ھەلدىر دەبات.
- چاپى ۲ / ۲۰۰۶
- ۲۰- خۋاپەرستى ئىسلامىي: بەشى يەكەم / خۋاپەرستى بەگشتىي، پاك و خاۋىنى .
- ۲۱- خۋاپەرستى ئىسلامىي: بەشى دوۋەم / نوپۇز بەرپاكردن .
- ۲۲- خۋاپەرستى ئىسلامىي: بەشى سېيەم / مال بەخشىن و زەكات.
- ۲۳- خۋاپەرستى ئىسلامىي: بەشى جۋارەم / رۇۋو گرتن، ھەج و عومرە، زىكرى خوا.
- ۲۴- گەرەنەۋە بۇ لىي خوا ﷻ .
- چاپى ۵ / ۲۰۱۰
- ۲۵- زانايانى ئىسلام كىن و چۈن ؟!
- چاپى ۲ / ۲۰۱۱
- تېببىي : بۇ زمانى عەرەبىش ۋە رگېرراۋە.
- ۲۶- بىچىنە گىرگەكانى ھەئس و كەۋتى شەرەيىنەۋ ژىرانە لەگەل ۋەدە بابەتە
- خىلافيەكاندا،
- چاپى ۱ / ۱۹۹۹ .
- تېببىي : ئەم نامىلكەيە باسكى بەرگى يەكەمى كىتبى: (خۋاپەرستى ئىسلامىي) يە،
- بۇ زمانى عەرەبىش ۋە رگېرراۋە چاپىش كراۋە.
- ۲۷- مزگەۋتەكانى كوردستان لەنيۋان ئاۋەدانكردەۋە ۋېران كىردندا.
- چاپى ۱ / ۲۰۰۰
- ۲۸- تافىكردەۋە خوا بۇ بەندەكانى جىيەۋ چۈنە؟
- چاپى ۱ / ۲۰۰۰
- ۲۹- بىنەما شەرەيىيەكان ۋە ھىلە گشتىيەكانى كۆمەللىكى ئىسلامىي رەسەن .
- تېببىي: (ئەم نامىلكەيە ۋە رگېرراۋەتە سەر زمانى عەرەبى).
- ۳۰- كۆمەللى ئىسلامىي: ئامانچ ۋە ھەلۋىستەكانى.
- چاپى ۱ / ۲۰۰۱
- ۳۱- پاساۋ ۋە بەلگە شەرەيىيەكانى بىياتنانى كۆمەللى ئىسلامىي،
- ئالغەكانى: ۱ ۋە ۲ ۋە ۳ ۋە ۴ .
- چاپى ۱ / ۲۰۰۱
- ۳۲- ئافرەتى مسۇلمانى كورد مافە شەرەيىيەكانى ۋە ئەرگە گىرگەكانى.
- چاپى ۱ / ۲۰۰۰
- ۳۳- ئافرەت ۋە خىزان لە سايە شەرەيەت دا .
- چاپى ۲ / ۲۰۰۵
- ۳۴- چەند مەسەلەيەكى باۋى سەردەم .
- چاپى ۵ / ۲۰۰۵
- تېببىي: ۋە رگېرراۋەتە سەر زمانى عەرەبى.
- ۳۵- چەند رېرۋونىيەك بۇ خوشك ۋە براياتمان لە ھەندەران.
- چاپى ۱ / ۲۰۰۲

۳۶- سەۋرە قەدەغەكان مەشكىتەن! (چاۋپىكەۋەتەن دىكتۇرەسىن مەھمەد عەزىز).

چاپى ۲ / ۲۰۰۳

۳۷- چۈن ھەشەكەۋەت لەگەل خەلگىدا بىكەين؟ چاپى ۱ / ۲۰۰۲

تېبىنى: ۋەرگىپراۋەتە سەر زامانى عەرەبى.

۳۸- شەھىد كىيەۋ چ پەلەۋپايەكى ھەيە؟ چاپى ۱ / ۲۰۰۲

۳۹- جىھاد لە پى خۇدادو چەند سەرنەچ ۋاگادارىيەك. چاپى ۱ / ۲۰۰۲

۴۰- بۇئەۋە لەسەر جىھادگىرئەمان قەرزدار نەبىنەۋە! چاپى ۱ / ۲۰۰۲

۴۱- جىھاد لە پى خۇدادا چىيەۋ بۇجى دەكرەۋ چۈن دەكرە؟ چاپى ۱ / ۲۰۰۲

۴۲- ئەشكەنچەۋ زىندان (چاۋپىكەۋەتەن ھەۋزىن عومەر) چاپى ۳ / ۲۰۰۹ .

تېبىنى: ۋەرگىپراۋەتە سەر زامانى عەرەبى، ھەروەھا دوو تەرەجەمەۋى فارسىشى

كرەۋە چاۋ بىلاۋكرەۋەتەۋە، ھەروەھا بۇ زامانى ئىنگىلىزىش ۋەرگىپراۋەۋە

چاۋەپى چاپە.

۴۳- كارو پىرۋەۋە ئىسلامىمان (ۋەتارى كۆنگەرى يەكەمى كۆمەللى ئىسلامىي)

چاپى ۲ / ۲۰۰۶ .

۴۴- ئىسلام ۋە مەسۇلمانەتەۋەكارى ئىسلامىي لەبەر پۇشنايى قورئان ۋە سۈننەتەدا.

چاپى ۱ / ۲۰۰۶ .

۴۵- ئىمان ۋە عەقىدەۋى ئىسلامىي. بەرگى/۱، ئىمان ۋە عەقىدەۋى ئىسلامى چىيەۋ

چۈنە؟ ۱ تا ۱۲ چاپى ۱ / ۲۰۰۶

۴۶- ئىمان ۋە عەقىدەۋى ئىسلامىي. بەرگى/ ۲، خۇا بە يەكگرتن (التوحىد) لە

بەدبەھىنەرايەتەۋى پەرۋەردگارەتەدا. ۱۳ تا ۲۶ . چاپى ۱ / ۲۰۰۶

۴۷- ئىمان ۋە عەقىدەۋى ئىسلامىي. بەرگى/ ۳، خۇا بەيەكگرتن لە ناۋو سىفەتەۋە لە

پەرستراۋەتەدا، ۲۷ تا ۳۶ . چاپى ۱ / ۲۰۰۷

۴۸- ئىمان ۋە عەقىدەۋى ئىسلامىي. بەرگى/ ۴، ئىمان بە ھرىشتەكانى خۇا (عز)

جل)، كىتەبەكانى خۇا (عز و جل)، پىغەمبەرانى خۇا (عليهم الصلاة

والسلام). ۳۷ تا ۴۰ . چاپى ۱ / ۲۰۰۷

تېببىي: ئەم نامايىكەيە بە (۱۴) ئالقە لە رۇژنامەى (رۇژنامە) دا بلاوگراوتەود.

چاپی ۱ / ۲۰۰۸

٦٤- واقیعی ھەریمی کوردستان ... دیدیکی ئێسلامیانە. چایی / ١، ٢٠٠٨.

- ۶۵- چەند بابەتتىكى ھۈنەرىي لەبەر پۇشنى قورئان و سۈننەت دا. چاپى ۱ / ۲۰۰۸
- ۶۶- چۇن باشتىر لە كىتەبى بەرپىزى خوا بەھرىمەند دەيىن؟
چاپى ۱ / ۲۰۰۸، چاپى ۳ / ۲۰۱۰
- ۶۷ - پۈختە ژياننامەي پىغەمبەرى خوا ﷺ چاپى ۱ / ۲۰۱۰، چاپى ۲ / ۲۰۱۱.
چاپى ۳ / ۲۰۱۲
- ۶۹- چەند بابەتتىكى سىياسى ھەققىدە ۋە لەبەر پۇشنى عەقلى و ھەقىدە .
- ۷۰- كارى ئىسلامىي و ھەندىھەندى چەند تەمومۇرۇك.
- ۷۱- ھەككىمى لە ئىسلام ھەلگەرانەھەم ھەلگەنگەندىك.
- ۷۲- مەللى گەورە كۆيەو تەھسىرەكەي و چەند سەرنجىك.
- ۷۳- ئەركى سەرشانمان بەرانبەر بە قورئان .
- ۷۴- ھەلگەنگەندىك لەبارەي: ھەبۈون و نەبۈونى نەسخ لە قورئاندا.
- ۷۵- الإسلام كما يتجلى في كتاب الله تبارك وتعالى .
- ۷۶- تەھسىرەندەي خوا بۇ بەندەكانى چىيەو چۈنە؟
- ۷۷- بەرگى يەكەمى (تەھسىرى قورئانى بەرزو بەپىز)، كە سوورەتى (الفاتحة و البقرة)ى گرتۈتە خۇي.
- ۷۸- بىنەما شەرىعيەكان و ھىللە گشتىيەكانى كۆمەللى ئىسلامىي. چاپى ۳ /
- ۷۹- پۈونكرەندەي بىنەما شەرىعيەكان و ھىللە گشتىيەكانى كۆمەللى ئىسلامىي.
- ۸۰- پۈمەندى كورد لە ھەندەران و ئەركى سەرشانى.
- ۸۱- تەھسىرى قورئانى بەرزو بەپىز / بەرگى دووھ سوورەتى (آل عمران).

ئەمەلىي چاۋەرىيى چاپىن

- ۱- خوو و پۈشتى ئىسلامىي.
- ۲- گىرگى و پۈيۈستى بابەندىي بە قورئان و سۈننەتەو.■
- ۳- ئىسلام و دەۋلەتدارىي (۱-۴)
- ۴- تەھسىرى قورئانى بەرزو بەپىز / بەرگى چوارەم، سوورەتى (المائدة).

ئىۋەرۋىك

- ۹..... پېشەكى چاپى دوۋم.....
- ۱۲..... ئەم زىچىرە باسە.....
- ۱۴..... سى پونىكردنەۋى پىۋىست.....
- ۱۷..... دەستپىك.....
- ۲۹..... ئالغى يەكەم: لە بۈرى بونئاسىي (معرفه الوجود) دا.....
- ۳۰..... ۱- پېئاسەي بونئاسىي:.....
- ۳۱..... ۲- گرنگىيى و پىۋىستى بونئاسىي:.....
- ۳۳..... يەكەم: بونئاسىي تەۋھىمى ئىسلامىي:.....
- ۳۴..... ۱ و ۲: ئەم (بون) ە چىيە و كى ھىئاۋىيە تەدى؟!.....
- ۳۷..... ۳: ئەم بونەۋەرە چۆن دوستكراۋە؟!.....
- ۳۸..... ۴: ئەم (بون) ە كەي ھىئاۋىيە تەدى؟!.....
- ۳۹..... ۵: ئەم بونەۋەرە بۆچى دوستكراۋە و چىكەتى خرا لە خولقاندىدا چىيە؟!.....
- ۴۱..... ۶: ئەم بونەۋەرە بەرە كۆى دەچەن و سەرەقچامى چى دەپن؟!.....
- ۴۳..... دوۋم: بونئاسىي تەۋھىمى غەلىمىي:.....
- ۴۶..... يەكەم: ماددىگەرىي (الماديه): Materialism.....
- ۴۷..... دوۋم: ھىزگەرىي (المخالفة): Idialism.....
- ۵۳..... پىرخەتى قسان:.....
- ۵۶..... ئالغى يەكەم: لە بۈرى بېۋىروا (عقيدە) دا.....
- ۵۹..... يەكەم: بېۋىروا تەۋھىمى ئىسلامىي:.....
- ۶۰..... أ- پايدەكانى ئيمان:.....
- ۶۱..... ۱- پېئاسەي ئيمان:.....
- ۶۵..... ۲- چۆنىيەتى پېكەۋە پەۋەست بونى پايدەكانى ئيمان:.....
- ۶۶..... ۳- چۆنىيەتى بىئات نرائى بېۋىروا پى ئىسلامىي لە سەر بىئاعى بونئاسىي ئىسلامىي:.....
- ۶۸..... ب- چەند دېدو ھەلۋىست و ئاكارىكى تاييەت:.....
- ۷۱..... دوۋم: بېۋىروا تەۋھىمى غەلىمىي:.....
- ۷۵..... سەرگۈزەشتەي سەرھەلئەنى سىكۇلارىزم لە پۇژئاۋا دا:.....
- ۸۶..... ھۆكارەكانى پو ۋەرگىزانى خەلگى پۇژئاۋا لە كلىساۋ پو ۋەرچەرخاندىن بېرە سىكۇلارىزم.....
- ۸۶..... ۱- ھۆكارى فېكرىي:.....

- ۲- ھۆكۈم زانىيەت: ۸۹
- ۳- ھۆكۈم شارىئەت ۋە بەرھەمچىلىق ۋە زىيان: ۹۰
- ۴- ھۆكۈم سىياسىي: ۹۱
- ۵- ھۆكۈم ئابۇرىي: ۹۲
- ۶- ھۆكۈم شەيخ ۋە كۈشتارى ئىتخۇ بەھۇ دەمارگىيە ۋە بىۋىي يەكلى قىيول نەكردنەۋە: ۹۲
- ۷- ھۆكۈم كۆمەلەيەت: ۹۳
- نە سىيىكۇلارنىم جىي پىيى لەنىۋى مۇسۇلماندا چىنگ دەكەۋى ۋە نە ۋانىش پاساۋى شۇنىكەۋەتتىن نەدىيە: ۱۰۱
- تەۋەبىي يەكەم: مۇۋەبىي ئىسلام ۋە مۇسۇلمانان پىچەۋەنەي مۇۋەبىي كىلىسا نەسەپنىيەكەنە: ۱۰۱
- تەۋەبىي دۈۋەم: ھىچ ھۆكۈمكە لەۋەنەي خەلىكى پۇۋتاۋايان لە ئايىنەكەيان سەلمەندەۋە، لە ئىسلامداۋىي نەي: ۱۰۴
- ۱- لەۋەبىي فېكىرىيەۋە: ۱۰۴
- ۲- لە پۇۋى زانىيەت يەۋە: ۱۰۷
- ۳- لە پۇۋى شارىئەت يەۋە: ۱۱۰
- ۴- لە پۇۋى سىياسىي يەۋە: ۱۱۱
- ۵- لەۋەبىي ئابۇرىي يەۋە: ۱۱۳
- ۶- لە پۇۋى دەمارگىيە ۋە يەكلى قىيول نەكردنەۋە: ۱۱۴
- ۷- لەۋەبىي كۆمەلەيەت يەۋە: ۱۱۵
- ئالغەي سىيىم لە بۈرىي فېكىر ۋە زانىست دا ۱۱۹
- ۱- مەنەۋىي ۋە بۈرىي ھەبۈنى تەۋەبىي ۋە عەقلى: ۱۲۱
- ۲- زانىيەت بىناغەي كەدەۋەيە ۋە ھەركەت بىناغەيەكى زانىستىيەنەي نەبىي پۇۋى ۋە بىن بەرھەمە: ۱۲۹
- ۳- عەقلى ۋە زانىست دۈۋى پىيى گىرگى ۋە دەستەپىئەنەي زانىيەت: ۱۳۵
- ۴- شىۋازى زانىستىيەنەي چىي يەۋ چۆنە؟! ۱۳۶
- ۵- خۈي مۇتەۋە ۋە مۇۋەبىي سەۋەبە: ۱۴۱
- چەسپاۋ ۋە گۇزاۋ لەنىۋەن دىن ۋە زىندا ۱۴۹
- جۈزى يەكەمى پىيىكەتەي ئىسلام: ۱۵۶
- ۱- لايەنى ئىيمان ۋە عەقىدە: ۱۵۶
- ۲- لايەنى خۈيەپەستى (عبادە): ۱۵۷
- ۳- لايەنى خۈيەۋەش (الأخلاق): ۱۵۸
- ۴- سەۋەبە تەۋە ۋە ھۆكۈم شەرىئەت يەۋە كە بە دەقەتەكى پۇۋى ۋە بىن چەندۈچۈنى قۇۋى نە سۈننەت جىيىگە بۈۋە: ۱۶۲
- جۈزى دۈۋەمى پىيىكەتەي ئىسلام: ۱۶۴

- ١٦٨ هۆکارەکانی نەرمیی و گونجایی شەریعەتی ئیسلامیی: ١٦٨
- ١- هەبڕونی ناوچەییکی نازاد و خاڵی لە دەق: ١٦٨
- ٢- باسکردنی زۆر بابەت بە شێوەیەکی بنچینەیی و گشتیی: ١٦٩
- ٣- گشتگیری دەقەکان لەپەڕی هەلگرانی تیگەیشتن و بڕپۆتی جۆراوجۆرە: ١٧٠
- ٤- ڕەچاوکردنی تیگەیان و ناچاری و حالەتە ئاتاساییەکان: ١٧٠
- ٥- گۆڕانی فەتوا بەهۆی گۆڕانی کات و شوێن و عورفە: ١٧١
- چەمک و واتای وشە ئاین (دین) و هەڵەییکی سەرلێشتوین: ١٧٢
- ئالغە چوارەم: لە بۆری دەولەتداری و حوکمرانی دا ١٧٩
- سروشتی هەراکام لە ئیسلام و سیکۆلاریزم لەبۆری حوکم و سیاسەتدا ١٨٠
- (١) سروشتی هەراکام لە ئیسلام و سیکۆلاریزم، هەبڕونی دەولەت و قەوارەیی سیاسی دەخوازێ: ١٨٠
- (٢)- وەرەکاریەکان (تفصیلی حوکم و سیاسەت و میکانیزمی پێکەتانی دەولەت و دەزگایەکانی، وە پێرست بڕونی قەوارەیی سیاسی لە ئیسلام دا، دوو شتی لایەکی جیا: ١٨٣
- (٣)- هەرچەندە شەریعەت وەرەکاریەکانی دەولەت و حوکمرانیی باس نەکردوون، بەلام چوارچۆڵەییکی فراوان و هێڵە سەرەکیەکانی دیاری کردوون: ١٨٥
- سروشتی ئیسلام و عەلمانییەت لە بۆری حوکم و سیاسەت دا ١٩٥
- بەراوردی نێوان گەنگرین پێکەتەکانی سیستەمی حوکمرانیی ئیسلام و عەلمانییەت ٢٠٩
- خالە هاوێش و لایەکیچوووەکانی سیستەمی حوکمرانیی ئیسلام و سیکۆلاریزم ٢١٠
- یەکم: خەڵک و چەماوەر سەرچاری دەستەلات: ٢١٠
- دووم: کار و چالاکی سیاسی مافی سەرچەم هاوولایانە بەی هەلاوردن: ٢١٢
- سێ یەم: حکومەت مەدەنیی یە ئەک ئاینی، حوکمرانی و خەڵکی خەڵکە ئەک هی خوا: ٢١٤
- خالە جیاوازه‌کانی سیستەمی حوکمرانیی ئیسلام و سیکۆلاریزم ٢٢٣
- یەکم: حوکمرانیی بالار ڕەها لە ئیسلامدا هی خواوە لە عەلمانییەت دا هی مرۆڤ: ٢٢٣
- دووم: سیاسەت و حوکم لە ئیسلامدا بە عەقیدە و خوا پەرستیی و ئەخلاقە و پەڕوەستە: ٢٢٦
- سێیەم ئیسلام هەر لەبەرپەرست دا سیاسەت و حوکمرانەکان بە پێرژ نازانی، تاکو پێرژیی یان لیدارن: ٢٢٩
- چوارەم: پاستکردنەوە و پەختە لێگرانی دەستەلات ئەرکێکی شەریعی ئەک بەس ماف: ٢٣٢
- پنجەم: ڕاویژ چوارچۆڵەکی شەریعەت، بەلام دیوکرایی هیچ چوارچۆڵەکی نیە: ٢٣٤
- ئالغە پێنجەم: لە بۆری ئابوری و ژیان و گۆزەراندا ٢٣٨
- دید و بۆچوونی سیکۆلاریزم لەمەر ئابوری و ژیان و گۆزەرانە: ٢٣٩
- دید و تێڕوانینی ئیسلام بۆ ژیان و گۆزەران ٢٤٣
- ١- مرۆڤ جێنشینی خۆی بەرزو مەزە لەسەر زەوی: ٢٤٣
- ٢- ژیاکی دنیا شوێنی تێدا تاقیکرانەوی مرۆڤ: ٢٤٤

- ۳- مەزكۇر بولغان ھەيىتى بۇ مەسىلە كراۋە ئاۋە دانكىر تەۋەي سەرزەمىنى لەسەر پىتۇست كراۋە: ۲۴۴
- ۴- مەزكۇر لە دوو پىتۇستەرى بىر تەۋەي پىتۇستە ۋە گىيائىتى خىۋىي ۋە جەستەيەكى خاكىي: ۲۴۵
- ۵- خىۋە ھەيىتى شىۋە پاك ۋە چاگە ۋە ئىيىنى مەزكۇر لە دىۋادا پەكى لەسەرى كەۋتە بۇي پەۋا كەۋە ۋە ھىچ كەس بۇي ئىيە بەناۋى خىۋا ۋە ئىيىنە كەيەۋە ئىيىنە تەكەنى خىۋا لە پەندە كەنى قەدەغە بىكەت: ۲۴۶
- ۶- لە سۆزىگە تەۋە ۋە، كە خىۋا ۋە پەستىنى خىۋى كەۋتە ھىكەت ۋە ئامانجى دىۋىستىكىنى مەزكۇر ۋە جەند، بۇيە سەرجەم چالاكىيە كەنى مەزكۇر بە خىۋە پەستىنە دەرئىن، بە مەرجىك لەسەر ھەردوۋك پايەي: بە پىتى بەرنامەي خىۋا بۇۋى، خىۋا پىت مەبەست بۇۋى، پىتى تەۋە: ۲۴۶
- ۷- ئىيىن ۋە گۆزەرنى دۇنيا ۋە سەيلى ۋە دەستەپىنى ئىيىنى ھەتە تەيى بە ھەشت ۋە زامەندىي خىۋە لە بە ھەشت دا: ۲۴۷
- ھىۋە گەشتىيە كەنى ھەتە پىتى ئىسلام لەبارەي ئابۋورىيە ۋە: ۲۴۸
- ۱- خىۋا ۋە پەس خىۋى خىۋەنى پەستە قىنەي ھەم ۋە شىۋە: ۲۴۸
- ۲- خىۋا نازۋ ئىيىنە تەكەنى سەرزەۋى ۋە ئىۋىۋىۋە ۋە بۇ ھەم ۋە مەزكۇر كەن ۋەك پەك دىۋىست كەۋۋى، ھىچ كەس ۋە لايەك لە ۋە ۋە ۋە ئىيىنە ۋە پەي بەسەر كەس دائىيە: ۲۵۰
- ۳- ۋە شىۋە خەلگ بە گەشتىي پىتىنى پىيائە نەي بىر تە مەلگى تەيىت: ۲۵۰
- ۴- پارىزگارىي لىكەرنى سەرجەۋە كەنى ئابۋورىي: ۲۵۱
- ۵- گەنكىيدان بەكار ۋە كەسبىي ۋە سەرزەشت كەرنى سۆۋ ۋە چاۋ لە دەستى خەلگ بۇۋى: ۲۵۳
- ۶- كارامەيى ۋە دەستەنگىنى لە كارۋ پەشە دا: ۲۵۴
- ۷- دەۋە مەندىي ۋە مەل ۋە سامانى خەلگ ئىيىنە تەۋە، ھەۋارىي ۋە نەدارىي بە لايە ۋە كەۋرە ۋە ئىيىنە: ۲۵۴
- ۸- زىدە پۇيى نە كەرنى ۋە خەشگۆزەرنى نە كەرنە پەشە: ۲۵۵
- ۹- ئىسلام ھەۋكەت لە گەل تەۋە دا كە دان بە مەلگەيەتى تەك دا پىتى، بە ھەيداننى چەند بەندە مەرج (قەيد ۋە شەرك) ۋە ئىيىنە دەكەت ۋە ئىيىنە زىان بە بەرۋەندىي گەشتىي بىگەيەنى: ۲۵۶
- ۱۰- مەشۋۇر خىۋىي كۆمە لايەتى (التكافل الاجتماعى): ۲۵۹
- ئالغەي شەشەم: لەبارەي كۆمە لايەتىيە: ۲۶۶
- تەۋەنى ئىسلام ۋە سىكۆلارىزم لەبارەي مەزكۇر ۋە: ۲۶۷
- تەۋەنى سىكۆلارىزم لەمە: خىۋان ۋە تەۋە گەل ۋە رەكخەۋى مەدەنىي ۋە ھىزىي سىياسىي ۋە كۆمەلگەۋ مەزكۇر تەۋە بە گەشتىي: ۲۷۱
- ۱- خىۋان: ۲۷۱
- ۲- تەۋە گەل: ۲۷۱

- ٢٧٢ ٤و٣ - پێکخراوی پیشه‌یی و مه‌ده‌نیی و حیزب و پێکخراوی سیاسی:
- ٢٧٢ ٥ - کۆمه‌لگا:
- ٢٧٢ ٦ - مرۆڤایه‌تی:
- تێڕوانین وه‌له‌ ئۆتۆستی ئیسلام ده‌باره‌ی: خێزان و تیره و گه‌له و پێکخراوی مه‌ده‌نیی و حیزبی
- ٢٧٤ سیاسی و کۆمه‌لگا و مرۆڤایه‌تی:
- ٢٧٤ ١ - خێزان:
- ٢٧٦ ٢ - تیره و نه‌ته‌وه:
- ٢٧٧ ٣و٤ - پێکخراوی پیشه‌یی و مه‌ده‌نیی و پێکخراو و حیزبی سیاسی:
- ٢٧٩ ٥ - کۆمه‌لگا:
- ٢٨٣ ٦ - مرۆڤایه‌تی:
- ٢٨٩ ئالقه‌ی ده‌وتهم: له‌ بواری ته‌بابی و پێکه‌وه‌ ژیاندا
- ٢٩٠ چه‌مک و واتا و گرنگی ته‌بابی و پێکه‌وه‌ ژیان
- ٢٩٢ دیدو وه‌له‌ ئۆستی سیکۆلاریزم له‌باره‌ی ته‌بابی و پێکه‌وه‌ ژیانه‌وه:
- ٢٩٨ دیدو وه‌له‌ ئۆستی ئیسلام له‌باره‌ی ته‌بابی و پێکه‌وه‌ ژیانه‌وه:
- ٢٩٨ خاڵی یه‌که‌م: بنه‌ماکانی ته‌بابی و پێکه‌وه‌ ژیان له‌ ئیسلام دا
- ٣٠٨ خاڵی دووهم: چه‌ند ئیشکال و گرێکۆتیه‌که‌:
- ٣٠٨ ١ - وشه‌ی (أهل الذمة)، بۆنی به‌که‌م سه‌یرکردنی لی‌ دی:
- ٣٠٩ ٢ - مه‌سه‌له‌ی سه‌رانه (الجزية):
- ٣١٤ ٣ - مه‌سه‌له‌ی به‌ته‌ستۆه‌گرتنی نه‌رکه‌کانی ده‌وله‌ت(توتی وظائف الدولة):
- ٣١٦ ٤ - جێبه‌جێ کردنی یاسا‌کانی شه‌ریعه‌تی ئیسلامیی به‌سه‌ر هاوولاتیانی نامسو‌لماندا:
- ٣١٩ قسه‌ی کۆتایی
- ٣٢٩ نێوه‌ڕۆک

له‌ نێوه‌ ژمه‌نه‌وه‌یه‌کی له‌کاتێکێک

Story or thought or social media

ئێس ته‌ممه‌ر بۆ بۆلای ئۆتۆستی

Alibapir

عملی بایر

archive.org/details/@alibapir

Alibapir

Google Play

App Store

www.alibapir.net

English - عربي - گۆرێ

عملی بایر

Alibapir

کاتێکێک

له‌ نێوه‌ ژمه‌نه‌وه‌یه‌کی له‌کاتێکێک

Story or thought or social media

ئێس ته‌ممه‌ر بۆ بۆلای ئۆتۆستی

Alibapir

Google Play

App Store

www.alibapir.net

English - عربي - گۆرێ

عملی بایر

Alibapir

کاتێکێک

له‌ نێوه‌ ژمه‌نه‌وه‌یه‌کی له‌کاتێکێک

Story or thought or social media

ئێس ته‌ممه‌ر بۆ بۆلای ئۆتۆستی

٢٠٢٠ ز کال د نوښت شپې
 نوښتګر ته ماسپر
 ټول پلاوګر دنده وړو ډاګه پیاوړن
 هغو ټول - شخړتۍ داندک - زیر نوښت شپې پلاو
 Mob: 0994 750 460 51 22
 Tel: 0964 750 25 26 133
 www.taafseer-office-pub.com
 taafseeroffice@yahoo.com

